

БЕРНХАРД ГЖИМЕК СРЕД ЖИВОТНИТЕ НА АФРИКА

Превод от немски: Розалия Вълчанова, Николай Йовчев, 1976

chitanka.info

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

*Ние не можем да владеем природата, ако
не ѝ се подчиним.*

Френсис Бейкън —
английски философ (1561–
1626 г.)

От големия брой книги, които съм написал в продължение на десетки години, само четири се отнасят за Африка. Тази е петата. В нея описвам преживяванията си в Африка през последните години и отделни видове животни, които се срещат на Черния континент: слонове, гигантски змии, крокодили, горили, жирафи, лъвово, камили, черни и бели носорози, щрауси, скакалци, хиени и диви кучета. Постарал съм се да обобща собствения си опит и наблюдения и известните днес резултати от направените от други компетентни лица изследвания върху тези животни. Оказа се обаче, че сега тази работа е по-трудна и по-обемиста, отколкото преди няколко години.

Едва от 1960 г. насам, след като държавите от Черна Африка станаха самостоятелни, все повече биолози започнаха да се занимават с въпроса, как живеят едрите африкански животни, как се справят със заобикалящата ги среда и какво им е нужно, за да съществуват. Сега там навсякъде в националните паркове има зоолози. В Изследователския институт в Серенгети, както и в новооткритите университети в Източна Африка работят цели колективи биолози. Единственото нещо, което се предприемаше преди в тези страни, беше „пест контролът“, т.е. изстребването или ограничаването на броя на онези видове животни, които нанасят загуби на нивите, отмъкват кравите или пък пренасят болести по туземците и домашните животни.

Днес положението коренно се е изменило. По време на колониалното господство в Танзания имаше един-единствен национален парк — Серенгети, — а само две години преди

провъзгласяването на независимостта на страната последният британски генерал-губернатор откъсна голяма част от територията му. Сега в Танзания има шест нови големи национални парка, които заемат 3% от цялата ѝ площ, а бюджетът за поддържането им е увеличен петорно. През следващите години ще се открият най-малко още три национални парка. Неотдавна националният парк Серенгети беше разширен значително от новия президент д-р Юлиус Ниерере. За целта се наложи да бъдат опразнени цели села. Тази крайно бедна източноафриканска държава изразходва повече средства — в сравнение с националните доходи — за защита на природата, отколкото Съединените щати. В останалите източноафрикански страни нещата се развиват в същата насока. Развиващите се страни в Африка засрамват нашите „бели“ държави, в които много видове животни са изтребени завинаги. Особено унижен се чувства човек като гражданин на Федерална република Германия, чиито политици не са създали още нито един национален парк, нито един природозащитен резерват и дори не отпускат никакви парични средства за защита на природата. А на нашата пренаселена с хора Земя с нейните бетонни джунгли се поражда все по-горещ копнеж по последните девствени ландшафти, по великолепните диви животни. Само след едно-две десетилетия такива предвидливи държавници, като д-р Юлиус Ниерере, ще бъдат възхвалявани като пионери на новото разбиране на културата.

Бернхард Гжимек

Аруша, 1969 г., през големия дъждовен период.

С ЧОВЕКОПОДОБНИ МАЙМУНИ ОТ ЕВРОПА ЗА АФРИКА

*Иска ли някоя птица да отлети за Европа,
тя ще отлети, дори и да ѝ изскубнеш перата.*

Африканска
поговорка

Беше ми напълно ясно, че замисленото от нас начинание съвсем не е безопасно.

Повечето хора познават само миловидните, нуждаещи се от обич малки шимпанзета, които изпълняват някакви номера във вариететата или лудуват в зоологическите градини. Когато обаче една такава човекоподобна маймуна на осем години е достигнала половата си зрелост или на 12 години представлява напълно оформена вече „личност“ със социални претенции сред своята група, по-добре е да се пазиш от нея. Поради късите си крака едно мъжко шимпанзе достига изправено едва три четвърти от ръста на човека, но в замяна на това има двойно по-силни мускули, не по-малко остри от зъбите на леопарда кучешки зъби, най-високоразвития след мозъка на човека мозък сред всички живи същества на нашата планета. Разярен вълк или леопард може да ухапе метлата, която е протегната насреща му. Разярено шимпанзе захапва само там, където ще потече кръв.

Опасно разярени шимпанзета. Средният пръст на дясната ми ръка остана парализиран от ухапването на едно мъжко шимпанзе. От едно друго, тъкмо пораснало мъжко шимпанзе, което прибрах през бомбардировките над зоологическата градина заедно с други човекоподобни маймуни в къщата си в Берлин, нося много белези. Тези приключения съм описал в книгата „Ние, животните, съвсем не сме такива“. Обикновено бях отдолу, когато Бамбу в пристъп на ярост танкуваше върху мен, докато аз в отчаянието си прибягвах към дъбова

тояга, за да си извоювам степента „старша маймуна“. Налагаше се да заставям Бамбу да ми се подчинява, тъй като съществуваше опасност всеки момент къщата ни да се запали. Едно разгневено мъжко шимпанзе откъсна половината от коляното капаче на мой приятел, директор на зоопарк, а при това той почти всеки ден беше влизал в клетката му. На друг мой познат буквално бяха откъснати палците на двете му ръце.

Само десет дни преди нашата „операция шимпанзе“ едно мъжко шимпанзе във Франкфуртския зоопарк нападна опитния гледач на човекоподобни маймуни Хорст Кладе, захапа през обувката единия му пръст и го откъсна, разкъса бедрото и едната му ръка. Хирургите от болницата „Милостивите братя“, която се намира близо до зоопарка, го „кърпиха“ два часа и половина и трябваше да лежи повече от четири месеца в болницата. Когато обкръжихме в една търговска сграда три жилищни блока по-нататък побягналия пакостник и го приспахме с наркозен куршум, трудно беше да убедим тридесетте чиновници да напуснат стаите си за известно време през задния изход. „Защо да бягаме от едно тъй забавно и дружелюбно животно?“ — питаха те.

Такива именно животни искахме да пуснем на свобода на необитаемия остров Рубондо.

Безлюден приказан остров в езерото Виктория. Аз опознах Рубондо преди година и половина чрез Питър Ахард, дивечовия надзирател в град Муанза, разположен на южния край на езерото Виктория. В този кът на Танзания Питър Ахард се чувствуваше доста самотен: „Всички туристи, големци и видни хора посещават кратера Нгоронгоро и Серенгети, а в моя район в Муанза не идва никой!“

Той се качи с мен на малкия самолет и ние прелетяхме 140 км. до остров Рубондо. Да, той знаеше защо ме насочи нататък. Веднага се влюбих в този остров. Той е дълъг 38 км. и широк около 8 км. Три четвърти от тази площ, около 350 кв.км., е джунгла, а останалата част — обрасли с трева хълмове. Но най-важното е, че на Рубондо не живее нито един човек. Рибарите, които са изградили някога колиби покрай брега и са засадили бананови плантации, наброяват около 400 души, но преди две години са били преселени на съседните острови и по крайбрежието на езерото от новото и дейно африканско правителство. Техните бананови насаждения са се запазили още тук-там по брега на острова.

Африканците не бездействуват. Преди две години пред новия африкански съдия в Муанза докарали двама мъже, които били секли дървета на остров Рубондо без позволение. „Зная, че тези неща са все още нови за вас — казал чернокожият съдия, — и затова този път ще ви накажа по-снизходително.“ Той ги осъдил на една година затвор... По време на британското господство те сигурно щяха да се отърват с няколко шилинга глоба, понеже колониалното правителство се стараеше през последните години на своята власт да не се показва „враждебно настроено към туземците“.

И тъй Рубондо принадлежи на животните. Питър Ахард вече е преселил тук 16 носорога от други застрашени райони на Танзания. Повечето от тях са имали тежки рани, нанесени им от браконieri или ловци на едър дивеч. Той успял да склони пътното транспортно управление да му разреши да прекара от един страничен залив на езерото Виктория до Рубондо тежките сандъци със сивите колоси върху грамаден сал, който побирав повече от десет камиона наведнъж. Един път салът едва не потънал. Ахард превозил дотам и шест жирафи. Междувременно на острова вече се беше родило малко носорогче.

Шимпанзета, събрани в Европа. Питър наистина беше енергичен човек, ентузиаст. А въодушевлението е заразително дори и за мъже в напреднала възраст като мен, които в същност не би трябвало да се впускат вече в авантюри. Но това пък стана причина „Зоологическото дружество от 1858 г.“ във Франкфурт да разпрати циркуляри до всички европейски зоопаркове, в резултат на което на 16 май 1966 г. десет големи шимпанзета се отправиха с парахода „Айбе Олдендорф“ от Антверпен за Африка.

Те плаваха вече три седмици. Впрочем търговската цена на едно такова шимпанзе е от 2 000 до 3 000 марки. Настанени в просторни, лесно почистващи се сандъци, животните трябва да пътуват поотделно или по две, понеже не се познават. В противен случай те биха могли да се сбият.

Почти всички животни бяха млади, достигнали вече полова зрелост. Две ни подари Копенхагенският зоопарк, други две — зоопаркът Берггреен в Швеция. Едно женско шимпанзе беше общ подарък от господин Готфрид Фрид от Стокхолм и Фурувикс-Паркен от Швеция. Всички останали бяхме купили или заменили срещу други

животни. Седемте женски бяха напълно развити, а от трите мъжки само един — Роберт — беше напълно развит и притежаваше силни мускули, вторият още не беше дорасъл, а третият беше почти дете.

Тъй като се безпокояхме дали след близо четириседмично пътуване по море човекоподобните маймуни щяха да пристигнат здрави и бодри в Африка, нашият старши гледач Герхард Подолчак взе отпуск, за да пътува с тях на товарния параход. Дълги години Подолчак е бил гледач на маймуни, сега жена му отглежда в частното си жилище първата малка горила, която се роди във ФРГ — нашия твърдоглавец Макс, който блика от жизнерадост. Ние във Франкфурт смятаме, че умеем да отглеждаме човекоподобни маймуни; и наистина, нашият зоопарк е единственият в света, който вече е развъдил с успех и четирите вида човекоподобни маймуни — големи шимпанзета, горили, орангутани и малки шимпанзета — бонобо. И в моя дом сме отгледали като храненичета няколко шимпанзета и горили.

Вилата на шимпанзетата на горната палуба. Капитанът на кораба К. В. Велиц беше възхитен от черните пасажери на своя товарен кораб. Той нареди да се построи дървен навес на горната палуба, за да се избегне настаняването на животните на междинната палуба. На борда бяха натоварени следните хранителни припаси: 300 кг. банани, 600 кг. калифорнийски ябълки, 260 кг. портокали, 150 кг. хляб, 135 кг. ориз и 8 кг. чай заедно със 120 кг. слама и дървени стърготини. Вилата на шимпанзетата на горната палуба, дълга 12 и широка 2 м., беше покрита с два големи двойни брезента и дори беше електрифицирана.

Все пак пътуването през този сезон не е било приятно нито за Герхард Подолчак, нито за шимпанзетата. Корабът спирал два пъти на 31 май в Порт Саид, за да вземе на борда 90 т. портокали, и в Джибути, за да ги разтовари. Единадесетте дни пътуване през Червено море — въпреки изкуствената вентилация и пръскането с вода — се оказали тежко изпитание за човекоподобните маймуни и за служителя от зоопарка.

Двойно по-ниска температура в Африка, отколкото в Европа. Самият аз пътувах много по-удобно три седмици по-късно. Пристигнах със самолет за една нощ (девет часа) в Аруша (Танзания), за да подготвя посрещането на шимпанзетата на пристанището Момбаса и продължаването на транспорта по суша. Когато летях от

Франкфурт, беше топло — 32°C. В Аруша обаче беше само 15°. Веднага си купих пуловер и малка електрическа отоплителна печка и започнах да телефонирам и телеграфирам. Сандъците на шимпанзетата бяха тежки — иначе не биха могли да издържат такива яки животни. Пътуването с влак от Момбаса до Муанза би траяло в най-добрия случай осем дни. Ето защо наех два камиона и две всъдеходки и се отправих за крайбрежието. Снабдих се също и с разрешително за внос и транзитно минаване през Кения: ветеринарно — полицейско позволително за внасяне на шимпанзета в Африка — един безпрецедентен случай! Впрочем бих могъл просто да изпратя човекоподобните маймуни за Африка и да предоставя всичко останало на Питър Ахард. Но горкият Питър получи на 43-годишна възраст удар, когато беше в отпуск в Англия, и вече месеци наред беше там, на легло, полупарализиран. Кога и дали изобщо щеше да се върне тук, не се знаеше. Един млад канадец от Корпуса на мира го замести, тъй като едва след няколко месеца за надзирател в Муанза щеше да бъде назначен един от африканците, които обучаваме в нашето двегодишно училище за дивечови надзиратели край Моши. Ето защо предпочетох да отида самият аз.

Корабът с шимпанзетата не иска да чака. Когато корабът „Айбе Олдендорф“ пристигна в Момбаса, в пристанището имаше вече 42 кораба, които чакаха да бъдат разтоварени. Трябваше да чакам най-малко осем дни. И така капитан Велиц даде нареждане моторите отново да заработят и продължи пътя си до Танга, първия пристанищен град в Танзания. Нашата автоколони го следваше по неравните шосета. Но и Танга беше препълнена, така че корабът продължи пътя си до Дар ес Салам, а нашата делегация от посрещачи отново се заклатушка подир него през прахоляк и кал. Понеже сега керванът нямаше да мине през Аруша, аз се качих в моя микробус и като карах бързо, минавайки нагоре покрай кратера Нгоронгоро, през Серенгети и после по крайбрежието на езерото Виктория, стигнах за два дни в Муанза.

В първия вестник, издаван в Дар ес Салам, който разгърнах тук, имаше снимка на шимпанзетата с един безсмислен текст отдолу. Човекоподобните маймуни, които идвали от европейските зоопаркове, били свикнали да пият само най-добрия сорт руски чай. И най-трудно щели да свикнат с бистрата вода в пущинака. Не зная кой моряк се

беше пошегувал с канадския дописник в Дар ес Салам. Но тогава съвсем не допусках, че тази глупост щеше да бъде препечатана във всеки втори вестник във ФРГ.

Да не се изпращат малки шимпанзета в джунглата. И в пристанищното градче Муанза също има африкански дописници, които ме разпитват: защо именно от Европа сме докарали шимпанзета в Африка, защо не си уловим в Западна Африка? Но въпросът е там, че никой в Африка не се заема да лови възрастни човекоподобни маймуни, понеже са твърде опасни, много хитри и прекалено силни. Освен това зоологическите градини предпочитат да имат млади животни. Аз обаче не мога да пусна орляк маймунки сами в пущинака, те се нуждаят от родители, от закрилници. Освен това знаех, че в много зоопаркове няма условия за гледане на напълно развити, достигнали полова зрелост шимпанзета. Зоопарковете искат да имат за показ весели, игриви, миловидни животинчета, но се чудят какво да ги правят, когато пораснат. Ето защо с право предполагах, че за нашата акция ще получим напълно развити животни от Европа. И понеже много ми е жал за такива интелигентни, жадни за действие същества, държани в четвъртитите клетки в зоопарковете поотделно или по две, изпитвах удоволствие, че ще мога да им върна отново свободата. Да затвориш човекоподобна маймуна отделно е голямо изтезание за животното, поне също така мъчително, както „единочката“ за един затворник. Всички човекоподобни маймуни са общителни, предприемчиви животни. Освен това транспортът от западното крайбрежие на Африка, където главно се ловят шимпанзета, до Източна Африка, е по-сложен и по-скъп, отколкото от Антверпен до Момбаса. Някои европейски вестници писаха дори, че следващия път ще пренасям вода в морето...

Същия ден късно през нощта пристигна и керванът с шимпанзетата. Придружителите Синклер Данът, младият канадски заместник на дивечовия надзирател в Муанза, приятелят ми Гордън Харви, бивш надзирател в Серенгети, и Улрих Трапе бяха изпотени, мръсни и капнали от умора. Те бяха пътували три дни по прашните шосета и бяха нощували извън селищата. Впрочем случвало се е и порано в Брега на слоновата кост в Западна Африка да се събират стотици чернокожи, когато сме спирали с човекоподобни маймуни или други диви животни в някое село — също като у нас, когато пристигне

цирк. Те започват да вдигат врява, крещят, викат, закачат животните и ги довеждат до полуда.

В огромното езеро Виктория биха могли да се поберат пак като острови Сицилия, Сардиния и Корсика. Пътуването през езерото до остров Рубондо съвсем не е шега работа. В същност това е океан, а не езеро. След Каспийско море езерото Виктория е най-голямото езеро на Земята — около 69 000 кв.км. То е над 200 пъти по-голямо от Боденското езеро. В него биха могли да се поместят свободно като острови Сицилия, Сардиния, Корсика и Канарските острови и все още би имало достатъчно вода около тях. Корабоплаване по езерото Виктория почти няма. Туристите още не са го открили.

Улрих Трапе и д-р Фриц Валтер тръгнаха с припаси за самите нас, с палатки, легла и петте тежки сандъка с шимпанзетата от Муанза за Рубондо през южния ъгъл на езерото. Д-р Валтер е започнал някога наблюденията си върху антилопи във Франкфуртския зоопарк и днес е най-изтъкнатият специалист по антилопите в света. От 2 години той живееше в Серенгети, за да изучава живота на 700-те хиляди газели на Томсън. Тук, на Рубондо, той искаше да наблюдава как ще привикнат идващите от Европа човекоподобни маймуни през първите седмици. Останалите пътувахме по невероятно лоши пътища до крайбрежното село Букиндо, откъдето за два часа се прехвърлихме с лодка през езерото до остров Рубондо. А тук бяхме непрекъснато заети с това да занимаваме нашите черни пътници и да ги успокояваме в боксовете им.

Вечерта се излягахме пред къщичките от гофрирана ламарина на чернокожите дивечови пазачи и пред опънатите ни в тревата палатки и обсъждахме по-нататъшния план на действие. Боксовете с човекоподобните маймуни стояха в голямата лодка във водата, слънцето ставаше все по-златисто и червеникаво и озаряваше девствения лес на Думахери — най-близкия, много по-малък остров. Сега ние разполагахме съвсем сами с 380 кв.км. от земното кълбо. Кой друг можеше да каже това за себе си?

Когато стане възможно присаждането на бърбреци от шимпанзета на хора, тогава... Рубондо е същински бисер, тъй като няма никакви едри хищници — нито леопарди, нито лъвове, нито хиени. Ето защо тук би могло да се заселят и много други ценни животни, без да има опасност да бъдат избити още на другия ден. Този

остров наистина би могъл да стане убежище за човекоподобни маймуни. А това може да се окаже много важно в бъдеще. Шимпанзетата сигурно ще се търсят много за медицината, ако се стигне до успешно присаждане на органи. Върху този проблем работят изследователи в целия свят — особено в Съединените щати. Там всяка година умират 30 000 души от бъбречна малформация. Когато техниката на присаждането на бъбреци бъде развита успешно, няма да мине повече от година и всички живи шимпанзета от подходящата кръвна група ще бъдат унищожени. В Африка сега живеят, общо взето, най-много 250 000 диви шимпанзета. От тях по-малко от 10% имат кръвна група 0 и навярно именно те първо ще бъдат избити за спасяване на хора. Тогава наистина би било добре да има някъде спасителен остров за тях.

Туристи спасяват дивите животни. Африканците — пионери на културата. Положих усилия да спечеля новите африкански правителства за защита на дивите животни, като им разясних, че тук ще идват много туристи заради тях. Колко много пари може да донесе туризмът на една страна, показва примерът на Швейцария, Италия, Испания и Югославия. В книгата си „Носорозите принадлежат на всички хора“^[1] описвам как с помощта на телевизията и илюстрираните списания съм успявал да привличам все повече и повече туристи при слоновете, зебрите, носорозите и лъвовете на Източна Африка. Разбрали добре това, новите правителства създадоха повече национални паркове и изразходват за поддържането им все повече и повече средства. Тези крайно бедни държави допринасят повече за защита на природата, отколкото Съединените щати, като се имат пред вид националните им доходи. Но туристите от Найроби и Кения идват в Танзания само за малко — те посещават кратера Нгоронгоро и Серенгети и след това се връщат обратно. Ако може тук да се заселят и други видове животни, които не се намират в националните паркове на Източна Африка, след 5 или 10 години туристите ще пътуват с ултрамодерни параходи по езерото Виктория до Рубондо. Тук ние бихме могли да заселим горили, антилопи бонго, а може би дори и окапита. Антилопите ситутунга живеят вече тук, а по крайбрежието на Рубондо се срещат още доста крокодили, които почти навсякъде в Африка са изстребени заради крокодиловата кожа. Така ние

искаме да помогнем не само на животните, а и на една бедна, но дееспособна държава, която прави много за дивите животни.

Дивите шимпанзета не са опасни. Ако това бяха не шимпанзета от зоопарк, а току-що уловени някъде в джунглата животни, ние бихме могли само да пренесем на другата сутрин сандъците на сушата и да ги отворим. Животните биха побягнали от нас и завинаги биха изчезнали в девствения лес. Горилите, а още повече шимпанзетата са плашливи и на свобода те никога не нападат човек, ако той не ги дразни. Преди 15 години покойният ми син Михаел и аз прекарахме 10 дни в планините Нимба във Френска Гвинея, За да наблюдаваме живеещите на свобода шимпанзета, и знаем това. Ако прочете книгата ми „Ние живеехме с баулите“, читателят сам ще се убеди, че е така. Шимпанзетата от зоопарка обаче не се страхуват от хората, но това не ги прави по-дружелюбни и доверчиви. Те навярно биха останали тук, край тези колиби, биха тероризирали всички, биха отмъквали яденето и дрехите на хората и биха правили още много пакости.

Млада жена сред диви шимпанзета. Младата английска изследователка Джейн Гудол, която миналата година се омъжи за един фотограф и оттогава е баронеса ван Лавик-Гудол, е прекарала общо 15 месеца в единствената населена с шимпанзета гора в Танзания, по крайбрежието на езерото Танганика. През първите 6 месеца животните побягвали веднага щом тя се приближавала на половин километър. По-късно тя можела да се приближава на 90 м., след една година — на 27, а когато през 1964 г. ги примамвала с банани — дори на 30 см. Но тогава шимпанзетата ѝ откраднали простряното на въжето пране, измъкнали ѝ писмото, което пишела на масата, раздразили палатката и гонили съпруга ѝ бясно нагоре по хълма.

Някои от нашите шимпанзета в сандъците бяха според Герхард Подолчак, който се грижеше за тях на парахода, буквално зли. Те се опитвали да уловят и ухапят през решетките всеки, който минавал оттам. Така че не бих искал тук да се стига до операция, когато се намирахме толкова далеч от най-близката болница и изобщо от лекарска помощ.

На разсъмване, докато по повърхността на езерото още нямаше вълни, откарахме на два пъти сандъците с животните по-нататък по крайбрежието и след 20 минути хвърлихме котва край една полянка до брега. Тук дъното на езерото е покрито с плоски камъни и постепенно

става дълбоко. Пренесохме на рамене тежките сандъци на сушата и ги поставихме в една редица непосредствено до водата. За последен път животните получиха резехинов сироп за предпазване от малария. Шимпанзетата са податливи на тази болест. За пътуването из Африка ние взехме за всеки случай превантивни мерки. На самия остров Рубондо комарите едва ли са преносители на малария, понеже тук няма болни от малария. В селата и градовете беше много по-опасно.

Плуването не е вродено у човека и човекоподобните маймуни. Обърнахме сандъците с най-опасните пасажери така, че да можехме, както бяхме във водата, да издърпаме с въжета шибърите нагоре. За разлика от почти всички останали животни на нашата планета трите вида човекоподобни маймуни — горилите, шимпанзетата и орангутаните, — също както и човекът, са лишени от вродената способност да плуват. Ето защо ние лесно можехме да се спасим от шимпанзетата във водата; навътре в езерото те едва ли биха ни преследвали.

Няколкостотин метра по-нататък вдясно и вляво имаше изоставени от туземците бананови насаждения. Тук, както и на много места на острова, животните можеха да си намерят храна, докато свикнеха да си я търсят в гората.

Какво правят дивите шимпанзета. Едва от няколко години се знае нещо повече за живота на дивите плашливи шимпанзета, и то от изследванията на д-р Адриан Кортланд, на Джейн Гудол в резервата Гомбе край езерото Танганика и на младата изследователска двойка Вернон Райнолдс, които са прекарвали 8 месеца сред шимпанзетата в гората Будонго в Уганда. Тези човекоподобни маймуни бродят по цял ден из горите, като понякога изминават по 16 км. на ден. Хранят се с диви плодове, но и с листа, млади филизи, кора и меко дърво. В гората Гомбе Джейн Гудол е изброила 63 различни дървета и растения, с които те се хранели. Тя видяла също така как убиват и изяждат дребни маймунки, докато шимпанзетата в Уганда не докосвали месо, макар да играели с мъртви антилопи джуджета (*Neotragus pygmaeus*), хванати от туземците с примки. И в Западна Африка те не закачали дребните животинчета... Горилите пък са истински вегетарианци. При търсенето на храна шимпанзетата обичат да се катерят по дърветата, но тичат на четири крака и по земята, често пъти по утъпкани от самите тях пътеки. Когато Михаел и аз бродехме из планините Нимба,

смятахме, че вървим по пътеки на туземци, докато не стигнахме до места, където храсти и клони се бяха сплели на един метър височина над пътеките.

Когато се срещнат група шимпанзета. Срещнат ли се групи шимпанзета, те се поздравяват радушно, с настръхнала козина, изправят се на задните си крака, хващат се с ръка за раменете, целуват се, като издърпват устните си напред и движат езика си насам-натам, а вземат и ръката на другия и я слагат между зъбите си. Следователно шимпанзетата имат подобни жестове на любезност, както хората.

Голямо стадо от може би 70 шимпанзета обитава една област от около 15 кв.км. в девствения лес. Тук те скитат на малки групи, които не са семейства. Обикновено се събират на групи няколко напълно развити мъжки или майки с деца. Узреят ли някъде плодове по дърветата, често пъти се образуват цели тълпи шимпанзета, които вдигат силна врява. Когато търсят храна, мъжките и по-младите шимпанзета крещат доста силно, докато групите от майки се държат много по-тихо и сякаш само чакат знак да тръгнат натам, където другите току-що са намерили добра „реколта“. Истински техни конкуренти при търсенето на храна, изглежда, могат да бъдат само павианите, но не и останалите по-дребни маймуни. За щастие обаче на Рубондо няма павиани.

Шимпанзетата обичат да „барабанят“. Шимпанзетата обичат да „барабанят“, като танцуват върху някоя поставка, която е кука отдолу и издава звук. Те скачат върху нея със задните си крака, сякаш бият барабан. Във Френска Гвинея намерихме едно повалено полукухо дърво, което те използваха за тази цел. Райнолдс пък е наблюдавал да използват за „барабанене“ листовидните подпорни корени на дървото ниакахимбе (желязно дърво). Виковете им се чували на 3 км.

Дъждовният танц на шимпанзетата. Когато се срещнат две големи групи шимпанзета от съседни райони, те не се бият и хапят помежду си. Напротив, при среща те се покатерват на дърветата, започват страшно да викат и крещат, прехвърлят се лудешки от клон на клон, скачат надолу, раздрусват малките дръвчета и клони и се приближават съвсем едно до друго. Райнолдс нарича това „маймунски карнавал“. Такова гръмко поздравяване и представяне може да трае почти час. Джейн Гудол е видяла как в Гомбе шимпанзетата играят подобни танци в дъжда. С настръхнала козина мъжките хващали с

една ръка ствола на дървото и с бясна бързина го обикаляли. Женските и малките се покатервали по съседните дървета, за да могат да наблюдават по-добре дъждовния танц на „мъжете“.

Шимпанзетата се целуват като хората. Това са неща, които може би ще наблюдаваме през следващите години и на Рубондо. Сега обаче имаме други грижи. Най-напред пуснахме от сандъците тези шимпанзета, за които Герхард Подолчак знаеше от пътуването, че са по-дружелюбни и добродушни. Една стройна женска веднага се запъти с още една към гората и двете изчезнаха там, сякаш бяха у дома си. Други пристъпваха към съседните сандъци, в които още седяха шимпанзета, пъхаха пръстите си вътре, опипваха лицата им и ги целуваха през решетката. По време на пътуването повечето от тях навярно вече се бяха запознали, макар да са били в отделни клетки. (Като знак на обич целувката е нещо вродено както при хората, така и при шимпанзетата.) Един полуразвит мъжки и най-малкото шимпанзе, още съвсем дете, дойдоха веднага при нас, хванаха се за краката ни, а дребосъчето се покатери по мен, целуна ме и поиска да го притисна до себе си. Където и да мръднехме, то тичаше подир нас, и то повечето изправено на два крака, което изглеждаше много забавно.

Тъкмо това обаче не искахме: малките трябваше да останат при големите. При шимпанзетата това не е проблем. Всички се отнасят дружелюбно към малките, дори възрастните мъжки играят с тях, позволяват им да се катерят по гърбовете им, да ги закачат, да скачат върху тях. Често пъти те се забавляват така по половин час. Няма как, занесохме малчугана при две женски, седнали край гората, и той наистина се приближи към тях. Едната женска го прегърна и го притисна до гърдите си. Но скоро той се върна отново при нас, хората. Не смеехме да го прогоним, тъй като можеше да писне и да се разсърди, а тогава големите биха поискали да го защитят и щяха да се нахвърлят да ни хапят.

Застанали във водата, предпазливо отворихме сандъка с голямата, зла женска. Сандъкът нямаше шибър, а тежка желязна врата с решетка. Как ли я бяха вкарали вътре? Ние, хората от зоопарка, поставяме транспортния сандък обикновено с вдигнат нагоре шибър пред отвора на клетката, подгонваме или примамваме животното вътре и след това спускаме шибъра. Ако сандъкът е с вратичка, той трябва да

се издърпа от стената, за да може да се затвори вратичката, а в този момент животното би могло да избяга.

Тази „лоша“ женска не отдаваше голямо значение на това, че можеше да излезе. Тя отвори вратата само малко, за да хвърли поглед навън. Щом малчуганчето се приближи до нея, тя го прибра при себе си.

Тя не иска да се раздели с транспортния сандък. Станахме вече нетърпеливи, но грамадната женска никак не се смущаваше от това. Когато след четвърт час излезе навън, тя продължи да държи с ръка желязната врата и предпазливо разузнаваше околността, като очевидно си осигуряваше път за отстъпление. За миг обаче изпусна вратата и тя хлопна. Изплашена, женската се върна и я отвори отново. Понеже искахме да се махне оттук, за да натоварим празните сандъци в лодката, започнахме да я пръскаме откъм езерото с вода. Но без резултат — тя веднага се прибра в своя бокс! Подобно нещо ни се е случвало нерядко и в зоопарковете: животните, които с дни, а понякога и със седмици са пътували в транспортни сандъци, се чувствуват сигурни там и се страхуват да ги напуснат и да се отправят в чужда за тях обстановка.

Късно следобед дойдохме отново с моторницата. Всички шимпанзета бяха изчезнали. Купчините банани, ябълки и хляб, които им оставихме, стояха непокътнати. Ако не намереха плодове шимпанзетата можеха според наблюденията в гората Будонго да живеят седмици наред само с листа и филизи. Все пак това е нова и необичайна за тях храна. Когато слязохме на брега, от гората се зададе едрият мъжки, който ни поздрави с ръкостискане; подир него вървяха двамата малки мъжки. От женските не се виждаше никоя. Щяха ли да намерят малките мъжки шимпанзета компания при тях? По начало мъжките шимпанзета не се ревнуват помежду си. Джейн Гудол е наблюдавала как една женска се е съешавала със 7 мъжки поред.

Скоро Роберт, черният едър мъжки, започна да се вълнува. Козината му настръхна, той стана двойно по-дебел и се и изправи на два крака. Бързо се оттеглихме във водата — нямахме време да събуем чорапите и обувката си — и с мъка изгазихме разстоянието до моторницата.

23 юни. Всички наши човекоподобни маймуни бяха в новата си родина. Те бяха прекарвали повече от пет седмици в своите боксове, а

някои — още по-дълго, като се прибави и пътуването им до Антверпен. Ние се чувствувахме също така облекчени, както навярно и те.

По пътеките на хипопотамите. На другата сутрин пресякохме пеша полуострова от нашия лагер до мястото, където пуснахме на свобода шимпанзетата. Трябваше да се прехвърлим през няколко хълма, осеяни с камънаци. И този опасен за стъпване хаос от камъни беше обрасъл с висока, стигаща до гърдите трева, която се жълтееше като зряла пшеница. На острова тревата не се пали, както навсякъде на континента. Хълмовете са по-високи и по-трудни за изкачване, отколкото изглеждат откъм водата. Между тях има долинки с девствен лес, мочурища, тръстика и камъш, по-високи от човешки ръст. Движехме се по утъпканите от хипопотамите пътеки. По тях се вървеше лесно, а тук-там из храсталаците се срещаха изравнени като с валяк площадки за почивка, където сигурно бяха лежали хипопотамите. А може би са били носорози? Навярно тук, както в много райони на Африка, хипопотамите излизат само нощем на сушата. Но кой можеше да е сигурен? Аз не бих искал да попадна на пътя между изплашен хипопотам и убежището му във водата. Преди няколко години така загина една африканска девойка в националния парк Куин Елизабет в Уганда, тъкмо по времето, когато бях там. Затова ние нарочно разговаряхме гласно и почуквахме с тоягите си по стъблата на дърветата, за да можеха хипопотамите и носорозите да ни чуят още отдалеч и да не се изненадат.

Убит от женски носорог. Както вървахме из жълтеникавата трева, изведнъж около нас се разнесе тъп грохот от стъпките на галопиращо тежко животно. Забавно беше да се гледа как всеки от нас бърза да се добере до най-близката група дървета. В края на краищата преди три месеца недалеч оттук един женски носорог беше убил чернокож рибар. Той дошъл на острова без разрешение и се натъкнал на женски носорог с едно малко, които спели дълбоко. За да ги прогони, той започнал да хвърля по женската камъни. Тя станала и веднага го убила.

Не автомобилна гума, а питон. Спуснахме се надолу по склона към гората. Камъните бяха покрити с дълга суха и полегнала трева. И изведнъж сред жълтата ливада видях пред себе си автомобилна гума; За частица от секундата ме хвана яд на този, който беше захвърлил тук

в пущинака такова нещо, но веднага разбрах, че това е извит като колело дебел мрежест питон. Макар че успях да го хвана за опашката, той намери под тревата, между камъните, достатъчно опора и лесно се изплъзна от ръцете ми. Както е известно, питоните не са отровни. В този момент Синклер Данът и аз едновременно си спомнихме, че всеки от нас беше взел змийски серум и спринцовка, но както обикновено, ги беше забравил в лагера. В Африка не се срещат често отровни змии, а още по-малко — случаи на ухапване, но ако това се случеше, ние трябваше да тичаме два часа или да носим някого от нас до лагера. Човек прави все едни и същи грешки!

Зад следващия хълм се намираше мястото, където пуснахме на свобода шимпанзетата, поне така смятах. Когато обаче навлязохме в горицката, изведнъж видяхме седнали две големи женски, едната, от които беше „лошата“. Беше късно. Те се изправиха, козината им настръхна, което винаги е признак на възбуда, често пъти и на агресивност. Двете тръгнаха към нас, вече беше безсмислено да се бяга. А и нямахме нищо, с което да се отбраняваме. Грамадната настръхнала женска ме сграбчи за рамото, отвори си устата, оголи силните си и големи зъби, захапа прасеца ми и после ръката, най-подир ме целуна. Дотук всичко беше само израз на радост и поздравяване.

Да не се караме с шимпанзетата. Герхард Подолчак и аз се спогледахме — ние познавахме шимпанзетата и знаехме колко лесно възбудата им можеше да се превърне в ярост. Бързо закрачихме към откритата поляна и ето че двете женски не поискаха да ни последват на слънцето, а останаха в гората. В замяна на това обаче едната прибра бинокъла на д-р Валтер. Той благоразумно не се бори за него, а даде възможност на маймуната да изхлузи и каишката през главата му. Роберт, едрият мъжки, се присъедини към тях. Трите маймуни чевръсто отвориха калъфа и измъкнаха бинокъла. Провериха го най-грижливо, погледнаха в него, но от обратната страна. Д-р Валтер се опита да замени бинокъла срещу носна кърпа и една торбичка. Но те не им харесаха, по-скоро ги отвърщаваха. После животните прибраха и тях.

След човека шимпанзетата са най-интелигентните живи същества на Земята. Навярно нито едно друго животно, нито кон, нито носорог, нито антилопа, не би се занимавало дълго с такъв безполезен

предмет, като бинокъла. Човекоподобните маймуни обаче са любознателни и също умеят да си служат с инструменти като нас, хората. Например те използват пръчки, за да приближат някой предмет извън клетката по-близо до себе си, а от две къси бамбукови пръчки си правят една по-дълга, като по-тънката обработват със зъбите си така, че да могат да я пъхат в по-дебелата; те навлажняват с език клончета, пъхат ги в ходовете на термитните постройки и в мравуняците, после ги изваждат, обират с устните си залепилите се по тях насекоми и ги изяждат; те дъвчат листа, изсмукват сока им, вкарват получения листен „сюнгер“ в хралупата на някое изкорубено дърво, където се е насъбрала вода, която не могат да стигнат по друг начин, и след това изсмукват напоилия се с вода „сюнгер“. Изцапалите се с пръст, кръв или изпражнения шимпанзета се чистят с листа, същото правят и майките, когато малките им — по изключение — са ги изцапали. Никога не хвърлят обаче умишлено камъни, но в замяна на това си правят от клони яки тояги, с които удрят неприятелите си, например леопардите, или ги хвърлят с все сила по тях.

Искахме предпазливо да се измъкнем в другата посока, към гората, докато трите шимпанзета се занимаваха с бинокъла. Роберт, едрият мъжки, обаче забеляза това и тръгна след нас. Той се покатери по д-р Валтер и хвана брадичката му с двата си реда яки, кучешки зъби. Това изглеждаше доста страшно, но все още можеше да се приеме за дружелюбно. Все пак козината му настръхна, той стана по-дебел, започна да тъпче на земята и бясно се мушна между краката на д-р Валтер, който се просна с целия си ръст на земята. Същото сполетя и Синклер Данът. Сега настръхналият Роберт го сграбчи за ръка и без да го изпуска, започна да тича около него в кръг, както се прави при гимнастически упражнения, издавайки силни крясъци.

„Бързо влезте в гъсталака, ето тук“ — викнах аз на Синклер. Той ме послуша и влезе в гората, където Роберт вече не можеше да танцува. Ние навлизахме все по-навътре във вековния лес, за да заобиколим в широка дъга полянката на шимпанзетата. Роберт обаче не остана при женските, а тръгна с нас, козината му беше настръхнала. След малко той взе секирата от ръката на Синклер Данът. Приблжих се към него и протегнах недвусмислено отворената си длан — и при шимпанзетата това е обичайният жест за просене. Роберт веднага ми предостави голямата секира. В замяна на това обаче ми прибра

тояжката. Той ставаше все по-раздражителен. Вече си представях как щяхме да носим един ранен обратно по дългия път.

Просто бях доволен, когато Роберт хвана Данът за ръката и на три крака — тръгна до него, без да го изпуска, напротив, така силно се опираше върху ръката му, че Синклер почти трябваше да го влачи. Роберт не му позволяваше да сменя ръцете си и да го води с другата ръка.

Положението ни ставаше вече неприятно. Шимпанзетата са склонни към авантюри и извънредно много обичат пътешествията. Защо пък Роберт да не върви с часове с нас до лагера? Благодарение на връзката помежду им — чрез викове и барабанене — останалите също можеха да пристигнат скоро. Как да се отървем от Роберт? Да се върнем назад при женските? Но те можеха да ни нападнат или също да тръгнат с нас. Всички бяхме много разтревожени и разговаряхме почти шепнешком, макар че в същност това съвсем не беше нужно. Спряхме се на нашия стар начин за спасение: водата.

Водата на огромното езеро се е покачила. Бягство през водата. Спуснахме се с бързи крачки право надолу по склона към брега на езерото, през високи, вплели се едно в друго бананови дървета и нагазихме направо във водата с обувки, чорапи, панталони. А крокодилите? Надявахме се, че ще побегнат от нас, четиримата мъже. Във водата имаше, както покрай всички острови тук, мъртви, оголени дървета. Изглежда, че за пръв път от 80 години насам през последните три по-влажни години водата на езерото се беше покачила с около два метра. По този начин много стари дървета бяха загинали. Бързо пхнах портмонето си и съдържанието на джобовете на панталона в джобовете на ризата си. После тръгнахме пипнешком до кръста във водата, успоредно на брега. С пръсти опипвахме дали няма дупки и по възможност отбягвахме натрупалата се тиня. За билхарциите, малките червейчета, които се вмъкват в тялото, се стараехме да не мислим. (Една година по-късно лекарят в Аруша установи, че все пак се бях „заразил“ там с тях.)

Едрият мъжки ни следваше по брега. На едно място, където растеше тръстика, той се покатери на някакво старо дърво, за да види по-добре накъде отиваме. Колко ли време щеше да издържи така? Брегът беше обрасъл с камъш, но все пак там, на сушата, на Роберт беше по-лесно, отколкото на нас във водата. След четвърт час вече не

го виждахме. Разговаряхме все още шепнешком и жестикулирахме, за да не се чува никакъв звук от нас. Започнахме да храним надежда. Сега пък ни препречи пътя бодливата корона на едно паднало във водата дърво. Откъм езерото не можеше да го заобиколим, понеже водата беше дълбока, така че трябваше да пропълзим на четири крака по сушата, но тук попаднахме сред истински лабиринт от преплетени клони, за щастие без бодли. Един след друг си пробихме тунел през тях и така се промъкнахме 50–60 м. по-нататък, докато най-последна стигнахме до тревисти площи и храсти. Недоверчиво се озъртахме наоколо. От Роберт и останалите шимпанзета не се виждаше никой.

По корем търся портмонето си с парите за път. Портмонето ми обаче беше паднало от джоба на ризата. В суматохата бях пропуснал да закопчея джоба. Най-вероятно се беше изхлузило, когато се бях навеждал в храсталака. Д-р Валтер и аз се върнахме, пълзейки пак по корем. И наистина, точно на мястото, където се бяхме мушнавали под гъстака, намерихме портмонето сред клони и ластуни.

С мокри обувки и панталони поехме обратния път през долини и хълмове. Когато пристигнахме, вече бяхме сухи. В замяна на това пък глезените и изобщо целите ни крака бяха изподраскани и наранени. Във вълнението си дори не бяхме забелязали това. Ризата ми беше скъсана, но панталоните бяха запазили все още ръбовете си дори след този марш във водата. Ето това са чудесата на модерната текстилна химия.

Когато същия ден следобед се върнахме там, разбира се, сега по-удобно — с моторницата, — не се виждаше нито една човекоподобна маймуна. Банановите снопчета бяха непокътнати. На края на гората намерихме разкъсан и оръфан калъфа, а след дълго търсене в гората — и самия бинокъл, естествено, на две половини. Още не се виждаха никъде наоколо маймунски гнезда.

Спалните гнезда на шимпанзетата. Все пак те са най-сигурният белег, че в гората има шимпанзета. Всяка вечер след пет часа, преди да падне в седем мракът, шимпанзетата си построяват, обикновено все на нови места, спални гнезда по върховете на дърветата, като чупят клоните, превиват ги и слагат върху тях откъснати клонки. Тези гнезда те правят на височина десет, а понякога и тридесет метра. За разлика от горилите шимпанзетата никога не замърсяват гнездата си с изпражнения. Когато скитат из горите, те се изхождат, като седят върху

някое повалено дърво, така че изпражненията им да падат покрай него на земята. Има наблюдения, че след това се избърсват с листа.

След няколко дни оставихме Синклер Данът на Рубондо, за да наглежда шимпанзетата и да инструктира чернокожите дивечови надзиратели. От един африкански рибар купихме голяма, тежка дървена лодка с извънбордов мотор, в която можеха да се поберат 20 души. Така те щяха да следят по-добре рибарите от съседните острови да не идват да крадат банани от запустелите плантации. Скоро Синклер Данът щеше да бъде сменен от младия лесничей Улрих Каде, който щеше да работи две години на Рубондо. Дотук опитът протече добре.

Корабоплаване с аварии. Облекчен се качих в голямата моторница и тръгнах от Рубондо направо за Муанза. Три часа чукаше дизеловият мотор, после спря. Капитанът и „инженерът“ се заловиха да го поправят и той заработи отново. Но само след 55 минути пак млъкна. Мина много време, докато отново започнаха да излизат зад кърмата черни облачета дим. Островите се плъзгаха покрай нас, корморани бяха накацали по голите клони на дърветата край брега. Под дърветата, върху малки островчета, се виждаха тръстикови колиби, толкова прости и първобитни, каквито едва ли могат да се видят някъде другаде в Африка. След последната поправка моторът работи само двадесет минути, после — само десет, после — пет. Поглеждах часовника си с все по-голямо безпокойство. Дали нямаше да спре окончателно? Вълните ставаха все по-високи и се пенеха. За щастие през сухия период нямаше опасност от лошо време. А и здравата лодка нямаше да потъне.

Но ако моторът наистина престанеше да работи, вятърът щеше да ни тласне далеч навътре в езерото. Тогава щеше да се наложи да пренощуваме там, ако изобщо някой ни потърсеше и намереше. В такова положение на човек му минават през ума какви ли не неприятни неща.

През нощта в открити води. Високите вълни се разбиваха в лодката и ни мокреха. Чернокожият екипаж разряза стари чували и ги върза между подпорите на покрива откъм страната на вятъра. Но въпреки това вълните пак се прехвърляха. Извадих от моя сак съгваемия чадър, който предизвика смях у двамата ми спътници. Но в края на краищата клечахме и тримата цели пет часа под отворения

чадър. Деветнадесет ремонта през този ден. След 14-часово пътуване пристигнахме в Муанза през нощта.

Настаних нашия старши гледач Подолчак в моя фолксваген, развеждах го из Серенгети цели три часа сред десетки и стотици хиляди антилопи гну, зебри, газели на Томсън, а вечерта, при зник-слънце, в Серонера, главната квартира на националния парк, му представих половин дузина лъвове в степта и един леопард на едно дърво. На следващия ден се отправихме на път през планината и отново нагоре към Аруша, за самолета. Оставаше ни още само една нощ и щяхме да бъдем във Франкфурт. Случайно в самолета между нас седеше Харди Крюгер и така след дълго бърбене ние заспахме.

Все пак за пръв път човекоподобни маймуни се връщаха от Европа обратно в Африка, в своята родина. На добър час на шимпанзетата в Рубондо!

* * *

Какво става по-нататък на Рубондо? От юли до ноември 1965 г. на Рубондо бяха пренесени общо 12 жирафи. През 1967 г. от тях беше наблюдавана една група с две млади животни, а през 1968 и 1969 г. — още няколко групи. През 1964 и 1965 г. на острова бяха закарани общо 16 носорога. Те били виждани няколко пъти през следващите години, между другото през 1966 г. — и едно младо животно, а през 1967 г. — още едно малко. През 1966 г. надзирателят на парка Серенгети Майлз Търнър забелязал от самолет четири говеда, които се държали като биволи, а през 1967 г. били видени три диви кози, които навярно са останали от бившите заселници. През октомври 1967 г. пуснали на свобода две мъжки и две женски конски антилопи, две от които били забелязани отново през февруари 1968 г., а през февруари 1969 г. аз също видях техни следи. През юни и юли 1967 г. заселихме на острова общо 20 маймуни колобус (гуереза). През февруари 1968 г. видях от лодката няколко от тях сред крайбрежните дървета. Същия ден от самолета можах да снимам с камерата и жирафи във вътрешността на острова.

Идват още шимпанзета. Измежду единадесетте шимпанзета — три мъжки и осем женски, — чието пускане на свобода току-що

описахме, се намирал само един напълно развит мъжки. За съжаление двете млади мъжки маймуни не се приобщаваха към него, а все повече страняха. През първите месеци те все още се приближаваха до хората, но след шест месеца бягаха вече от всяка непозната лодка. Едва след година те станаха боязливи. Ние решихме, че може би не е достатъчно в групата да има само един напълно развит, способен за размножаване мъжки. Ето защо през 1966 г. със самолет изпратихме за Рубондо поотделно две полово зрели мъжки шимпанзета от различни зоологически градини в Европа. Едното от тях беше едноокият Джими. Още по време на краткия си престой във Франкфуртския зоопарк той нарани доста тежко нашия гледач на животни Клозе. През септември 1967 г., тоест 15 месеца след пускането му на свобода, Роберт се появил с две бременни женски в новия втори лагер на дивечовите надзиратели. Животните разкъсали чувалите със захар и жито, разпилели всичко наоколо и се държали доста вироглаво. При опита си да ги пропъди Улрих Каде бил ухапан по ръката. При следващите нападения на лагера надзирателите ги прогонвали с оръдейни изстрели, след това шимпанзетата престанали да идват. През февруари 1968 г. са били наблюдавани две женски шимпанзета с новородени малки.

През ноември 1967 г. един от дивечовите надзиратели бил убит на острова от браконьер. Злодеят бил открит, но избягал. Полицията успяла след два дни да го залови на сушата, в родното му село. През 1968 г. бил екзекутиран. Обикновено съдиите наказват непозволения престой на Рубондо средно с месец и половина затвор, а опитите за браконьерство — с шест месеца. Когато през март 1968 г. една рибарска лодка спряла на брега без разрешително, тя била нападната и обърната от хипопотам. Един от хората се удавил.

Злодеянията на едноокия Джими. Убит при самоотбрана. На 10 октомври 1968 г. едноокият Джими нахлул в новия лагер и веднага нападнал надзирателя Лукас Серемунда. Човекът се опитал да стигне брега на езерото — не искал да бяга към къщата си, за да избегне срещата на шимпанзето с децата му. Шимпанзето обаче го сграбчило, преди той да стигне водата. Разяреният мъжки ухапал силно двете му ръце. Едва когато друг надзирател го заудрял с тояга по гърба, шимпанзето пуснало Серемунда и побягнало. Шест дни по-късно то се явило отново и нападнало надзирателя Даниел Обаха, който седял

извън лагера и четял книга; пушката му лежала встрани. Когато видял, че шимпанзето се насочва право към него, той се опитал да притича до къщата, обаче още преди да стигне там, побеснялото животно отхапало къс месо от крака му и нахлуло заедно с него в къщата. Шимпанзето затворило вратата отвътре. В последвалата жестока борба Даниел Обаха загубил малкия пръст на едната си ръка, а другата била тежко ранена. За щастие той успял да отвори със сила вратата. Един от носачите грабнал пушката, която лежала на земята, и убил шимпанзето. Другите шимпанзета и останалите животни очевидно се чувствуват добре на Рубондо.

[1] Книгата „Те принадлежат на всички“ беше издадена на български през 1968 г. от издателство „Г. Бакалов“ — Варна. — Бел.прев. ↑

СРЕД ЧЕРНИТЕ НОСОРОЗИ

*Носорогът и слонът носят под
циментовата си кожа много мекота и нежност.*

*Който умее да надзърне в тяхната паст,
забелязва това.*

*Те позволяват да бъдат убивани от хора,
които външно се показват меки, а отвътре са
корави. Смятам, че вие ще дойдете в царството
небесно, вие великаните!*

Йоаким Рингелнац

Носорози, високи колкото жирафи. Срещнеш ли в Африка черен носорог, когато ходиш пеша, а не, както обикновено днес, с кола, се чувствуваш доста нищожен и скромен. Веднага си спомняш многото разкази за яростни нападения на носорози и смъртни случаи, които си чел в книгите за Африка. Такъв един тесномуцуност носорог тежи все пак до 2 т., достига на дължина от върха на носа до основата на опашката 3,70 м., а на височина при холката — от 150 до 160 см., и е едно от най-грамадните сухоземни животни. Впрочем въпреки това той изглежда дребен в сравнение с някои измрели членове от семейството му, например с Индрикотериум азиатикум, най-едрия известен досега бозайник. Той е достигал на височина 5 м., следователно колкото една жирафа, а на дължина — 7 м. Костите на едно такова грамадно животно бяха намерени в Казахстан, на брега на река Чулка, и датират отпреди 35 милиона години. В по-късно време също са живели носорози, които са приличали много на днешните, те са били разпространени в цяла Европа и Азия. В Краковския музей видях препариран космат носорог отпреди 10 хиляди години. Той е открит през 1929 г. край Старуния. Бил е добре консервиран в пластове, съдържащи земно масло и сол.

Носорозите не се потят. Както е известно, черният (тесномуцуностият) носорог е толкова черен, колкото белият (широко

муцуностият) е бял. Според почвата обаче, където живее и в чиято тиня или прах се търкаля, кожата му, основният цвят на която е сивкав, може да се покрие със слой кал, така че да изглежда понякога бяла, понякога червеникава, а във вулканичните области — съвсем черна. Тялото му не е окосмено, косми има само на върха на опашката и по краищата на ушите. Носорогът няма потни жлези и затова много обича да прави кални бани. Гънките отстрани по тялото, подобни на ребра, нямат нищо общо с костните ребра под тях. Животното не притежава резци и кучешки зъби, а само по седем кътника на всяка челюстна половина. Във Франкфуртския зоопарк бяха намерени в изпражненията на един осем-деветгодишен мъжки носорог изпаднали зъби. Навярно на тази възраст животното вече е напълно развито. Около началото на нашия век зоолозите от музеите са наименували носорозите обикновено според изпратените им рога и кости и според неголемия брой намиращи се тогава в зоологическите градини африкански носорози, в резултат на което са се получили доста много видове и подвидове тесномуцуности носорози. Днес всички тесномуцуности носорози се числят към вида Дицерос бикорнис, а в най-добрия случай може да се отдели Дицерос бикорнис сомалиензис, който се среща в Северна Кения и Сомалия и тежи 10% по-малко.

Най-дългите рога. Най-внушителното у тези риноцероси са двата рога. Посетителят, който при нас, в зоопарка, вижда за пръв път това животно и му се удивява, чувства вече в подсъзнанието си рогата му между ребрата си. А може да се каже, че носорозите в зоопарковете никога нямат такива удивително дълги рога, каквито притежават някои диви тесномуцуности носорози. Най-дългият намерен рог (при един носорог в Кения) беше 133,7 см. по външната дъга. По-късно Гerti, единият от двата женски носорога в резервата Амбосели, спечели със своите съвсем хоризонтални, издадени напред и после извити нагоре предни рога световния рекорд — 138 см. Този женски носорог беше години наред най-често фотографираното животно на Земята. Подобно грамадно рогово образувание имаше и женската Гледис, която живееше също там. През 1955 г. тя беше отчупила 45 см. от рога си. По снимките можеше да се проследи как за шест-седем години рогът беше пораснал с 45 см.

Рогата на носорога не са върху костен израстък, както е при алпийския козиерог или кравата. Те се състоят, тъй да се каже, от силно

сплътсени косми. Такъв рог може наистина отново да се разнищи. Отчупи ли се носовата украса на носорога, а това наистина може да се случи, там остава само едно слабо кървящо място. Рогът пораста отново. Предният рог е винаги по-дълъг от задния. В някои области на Африка, където днес носорозите са изтребени, е имало и такива групи животни, при които двата носови рога са били еднакво дълги.

Суеверието е най-опасният враг на носорозите. В източноазиатските аптеки, особено в Китай, се продава смлян на прах рог на носорог като средство за засилване на половата дейност. И затова носорозите, които толкова лесно може да бъдат убити, все още стават жертва на браконieri. Само преди няколко години на черна борса в Африка се плащаше 60 марки за 1 кг. носов рог. А това е чисто суеверие, също както драконовите зъби и други най-чудновати неща, които се продават в китайските аптеки за лечебни цели. Дори Джон А. Хантър, който може да претендира за печалната слава, че през живота си е застрелял най-много носорози си е варил тъмен чай от настърган рог на носорог. „Въпреки че съм изпил много чаши от това питие, за съжаление не съм изпитал никога въздействието му може би заради това, че ми липсваше вярата в него, а може би защото нямах около себе си подходящ обект“ — пише той. По инициатива на А. Шаурте медицинският ефект беше отново обстойно изследван, но отново беше получен напълно отрицателен резултат. Разбира се, рогата на носорога продължават да бъдат търсени за тази цел. Не един вид животни вече е бил изтребен заради някакво суеверие.

Трироги носорози. Понякога се срещат и трироги носорози и то най-често в Замбия (Северна Родезия), в околността на езерото Йънг. Наблюдаван е бил дори тесномуцунест носорог с пет рога, както и носорози с израснали по тялото им рога. Прочутата гравюра на Албрехт Дюрер, представляваща индийски брониран носорог с един малък рог на плешките, копирана на времето от други художници, по-късно е била много осмивана. Но може би все пак е съществувал жив образец за нея.

Носорози без уши, които освен това обикновено имат съвсем къса опашка, фотографирах както в областта Амбосели — така и в кратера Нгоронгоро. Туземците масаи обичат да разказват, че при тях било изпитание на смелостта да се отрежат ушите на спящ носорог. Но има и животни, които действително се раждат без уши. Аз наблюдавах безухия Пикси съвсем отблизо и го заснех. Тогава останах с

впечатление, че той може да стеснява слуховите си отвори, та дори да ги затваря. Тези въпроси обаче биха могли да се изяснят само ако се изследват ушните мускули на умрял носорог. Впрочем Пикси е роденото през 1953 г. малко на Гerti, която има напълно развити уши.

Носорозите са късогледни. Черните носорози са учудващо късогледни. Те сигурно не могат да различат човек от стъбло на дърво на 40, а дори и 20 м., което изяснява много неща в поведението им. Слухът им е значително по-добър: фуниеобразните им уши се насочват бързо в посока на шумовете, с които те не са свикнали. Най-добре е развито обонянието им, и то, изглежда, не по-лошо, отколкото на куче. Те следват по миризмата другите носорози. Когато една майка и малкото ѝ се загубят и се търсят, макар според нашите понятия да се намират съвсем близо, на разстояние, на което могат да се видят, те не се приближават един към друг, а душат по земята, докато се натъкнат на следата на другия и тръгнат по нея.

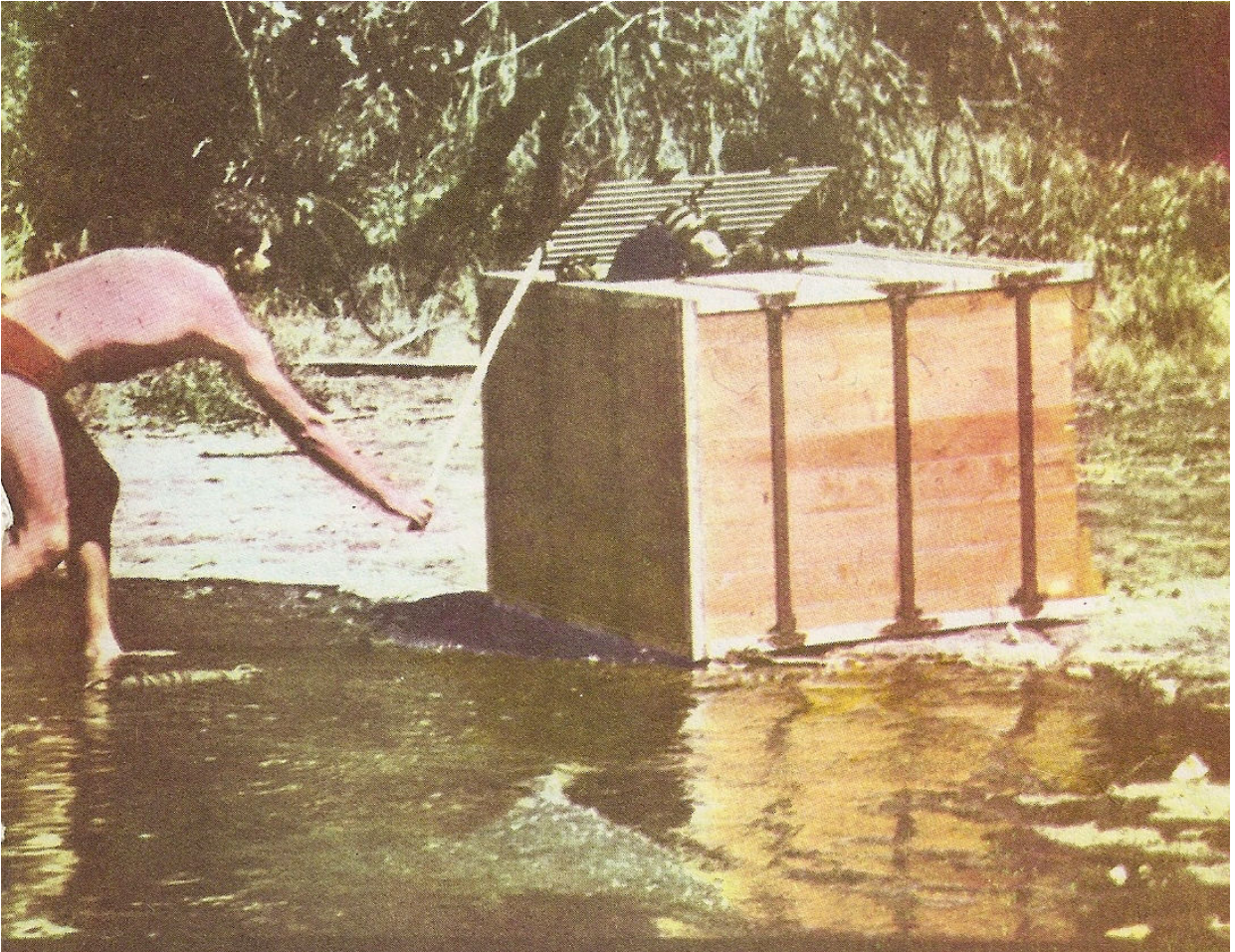
С каква скорост бяга носорогът? Носорозите са лоши плувци. Наистина, носорог ме е нападал няколко пъти, както съм седял в колата, а веднъж и когато се движех пеша из кратера Нгоронгоро. Тогава трябваше да обикалям един всъдеход и накрая се спасих в него. В такива случаи човек развива скорости, каквито не е очаквал от себе си. Когато носорози нападнали колата на Майнерцхаген в движение, той отчел на спидометъра 50–60 км/ч; при друг случай един носорог гонил движеща се кола около 400 м. при скорост 45 км/ч. Обикновено обаче носорозите се движат доста бавно дори когато не пасат из пътя. Във всеки случай те вървят много по-бавно от човек, който е излязъл на разходка.

Досега никой не е виждал носорог да плува в дълбоко езеро или река, макар че животните страшно обичат да се въргалат в тинята, да газят в плитка вода и да пасат там тръстика. И все пак те *умеят* да плуват. Когато при заприщването на изкуственото езеро Кариба в Замбия били направени опити да се евакуират животните, приютили се върху бавно потъващия остров, един носорог нападнал лодката и навлязъл неочаквано в дълбоката вода. Той изчезнал почти целия във водата, само носът, ушите и очите му се показвали едва над водната повърхност. Едно слабо вълнение и животното щяло да изчезне отново под водата.

Те и в миналото не са били разпространени из цяла Африка. Тесномуцунестите носорози изглеждат тромави, но те се изкачват доста високо нагоре в планините. В източноафриканските планини са били срещани дори на височина 2700 до 2900 м. Черните носорози обитават гъсталаци, рядко обрасли гори, открити тревисти равнини и дори полупустинни области, но отбягват горещите и същевременно влажни райони. Ето защо те никога не са навлизали във влажните джунгли на конгоанския басейн или в горите на Западна Африка. Те и по-рано не са се срещали из цяла Африка, но вече са стигнали и до най-южната ѝ част, до района на Порт Елизабет, Трансваал. Освен това са били срещани в южната част на Ангола, оттам до западното крайбрежие и изобщо в цяла Източна Африка, Мозамбик, Танзания, Кения, Сомалия, чак в територията на Етиопия, а оттам по една ивица между Сахара и Конго и нигерийските джунгли до района на езерото Чад и до Френски Камерун. Но в много райони от огромната територия на Средна Източна Африка тесномуцунестите носорози не се срещат, например по крайбрежието на Кения и Танзания или между реките Замбези и Хлобе. След проникването на европейците в Африка носорозите биват изстребени в обширни части от континента, например южно от река Замбези. Във френските колонии в Африка те изчезват почти напълно още около 1930 г. Едва тогава бива въведена строга защита и така се запазват няколко екземпляра. Сега в цяла Африка може би живеят общо само още 11 000–13 500 черни носорога, по-голямата част от които се намират в Танзания (3000–4000 животни).

Ние избрахме едно съвсем плитко място край брега на остров Рубондо, за да разтоварим сандъците с шимпанзетата. Впрочем трябваше да ги пренесем на ръце от лодката дотам, затова пък имахме възможност след отварянето на сандъците да се спасяваме във водата, ако се наложеше.

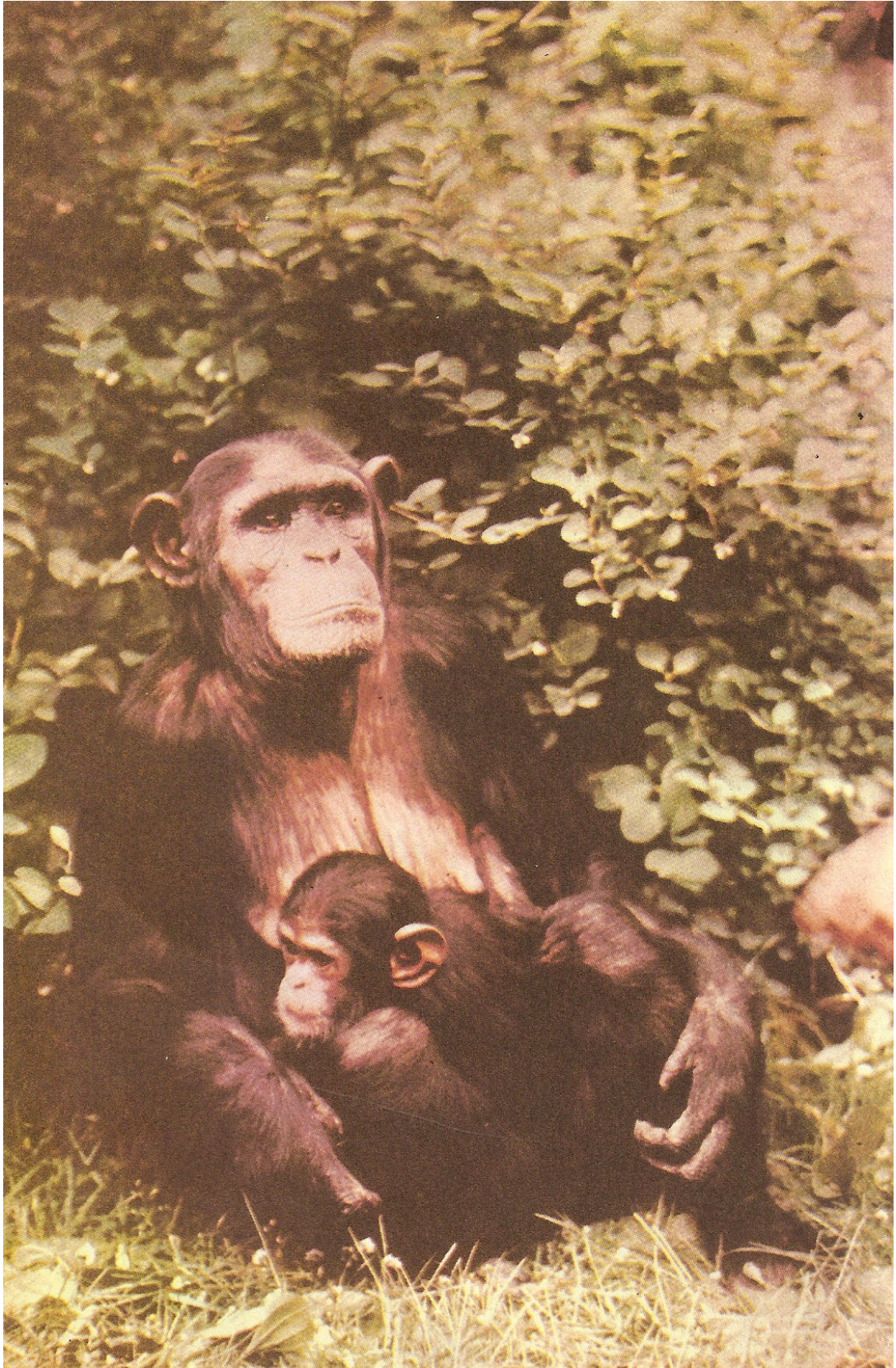
Някои възрастни шимпанзета, израснали в зоопарковете, съвсем не са безобидни. Ето защо Синклер Данът отваря много предпазливо транспортния сандък. В случай на опасност той веднага може да се спаси в дълбоката вода, тъй като човекоподобните маймуни не умеят да плуват.

Когато някое шимпанзе поиска да направи впечатление на друго или изпадне в състояние на възбуда и ярост, то се изправя на крака, изгърбва се и сгъва малко ръцете си в лактите. При това козината му, особено на гърба и ръцете, настръхва. Същото правят и хората, когато се страхуват от нещо или се гневят, но тъй като нямат такава гъста козина, само им настръхва кожата! На снимката се вижда в подобно състояние едно от шимпанзетата, пуснати на свобода на остров Рубондо в езерото Виктория.

Пуснатите на свобода шимпанзета бързо привикнаха тук и вече създадоха потомство. Този остров е много подходящ за заселване на ценни видове животни, тъй като тук изобщо няма хищници.

Големият о-в Рубондо (с площ 350 кв.км.), разположен в южната част на огромното езеро Виктория, беше предоставен от правителството на Танзания напълно на животните. Хората бяха изселени от него, а животните — поставени под строга защита. Освен маймуни гуерези и конски антилопи тук бяха докарани през 1966 г. 11 шимпанзета от различни европейски зоопаркове

Касапи на носорози. Днес вече не можем да си представим как са вилнели белите ловци сред тесномуцунестите носорози. Само от султаната на форт Архамбо, в областта на езерото Чад, през 1927 г. са били изнесени не по-малко от 800 рога на носорози. Професионалният ловец на едър дивеч Кенън е застрелял около 350 носорога за по-малко от четири години. Той и още един „касапин на едро“, на име Тиран, са действували особено активно в Камерун, Убанги и Чад. От време на време те са се прехвърляли от събирането на слонова кост към лова на носорози, които се убиват по-лесно, отколкото слоновете, а и рогата им все повече са поскъпвали. Туземците, снабдени от тези хора с модерно оръжие, са участвували ревностно в безразборното избиване, а понякога са действували и самостоятелно. Британският ловец на едър дивеч Джон Хантър се хвалел, че покрай хилядата слона бил избил повече от 1600 носорога. Той е вършил това само отчасти по нареждане на правителството, което е имало за цел да разчисти областта Вакамба в Кения за заселването ѝ с хора. Там през 1947 г. той е убил 300 носорога, и през следващата година — още 500. След това се установява, че тази област не е много подходяща за заселване на хора. Особено трудно може да се разберат така наречените ловци спортисти, които единствено заради удоволствието да убиват, без да търсят никаква икономическа изгода, са пътешествували из Африка, само и само да повалят с куршуми колкото може повече неподозиращи нищо животни. За някой си д-р Колб се разказва, че убил в Източна Африка над 150 носорога.

Ловците на носорози — обект на психолозите. Бели ловци никога не са били убивани от носорози. Психолозите би трябвало да си поставят за задача да проучат по писмата и отчетите на подобни хора тяхното психическо състояние. Те очевидно са напълно различни от нашия европейски ловец, който се грижи за дивеча, плаща наем за ловния участък и обезщетение за нанесените от дивеча вреди на нивите, за да се запазят и умножат дивечовите ресурси. Би могло да се

предположи, че у тези хора са се таили чувства на малоценност, потискани нагони за разрушаване и славолюбие, понеже този лов на едър дивеч в Африка винаги е бил описван в родината им като особено героичен. През дългите години, прекарани в Африка, прочутият британски изследовател Фредерик Селу (1851–1917), който е възпитан в Германия, никога не е чувал европейски ловец на носорози да е бил убит от носорог. Днес в Южна Африка черният носорог практически е изтребен, с изключение на малкия брой животни в защитените райони. В Родезия и Малави се срещат само няколко, малко повече има в Замбия, и то преди всичко в района на река Луангуа. В Южен Судан малкото носорози навярно са изчезнали през последните години вследствие на войната и широкото разпространение на огнестрелното оръжие. Предполага се, че в Мозамбик има около 500, в Ангола 150, в Югозападна Африка — 280 носорога. Ако не бяха създадени през последните десетилетия национални паркове и подобни защитени райони, съдбата на черните носорози в Африка отдавна би била решена.

Носорози в сандъци. За разлика от слоновете, които с удоволствие странствуват, носорозите са домоседи и никога не се заселват сами в местността, където веднъж вече са били изтребени. Но да бъдат настанени изкуствено отново там, не е толкова трудно, като за тази цел биват улавяни другаде и биват транспортирани в сандъци до новото им местоназначение. През петдесетте години подобно пренасяне беше извършено в националния парк Гарамба в Руанда; през последните години ние уловихме, както беше вече споменато, в ловните райони на Танзания 16 отчасти тежко ранени носорога и ги пренесохме със сал на остров Рубондо в езерото Виктория. Но според привычката си теснотуцунестите носорози остават в родните си местообитания дори когато там се заселят хора и за тях започне да става все по-неспокойно.

Повече за живота на тези сиви великани ние узнахме едва през последните години, и то откакто нашите познания се основават не само на това, което разказват за тях ловците на едър дивеч, а и на наблюденията на търпеливите изследователи и дивечовите надзиратели в националните паркове. За разлика от много други видове животни черните носорози например нямат строго определени периметри, от които да пропъждат другите си родственици. Обаче едно животно може да се срещне, поне по едно и също време на годината, обикновено в същата местност и винаги по същото време на деня да се занимава с

едно и също нещо. Такъв носорог отива веднъж на ден по утъпканата широка пътека на водопой. Разстоянието от пасището до водата може да бъде от 8 до 10 км. Носорогът започва да пасе обикновено едва следобед, като останалите часове на деня прекарва под сянката на някое дърво или лежи в тинята. Нощем животните обичат да лудуват във вира, да се гонят, да фучат и пръхтят. Там, където ловът им е забранен, като например в кратера Нгоронгоро или в резервата Амбосели, може да се видят и през целия ден в съвсем открита местност. Страстта им към въргальне в тинята в редки случаи може да стане причина те да затънат в нея, да не могат да се измъкнат оттам и в такова безпомощно положение да бъдат изпохапани от хиените.

Носорозите в кратера Нгоронгоро. По-рано се предполагаше, че черните носорози не напускат своите постоянни местообитания. Че това не е така, се доказва от все по-обстойните наблюдения, правени в кратера Нгоронгоро — Танзания, който заема площ 260 кв.км. През януари 1958 г. синът ми Михаел и аз изброихме там от самолет 19 носорога, а през март 1959 г. изследователят Моли — 42. Ханс Клингел, който от юни 1963 г. до май 1965 г. наблюдава там непрекъснато носорозите, установява 61 различни носорога, 34 от които е виждал редовно през цялото време или поне в продължение на няколко месеца. Изглежда, че това са били повече или по-малко постоянни обитатели на кратера. На 18 февруари 1964 г. бяха изброени от самолета за един ден най-много животни — 27 различни носорога (Търнър и Уотсън), а на 8 октомври 1963 г. най-малко — 10. Дж. Годар, който в продължение на три години, включително 1966 г., живее като биолог в кратера, фотографира и запомня всяко животно, е видял за този период 109 различни носорога в кратера. Той предполага, че по-голямата част от тези животни живеят през цялата година в местността над ръба на кратера. По подобен начин той установява също 70 различни носорога в района на Олдуайската клисура — прочутото находище на останки от предисторическия човек в равнината Серенгети. Клингел среща повечето от постоянните обитатели на кратера, особено мъжките, все в едни и същи местности. Някои от тях никога не са били срещани извън района им. А случва се отделни животни — и мъжки, и женски — да напускат своето първо местообитание и да се настаняват за постоянно другаде.

Те изменят ландшафта. Черните носорози ядат с особен апетит клонки, които хващат със заострената си горна устна като с пръсти или ръка. Макар да изглежда, че пасат по тревната площ в същност най-често те изскубват само съвсем малки, ново порасли снопчета трева. Фрезер-Дарлинг установява, че един носорог изтръгва от земята и изяжда 250 малки акации. Колко много могат носорозите да променят по този начин африканския ландшафт! И какви последици наистина може да има тяхното изстребване за някои местности! В Натал (Южна Африка) два черни носорога повалили доста здраво мтомботово дърво (*Spirostachys africanus*). Едно от животните хванало стъблото на дървото между двата си рога и с цялата тежест на тялото си го завъртяло в кръг. Дървото не издържало и се счупило. Когато короната паднала на земята, двете животни почнали да пасат връхчетата на младите клонки.

Скала се откъсва и повлича и носорога. Носорозите изяждат и изпражненията на антилопите гну. Друг един носорог стоял съвсем на края на стръмна скала и пасял клони. Когато сигурно е посягал да стигне един стърчащ по-навън клон, навярно е натежал върху издадената навън скала, тя се откъснала и повлякла и животното. При падането от 10 м. височина то загинало. Черните носорози се хранят също и с бодливи клони и тръни и не се смущават от лепкавия сок на еуфорбиите. Не само в зоологическите градини, но и на свобода те изяждат от време на време собствените си изпражнения. Клингел е наблюдавал няколко дни поред група от четири животни, които ядели изпражнения на гну. По това време няколкостотин гну пасели в местността, където след пожар растяла само ниска, много свежа трева, дълга до 8 см. Носорозите ядели пресните или засъхналите само отгоре изпражнения. Те лапали цяла купчинка наведнъж. При дъвченето изпускали част от тях, но по-голямата част поглъщали. По време на цялото това занимание не докосвали никакво растение, а се местели от една купчинка на друга. По този начин те навярно задоволяват липсата на минерални соли или други необходими за организма вещества.

Слоновете искат носорозите да намаляват „купчинките“ си. Черните носорози изкопават с рогата си тук-там солената почва. По същия начин те разхвърлят и изпражненията си. Обикновено обаче правят това със задните си крака, както кучето, което хвърля пръст върху изпражненията си. С такова движение носорогът разхвърля

изпражненията си наоколо. Според една легенда, която се разказва в Замбия, носорогът рови с рога си собствените си изпражнения, за да търси иглата, която бил глътнал от недовиждане. При сътворението на животните носорогът бил получил от бога една игла, за да зашие здраво кожата към тялото си. Според друга легенда носорозите разпръсквали изпражненията си по нареждане на слоновете, които не понасяли да има и други големи купчини изпражнения наоколо, освен техните.

През 1964 и 1965 г. Рудолф Шенкел изследва в продължение на много месеци черните носорози в националния парк Цаво — изток в Кения и установява, че за разлика от слоновете те не изхвърлят едновременно с изпражненията си и урина, но че някои носорози, мъжки и женски, се изхождат на общи купчинки. Само в редки случаи те се изхождат пътьом, като спират за малко наред пътеката. Както е известно, мъжките пръскат урината си в силна струя назад, което в зоологическите градини може да предизвика големи изненади за посетителите и да измокри дрехите им. Понякога мъжките „разрошват“ храстите първо с рога си, след това с краката и накрая ги пръскат с урина. Купчинките изпражнения не служат за маркировка на известна територия като притежание на отделно животно. Шенкел смята, че тесномуцунестите носорози, които имат добро обоняние, могат да запазват по този начин връзката помежду си в местността, макар и да не се виждат. С това те искат да чувствуват местността като своя. По подобни съображения женските пръскат от време на време неочаквано, както си вървят, струя урина по пътеката.

През 1957 г. зоологът Херберт Гебинг изследва във Франкфуртския зоопарк съня на носорозите. Обикновено животните лежат малко на една страна, по корем, при което предните им крака са свити под тялото, а задните са протегнати напред. Главата си слагат напред на земята. Само в редки случаи животните лягат на едната си страна и просват четирите си крака встрани.

Носорозите спят по-дълго от слоновете. Може би в това положение животните спят особено дълбоко. Нашите два франкфуртски носорога си лягат скоро след затварянето на зоопарка, обикновено веднага след като получат вечерята си. За разлика от слоновете те спят доста дълго, средно по девет часа през нощта. Те лежат при това еднакво дълго на едната и на другата страна. Животните лежат обикновено два или три часа, понякога и пет непрекъснато и не се

смущават от познатите им шумове. Ясно се чува как дишат, понякога това звучи като хъркане. Те поемат въздух 8–10 пъти в минута. През нощта стават два-три пъти, за да се изходят и да уринират. Мъжките пръскат урината си на 3–4 метра.

Единият носорог събужда другия. Герда Шют е наблюдавала носорозите в Хановерския зоопарк. Те спели през нощта по девет часа и половина и стояли будни около три часа, като почти през цялото време ядели. Станел ли единият от тях, скоро се събуждал и другият, ако ли не, първият го блъскал с глава, докато и той се надигнал.

Носорози оказват родилна помощ. Носорозите се срещат винаги поединично или на малки групи, най-много по пет животни заедно, освен на местата, където се въргалият в тинята. Ако са два заедно, обикновено това е женски носорог със своето пораснало вече малко или мъжки и женска, но рядко два мъжки. Напълно развитите животни не остават непременно дълго време заедно или завинаги, както се случва например при стари мъжки кафърски биволи. Застанали един до друг, носорозите се погалват от време на време с устните си или търкат долната част на брадичката си о другото животно. Когато рожбата им е още малка, женските никога не се събират заедно с мъжките, докато малкото не поотрасне. В националния парк Найроби дивечовият надзирател Елиз видял през 1958 г. как една вечер група от четири носорога излязла от гората. Три от тези напълно развити животни имали странно поведение: те се притискали плътно рамо до рамо, докато четвъртият носорог вървял зад тях. Трите били женски. Както личало, средната имала родилни болки, но когато разбрали, че някой ги наблюдава, те спрели, само едната от женските продължила да трие със страничната част на главата и с рога си хълбока на бъдещата майка. Най-сетне те се оттеглили отново в храсталака. Три дни по-късно било забелязано новороденото носорогче.

Боят между носорозите не се състоя. Опасните на вид срещи между носорозите протичат почти винаги миролюбиво. Носорогът майка стои със своето малко и изведнъж иззад гъсталака се задава едър мъжки. Всички наоколо вдигат глави, женската пръхти, мъжкия също. Малките опашки на двата колоса се изправят нагоре в знак на тревога. Мъжкия рие няколко пъти със задните си крака и пристъпва малко напред. Те са на около 80 м. един от друг. Мъжкия пръхти отново, пръхти и женската. После двете животни почти едновременно навеждат

глави и изведнъж се спускат едно към друго. Вдигам камерата и я нагласявам на фокус шестдесет метра, петдесет метра. Сега, когато тези два сиви колоса, тежки няколко тона, се сблъскат, ще трябва да се чуе страшен трясък. Тридесет метра, двадесет метра. Тогава изведнъж, на разстояние шест метра един от друг, те спират, поглеждат се, главите им са вдигнати, ушните им фунии са обърнати една към друга, женската поклаща леко глава. После мъжкият се обръща встрани и се запътва към водата. Скоро след това се обръща и женската. Малко по-късно и трите животни са застанали заедно. Със снимката на борбата между носорозите пак нищо не излезе.

Слонът превъзхожда носорога. Тесномуцунестите носорози несъмнено признават, че слоновете ги превъзхождат. Тъй като тези два вида животни рядко имат причина за разпавии помежду си, това не може така лесно да се установи. Веднъж в Уганда слон и носорог вървели един срещу друг по утъпкана пътека. Те се приближавали все повече, но се забелязали едва когато били вече стигнали на 15 м. един от друг. Слонът настръхнал, дръпнал уши назад и се насочил право към носорога, който спрял и вдигнал глава. След това слонът атакувал. Носорогът се отдръпнал заднешком, като поклащал глава и пръхтял силно. Още една атака на слона и носорогът изчезнал в галоп по пътя, от който бил дошъл. След малко двете животни пасели недалеч едно от друго, без да си обръщат внимание. В местността, където днес се намира националният парк Аруша, госпожа Трапе се натъкнала на носорог, промушен от бивните на слон, а наоколо личали следи от слонски крака. Такива случаи са наблюдавани вече многократно. Дивечовият надзирател Кус Смит съобщава през 1960 г. за ожесточена борба между мъжки носорог и слон в парка Крюгер. Очевидно слонът не искал да позволи на носорога да пие вода, който не отстъпвал от намерението си. В развоя на възникналата борба двете животни се сгромолясали от високия 3 м. стръмен бряг в реката и въпреки това продължили да се борят във водата. Големи локви кръв водели до мястото, където лежал мъртвият носорог — с четири дупки от бивните на слона в тялото си, освен другите наранявания. Много пъти се е случвало слоновете да покриват с клони и вейки убитите носорози.

Лудуващи носорози. Носорозите се държат най-различно спрямо останалите едри животни. Дивечовият надзирател в националния парк Мърчисън Фолз е наблюдавал как един черен носорог гонел група от 12

водни козела около 100 метра. На антилопите им дотегнало, те направили завой и нападнали от своя страна сивия мъжки. Той моментално се мушна в гъсталака и повече не се показал. При друг случай един носорог, навярно от лудория, нападнал стадо от около 350 кафърски бивола, както пасели в редица, дълга около 400 метра. Носорогът профучал покрай изненаданите биволи, разпръснал ги във всички посоки и продължил пътя си.

Как се погаждат носорозите с останалите животни. Взаимната търпимост се среща по-често, тя дори може да се превърне в другарство. А. Ричи съобщава за два едри носорога, които известно време били виждани заедно с голямо стадо биволи. Носорозите спели редовно на една горска полянка сред биволите. Гугисберг е наблюдавал в националния парк Найроби как група зебри нападали на шега един носорог, докато той най-подир се отдалечил.

Костенурките пощят кърлежи от носорозите. Биволските чапли. В Натал женски черен носорог се търкалял в речното корито, а две водни костенурки го дърпали по разръфаната кожа, каквато много често се забелязва от двете страни на гърба на носорозите. Навярно това му причинявало болка, тъй като той рязко се повдигал, когато някоя от костенурките го дръпвала силно. Но дебелокожият нямал никакво намерение да ги напада. При друг случай, също в Натал, бил наблюдаван тесномуцунест носорог, който легнал на една страна във вира. Веднага до него се приближили от различни страни най-малко шест водни костенурки и започнали да обират кърлежите му. Те се подавали до 17 см. от водата, за да стигнат паразитите. За да изтръгнат кърлежа, костенурките опирали предните си крака в тялото на носорога, хващали кърлежа с уста и силно дърпали, докато паразитът се откъснел. Когато костенурките „работели“ върху по-чувствителните части на носорога, на едрото животно сигурно не му било много приятно, тъй като потрепвало неведнъж. Но костенурките изобщо не обръщали внимание на тези движения.

Биволските чапли през целия ден следват носорозите и кацат на гърбовете им. Очевидно искат да ловят насекомите, които биват пропъждани от едрите животни. Но към кърлежите по носорозите те не проявяват интерес, както са показали изследванията на стомашното съдържимо на биволските чапли.

Ездачи, преследвани от носорог. Срещнат ли животни, с които не са свикнали, тези колоси бързо удрят на бяг. Фокстериерът Симба на заслужилия фотограф на диви животни Шери Киртън накарал със силния си лай два носорога да побегнат. Кучето ги преследвало така яростно, че по-късно едва било намерено от ездачи, напълно изтощено, на разстояние 7,5 км. Когато в Африка още не са били използвани всъдеходки и автомобили, ловците са се приближавали на коне до едрия дивеч. Киртън често е наблюдавал носорози да преследват ездачи. Нападащият носорог се движел приблизително със скоростта на галопиращ кон и затова такъв лов често бил доста продължителен. Ездачите не можели да вземат голяма преднина пред носорозите, но в замяна на това пък дебелокожите нямали същата издръжливост и след известно време се отказвали от преследването.

Лъвове убиват млади носорози. Понякога се случва лъвове да убият малки носорози. През 1966 г. в националния парк Маняра в Танзания лъвовете нападнали носорог майка с малкото ѝ и ги подгонили към входа на парка. На около 50 м. от входа те сграбчили малкото носорогче. Майката заревала страшно за помощ. Случайно от вътрешността на парка се задала една кола, докато друга тъкмо влизала през входа. Разяреният носорог майка принудил колите да се отдръпнат назад. Като викали и хвърляли камъни, хората успели да принудят животното да се отдръпне встрани, за да могат колите да минат покрай него. Лъвовете оставили неизядените останки от убитото носорогче и се отдалечили.

Носорог майка промушва лъв. Крокодил удавя носорог. В кратера Нгоронгоро близо до гората Лераи млад носорог бил убит от група лъвове. Той имал по шията си страшни рани от лъвските нокти. Тъй като по земята не се виждали никакви следи от борба, лъвовете вероятно били строшили врата на животното. Макар че стояли един ден при убитото животно, те не се опитали да го изядат. На другия ден го оставили и си заминали. Не такъв край обаче имал опитът на един лъв, който през август 1966 г. в кратера Нгоронгоро искал да убие единадесетмесечното малко на женския носорог Феличия. Когато усетила опасността, тя страшно се разярила. Лъвът успял да отдели от нея носорогчето. То побягнало, лъвът подире му, а зад него Феличия, която „лаела“ с пълен глас. Като заобиколило в дъга, малкото се върнало при майка си, а Феличия веднага нападнала лъва. Той впрочем

я захапал за задния крак и наранил силно бедрото ѝ, но женската се завъртяла светкавично и го мушнала с рога си два пъти в ребрата. Хищникът се преметнал и останал на място. После тя забила рога си в шията и в главата и за няколко минути го стъпкала с крака. През цялото това време други два лъва седели наблизо, на почтително разстояние. Само 40 минути след станалото трупът на лъва бил изяден без остатък от хиените. Група посетители, придружени от дивечовия надзирател Шехе, имали възможност да наблюдават цялата случка и я заснели на филм. Обикновено носорозите не се интересуват от лъвове дори когато минават съвсем близо край тях. В Мзима Спрингс, едно кристалночисто езеро в националния парк Цаво, Гугисберг е наблюдавал как един носорог бил убит от хипопотам. Навярно носорогът искал да пие вода, когато хипопотамът го сграбчил за десния преден крак, повалил го на земята и го разкъсал с мощните си зъби. Селу пък е заснел как възрастен женски носорог бил издърпан от крокодил под водата, където бил удавен.

Борбата между два тесномуцуности носорога наистина представлява вълнуващо зрелище. Но това се случва рядко. Заблуден от това, което знае за елените, антилопите или биволите, човек винаги най-напред предполага, че се бият две мъжки животни, които се ревнуват или пък си оспорват територия. Но при носорозите обикновено се бият помежду си само женските, а още по-често женска и мъжки, но понякога това е само игра. Нашата двойка тесномуцуности носорози често пъти с часове се бори рог срещу рог, а още по-често малкото носорогче се бори с баща си или с майка си. И при ожесточен двубой те рядко се нараняват сериозно. За честите рани по раменете и хълбоците им има, както ще видим, други причини.

Любовта на носорозите. Когато женската се разгони, мъжкият застава срещу нея и животните се душат по муцуната, като често издават гърлени звуци. После почти винаги женската напада мъжкия и го ръгва силно в ребрата. Мъжкият търпи това, макар ударите да са толкова силни, че той започва да се оригва от това. Приблужи ли се още един мъжки, той пристъпва също със ситни стъпки, заобикаля женската, но не се стига до двубой между мъжките — женската решава кой ще бъде избраникът. При тази брачна игра се чуват пръхтене и нещо като грухтене, дори квичене. Но никога не съм чувал от животни на свобода силно, пронизително пищене, каквото издава нашият мъжки

носорог в зоопарка. Навярно това изразява изненада и не се повтаря често. Чрез подражаване на пръхтене и тежко дишане носорозите може да бъдат примамвани.

Женски носорог се влюбва в автомобил. Любовта се превръща в гняв. Животните се съешават по всяко време и малките се раждат през цялата година. Мартин Джонсън, който през 20-те и 30-те години снима първите красиви филми за животните в Източна Африка и в Конго, веднъж е наблюдавал от колата съвсем отблизо любовната, игра на двойка носорози, които тъпчели насам-натам със ситни, тромави стъпки. След половин час обаче мъжкият усетил бензиновата пара от автомобила, изненадано запръхтял и като навирил малката си опашка, побягнал в храсталака. „Ние смятахме, че женската ще направи същото, но не стана така. Тя сякаш не забеляза, че женихът ѝ изчезна. Очевидно беше учудена, че ухажването спря така внезапно. Тогава ни забеляза и — о чудо! — отново започна своята любовна игра. Като че взе автомобила за носорог. Това, че нашата кола изведнъж стана обект на ухажване от страна на един женски носорог, беше за нас нещо необикновено. Новият любовен флирт не трая само миг. Петнадесет минути и повече тази суетна «мома» се опитваше да сломи мълчаливата въздържаност на нашата неподвижна кола. В края на краищата женската свенливо се отдръпна и пак не се случи нищо. Тя се спря и затанцува тромаво на място. После предизвикателно отскубна снопче трева и го подхвърли кокетно нагоре във въздуха. Пристъпи «грациозно» към нас, после натрапчиво се приближи до мястото, откъдето безрезултатно се беше отдръпнала малко преди това. Изведнъж тя ни подуши. С яростно, възмутено пръхтене животното се отказа от кокетирането. Наведе глава, вдигна изведнъж опашката си право нагоре и се нахвърли срещу колата толкова неочаквано бързо, че преди да се опомним, се блъсна — за щастие косо — в калника на колата. Но не само ние бяхме изненаданите. Металическото издрънчаване вследствие на сблъскването и нашите викове бяха звуци, непознати за ушите на носорога. Животното още веднъж изпръхтя злобно и в бесен бяг пое към Солната котловина.“

Как се съешават носорозите. Женският носорог приема акушерската помощ. Във Франкфуртския зоопарк винаги наблюдаваме съешаването. При животни, живеещи на свобода, това се удава много рядко. Франк Попълтън описва как един мъжки носорог се качил на

женската и поставяйки краката си върху гърба ѝ, стоял така цели 35 минути. Определи глави, животните се движели много бавно в кръг. Когато мъжкият слязъл долу, женската се извърнала към него и двамата се гледали в продължение на няколко минути. Моят сътрудник д-р Шерпнер е наблюдавал в парка Цаво едно съешаване, което траяло 21–22 минути. През 1964 и 1965 г. Джон Годар е наблюдавал в кратера Нгоронгоро шест пъти съешаване на носорози, което протичало по подобен начин. В единия случай женската и мъжкият останали след това четири месеца заедно, другите два се разделили скоро. Един месец по-късно отново били забелязани да се съешават, после пак се разделили. Мървин Кауи, бивш директор на националните паркове на Кения, е наблюдавал как един мъжки покрил бързо една след друга две женски. Докато се качвал на втората, той бил атакуван от първата женска.

След като черните носорози дадоха в зоологическите градини поколение, вече се знае продължителността на бременността им. Тя трае 15 месеца, или 450 дни. Никога досега не са били раждани близнаци. Първото черно носорогче, родено в зоопарк, се е появило на бял свят през 1941 г. в Чикаго, второто — в зоопарка на Рио де Жанейро, а първото европейско — през 1950 г. във Франкфуртския зоопарк. При раждането изтече най-напред 17 л. околоплодна течност. Нашият женски носорог Екатерина Велика беше толкова кротък, че още преди да роди, позволяваше да бъде доен. Родилни болки трудно можеха да се установят, първите се появиха час и половина преди раждането. Женската позволи на ветеринарния лекар д-р Кльоппел да акушира при раждането на малкото, което тежеше около 25 кг. След няколко секунди ушните раковини на новороденото започнаха да се движат, а след две минути майката се сети да се нахвърли върху събралите се в обора „акушери“. После подуши малкото, но не го облиза. След 10 минути то се понадигна на крака, стоя така около две минути и отново легна, но само един час след раждането вече обикаляше пъргаво наоколо — първо половин, а скоро след това и цял час. След четири часа то намери вимето и започна да бозае. Едва след девет и половина часа легна отново за по-дълго време — за един час. При раждането предният рог се очертаваше само като надебеляване от около един сантиметър, а задният — като бяло петно. Другите родени в зоопарк носорогчета са били 20 кг., едно — дори 39 кг. (в Хановер).

Доколкото ми е известно, всички родени досега в зоопарк тесномуцуности носорози бяха отгледани, а ние във Франкфурт на Майн отгледахме дори два. Както колегите в Рио, така и ние наблюдавахме, че по време на бременността женските редовно позволяват на мъжкия да ги покрива. Те постоянно бяха държани заедно с мъжкия. Осем дни след раждането нашата майка носорог отново стана съвсем кротка към своя гледач и към всички познати хора. Ние можехме да влизаме при нея в обора, да се качваме на гърба ѝ, както и да играем с малкото.

След 10 минути новороденото тичаше. През 1911 г. унгарският пътешественик и изследовател Калман Китенбергер убива, без да иска, един тесномуцуност носорог, и то женска, която тъкмо щяла да ражда. Той разрязал корема на мъртвото животно и успял да извади малкото живо, обаче то умряло след осем дни. Едва през 1963 г. в националния парк Маняра беше наблюдавано раждането на носорогче на свобода. Дивечовите пазачи Малинда и Еди се натъкнали там на женски носорог, както лежал на земята. Понеже предположили, че животното е мъртво, хвърлили няколко камъка по него, но то не станало. Приближили се и видели, че земята около животното е съвсем влажна. През следващите минути носорогът се понадигнал и малкото се показало, като това явно не причинявало големи болки на майката. След още 10 минути носорогчето се плъоснало на земята. Майката се извърнала и започнала да отстранява плацентата с бърни. Минали още 10 минути и малкото стояло вече здраво на краката си и клатело уши. Тогава надзирателите продължили пътя си.

Млякото на носорога. Веднъж масовият убиец на носорози Джон Хантър искал да улови едно малко, за да го продаде. По време на това пътешествие той убил 75 носорога. Успял да хване едно малко, като го подмамвал с вимето на мъртвата майка. Впрочем уловените малки носорогчета стават много кротки, като същински домашни животни-. Възрастните животни също свикват бързо да общуват с хората. Ние неведнъж сме доили нашия женски носорог. Десет месеца след раждането на малкото млякото съдържа 3,2% белтъчини, 36% млечна захар и 0,3% мазнини. Малките бозаят около две години от двете цицки на майката и остават най-малко три години и половина при нея.

След раждането трябва да минат най-малко 8–10 месеца, докато майката бъде отново покрита. В парка Амбосели първото носорогче,

безухият Прикси, остана 2 години и 9 месеца при майка си Герти, следващото малко — 3 години, а третото се роди след 5 години, през 1959 г. Животните достигат половата си зрелост на около седем години. Когато кърмят, майките лягат понякога на земята като домашните свине. Докато носорогчетата са малки, майките никога не се срещат с мъжките.

Любопитство. Атакуването често не е сериозно. Принудителна езда върху носорог. Подобно на северните и благородните елени и някои други диви животни носорозите нерядко се приближават бавно, любопитно до хората или до други подозрителни фигури, но щом доловят човешка миризма, изведнъж хукват да бягат. Гибелен за теснотуцунестите носорози е друг техен навик: те атакуват и фигури, които не могат да различат от разстояние. Пръхтейки и явно разярени, носорозите се втурват и като стигнат на няколко метра от тях, изведнъж се отклоняват встрани или просто ги задминават. Веднъж, като забелязал, че носорози се задават в бесен темп към тях, кинооператорът Мартин Джонсън скочил с жена си отвисоко върху скална площадка, а колосите спрели на 5 м. от мястото, където били стояли двамата. При други два случая, когато двамата нямали възможност да побегнат, а не можели да си послужат и с пушката, носорозите също се отклонили съвсем близо до тях. Но кой ще има нерви да изчака доброволно, за да разбере дали в случая се касае за разузнавателна маневра на късогледите животни или за действителна яростна атака. Всеки ловец би ги застрелял веднага. Сивите колоси атакуват понякога и стъбла на дървета или термитни постройки, а после просто ги отминават. Веднъж, когато Джон Оуен, директор на националните паркове на Танзания, се изкачвал заедно с една позната ездачка от кратера Нгоронгоро, насреща им се задал носорог по пътеката. Оуен успял бързо да побегне встрани, в храсталака, а спътницата му подскочила силно, хванала се за един клон и се изтеглила нагоре. Но клонът се счупил и тя се намерила върху гърба на носорога. Възседнатото животно и ездачката така се изплашили, че тя паднала на земята, а носорогът побягнал.

Професор Шенкел гонен от носорог. Миризмата на краката му не харесала на носорога. И все пак човек не бива да разчита много на безобидността на носорозите. Това е изпитал на гърба си швейцарският зоолог Рудолф Шенкел, който наблюдавал носорози и лъвове в националния парк Цаво в Кения, като обикалял пеша и седмици наред

спял в спалния си чувал под открито небе. Наистина, много от срещите му с черните носорози били безобидни. Но веднъж един мъжки го забелязал, когато Шенкел се движел на 50 м. от него и се очертавал на вечерния хоризонт като силует. Той се затичал с викове срещу животното, за да го прогони. Тъй като носорогът се втурнал бясно насреща му, Шенкел трябвало да направи дъга, за да избегне удара. После се затичал към едно малко дърво, короната на което била разцепена на две и едната половина висяла изсъхнала. Да се покатери на още здравата корона не му останало време. Така Шенкел тичал около ствола и прескачал отчупената му част, докато носорогът обикалял повалената изсъхнала корона. Скоро обаче носорогът променил тактиката си: докато Шенкел стоял на едната страна на стъблото, до отчупената му част, мъжкият чакал на другата страна, за да атакува след това внезапно. Сега Шенкел се опитал да се покатери на здравата още корона, но мъжкият го подхванал и го хвърлил нависоко. Най-напред той паднал върху рамото на животното, след това на земята и веднага запълзлял под повалената корона. Тогава мъжкият с един замах метнал отчупените части на короната и стъблото встрани. Шенкел решил да остане неподвижен, само вдигнал единия си крак нагоре, на височината на муцуната на носорога, за да може в най-лошия случай да я отблъсне. Най-напред мъжкият се стъписал, после се приближил дотолкова, че носът му докоснал голия крак — обувката се била изхлузила. Сега, като не виждал никаква движеща се фигура, човешката миризма не харесала на носорога. Той изведнъж се извърнал и с вдигната нагоре опашка се отдалечил.

Така се приготвя отрова за стрели. Хванал се здраво за рогата. Тесномуцунестите носорози могат да имат най-различно поведение спрямо хората, с които делят родината си. Племето вакамба в Кения преследва тези животни с отровни стрели или с примки за крака. Отровата се приготвя, като се варят клоните на дървото акокантера шимпери (*Acokantera schimperi*). Прясната отрова е много силна, но изложена на въздуха, тя загубва действието си. Ето защо браконьерът държи острието на стрелата непосредствено до изстрелването ѝ завито в парче кожа. Носорог, улучен с прясно напоена стрела, загива бързо независимо къде е ранен. Телените примки за крака пък, към които е закрепено тежко парче дърво, нещастното животно влачи с дни и седмици. Те се врязват дълбоко в месото и костите му. На територията

на вакамба носорозите винаги са се ползували със славата на агресивни и зли животни, докато в областите на масаите те се смятат за доста дружелюбни: Масаите не са ловци и не закачат носорозите. През 1964 г. в Натал, в дивечовия резерват Хлукхлуве, един надзирател бил хвърлен на два пъти от носорог във въздуха. Той получил дълбоки рани в бедрото и в хълбока. Когато носорогът поискал да го атакува за трети път, надзирателят спасил живота си, като се хванал за предния рог на животното и с все сила се вкопчил в него. Носорогът мятал главата си насам-натам и се мъчел да се отърве от него. Когато най-сетне с особено рязък размах успял да стори това, раненият отхвъркнал далеч в храстите. В същия миг носорогът хукнал да бяга.

Атаки срещу автомобили. Носорози, които нападат без причина, често пъти са били ранявани преди това. Самият Оскар Кьониг съобщава, че като пътувал веднъж по шосето от Моши за Саме в Танзания, стрелял по носорог, който не искал да му освободи пътя, и го улучил в бута. През следващите нощи животното било обърнало една след друга три леки коли и два камиона, поради което се наложило да бъде убито. Киртън пък разказва как една ловджийка стреляла с пушка с много малък калибър по един носорог, известен в околността с дружелюбния си нрав, и била убита от него. На другия ден по шосето минавал с кола един тамошен заселник с жена си. Щом забелязал колата, носорогът се приготвил да атакува. Човекът грабнал бързо жена си от колата и ѝ помогнал да се покатери на едно дърво, но той бил убит от носорога.

Самият аз многократно съм бил нападан в колата си, но в същност сам съм предизвиквал атаките. Обикновено животните спираха съвсем близо до колата, без да я докосват. В единия случай беше сплесната ламарината. При друг случай синът на един от дивечовите надзиратели в парка Амбосели ме закара доста прибързано непосредствено до дълбоко спящия безух Прикси — исках да разгледам по-отблизо ушните му отвори. Животното скочи изведнъж на крака и веднага се нахвърли срещу нас, като сплеска страничната стена на откритата кола, непосредствено до моята седалка.

С юмрук по носа на носорога. През 1965 г. също в Амбосели един носорог пхнал главата си през отворения прозорец на една кола, пробил с рога си ламарината на покрива и сплескал напълно колата. Той наранил пътниците в колата с дръжката на стрелата, която още

стърчала на шията му. Животното било застреляно от придружаващия ги надзирател. През 1958 г. пак там в гъсталаците един автомобил, пълен с хора, бил нападат от женски носорог с шестседмично малко. Животното веднага атакувало, но за щастие предният му рог вече бил счупен. Две от намиращите се в колата жени били изхвърлени навън през главата на шофьора. Шофьорът заудрял с юмрук животното по муцуната, закрепял и зачукал по ламарината на колата. Тогава малкото носорогче се изплашило и побягнало, а майката го последвала.

Белезници на рога. Когато през 1966 г. в Серенгети една кола поискала бавно да задмине стоящия наред пътя носорог, той се нахвърлил върху нея, изкривил ѝ калника и я повдигнал леко. Един от пътниците бил изхвърлен с главата напред през предното стъкло, но се отървал с леки наранявания. В резервата Хлуклуве в Зулуланд стар женски носорог се приближил до една кола, очевидно без лоши намерения, пхнал главата си под предния калник и задрусал колата. Придружаващият посетителите африкански дивечов надзирател смело излязъл от колата и с колана, на който висели чифт белезници, заудрял животното по главата. Изненаданото животно се отстранило, надзирателят хвърлил колана след него и по една случайност белезниците се закачили на рога, където останали да висят. Животното се отдалечило на още 100 м. разстояние. Колата не била повредена. По строящата се железопътна линия от Моши до Саме, при километър 555, един носорог постоянно пропъждавал всички работници и изтърбушвал малките работни вагонетки. Наложило се да бъде застрелян.

Един носорог струва колкото два слона. Носорозите живеят около 50 години. Ако изобщо преди време е имало носорози в зоологическите градини, това са били почти само индийски бронирани носорози. Междувременно те почти са били изстребени и само малък брой от тях е бил предоставен на зоопарковете. В Германия първият черен африкански носорог е докаран през 1903 г. в Берлинската зоологическа градина, а в Швейцария — през 1935 г. в Базел. Днес той е най-честият представител на племето на носорозите, които можем да видим в зоологическите градини. Един тесномуцунест носорог струва в търговията с животни двойно по-скъпо от един слон. Под грижите на хората носорозите обикновено стават доста кротки, някои напълно развити женски животни спокойно могат да се яздят. Приятно им е да бъдат галени с длан по затворените очи. Навярно поради липса на

занимания те обичат да трийт рога си о циментовите стени и железните решетки, така че често пъти от него остава само малък чукан. Ето защо в отделенията за носорози в зоопарковете трябва да се поставя стълб от меко елово дърво, в който животните да трийт рога си. За разлика от слоновете носорозите рядко нагазват по-надълбоко във водните басейни. В замяна на това пък им прави удоволствие да се въргалат в тинята. Те не могат да преминават ров, широк отгоре 1,75 и дълбок от външната страна 1,20 м., макар вътрешната му страна в посока към животните да се издига постепенно нагоре. Представа за продължителността на живота на носорозите можем да получим само в зоологическите градини. Двадесет години след пристигането си в зоопарка на Чикаго двойката полово зрели носорози все още не давала никакви признаци на застаряване. Изглежда, че носорозите не живеят по-малко от слоновете, следователно около 50 години. Откакто чрез наркозни и временно парализиращи средства, вкарвани със специални патрони в тялото, можем да приспиваме животните, много се улесни улавянето им живи, както и пренасянето им на други места за заселване или лечение. На прочутата женска Герти в парка Амбосели беше извадено едното око, което беше сериозно наранено; 24 часа след операцията тя се чувствуваше вече доста добре.

Дребните мъчители на носорозите. Много предположения са били изказвани за причината на раните с форма на полумесец, които често се забелязват зад плещите на тесномуцунестите носорози. Предполагаше се, че те се дължат на наранявания при взаимните им борби или че са дело на личинкоедите, които при кълването разширяват раните. Неотдавна Дж. Шилингз е открил в тези рани на 4 носорога от националния парк Цаво в Кения тънки като косъм червеи филарии, пренасяни от една хапеща муха. Освен това в стомаха на носорозите живеят ларвите на стомашни оводи. С помощта на устните си приспособления те се прикрепват към стомашната стена и се хранят с тъканни сокове и с кръв. Щом узреят, те излизат през ануса с изпражненията и в почвата се превръщат в какавиди. Излюпилите се там големоглави мухи са дълги около 2–3,5 см., не поемат никаква храна, но се държат постоянно в близост до носорозите и залепват яйцата си най-често по главата им и около рога. Как попадат оттам в стомаха, не е известно. Касе се за два вида оводи: *Gyrostigma conjugens*, който паразитира само в белите носорози, и *G. ravesii*, който

се среща както в белите, така и в черните. Освен това по белите и черните носорози бяха намерени 26 различни вида кърлежи, които обаче се срещат и по останалите животни, както и един вид хелминти, които живеят още и в червата на слоновете. Носорозите са носители също на тении, дълги не повече от 7–12 сантиметра. Една от тези тении е дълга само един сантиметър. Всички тези животински паразити по носорога не са опасни за човека и домашните животни. Освен това носорозите, настанени в зоопарковете, скоро се отърсват от паразитите. В зоопарковете липсват междинните гостоприемници, които пренасят тези мъчителни.

КАКВО ЧУВСТВА ПЛЯЧКАТА НА ЛЪВА?

*Отидеш ли в страна, където всички
подражават на лъва, ти не може да подражаваш
на козата.*

Африканска
поговорка

И в Германия е имало лъвовете. Лъвовете наистина трябва да правят път на слоновете, ако се срещнат по тясна пътека, а и носорогът лесно може да пропъди лъва. Въпреки това и днес за повечето от хората лъвът си остава цар на животните, също както в старите басни за животните герои. Когато в Африка един истински ловец започне да се насища на лова, обикновено той престава да стреля най-напред по лъвовете. Вече трима мои приятели ми признаха, че са вземали отново пушката в ръце само когато е трябвало да убият зебра за някой стар или болен, умиращ от глад лъв. Именно лъвовете предизвикват повече възхищение, отколкото всички останали животни. Кралете на Англия, Шотландия, Норвегия, Дания изобразяват лъвовете на гербовете си, а това са страни, в които никога не са били виждани лъвовете. Също и градовете Цюрих, Люксембург, провинцията Уелс, един холандски граф и провинцията Хесен имат лъвовете на гербовете си. И все пак тук също някога е имало лъвовете, тъй като кости от пещерни лъвовете от предисторическо време се намират навсякъде в Англия, Германия, Франция и Испания. Пещерният лъв, който е живял заедно с хората, навярно не се е различавал много от днешните лъвовете. В Гърция лъвовете са били изтребени едва около 200 г. пр.н.е., а когато в библията се разказва за Палестина, за тях се споменава 130 пъти.

Защо е измрял лъвът в Европа? В действителност лъвовете съвсем не са тропически животни. В Африка техни следи са били намерени по покритите със сняг планини Кения и Рувензори на височина 3500 м., а може би дори и 5000 м. В случая по изключение не

може да се твърди, че на времето хората са изстребвали пещерния лъв в нашите разположени по на север страни, тъй като тогава със скромните си оръжия те не са могли да се справят дори с мечките, лосовете, зубрите и туровите. Обитателят на степите, лъвът, навярно се е оттеглил оттук тогава, когато горите са започнали все по-нашироко да покриват нашия континент. Но все пак лъвът е така прочут, че изваяни от камък лъвовете стоят от хиляди години насам пред храмовете и дворците в Китай, макар че по онези места нашите гривести животни действително никога не са живели.

Какво изпитвате при рева на лъва? С какво в същност лъвът ни прави толкова силно впечатление? Дали с гривестата си „зевсова“ глава, или с кехлибарените си очи, които са по-големи от нашите (диаметърът на очната ябълка при човека е 23 мм., а при лъва — 37,5). А може би и с рева си. Лъвовете, тигрите, леопардите и ягуарите, които имат кръгли зеници, са „ревящи котки“ за разлика от многобройните „мъркащи котки“, чиито очи представляват отвесни цепнатини. Ревът на лъва се смята за „най-великолепния и най-внушителния звук на сътворението“; при благоприятни условия той може да бъде чул на 8–9 километра. Когато реве, лъвът стои обикновено прав, с леко наведена към земята глава, хълбоците му са прибрани навътре, а гърдите му се надуват силно като мях. Често пъти пред животното се вдига прах от изтласканата от дробовите му въздушна струя. Лично на мен лъвският рев ми действа като камбанен звън; като малък аз самият съм бил камбани. Той ме настройва тържествено и сериозно. Някои хора казват, че потръпвали от приятно задоволство. Но, изглежда, това се отнася само за онези случаи, когато човек се намира в кола или когато чува рева в зоопарк, или най-сетне, когато в Африка ревът достига до него през отворения прозорец на жилище в степта. В Серенгети лъвовете ревяха, поне така ни се струваше, понякога само на няколко метра от алуминиевата ни къщичка и ние за малко не падахме от леглата си. Когато обаче човек обикаля пеша из степта, лъвският рев не предизвиква „тръпки на приятно задоволство и възвишено настроение“. Лъвовете реват най-често скоро след залез-слънце в продължение на около един час.

Защо реват лъвовете? По този въпрос все още не е намерено щогоде приемливо обяснение. Проф. Ханс Криг е на мнение, че това просто им доставя удоволствие, така както показването на

великолепното оперение доставя удоволствие на райските птици, игрите — на маймуните, лудешкото скачане — на антилопите, певческият концерт — на ревящите маймуни и гибоните, премятането — на язовците медари. А може би мъжките лъвове искат с това да известят тържествено на всички останали лъвове и на лъвиците, че тази местност принадлежи именно на тях. И все пак антилопите, зебрите и газелите не хукват да бягат през глава, щом чуят рева на лъва, както се разказва в някои книги.

Те са сговорчиви. Ние хората харесваме много семейния живот на лъвовете. Наистина, понякога мъжките се бият така, че след това на мястото на борбата остават цели кичури черна или жълта козина от гривата и следи от кръв. Случва се и някой да загине, но това сигурно не става по-често, отколкото при нашите боксьори на ринга. Лъвовете си имат известни спортменски правила. Група лъвове например мирно изяждат заедно една зебра, докато много от нашите домашни кучета не могат да ядат от една паничка. Наистина, бременната лъвица ражда малките си някъде сред скалите или в гъстака, но станат ли на шест седмици, тя гордо се връща с тях при групата, както прочутата лъвица Елза заведе трите си малки лъвчета, когато достигнаха тази възраст, при приятелите си в лагера. Мъжките лъвове никога не изяждат малките си, в изключителни случаи могат да разкъсат лъвче от чужда група. Те позволяват на лъвчетата, макар понякога с фучене и гримаси, изразяващи най-голямо неудоволствие, да играят с тях и да се опитват да издърпат от устата им късче месо с малките си млечни зъбчета. Лъвовете от групата ловуват заедно и дълго време хранят болните и слабите лъвове. На никого не е известно дали старите лъвове биват изключвани от групата, или те доброволно отбягват общуването с останалите. Във всеки случай остарелите лъвици остават по-дълго в групата, отколкото мъжките. В края на краищата всички биват разкъсвани от хиени или диви кучета. В дивата природа не се умира от болест или старост.

Как се събират брачните двойки. Лъвските брачни двойки се отделят настрана и дни наред се занимават само с ухажване. И в най-голям зной те се съешават 30–40 пъти на ден. В Дрезденския зоопарк една лъвска двойка се събирала за осем дни 360 пъти. Истинският копулативен акт трае само 3–6 секунди. Изглежда, че мъжките обикалят из области, простиращи се на много квадратни километри, като за

известно време се присъединяват ту към една, ту към друга група женски и подрастващи лъвове. Разбира се, това могат да си позволят най-силните измежду тях. Във всяка група лъвове си има йерархия, но и най-слабият мъжки стои по-високо от всяка женска.

Лъвове по дърветата. Изобщо трудно може да се каже какво правят лъвовете и какво не. Десетки хора са се спасявали от тях, покачвайки се на дървета, където са прекарвали цяла нощ. Такова нещо пише почти във всеки приключенски разказ. Но самият аз съм фотографирал лъвици и на високи дървета, при това без стъблата им да са били наклонени. В националния парк Маняра край Аруша лъвовете са свикнали да седят почти постоянно по дърветата. Там посетителите могат да ги фотографират много лесно. Може би на височина 6, 8, понякога и 10 м. да има по-малко мухи цеце, а може би отвисоко откриват пляквата си по-лесно? Но защо почти никъде другаде лъвовете не правят това?

Прекалено големи лъвски скокове. Ловецът на едър дивеч сър Пийс е измерил скок на лъв 12 м., а граф Телски е видял как един лъв прескача пропаст, широка над 11 м. и дълбока 20 метра. А в откритите участъци в зоологическите градини всички лъвове от половин век насам седят зад ровове, широки малко повече от 8 м., и още нито един от тях не е прескочил рова.

В замяна на това пък се е случвало лъвове от зоопарковете да са се удавяли в напълнени с вода ровове, когато не е имало откъде да излязат. В зоопарковете не е наблюдавано лъв да се къпе доброволно или да плува, докато тигрите правят това с удоволствие. Лъвицата Елза на семейство Адамсън много обичала с часове да се къпе в морето заедно с приятелите си, а много пъти лъвове плуват до остров Укерере, който се намира в езерото Виктория на 200 м. от сушата.

Бели лъвове. Лъвът е толкова ленив, че няма да направи и крачка, ако храната се постави пред носа му, както си лежи — твърди директорът на Виенския зоопарк проф. Антониус. И всеки, който ги е виждал в Африка да лежат с часове, че и по цял ден, под един храст, би се съгласил с него. И в същото време те сякаш безцелно обикалят продължително време из местности, в които изобилствува всякакъв дивеч. Срещат се не само бели тигри и черни леопарди, почти всеки вид животни си има свои албиноси и меланистични форми и все пак никой още не е виждал черен или бял лъв. Само през 1962 г. един посетител

на националния парк Крюгер в Южна Африка забелязал бяла лъвица и дори я снимал на филм. Мнозина ловци и изследователи са твърдели, че съществуват породи петнисти лъвовے. Но след това винаги се е установявало, че се отнася за отделни лъвовے, които са запазили дълго време младежката си петниста окраска. И обратно, случват се и лъвски котила, при които малките са лишени от присъщите им петна.

Препариран лъв в клубното помещение. Както изглежда, от Индия до Южна Африка се среща само един вид лъвовے, докато през последното столетие въз основа на намиращите се в музеи черепи и кожи са били определени няколко подвида. Последните лъвовے на Индия, които са обитавали гората Джир северно от Бомбай, намаляват през 1908 г. до 13 екземпляра, но след това, поставени под строга защита, се увеличават отново и сега са над 200. Но гривите им не са непременно само жълти и по-малки, отколкото на африканските лъвовے, както се твърди, а най-различни. Тези индийски лъвовے не са били изместени от тигрите: нали тигрите са обитатели на гората, а лъвовете — на степта. При това едно горско животно не може да бъде така лесно изстребено, както животното на открит терен. Най-северните и най-южните африкански лъвовے, които отдавна вече са изстребени, както берберските лъвовے по средиземноморското крайбрежие, и капските лъвовے, също не са били по-едри и с по-тъмни гриви от останалите. Преди 30 години в един южноафрикански клуб беше открит препариран лъв, убит край Капшат през 1836 г. Този лъв, който сега се намира в природонаучния музей в Лондон, както и двата единствени препарирани северноафрикански берберски лъва, които се намират в музея в гр. Лайден — Холандия, почти не се различават от днешните. В Серенгети и в кратера Нгоронгоро обаче може да се срещнат на едно и също място най-различни лъвовے: дребни и едри, късогривести, светложълти и черно гривести.

Лъвовے закачат носорог. При живите същества, още повече при лъвовете, няма правила без изключения. В началото споменах, че лъвовете обикновено избягват носорозите. Веднъж успях да направя снимка тъкмо когато един носорог прогонваше лъв. Повечето носорози не обръщат внимание на лъвовете, когато се приближават към тях. Въпреки това в кратера Нгоронгоро са били наблюдавани лъвовے, които се забавлявали с един носорог, като го потупвали с лапите си отзад по кръглата задница. Животното се извърнало яростно, тогава едно малко

лъвче го потупало от другата страна. В Кения е било наблюдавано почти същото лъвско забавление. А добре известният сред туристите носорог, който се е подвизавал винаги близо до туристическия лагер „Ол Тукай“ в резервата Амбосели, една нощ е бил убит от два лъва. В отчаяната си отбрана животното така квичало, че дивечовият надзирател Таберер потеглил с колата си нататък, прогонил със силен фенер лъвовете, а с куршум избавил носорога от мъките, понеже му бил счупен предният крак.

Как убива лъвът. Обикновено лъвовете бързо убиват жертвата си. Те се нахвърлят отстрани или отзад, върху гърба на плячката, при което задните им крака остават на земята. Или пък сграбчват животното с лапата си отпред през муцуната и издърпват с един замах главата му назад. Често се твърди, че така бил счупван гръбначният стълб на жертвата, но това не е доказано. Обикновено обаче лъвовете прегризват гърлото на нападнатото животно отдолу и по този начин го задушават, понякога те правят това и чрез захапване на носа. Не е вярно, че само лъвиците убиват, докато мъжките лениво наблюдават. При „нападение“ върху изкуствена зебра, към което сам съм насърчавал животните, от смесени групи лъвове атакуваха винаги мъжките.

Лъвица подгонва биволи към своите приятели. Лъвовете от една група ловуват заедно. Два-три лъва се скриват в тревата на известно разстояние от зебрите или антилопите. Останалите се промъкват в кръг около жертвите, нападат ги изведнъж от противоположната страна и ги подгонват право към другарите си. Този начин на ловуване им е вроден, тъй като и лъвицата Елза на съпрузите Адамсън, която е била отгледана от хора и не е могла да се научи от тях да ловува по такъв колективен начин, все заобикаляла в кръг жирафите и ги подгонвала направо към приятелите си. Но ако на мястото на жирафите се окажат кафърски биволи, положението на двукраките „лъвове“ би могло да стане малко неприятно.

Който убива бързо и при това не жестоко, по-малко рискува да бъде ранен. Гладни лъвове, които се приближават до прекалено големи и яки животни, често пъти трябва да водят жестоки борби и понякога биват победени. Така например неотдавна един кафърски бивол беше счупил няколко ребра на лъв, а една мъжка жирафа — плешката на нападащия я лъв. Все пак тежко раненото животно остана в групата и се хранеше с другарите си, макар че не можеше да ловува. Младите

лъвовете, които трябва да си хващат плячката сами, често пъти не знаят какво да правят с нея и я измъчват бавно до смърт.

Какво чувствуват хората в устата на лъв. Някои хора, които са били грабнати и отнесени от лъв, са имали щастието да бъдат спасени, може би затова, че придружителите или кучетата им са прогонвали лъва. Такова нещо се е случило например на дивечовия надзирател Уолхътър в националния парк Крюгер, а също и на пътешественика и изследователя на Африка, мисионера Дейвид Ливингстън, който подробно описва какво е изпитал тогава. Той не усещал нито болка, нито уплаха, нито страх от смъртта, а бил като парализиран и напълно безразличен като пациент пред операция, който се намира в полунаркоза. Същото става сигурно и с мишката, когато бива отнесена от котката, и с антилопите в устата на лъва. Има и случаи, когато жертвата, мъкната безжизнена в продължение на пет минути, е успявала да избяга, щом лъвът я пуснел или вниманието му било отвлечено от нещо друго. На един мой познат, Гордън Пулман, пък се е случило обратното. Той се натъкнал на лъв, който току-що бил убил едно гну. Хищникът побягнал и дивечовият надзирател слязъл от всъдехода, за да си отреже едно парче от бута на гнуто. Когато се извърнал към своя чернокож шофьор, той му извикал: „Внимавай!“, тъй като „мъртвото животно“ било скочило на крака и тъкмо искало да го нападне. Той успял все пак да го хване за рогата и да се спаси в колата.

Лъвовете бият гонг. Скоростта на лъвовете. Понякога лъвовете нахлуваха най-нахално в палатките, а след това хукваха през глава, понеже някакъв куфар се сгромолясваше на земята. А една нощ в парка Крюгер група лъвовете насядаха около железния гонг и един от тях от време на време го потупваше с лапата си. Често нощем те си играеха с гумената торба за вода, която закачвахме на касата на вратата към нашата „спалня“, и я разкъсвах с острите си нокти; замъквах навън и микрофона, като издърпвах през стената закачения за него кабел. В книгата си „Симба“ моят познат Ц. А. Гугисберг, който живее в Източна Африка, освен много свои наблюдения върху лъвовете е събрал всичко по-забележително, което изследователите на Африка и ловците са отбелязвали за тях. Според някои наблюдения, лъвовете могат да развият скорост до 115 км/ч., Но дори гепардът, който сигурно е по-бърз от лъва, тичайки подир електрически заек на една английска писта за надбягване на кучета, можа да достигне едва 70,7 км/ч.

Американският президент Теодор Рузвелт, който е обиколил Африка и е бил голям любител на природата, подчертава, че лъв не може да стигне кон. Един английски чистокръвен кон достига на хиподрума около 64 км/ч. А почти винаги лъвът се отказва да гони плячката си след 50–100 м., щом дотогава не е могъл да я хване. По-дълго време гони само съвсем млади, още неиздръжливи на бягане или пък болни животни. И затова антилопите и зебрите не се плашат и не хукват да бягат, когато лъвовете минават покрай тях или ги виждат отдалеч. Те спокойно продължават да пасат, само внимават да не загубят хищниците от погледа си. Случва се кафърски биволи и слонове да решат да прогонят лъвовете от току-що убито животно и да останат с часове там, така че „котките“ нямат възможност да се върнат отново при плячката си.

Седем килограма месо на ден. Броят на лъвовете зависи от височината на тревата. Това, че в свободната природа няма „вредни“ животни, отдавна ни е известно. Все пак интересно е да се знае колко животни трябва да убие един свободен лъв, за да може да живее. На лъва в зоопарка се дава дневно 6–8 кг. месо, обикновено конско, говеждо или на кит, което той понася добре. Тигрите, леопардите, а още повече гепардите и останалите хищни котки се чувствуват по-добре, когато от време на време получават и друг вид месо. На свобода лъвовете също се хранят доста много със зебри, тоест с диви коне. Един див лъв може да изяде до 18 кг. месо наведнъж, според други преценки — дори 31. Но това не ще рече, че яде много, той може и да не яде всеки ден. От друга страна, лъвът убива често пъти повече, отколкото сам може да изяде. А когато вече се насити и се настани в сянката на близкия храст, за да се смели храната му, хиените, лешоядите и чакалите замъкват голяма част от плячката му, както той обича да прогонва хиените от трапезата им. Уелс е на мнение, че един лъв убива на година 19 диви животни по 117 кг., това значи, че за 10 години той убива около 190 пъти. В продължение на няколко месеца Райт непрекъснато е наблюдавал в Източна Африка групи лъвове в откритата степ. Те изминавали за една нощ 1,9 до 10 км, 60% от плячката им били мъжки животни, а три четвърти — антилопи гну, зебри, газели на Томсън. Дивите животни, които убивал средно всеки ден един лъв, представлявали 13% от собственото му тегло. А дали в дадена местност се задържат повече или по-малко от едрите жълти котки, не зависи само от броя на пасящите там животни, а преди всичко от височината на

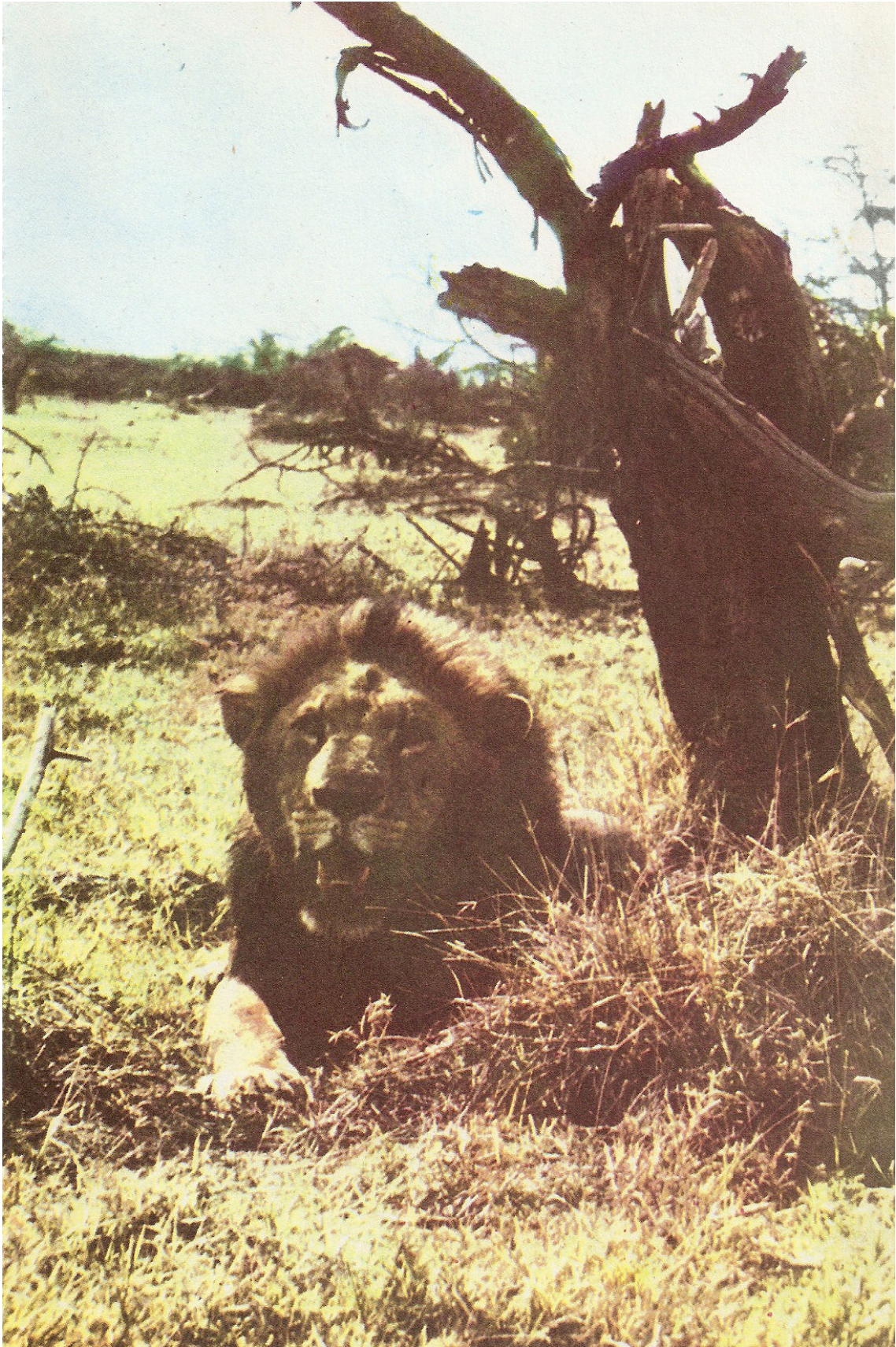
тревата. Ето защо, когато в Серенгети в стадата на антилопите гну и на зебрите, както и на газелите на Томсън, които имат черно-бели ивици отстрани на тялото, се появят малки, те се прехвърлят на места, където тревата е съвсем ниска. Там лъв не може да се скрие.

„*Стрелочник върху телеграфен стълб.*“ Смятам, че няма нужда да повтарям старата, история за лъвовете човекоядци, които със седмици пречели на строежа на угандската железопътна линия, тъй като задигали един след друг работниците и накрая извлекли от вагона дори и инженера. Железопътното дружество пази и до днес телеграмите от 1905 г. на индийските началници на гарите в тази област. Те гласят: „Лъв на перона. Моля предупредете началник-влака и машиниста влакът да влезе в гарата предпазливо и без даване на сигнал. Пътниците да не напускат влака.“ Или „Стрелочникът се е качил на телеграфен стълб край резервоара за вода. Влакът да спре там, да го прибере и после да продължи пътя си.“ Последната подобна телеграма датира от 1955 г.

В Серенгети живеят около 1000 лъва. Според новите изследвания на Джордж Шалър приблизително половината от малките лъвчета загиват. Много гладни лъвици пропъждат дори собствените си малки от месото. Борби между лъвове от различни групи се случват рядко, но по изключение те могат да завършат дори и със смърт. Територията на по-голяма група, маркирана от мъжките със струя урина, може да заема площ до 260 кв.км. Живеещите в такива райони групи не се придвижват заедно с големите стада странствуващи антилопи и зебри в откритата степ. Това правят само малките групи „номадски лъвове“, които не са могли да се сдобият със собствена територия.

Наистина смели ловци на лъвове и използвачи на тяхната слава. На ловците в миналото наистина са били нужни смелост и умение, за да убият лъв. Прочутият ловец и изследовател Фр. Ц. Селу, който обикаля Африка от 1870 г. почти до края на века, през първите години използвал истинска бойна пушка, тежка 4,5 кг., с куршуми калибър 10, зад които в дулото трябвало да се насипе 23 г. барут. Той увивал куршумите най-напред в късче напоен с восък памучен плат, отрязвал с ножицата гънките наоколо, въртял ги между дланите си, после ги натъпквал с шомпола отпред в цевта и поставял възпламенителната капсула върху ударника — и всичко това правел яздешком, понякога в галоп. Но при най-малкото нараняване тези смели мъже ги очаквали

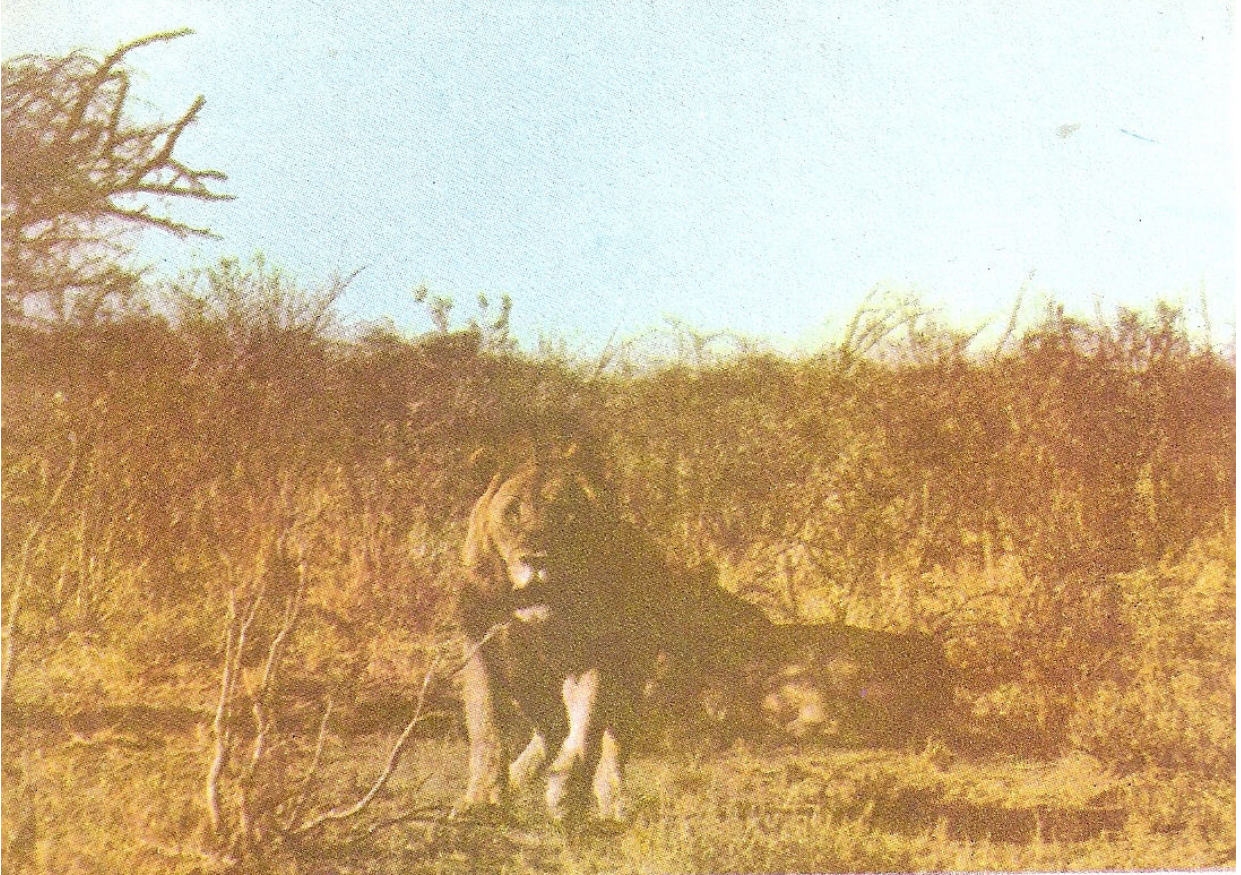
отравяне на кръвта и смърт далеч в безлюдната савана. От тяхната слава и име на африкански пътешественици и ловци на лъвовете се възползват следващите десетилетия мнозина, които следват големите жълти котки в автомобили, с модерни оръжия, с хладилници, с комфортни палатки и пълни с консерви сандъци.

В Германия също е имало лъвове. Те навярно са се оттеглили оттам тогава, когато горите постепенно са започнали да заемат все по-големи площи. В Гърция е имало лъвове още по времето на Омир. Лъвът не се храни всеки ден, но в замяна на това може да изяде наведнъж от 20 до 30 кг. месо.

В падината Етоша, огромен национален парк в северната част на Югозападна Африка, благодарение на съществуващия тук своеобразен режим на подпочвената вода няколко водоема не пресъхват през цялата година, дори през твърде продължителния сух период. Седнал в колата, човек винаги може да наблюдава идващите на водопой групи животни. Антилопите куду са едни от най-често срещаните тук животни.

Ето как изглежда нападащ лъв. Той се е отделил с тази разгонена лъвица от групата и затова е твърде раздразнителен. Няколко пъти поред той се затичваше срещу въдехода ми, но дори не ме нападна истински (национален парк Етоша)

На водопоя копитните животни постоянно се плашат от нещо и тогава хукват стремглаво, макар и на къси разстояния. Тук на снимката се виждат скокливи антилопи и антилопи гну в националния парк Етоша в Югозападна Африка. Той е един от най-големите паркове в света — 57 200 кв.км. През по-голямата част от годината падината Етоша е безводна.

Както всички възхищаващи се на природата големи ловци от миналия век, днес Селу сигурно би станал „ловец“ с камера в ръка, поне през втората половина от живота си. Към началото на века Карл Георг Шилингс обикаля „със светкавица и пушка“ в подножието на Килиманджаро и при големи трудности прави с неудобните, тежки и неусъвършенствувани апарати първите снимки на лъвове нощем край някоя мъртва зебра — по същите места, където сега в резервата Амбосели туристите ежедневно правят от колата отблизо и при най-хубаво слънце великолепни цветни снимки на станалите кротки диви животни. И въпреки това действително хубавите фото трофеи на лъвове

са все още рядкост. Човек може да фотографира лъвовe, както са насядали, както спят или стоят, както ядат. Но съвсем малко са снимките, направени при самото ловуване и хващане на плячката. Това именно се удава много рядко, тъй като става почти мигновено.

Десетки години наред в цял свят се препечатваше все една и съща много ясна снимка: лъвовe нападат зебра, която, съпротивявайки се отчаяно, се е изправила на задните си крака. Едва по-късно беше установено, че пътуващ фотограф бил взел от малък музей в Родезия цяла група препарирани лъвовe и една зебра и ги бил поставил на слънце пред храсталака.

Така че все още не е късно да се спечелят лъвски фото трофеи в Африка.

ПОГЛЪЩАТ ЛИ ГИГАНТСКИТЕ ЗМИИ ХОРА?

Жените са като птиците, всичко знаят, а малко казват. Мъжете нищо не знаят, а много казват.

Африканска
поговорка

Гигантска змия, дълга 20–30 м., дебне върху клона на някое дърво, удря с коравата си глава нищо неподозиращия човек така, че той изпада почти в безсъзнание, светкавично се увива около него и му счупва всички кости, ако смели хора не успеят да го спасят, като разсекат змията на парчета. Такива ужасяващи случки се описват в някои приключенски романи за тропиците или дори в „отчетите“ на някои експедиции.

Наистина ли гигантските змии нападат хора и могат ли да ги погълнат? Едва ли за някои други животни се разказват толкова много басни, колкото за питона, анакондата и боата. Но при съвсем малък брой животни е много трудно дори за специалистите да преценят в отделни случаи кое е измислица и кое истина.

Колко са дълги змиите в действителност? Един сантиметър змия струва една марка. Ето че съмненията започват още при определяне на дължината. Дори сериозни пътешественици съобщават, че в Амазонската джунгла има анаконди, достигащи на дължина 30–40 метра. Те обаче забравят да добавят дали самите те са ги видели и измерили, или само са чули да се разказва за това. Анакондата е южноамериканска боа и може да се смята за най-дългата и най-силната гигантска змия. Друга много известна южноамериканска боа е констрикторът, който сигурно е „само“ 5–6 метра. Никак не е лесно да се измери една гигантска змия. Разбира се, това би могло да стане, ако

тя се опъне в цялата си дължина. Но това е неестествена поза за една голяма змия. Някои дори не могат да заемат такова положение, а трябва да присвиват поне опашката си. Това силно животно не би позволило доброволно да бъде изпънато, за да го измерят. А когато змията е мъртва, тялото ѝ обикновено е така вкочанено, че да се измери точно е невъзможно. Ако пък се съди по одраните кожи, които се продават на метър, тогава винаги се преувеличава. Току-що одрана змийска кожа може да бъде разтегната на дължина най-малко 20%, а според други твърдения — до 50%. Това именно и правят ловците. Не само кожи, а често и живи змии се продават на метър. Търговците на животни продават на зоологическите градини малки и средно големи питони по цена от 0,80 до 1,00 марка на сантиметър. От много години Зоологическото дружество в Ню Йорк е обявило цена 20 000 марки за жива анаконда, дълга 10 м. и повече. Досега още никой не е могъл да спечели тази сума. Предполага се все пак, че такива змии великани (а може би още по-дълги) съществуват или поне доскоро са съществували. При такава дължина те трябва да са и доста тежки: един азиатски мрежест питон, дълъг 8,8 м., е тежал 115 кг. Ето защо няма нищо чудно в това, че без цял куп помощници те не може да бъдат уловени в гъсталаците на джунглата. При йероглифния питон (*Python sebae*), който е широко разпространен в Африка, установената рекордна дължина е 9,81 м. Индийският питон, или тигровата змия (*Python molurus*), достига до 6,6 м., а източноазиатският мрежест питон (*Python reticulatus*) — до 8,4 или 10 м. в зависимост от това, на кой източник ще гласуваме доверие. Аметистовият питон не е толкова дълъг. Ето че изброихме шестте великана измежду змиите: четирите яйцеснасящи питона, които се срещат в Стария свят, и двата вида боа от Новия свят, които са живораждащи. Съществуват още много боа и питони, но те са по-малки. Освен това остават още 2 500 вида змии, които населяват нашата планета.

Те не са отровни. На година порастват с 25 см. Гигантските змии не са отровни. Впрочем отровната африканска мамба може да достигне на дължина до 4 м., а индийската царска кобра е още по-дълга, но двете са стройни и тънки, за разлика от дебелите гигантски змии. За да стане толкова грамадна, на гигантската змия е нужно време. В зоопарка в Питсбърг един мрежест питон, дълъг 8 м., е пораствал всяка година с 25 см. Но колкото по-стари стават животните,

толкова по-бавно растат на дължина. Дали гигантската змия е мъжка или женска, не може да се установи по външния ѝ вид. Една двойка йероглифни питони, които пристигнаха в Нюйоркския зоопарк на едногодишна възраст, растяха през първите шест-седем години еднакво, после женската доста изостана. Оказа се, че беше достигнала вече половата си зрелост. Тя снасяше всяка година яйца. Когато яйцата узряваха в тялото ѝ и когато ги мътеше, тя винаги гладуваше в продължение на шест месеца.

Най-голямата възраст, която достигат гигантските змии. Колко години живеят змиите, ние, разбира се, не знаем. Досега още не е маркирана нито една змия, живееща на свобода, както се практикува при прелетните птици от десетки години насам. Ето защо не можем да съдим за възрастта, която достигат змиите само от получените в зоопарковете данни. Най-дълго е живяла една анаконда в зоопарка във Вашингтон: тя е прекарала там 28 години — от 1899 до 1927 г. Една боа констриктор е живяла в зоопарка в Бристол, Англия, 23 години и 3 месеца; един йероглифен питон е прекарал в зоопарка в Сан Диего, Калифорния, 22 години и 9 месеца, а два източноазиатски мрежести питона са живели в Лондон и Париж по 21 години.

Те са неми, глухи и имат слабо зрение. Змиите великани са единствените едри животни на Земята, които са неми. Неми са впрочем и останалите змии, в най-добрия случай издават едно беззвучно съскане. Освен това те са и глухи. Ето защо змиите не могат да възприемат звуковите колебания на въздуха, за което ние, а и други животни притежаваме уши. Все пак те долавят доста добре сътресенията по земята или на постелката, върху която лежат. На всичко отгоре глухонемите гиганти имат и лошо зрение. Очите им не са много подвижни, нямат мигли, а прозрачната роговица, която предпазва очните ябълки, се отделя при всяко сменяне на кожата, също като часовникарско стъкло. Окото на змията няма мускулни влакна в ириса, така че при ярка или слаба светлина зрителният отвор не може да се свива или да се разширява и окото мъчно може да се приспособява към светлината. Лещата също не може да се акомодира, както е при нас, за да можем да виждаме ясно по-близки или по-далечни предмети. За да разгледа нещо по-добре, змията трябва да движи цялата си глава ту напред, ту назад. Може би това е доста целесъобразно при плуване и особено за гледане под водата, но в

животинския свят наистина има по-добри очи. Тъй като питонът, както и останалите змии не си затварят очите, когато спят, мъчно може да се разбере дали са будни, или спят. Някои изследователи твърдят, че спящите змии гледат надолу, така че гледецът им се намира на долния очен ръб, докато други оспорват това твърдение.

Змиите не хипнотизират жертвата си. Навярно неподвижността на очите на змията е причина да се твърди, че змиите парализират с поглед жертвата си, че я хипнотизират. Наистина, жабите, гущерите или дребните гризачи продължават да си стоят съвсем спокойно на мястото в присъствието на гигантска змия — в известни случаи те изобщо не подозират опасността, пък и тази неподвижност е съвсем полезна за тях, тъй като змията не забелязва недвижещата се плячка. Едва когато жабата подскочи, змията я настига и с нея е свършено.

Но как глухонемите и късогледите змии успяват да открият плячката си? Те притежават сетива, които ни липсват на нас. Особено добре змиите възприемат топлината: те усещат човешката ръка дори от 30 см. Така, като пълзят насам-натам, големите змии могат лесно да откриват най-вече топлокръвни животни, дори и в техните скривалища. За да не им пречи собственото дишане, то е насочено на друга страна, при питона например нагоре и назад. Най-съвършено обаче е устроен органът на обонянieto им. Интересно е, че той е разположен в устата, на небцето, а езикът му довежда малки частички от въздуха за подушване. И така змиите са независими от светлината и са в състояние и през деня, и през нощта да пълзят по следите на жертвата си и да я нападат.

Един следобед синът ми Михаел и аз се натъкнахме в Серенгети на йероглифен питон, дълъг може би 3–4 м., и поискахме да го вземем с нас. Впрочем, когато гигантските змии не са се наврели в дървета или храсти, не е толкова трудно да бъдат уловени. За час те изминават около километър и половина, ако, разбира се, си направят труда да се движат цял час. Гигантските змии не пълзят напред, както много от останалите малки змии, със странични движения на тялото си, те се придвижват с коремните си люспи. Ребрата остават неподвижни, а излизащите от тях мускули местят люспите като малки грайфери или котвички напред и назад.

Питонът избяга изпод леглото. Отначало бяхме много предпазливи и направлявахме питона с дървени куки, които набързо издяхахме от клони в шубрака. Най-сетне го хванахме за опашката, без да ни нападне. Така го насочихме към чувала и когато влезе вътре, ние го завързахме, а през нощта го тикнахме под леглото в нашата колиба. За съжаление на другата сутрин чувалът беше празен: гигантската змия беше успяла все пак да се измъкне. Но по следите ѝ в праха можахме да открием много лесно накъде беше пропълзяла. Тя беше оставила зад себе си доста права диря, така изгладена и широка, сякаш някой беше търкалял автомобилна гума.

Те могат да преплуват дори морето. Никоя змия, дори и отровна, не може да настигне бягащ човек. Затова пък гигантските змии плуват отлично, далеч по-добре от останалите едри сухоземни животни. Впрочем анакондата може да се смята по-скоро за водно, отколкото за сухоземно животно. Тя не се страхува дори и от морето. Веднъж течението отнесло една боа констриктор на 320 км. от южноамериканското крайбрежие до остров Сан Винсент и тя пристигнала там съвършено бодра. Когато през 1888 г. вулканът Кракатуа започва да действа, всичко живо на острова бива унищожено. През следващите години и десетилетия след това биолозите са наблюдавали как постепенно се появяват отново лишеи, растения и животни. От влечугите йероглифните питони са били първите, които са се били настанили отново на острова през 1908 г.

Гигантските змии съвсем нямат форма на въже, както повечето от останалите видове змии. Змиите боа и питоните също като хората притежават още два бели дроба. При повечето от останалите змии левият дял на белия дроб е напълно изчезнал, в замяна на това пък десният се е разширил и силно удължил. Гигантските змии все още са запазили и остатъци от тазовите и надбедрените кости. Но от задните крайници са останали само два закърнели нокътя вдясно и вляво от ануса.

Тайната им е търпението. Как такива бавни гиганти успяват да уловят жертвата си? Смятам, че тайната се крие в търпението им. Най-напред твърдението, че те удрят с глава човека или животното, докато загуби съзнание, не отговаря на истината. Главата на гигантските змии не е особено твърда, сигурно е по-мека от нашата. Да я използва за боксов удар няма да е приятно навярно и на самата змия. Освен това

тези животни съвсем не нападат толкова бързо. Огромна змия, тежка 125 кг., при нападение има сила приблизително колкото куче, което тежи 20 кг., когато се хвърля срещу човек. Въпреки това съвсем естествено е европейец, който не спортува много, да бъде повален от такъв тласък на земята. Но все пак един що-годе подвижен човек би могъл да се отбранява от боа, дълга 4 м., поне докато успява да се задържа на крака. С помощта на тежестта и мускулната сила на ръцете си той би могъл да свлече надолу увилата се с пръстените си около него змия.

За змията много по-важно от „удрянето“ е да захапе плячката си и вече да не я изпусне. За тази цел тя отваря широко устата си. Мрежестият питон притежава около 100 зъба, които са разположени в шест реда и са обърнати назад. Ето защо, ако питонът е успял да захапе дори само един пръст, той вече не може да бъде издърпан от устата му. Тогава челюстите му ще трябва да се разтворят насила, а ръката да се пхне най-напред още по-навътре, а после, след като се откачи от зъбите, да се издърпа назад.

Първо захваща, после глътва. Мними змийски борби. Едва когато намери здрава опора за главата си, змията обвива пръстените си около тялото на жертвата. Ако човек има работа с грамадна змия, той трябва да я хване непосредствено зад главата и да не ѝ позволи да го захапе. А сега се вгледайте по-внимателно в някоя сцена от филм или в снимка, на която се вижда как човек се „бори“ с гигантска змия, която привидно го души. В почти всички случаи ще можете да установите, че човекът „жертва“ е хванал змията за гушата. А в същност той сам е увил змията, около тялото си и симулира сцена на страшна борба.

Захапе ли гигантска змия жертвата си със зъби и увие ли се няколко пъти около нея, с което я прави неподвижна, тя не може да ѝ „счупи всички кости“. И макар да тежат повече от 100 кг. змиите великани в никакъв случай не могат да имат такава небивала сила, каквато им се приписва. Колкото по-едро и по-тежко е едно животно, толкова повече намаляват силите му, приведени към килограм живо тегло. Съобразно с тежината си една бълха е 10 000 пъти по-силна от слона. Така че по-дребните змии могат да задушат подходящата за тях плячка много по-силно от гигантските змии.

Те убиват чрез удушване, а не чрез счупване на костите. Змиите великани не убиват чрез счупване на костите, а чрез удушване. Те

притискат така силно гръдния кош на жертвата си, че тя не може вече да си поеме въздух, а може би чрез натискане парализират и сърцето ѝ. Пръстените, с които змията обвива тялото на жертвата си, едва ли го стягат като въже, а по-скоро като кабел или гумиран плат. Да се счупят по този начин здрави кости е почти невъзможно. По начало е безсмислица да се говори, че змия може да счупи човешки череп. Човешката глава е доста „костелив орех“, поне когато се удря по нея с мек предмет. Моят сътрудник д-р Густав Ледерер, който в продължение на 40 години ръководи нашия екзотариум, е изследвал 3 свине, 3 заека и 3 плъха, убити от съответно големи змии великани, но непогълнати от тях. Нито една кост на убитите животни не е била счупена. (По-късно обаче други изследователи все пак са намерили счупени кости във вече погълнати жертви.)

За всеки метър змия — един човек. Разбира се, не бива винаги да се разчита на казаното. В зоологическите градини се намират много гигантски змии. Обикновено те не са настроени агресивно, ако бъдат оставени на мира, и скоро стават питомни. И живеещи на свобода питони се отбраняват също само чрез захапване, когато бъдат нападнати. Те правят това само при плячка, която трябва да бъде глътната. В зоопарковете понякога се налага новопристигналите животни да бъдат преместени или лекувани. Тогава трябва да се употреби сила — за всеки метър от тялото на змията е нужен един човек, който трябва да държи много здраво и не бива да я изпуска в никакъв случай.

Често съм разпитвал имало ли е случай на убит от гигантска змия човек в зоологическа градина, но до днес не съм могъл да установя нито един. В търговската къща за животни „Руе“ веднъж преди десетки години един мрежест питон, дълъг 7–8 м., се увил около гледача Зигфрид и му „счупил няколко ребра“. Подобно нещо разказваше на нашите гледачи във Франкфурт една бивша танцьорка със змии: веднъж змията така я била стиснала, че ѝ била счупила две ребра. Но да се случи това на девойка, не са нужни свръхчовешки сили. Един от моите синове беше прегърнал годеницата си от много обич толкова силно, че ѝ беше счупил едно ребро.

На танцьорките са им нужни много змии. Въпреки че гигантските змии се опитомяват сравнително лесно, не е нужно животните, които танцьорките във вариететата и цирковете увиват

около раменете и тялото си, да бъдат опитомени. Достатъчно е змиите, които, както е известно, са студенокръвни, да бъдат охладени преди представлението. Тогава човек може да върши с тях, каквото си иска, те се съживяват едва когато се стоплят отново. Естествено, тези змии понасят лошо постоянното пътуване, особено през зимата, когато ги поставят в гардеробните близо до сцената или в недостатъчно затоплените хотелски стаи и купета. Много от тези танцьорки погубват по този начин доста змии.

С пълен корем змиите не могат да излязат отново оттам, където са влезли. Гигантските змии не се улавят здраво с края на опашката си за някое дърво, за да могат с другия край на тялото си да уловят плячката си и да ѝ попречат да избяга. А и не мокрят със слюнка убитото животно, преди да го нагълтат. Това заблуждение, което често се чува, се дължи навярно на обстоятелството, че нерядко змиите повръщат плячката си, след като вече са я погълнали. Това се случва понякога, когато жертвата се е оказала прекалено голяма или пък при поглъщането не се е намирала в правилно положение, защото може би е имала рога, което е попречило да влезе по-навътре, или просто защото змията великан се е уплашила или е била обезпокоена от нещо. Повърнатото животно, естествено, е ослюнчено и влажно. И много големи и тежки змии са в състояние да се промъкнат лесно през тесни отвори, малки прозорчета или дупки в стените, например в курници, в кочини или при козите. Но след като погълнат жертвата си цяла, те вече трудно могат да се измъкнат през същата дупка с толкова подут корем и тогава помещението се превръща за тях в затвор. А, изглежда, „нямат навик“ да повръщат отново съдържанието на корема си, за да могат да изчезнат през дупката. Подобни случаи са описвани неведнъж.

Непретенциозни към храната. Естествено, силно впечатление прави, когато намерим змия със страшна издутина на тялото, което подсказва, че току-що е погълнала доста едро животно. Разбира се, това представлява обект за фотографиране и описване, тъй като в такова положение змията изглежда наистина много тромава и доста безпомощна. Когато в корема на анаконда се намерят няколко риби, а в корема на полуразвит питон — няколко жаби, гризачи или птици, никой не би се учудил. Именно това е довело до погрешната представа, че гигантските змии се хранят с много по-едри животни, отколкото е в

действителност. В същност тези змии са крайно непретенциозни към храната, а при това могат невероятно дълго да гладуват. Най-едрата плячка дори за най-силните змии великани са например антилопите, достигащи на ръст колкото средна сърна или прасе, и то не нашите едри европейски домашни свине, а дивите и дребните домашни свине в топлите страни. И така, когато се разказва, че домашни говеда или антилопи, като например куду, топи, водни козли и антилопи кана, са станали жертва на гигантски змии, трябва да се имат пред вид само млади животни.

Тя не бяга от хората. Дивечовият резерват Торо в поречието на р. Семлики в Уганда се обитава от около 12 000 антилопи, наречени угандакоб^[1]. Тези антилопи, изглежда, служат за храна на йероглифните питони. За една година там пет пъти случайно са били намирани убити от тях антилопи. И винаги жертва са ставали недоразвити женски животни. При по-грижливо проучване е било установено, че костите им не са били счупени — очевидно животните са били умрели от задушаване. Понякога лешоядите се опитват да си присвоят част от плячката. При един такъв случай питонът силно съскал и се хвърлял срещу лешоядите, за да ги държи настрана. Змията не успяла да хване нито един, докато на тях им се удало да откъснат месо от антилопата. При друг случай един питон, дълъг 4,5 м. и тежък 54 кг., току-що бил започнал да нагълтва малка женска уганда, тежка около 30 кг. Главата и шията ѝ били вече изчезнали в змията. Тялото на питона още било увито около жертвата. При приближаването на дивечовите надзиратели П. Хай и П. Мартин питонът останал неподвижен. Но когато един от двамата поискал да изскубне няколко снопчета трева пред главата му, за да го фотографира по-добре, той засъскал и бързо отдръпнал главата си от плячката. Впрочем гигантската змия не направила никакъв опит да прогони хората и продължавала да държи увита антилопата. В района на язовира Кариба в Замбия един йероглифен питон ухапал със зъби напълно развит варан по меките части на шията и се увил три пъти около тялото му. Опашката на варана продължавала да пляска във водата — нилският варан бил дълъг 1,53 м., — но скоро след като бил освободен, умрял. Питонът, който бил дълъг 2,40 м., нямал никакви наранявания. При друг случай питон, дълъг 2,10 м., лежал на едно дърво, като държал прегърнат убит от него скален варан, дълъг 1 метър (Х. Рот).

Змии поглъщат змии. Възможно е змия да глътне друга змия, дълга колкото нея, понеже погълнатата ще бъде натикана във вътрешността ѝ. Госпожа Сенди Тербланж е наблюдавала в Трансваал как дребен питон удушил голяма черна мамба. В началото мамбата упорито се борела, но след два часа лежала вече безжизнена.

Впрочем много видове змии са се „специализирали“ да поглъщат други змии; все пак едва ли някои от тях са „канибали“, те не убиват своите родственици. В стомаха на един питон, дълъг 5,7 м., бил намерен леопард, змията имала само незначителни наранявания от него. Дали в случая се е отнасяло за възрастен леопард, не се съобщава. При нас, във Франкфуртския зоопарк, един мрежест питон, дълъг 7–8 м., можеше да нагълта животни с тегло най-много до 55 кг. Един индийски мрежест питон с дължина 7,5 м. погълна домашна свиня, тежка 54,5 кг., а друг път пък — индийска дългоуха коза, тежка 47,5 кг.

И в двата случая не самото убиване, а поглъщането създаваше на змията най-големите затруднения. Два дни след поглъщането на свинята змията все още беше надута като балон; допуснахме, че беше получила тежко увреждане. Всички останали големи мрежести питони, които в продължение на десетки години са отглеждани във Франкфуртския зоопарк, обикновено се отказваха от такава едра плячка. Разбира се, от време на време хващаха и жертви с тегло 30 кг. и повече и ги убиваха, но повечето пъти не бяха в състояние да ги нагълтат. Д-р Ледерер отбелязва, че една много лакома змия, дълга 7,2 м., дори след едночасово усилие не успяла да глътне коза, тежка 34 кг. Друг питон, дълъг 7,7 м., напразно се мъчил да нагълта 43-килограмово прасе. Още няма специалист, който да е твърдял, че гигантска змия е успяла да погълне плячка, по-тежка от 60 кг.

Змия, широка отпред, тясна отзад. Улавянето и умъртвяването на жертвата могат да стават бързо, но при нагълтването змията не бърза. Тя отпуска жертвата, подушва я и най-после започва да се нахлузва на нея, както се нахлузва чорап на крака. Обикновено започва с главата. При това прави почивки — понякога в продължение на четвърт час. Както е известно, змиите могат да откачат горната и долната си челюст от ставата така, че само свързките да ги държат заедно. По този начин те могат да отворят доста широко устата си. Като захапва последователно веднъж със зъбите на долната, после на

горната си челюст, змията поглъща плячката малко по малко. Тя изтиква и гръкляна си напред, за да може все пак да диша. Тялото ѝ е еластично само до стомаха. Останалите вътрешности не се разтягат, поради което цялата храна трябва да бъде смляна дотам.

570 дни без храна. Макар питонът и боата да поглъщат такива огромни залци, все пак не може да се каже, че са лакоми. Наистина, те могат да приемат 400 пъти повече храна, отколкото им е нужна за един ден, но в замяна на това могат да „постят“ по необходимост или според настроението си много дълго. При нас във Франкфурт един мрежест питон не яде нищо в продължение на 570 дни, след това се храни известно време и после отново „пости“ 415 дни. Една габунска змия (малка африканска отровна змия от рода на усойниците) отказа да приема храна 679 дни, тоест почти две години. Индийски тигров питон не яде 149 дни нищо и загуби за това време само 10% от теглото си.

Змии, по-дълги от 6 м., са опасни за хората. От всичко това възниква въпросът, възможно ли е човек да бъде убит и погълнат от питон. Скоро след настаняването им в зоопарковете между гигантските змии и гледачите се създават отношения на доверие и приятелство. Животното великан свиква с почистването и ходенето на гледача из помещението му, така че престава да го напада. Някои змии обаче си остават за цял живот хапливи. Всяко рязко движение може да бъде повод за нападение, дори само едно по-бързо движение на очите. Захапе ли веднъж някоя част от тялото на човек, змията се увива около него, макар и да е леко облечен. Ние сме имали възможност да наблюдаваме това няколко пъти. Захапе ли обаче свободно висящата дреха на човека, например палтото му, тя не се увива около него. Обучен човек може да се справи с як питон, дълъг от 3 до 4,5 м. Но по-дългите от 6 м. змии могат да бъдат много опасни за човека.

Легенди за змии. И все пак досега почти не са известни доказани случаи живееща на свобода гигантска змия да е убила, а още по-малко да е погълнала възрастен човек. При това трябва да се има пред вид, че особено в някои райони на Източна Азия гигантските змии често пъти живеят в съвсем близко съседство с жилищата. Като унищожители на плъхове те са желани съседи, а докато са млади, не са опасни дори за домашните животни и хората. Неотдавна един фермер писа в едно африканско списание, че четиригодишно туземче ходело всеки ден с паничка, пълна с каша и мляко, надолу до реката, за да играе с „Нана“.

Веднъж баща му го проследил и видял как детето храни питон. Той убил веднага змията. Но тъй като питонът не се храни сигурно нито с мляко, нито с каша, този разказ ми изглежда крайно недостоверен. Това, че змиите пиели мляко и дори доели крави, е почти неизкоренимо суеверие.

Погълнати хора. Веднъж в реката Напо в Еквадор голяма анаконда хванала човек, както се къпел, замъкнала го под водата и го удавила, без да го погълне след това. Едно тринадесет годишно момче също било удавено от змия във водата. После тя го погълнала и отново го повърнала. Ден и половина по-късно бащата убил змията. Това също се случило в един от притоците на Напо. Друг достоверен случай се е разиграл на остров Салебабу, където четиринадесетгодишно малайско момче било погълнато от мрежест питон. Един ветеринарен лекар от бивша Холандска Индия, който в началото на двадесетте години е посетил Франкфуртския зоопарк, е съобщил също за такъв случай и дори е показал снимки.

Но колко необикновено редки са тези случаи в сравнение с драматичните описания в различни книги, става ясно едва когато си представим колко много такива големи змии обитават нашата планета или са я обитавали поне до по-нови геологични епохи. Това се вижда особено добре от броя на кожите, които са добити досега.

Змиите съвсем не са „хлъзгави“ и лигави, както смятат много хора, изпитващи отвращение към тях, а са приятно хладни и сухи. Змията се плъзга по водата и в тинята, а излиза оттам суха и чиста. Тя пълзи по корем по скалите, но не се наранява. Откакто кожарите се научиха да обработват правилно дори най-необикновените кожи, доста се повиши интересът и към змийските кожи, особено когато от тях са изработени модерни изделия. Наистина, все още при обработката никой не е успял да запази красивата пъстра окраска на змийската кожа. В търговските бюлетини на повечето държави се посочват само „кожи от влечуги“, към които спадат още и кожите на алигаторите, крокодилите, едрите игуани и други подобни животни. Все пак през 1951 г. в Съединените щати са били внесени 8 милиона кожи от влечуги, във Великобритания — 12 милиона. Приблизително половината от тях са змийски кожи, и то от по-големите почти изключително безобидни змии, не от отровните. Общо взето, в целия свят се търгува ежегодно с около 12 милиона змийски кожи. От тях би

могло да се ушие пояс, с който да се обвие по екватора цялата наша планета. В сравнение с неимоверно големия брой змии, обитаващи топлите области, извънредно редките смъртни случаи, причинени от гигантските змии, наистина може да се нарекат само злополуки. Във всеки случай ние хората не спадаме към техните жертви.

Хора змиеяди. Не змиите ядат хората, а обратно — много хора ядат змии. Мадам дьо Севини пише в края на XVII в., че именно яденето на отровни змии освежава, прочиства и подмладява кръвта ѝ. Изглежда, че най-много змии, особено кобри, се ядат в Китай. Питоните се срещат само в Южен Китай, но се внасят и от други области. Впрочем и в Съединените щати се произвеждат консерви от месо на гърмящи змии. Това месо се продава като особен деликатес. Хенри Равен, който е бил на остров Борнео (Калимантан), разказва, че даяките, които го придружавали, успели да убият осем метров питон тъкмо когато се канел да се спусне в реката. Когато го разрязали, в него намерили две прасенца, „така че ловците си направили хубава гощавка, при която не липсвало дори и свинско месо“. В Африка гигантските змии също се ядат, особено йероглифният питон.

Лешояди разкъсват един питон на парчета. Понякога дори лешояди могат да надвият питон. Дивечовият надзирател Шентън е наблюдавал край Нгома в оголена, опожарена равнина един питон, нападен от осем лешояда. Заобиколили змията, лешоядите подскачали към нея, кълвели я и веднага се отдръпвали назад, преди още тя да успее да се нахвърли яростно срещу тях. Те така я наранили, че по тялото ѝ останали много големи дупки и просто се виждали ребрата и вътрешностите ѝ, дори едното ѝ око било изкълвано. Надзирателят убил нещастното животно. Иначе то било здраво и нямало стари рани.

Змия в автомобил. Голям питон, изпъзлял изпод калника на автомобил, е станал причина за автопроизшествие близо до Махадодорп, окръг Йоханесбург, Южна Африка. Змията се насочила към жената на водача на колата. При опита си да я предпази от ухапването мъжът изпуснал волана. Колата се отклонила от шосето и прегазила един туземец, който починал. Докато всички се занимавали със станалата злополука и полицията съставяла протокол, змията се шмугнала някъде в колата. Тъй като не успели да я застрелят, наложило се колата да бъде изпратена в Трансваалския парк за змии в Хафуей хауз. Притежателят на парка и помощниците му трябвало да се

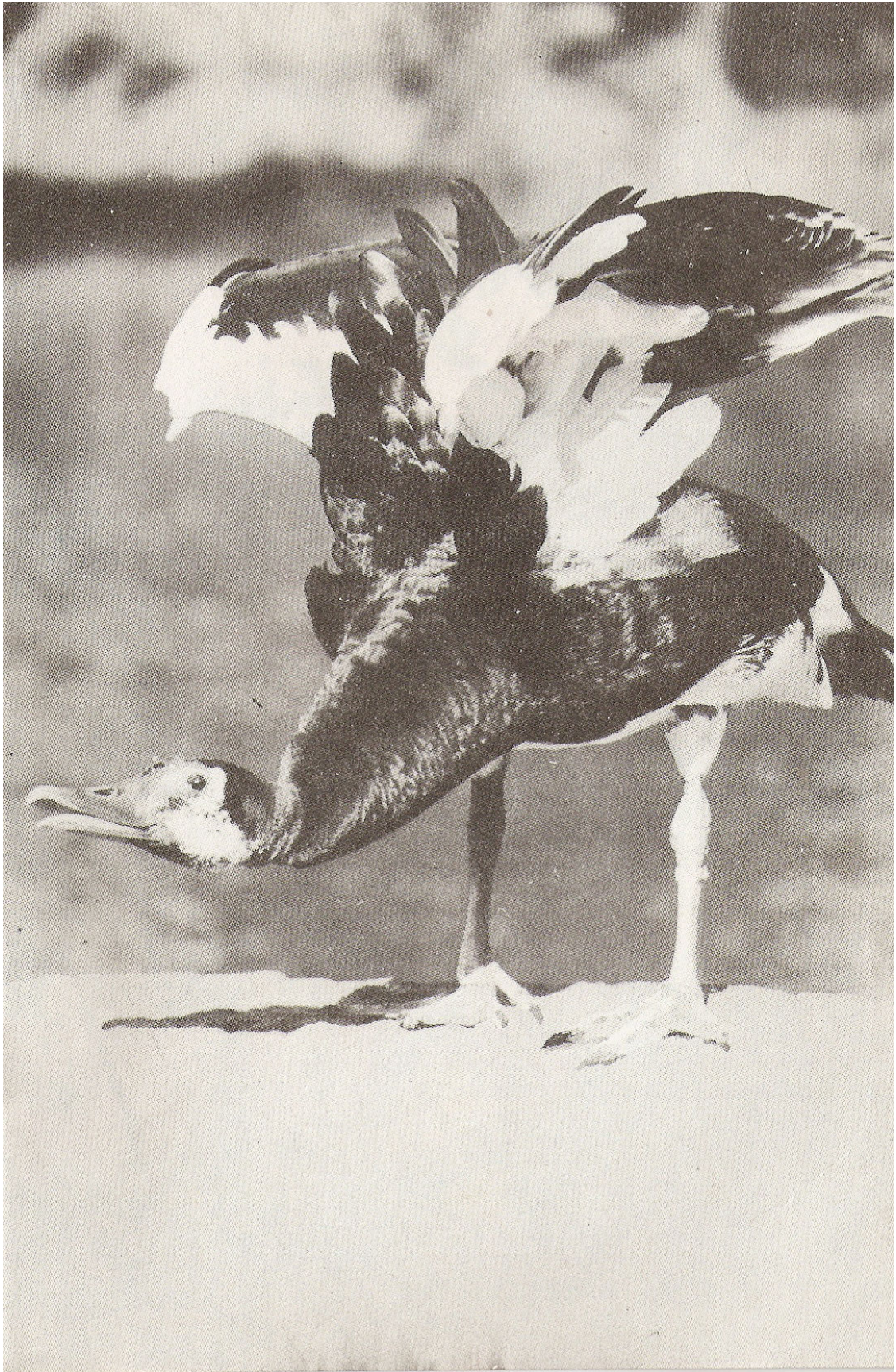
занимават три часа, докато успеят да измъкнат от колата дългата 1,80 м. змия. Тя била невредима.

В Северна Африка и Саудитска Арабия щраусите отдавна са били изтребени заради перата им. Ако хората не бяха започнали да ги отглеждат в специални ферми, те навярно отдавна щяха да изчезнат от лицето на Земята.

Тези три скални антилопи (щайнбок), една мъжка (с рога) и две женски, които обитават националния парк Етоша. Почиват под сянката на един термитник. Скалните антилопи имат доста необичайния за антилопите навик да засипват със задните крака изпращанията си, както правят кучетата и котките. Ако бъдат изплашени, те побягват, като подскочат високо във въздуха, но скоро се спират и лягат в някоя вдлъбнатина сред високата трева или в някой храст и изведнъж изчезват от очите на наблюдателя.

Африканската шипоносна гъска (*Plectropterus gambiensis*) е всъщност едра дългокрака птица. Острият шип на крилото, който добре личи на снимката, може да бъде наистина твърде опасен. През 1936 г. в Дрезденския зоопарк една женска шипоносна гъска сериозно е наранила с шипа си окото на една от чиновничките. Шипоносните гъски живеят на колонии около големите езера и реки, където пасат трева.

Леопардите често замъкват пляквата си високо на дърветата, за да не я делят с лъвовете, лешоядите, хиените и чакалите.

Веднъж в Серенгети един леопард успял да убие доста голям питон, дълъг над 3 м. Той се настанил с него в едно дърво, но тъй като бил смущаван от фотографиращите го хора, спуснал се с мъртвото животно на земята и се скрил в тревата. По-късно отново се качил на дървото.

Боата ражда малките си живи. Тя задържа яйцата в тялото си и ги мъти, така да се каже, в майчиния организъм. Малките се раждат напълно развити, както при много видове риби и влечуги. Една женска анаконда, дълга 5,3 м., е родила в зоологическа градина 34 малки, дълги по 70 см. Питоните обаче снасят яйца — понякога 20, понякога до 70; при нас във Франкфуртския зоопарк — средно 46. Тези току-що снесени бели яйца са еластични, лъскави, меки и лепкави. След няколко минути лъскавината им изчезва, яйцата се слепват едно към друго, с което общият им обем, естествено, се намалява, а с това се забавя и изпарението. След няколко часа яйчната ципа става като пергамент. Яйцата се нуждаят от топлина и влага: ако попаднат, макар и за кратко време във вода, зародишът загива.

Когато мъти яйцата си, питонът не се храни. Питоните мътят яйцата си, тоест увиват се на кълбо около полога и по този начин просто го завиват, само главите им се подават отгоре. Още през 1841 г. в зоологическата градина в Париж е било установено, че тези студенокръвни змии действително топят по този начин яйцата си. С помощта на прецизни измервателни уреди през последните години в зоопарка във Вашингтон беше установено, че мътещият женски йероглифен питон повишава телесната си температура с 3–4 °C — с толкова градуса мъжките са по-студени от женските. Измери ли се температурата между навитите един върху друг телесни пръстени на мътещата женска змия, получава се разлика повече от 7° в сравнение с температурата на въздуха. И така змията майка остава приблизително 80 дни увита около люпилото си, без да се храни.

Ако хората сменят кожата си като змиите... Крави облизват змия. При нас в зоопарка младите питони си сменят кожата от 5 до 9 пъти през годината, големите животни — само от 3 до 7 пъти. Всички започват от върха на главата. Тази прозрачна кожа може внимателно да

се смъкне цяла. Ако ние хората не си сменяхме кожата постепенно, люспица по люспица, а, както змиите, изцяло, навярно щяхме да правим това със специални ритуали и поверия. Всяка вечер по телевизията щяхме да слушаме половин дузина реклами за средства и мехлеми, с помощта на които бихме могли бързо да сменим кожата си и да направим новата по-пъстра и по-красива. Понякога и гигантските змии приемат помощ при смъкването на кожата си. Неотдавна в Трансваал господин Дж. Дж. Марез забелязал как няколко крави на пасището облизват много усърдно нещо на земята. Когато се приближил, той видял голям питон, който тъкмо сменял кожата си. Грамадната змия се била изпънала на земята и кравите я лижели с език. Щом забелязала приближаващия се човек, тя веднага се вмъкнала в подземната си дупка.

Змийска сватба. Когато станат пет-шест годишни, змиите започват да си търсят партньор. Мъжките тръгват по следите на змийските моми. Навярно по миризмата на специалната жлеза, която се намира в ануса на женските индивиди, те разбират, че това е женско животно. Когато мъжката и женската змия се намерят, те вдигат главите си една срещу друга, докосват се с езичетата си, след това мъжката се опитва да легне върху женската. Клоаките им се допират плътно: в зоопарка копулацията траеше до два часа и половина.

Днешните змии са най-големите от всички съществували досега на Земята змии. Страхът от змия не е вроден. Няма никакви основания да се предполага, че през по-ранните ери от историята на Земята е имало змии, по-дълги и по-грамадни от днешните гигантски змии. За разлика от „заврите“ и останалите влечуги, чийто разцвет на Земята отдавна е минал, родът на змиите се е развил в тази пъстрота и многочисленост едва в по-ново, в наше време. Сигурно хората са се срещнали с гигантските змии за пръв път в Африка, където според най-новите изследвания се е намирала и люлката на човешкия род. По начало те не ни изглеждат толкова противни, във всеки случай страхът от змии не е вроден у човека. Както малките деца, така и човекоподобните маймунки не показват до двегодишна възраст никакви признаци на страх и ужас от змии, те си играят спокойно с тях. Интересът към тези странни пълзящи живи същества расте до четвъртата година и едва по-късно, очевидно под влияние на възрастните, се появява страхът.

Боготворени змии. Хората са провъзгласявали змиите не само за дяволи, както е писано в библията във връзка с историята на сътворението, а и за божества. За гигантските змии това дори е почти правило. В Дахомей (сега Бенин) имало жрици служителки на култа към бога питон; те го носели на ръце по време на шествията. Ако някой убил питон, бил затварян в колиба, която била запалвана след това. Успее ли да се спаси без чужда помощ от горящата колиба, той оставал ненаказан. Когато кралете на Нигерия са сключвали договори с англичаните, неизбежно е имало специална уговорка за неприкосновеността на питоните. Един европейец убил в дома си питон, затова бил вързан за палците от възбудените африканци, които го заплюли и съблекли гол. Колониалните власти сметнали за целесъобразно да не предприемат никакви специални мерки срещу това. Именно от областите, където йероглифните питони се тачат като божества и никога не се преследват, са сведенията, че те са убили и погълнали няколко малки деца, а веднъж дори и една болна, слабичка жена. Впрочем това е станало на един остров в езерото Виктория.

Демонстрации в защита на питоните. В Дахомей, Западна Африка, питоните се тачат, откакто през XIX в. един от кралете е избрал тази гигантска змия за емблема. Дори и в християнизираната част на страната жителите на Дахомей налагат парични глоби за убитите по шосето питони. Селището Оуидах, което се намира на повече от 30 км. източно от Котону, е Мека за почитателите на питони от цяла Африка. Тези змии се срещат тук особено често. Един американец, който през 1967 г. уловил и изнесъл 1265 царски и йероглифни питона (за една година), имал сериозни затруднения във връзка с това. Съседите му в Котону го заплашили, че ще запалят къщата му, в която държал змиите, и той бил принуден да си построи нова къща извън града. Съседите правели демонстрации пред нея, хвърляли камъни през прозорците, опитали се да обърнат колата на жена му, залепвали афиши на къщата му, заплашвали и местните му сътрудници.

Легенди за змии. С обожествяването на змиите са свързани много поверия и легенди. Според тях змиите великани убивали предимно бикове, а щадели кравите. Те само се увивали около тялото им и изсмуквали млякото от цицките. В Непал правели подобно нещо дори и с жени кърмачки. Разказва се, че една гигантска змия, която

попаднала случайно на кораб, така стиснала бърча с вода, че железните ѝ обръчи просто се изхлузили и паднали на палубата; че понякога при опасност гигантските змии поглъщали за известно време дори собствените си малки, за да ги спасят от враговете. В едно мисионерско вестниче дори се препоръчва при опасност човек да легне неподвижно на земята и спокойно да изчака, докато змията го подуши и започне да се нахлузва на краката му. Щом стигне до коляното, той трябва да извади от джоба си ножа и да разпори встрани устата на змията. Племената, които живеят в планината Меру в Танзания, вярват, че когато умира, питонът изплюва в последния миг скъпоценен камък. Ако този камък не може да бъде намерен, присъстващите се обвиняват един друг в кражба.

При сегашните съобщителни средства степите на Африка и джунглата на Индия в Малайзия съвсем не може да се смятат за отдалечени и откъснати от света. Ако днес човек бъде хванат и погълнат от змия, можем да бъдем уверени, че световната преса веднага би съобщила за тази страшна и вълнуваща случка. Понеже през последните години и дори от десетилетия насам не сме чели подобни истории, можем да смятаме, че такова нещо никога или почти никога не се е случвало. Следователно за нас хората боата и питонът са доста безобидни животни великани.

[1] Кобус се нарича главният род от сем. Водни козли. Блатният козел (*Kobus kob*) е средна по големина антилопа; висока е 70–100 см. и тежи по 120 кг. — Бел.прев. ↑

ПТИЦАТА ЩРАУС

Привидното безправие на животните, заблудата, че нашите постъпки спрямо тях били без морално значение, са направа възмутителна суровост и варварщина на Запада.

Артур Шопенхауер
(1788–1860 г.)

Когато днес някой подари на приятелката си чанта от щраусова кожа, няма защо да му тежи на съвестта, че допринася за изстребването на най-едрата птица на земното кълбо. Днес тази кожа най-често не е от диви щрауси, а от отглежданите в щраусовите ферми в Южна Африка птици. За известно време тези ферми съвсем бяха западнали, но сега се намират отново в разцвет. В момента там се отглеждат 42 000 щрауса в оградени пасища. В щата Флорида, САЩ, също са създадени няколко „щраусови ферми“, но там едрите животни се отглеждат повече за показ на туристите.

Когато щраусовите ферми са били в разцвета си. В края на миналия и в началото на нашия век отглеждането на щрауси е било едно от най-доходните занимания в Южна Африка. Още преди Първата световна война за разплоден мъжки щраус се е плащало към 30 000 марки. Тогава обаче се е използвала не кожата, а перата им. Към 1910 г. са били изнасяни 370 000 кг. пера годишно, докато 70 години по-рано те са били само 1000 кг. Тези пера се отрязват от мъжкия щраус непосредствено до кожата, а не се скубят, както например при кокошките и гъските.

Съблечен от щраус. В кариер щраусът прави скокове, високи метър и половина, и затова се налага оградите на фермите да бъдат високи към 2 м., освен това човек трябва да се пази много от агресивните мъжки щрауси. В зоопарка в Хановер с един удар на крака си един щраус е изкривил под прав ъгъл желязна пръчка, дебела един

сантиметър. А щраусът във Франкфуртския зоопарк подгонил гледача си и само с един нокът разкъсал и смъкнал горните и долните му дрехи и го хвърлил върху телената ограда. Впрочем питомни щрауси може да се яздят и изглежда, че това не изморява много птиците.

След като дежури няколко нощи в помещението за щрауси на зоопарка във Франкфурт, д-р Клаус Имелман направи едно съвсем ново откритие. Той искаше да установи как спят щраусите. Всяка нощ животните седяха седем до девет часа с изправена шия, макар че очите им бяха затворени. В това положение шумовете и движенията ги смущават по-малко, отколкото когато са будни. Разбира се, през това време те стават няколко пъти, за да се изходят и уринират, което, за разлика от повечето останали птици вършат поотделно, но, както при всяка птица, през един и същ отвор на тялото. И когато през деня стоят прави, щраусите също слагат понякога уморено главата си върху горния край на оградата или само я опират там и тъй, както стоят, очите им се затварят.

Какво открихме по време на съня на щраусите. Досега не беше известно, че когато спи, щраусът протяга главата и шията си на земята и ги изпъва по цялата им дължина. Тази поза той заема през нощта само един, най-много до четири пъти, и то за кратко време — от една до шестнадесет минути всеки път. Само в такова положение щраусът изпада в истински дълбок сън и човек може да го фотографира със светкавица, може да чука по пода и да му говори полугласно, без той да се събуди. През това време щраусите обичат да протягат краката си назад, които иначе, в седнало положение, прибират под тялото си. Животните не изпадат никога едновременно в дълбок сън. Навярно е така и когато са на свобода, макар че още никой не е успял да наблюдава истинския дълбок сън на щраусите сред природата.

Трик на щрауса. Подобно положение обаче може да се наблюдава при щрауси на свобода и в друг случай. Когато щраусът хукне да бяга, понякога той изведнъж изчезва, въпреки че далеч още не е стигнал хоризонта. Тръгнеш ли по следите му, ще го намериш притиснат към земята с протегнатата шия. Оттук навярно е произлязла и приказката за щрауса, че заравя главата си в пясъка, като смята, че така няма да бъде забелязан. Древните араби първи записват това и оттогава насам в продължение на векове римляните и всички писатели го повтарят. Преди всичко младите щрауси обичат да лягат така на земята.

Приблѳжиш ли се до тях, те изведнѳж скачат на крака и стремглаво побягват.

През последните години съпрузите д-р Ингрид и д-р Рихард Фауст успѳха да измѳтят в инкубатор във Франкфуртския зоопарк щрауси и да ги отгледат без майка. Малките щрауси, които се излюпват големи колкото кокошка, в началото се нуждаят от големи грижи. Поради тази причина досега в зоологическите градини много рядко са се размножавали щрауси. Това е учудващо, тѳй като във фермите се развѳждат огромен брой щрауси. Само че там отглеждането протича в оптималния за тях климат на родината им, като мъжките и женските щрауси се оставят да мѳтят и да се грижат сами за малките.

Мъжският щраус в ролята на баща. Мъжският щраус наистина се грижи бащински за своите малки. Той изравя трапче в земята и се настанява в него. Женската снася яйцата си пред гърдите му, а той с шията и с клюна си ги натиква под тялото си. На свобода женската снася до 8 яйца. Мѳтенето трае около 40 дни. Въпреки високата температура наоколо температурата в гнездото се поддържва между 35 и 41,5°C. Яйцата трябва да не се затоплят, а по-скоро да се охлаждат и предпазват от изсушаване. В националния парк Найроби няколко женски снесли пред един мъжки щраус в едно и също гнездо 42 яйца. Толкова много яйца, естествено, той трудно можел да покрие с тялото си, тѳй че се излюпили само 6. Щраусът съпруг започва да мѳти късно следобед и свършва рано преди обед, така че се налага женската да седи много по-малко време в гнездото си от него. Докато при останалите животни няма голямо значение дали се отстрелват предимно мъжките индивиди, при щраусите въпросът стои другояче. Когато има много женски, пред мъжките щрауси се натрупват толкова много яйца, че те не могат да ги измѳтят, а никой мъжки щраус няма да мѳти само една част от тях и да изостави другата.

Лѳвове си играят с щраусови яйца. Нещо подобно се случило през 1960 г. с една щраусова семейна група в националния парк Найроби. Накрая се събрали повече от 40 яйца. Освен това мъжският щраус имал глупостта да направи гнездото си така, че посетителите на парка можели да го наблюдават от шосето. Така той и неговите женски постоянно били заобиколени от автомобили, които се приближавали на 2–3 м., за да фотографират или филмират отблизо нещастните птици. Тѳй като в националните паркове дивите животни не смятат човека за

неприятел, щраусите все пак издържали това нашествие. Веднъж край полога попаднали и малки лъвчета, които се заиграли с яйцата като с топки и ги разпилели далеч наоколо. С мъка мъжкият събрал и натикал яйцата отново в гнездото и продължил да ги мъти. И колкото невероятно да е, малките се излюпили! Още преди излюпването пилетата в яйцата се вслушват вече в гласа на родителите си и им отговарят.

Щраусите могат да реват. Символ на справедливостта. Арабите изтребили обитаващите техните земи щрауси. Мъжките щрауси могат да реват и да ръмжат като лъвове, при което издухват въздуха от хранопровода в устата, като държат клюна си плътно затворен. В резултат на това въздухът се връща под известно налягане обратно в гърлото и хранопровода, който силно се разширява. Отворът към стомаха се затваря така, че въздухът не може да влезе в самия стомах. По този начин цялата червена гола шия се надува като балон и надалеч се чува глух рев.

Това, че притежават такива красиви, развяващи се пера, се е оказало фатално за щраусите. За древните египтяни те били символ на справедливостта — щраусовото перо е единственото птиче перо, чието ветрило е еднакво широко от двете страни на дръжката. Всяко друго перо има по-тясно и по-широко ветрило, което дръжката разделя „несправедливо“. Но древните египтяни открили също, че щраусовите пера са хубава украса за хората. Докато през Средновековието само рицарите украсявали шлемовете си с пера, ловът на диви щрауси все още задоволявал търсенето. Когато обаче през миналия век щраусовите пера станали обект на женската мода, ловът им се увеличил и щраусите изведнъж се оказали доста застрашени. В Северна Африка и Египет те вече отдавна били изтребени. Не се срещали вече и в Персия и Арабия. Последният щраус в Южна Арабия е изчезнал към 1900 г. В северната част на Саудитска Арабия последният щраус е бил убит през 1933 г. на границата с Ирак, а според други съобщения там, където границите на Ирак, Йордания и Саудитска Арабия се сливат, през 1948 г. са били забелязани още два щрауса, които са били убити веднага.

Спасени благодарение на щраусовите ферми. Това, че щраусът съвсем не е изчезнал от лицето на Земята, се дължи на щраусовите ферми. Както е известно, всички диви животни, които станат обект на

модата, намаляват страшно бързо. А колкото по-редки стават те, толкова повече се покачват цените на кожата им или на онова, което се получава от тях. В края на краищата се стига просто до баснословни цени, които се предлагат заради редкостта на животните. Тези фантастични суми карат жадните за печалба хора със седмици, месеци и години да преследват до най-затънтените краища последната дива норка, чинчила или самур, докато ги хванат най-сетне с капан. Когато обаче хората успеят да отгледат на затворено същите животни, тогава се предлагат повече и по-евтини кожи, постепенно цената им спада и вече не си заслужава да се предприема свързаното с големи трудности преследване на последните диви животни. Така чинчилите, нутриите, сребристите лисици, норките и самурите все още съществуват на нашето земно кълбо само защото в последния момент хората са се научили да ги отглеждат. Първата щраусова ферма е създадена през 1838 г. в Южна Африка, а скоро след това заради много високите цени на перата такива ферми се откриват в Алжир, Сицилия, Флорида, дори и в Ница (Южна Франция) по време на модата на щраусовите пера.

Омлет от щраусови яйца. Който за пръв път взема в ръка щраусово яйце, се учудва как пилето може да се измъкне от този затвор без помощта на майката. Черупката е дебела колкото порцеланов съд и човек трябва да си послужи с трион и чук, за да разбие щраусово яйце. То тежи 1,5–2 кг., следователно колкото 25–36 кокоши яйца. Щраусовите яйца могат спокойно да се ядат, те нямат никакъв привкус и не се различават от кокошите. В хладилник щраусовото яйце остава прясно и годно за консумация до една година. Твърде лесно може да се направят от него омлет или бъркани яйца. За да се приготвят хубави, големи „яйца на очи“, най-добре е да се отдели жълтъкът от белтъка, най-напред да се изпържи белтъкът, а за жълтъка да се остави място в средата, може с кръгла ламаринена формичка. Когато белтъкът почти се втвърди, се слага жълтъкът. За да се свари твърдо щраусово яйце, нужни са близо два часа.

Плуващи щрауси. Щраусовите пилета се излюпват след 42 дни и растат като аспержи, всеки ден по сантиметър. Щом стъпят вече здраво на краката си, те започват да играят същите лудешки танци, както големите. Изведнъж хукват надалеч, въртят се около себе си, удрят с криле и после седат. Понякога някой малък самолет може да въодушеви щраусите в Серенгети за такива диви танцови

представления. Малките щрауси, които в Африка се отглеждат вкъщи като любими домашни животни, вървят подир хората като верни кучета. Тръгне ли семейството да се къпе, младият щраус също плува безстрашно като патенце във водата. В Серенгети щраусите почват да мътят през септември, а към края на декември вече се разхождат със своите малки.

Добри бегачи на дълги разстояния. Щраусите са отлични бегачи. При бягане високата 2,5 м. птица великан може да прави крачки до 3,5 м. Ако човек я следва с кола, спидометърът показва, че щраусът може да издържи без всякакво затруднение скорост 50 км/ч в продължение на четвърт, а дори близо половин час, без да прояви признаци на умора. Останалите диви животни могат да бягат само на къси разстояния. Щраусите достигат рекордно постижение — около 70 км/ч, докато рекордът при човека е 30 км/ч. Навярно щраусите имат изключително издръжливи сърца.

Когато се налага, те проявяват и храброст. Неотдавна срещнахме един мъжки и един женски щраус, които водеха осем малки. Една хиена ги нападна и искаше да задигне едно от малките. Настана голяма бъркотия, мъжкият щраус пое грижата за малките, а женският се нахвърли върху хиената, прогони я и след това я преследва още цял километър. След няколко дни срещнахме това семейство отново, но междувременно бяха останали само шест малки.

Семейство д-р Зауер като движещи се термитници. И щраусите трябва да пият вода. Професор Франц Зауер и съпругата му д-р Елеонора Зауер, биолози от университета във Флорида, успяха за пръв път да узнаят нещо по-подробно за живота на дивите щрауси. Скрити в изкуствени, отчасти „движещи се“ термитници, в Южна Африка те са успели да се приближат съвсем близо до животните. Щраусите обитават не само откритите савани, но и бедни на растителност терени в пустинята, местности с гъсти трънаци и дори стръмни, скалисти планински райони. Но ако няма открити и достъпни водоеми, те са осъдени на неминуема гибел, тъй като растенията с високо съдържание на влага могат да задоволяват само отчасти нуждата им от вода. Почти през всяко време на годината щраусите успяват да отгледат поне няколко малки. Освен с растителна храна щраусите се хранят с низши животни и дребни гръбначни, които често пъти догонват, като тичат в зигзаг.

Стада от по 600 щрауса. Отделните ята и семейства щрауси често се обединяват в стада, които могат да наброяват до 600 птици. Но в тях все пак могат да се разпознават отделните групи. Към чужда група щраусите се приближават в „позата на покорност“ — със спусната опашка и наведена глава. По такъв начин се създават дружески отношения. Не са редки случаите някое семейство да приеме чужди пилета или млади щрауси при себе си. Понякога няколко мъжки щрауса обикалят заедно дни и седмици наред, като водят със себе си цяла детска градина с малки щраусчета. Всяко щраусово ято си издълбава за общо къпане в пясъка „обществена вана“.

Една главна женска и две второстепенни. Според наблюденията на съпрузите Зауер щраусите живеят в зависимост от обстоятелствата еднобрачно или си имат по няколко женски. Борбите между мъжките при образуването на двойки и гоненето на напълно развитите женски довеждат често до представления и „танци“, в които вземат участие цели ята. Обикновено всеки мъжки щраус си има една главна и две второстепенни женски. Главната женска търпи другите две и всички снасят яйцата си в общо гнездо. През 1968 г. в Серенгети беше намерено гнездо с 45 яйца. Обикновено опитната в мътенето главна женска изпъжда другите две женски от гнездото, щом снесат яйцата си.

Любовният танц на щраусите. С удрянето на криле ту на една, ту на друга страна мъжкият щраус съответно прогонва или примахва избрани от стадото при предварителното токуване женски. Главната женска му помага да прогони порасналите вече едногодишни малки. После новото семейство се отправя към района на мътенето, който бива защищаван от другите щрауси. По време на брачните игри мъжкият се отделя ту с едната, ту с другата женска и пасе с нея известно време на по-отдалечено място. Тогава двете птици синхронизират движенията си все повече. Не е важно вече дали действително пасат, а е важно двете птици да правят едновременно еднакви движения. Не успеят ли да постигнат това, предварителната игра се прекъсва преждевременно. Но в случай на успех мъжкият все повече се възбужда, повдига ту дясното, ту лявото си крило нагоре. Той се хвърля на земята и със силни удари на крилете си вдига пясъка във въздуха, върти се и същевременно извършва с шията си бързи спираловидни движения. При това той издава непрекъснато глухи

крясъци, докато женската се върти в покорна поза около него, като влачи крилете си по земята. Щом мъжкият скочи внезапно на крака, тя се просва на земята, а той се качва върху нея и удряйки с криле, я опложда.

Позорно обявени вън от закона щрауси. По време на Първата световна война никой не е имал време да ходи на лов за щрауси в Южна Африка. Тъй като междувременно обаче щраусовите пера излизат от мода и стават съвсем евтини, към края на войната се установява, че броят на щраусите се е увеличил прекомерно, и те биват обявени вън от закона. Скоро предприемчиви търговци започват да ги преследват с автомобили, избиват цели стада и често се завръщат от такъв „излет“ с 400–500 кожи, от които след това се изработват шагрирани портфейли и дамски чанти. А 100-те до 150-те кг. месо от един щраус никой не иска да вземе, особено когато убитият щраус бил на около 30 години. Така разлагащите се трупове увонявали цялата местност, понеже хиените и лешоядите не успявали да се справят с неочакваното изобилие.

Чорап на главата. Когато в зоологическите градини се налага да бъде лекуван някой щраус, достатъчно е да му се нахлузи един чорап на главата; тогава той се чувства безпомощен и позволява да правят с него всичко. В зоопарковете, където на посетителите се позволява да хранят животните, често щраусите създават доста грижи на администрацията, тъй като гълтат най-невероятни неща. В стомасите на умрели щрауси са били намирани монети, гвоздеи, части от подкови, джобни ножчета. А един щраус дори бил пил зелена блажна боя, така че целият му стомах и червата му се били слепнали.

Хитрината на Карл Хагенбек. През втората половина на миналия век старият Карл Хагенбек купил веднъж още в Суец антилопи и щрауси, които били уловени в околността. Повечето от тези животни трябвало да бъдат закарани пеша в кервани до местоназначението им, тъй като тогава нямало транспортни автомобили. Днес ни изглежда невероятно, че жирафите например били водени просто с юзда. Когато веднъж Хагенбек и помощниците му поискали да вкарат току-що купените 16 щрауса в обора на един хан, птиците се изскубнали навън и побягнали като вихър. На един от помощниците на Хагенбек му хрумнало да подгонят подир тях стадото кози, овци и камили, с които щраусите преди това били пътували дни и

седмици наред до Суец. И наистина, щом видели тези животни, възбудените бегълци веднага се успокоили. Когато стадата ги наближили, щраусите започнали да протягат шиите си, да удрят от радост крилете си и да танцуват в широка дъга около тях. Редът бил възстановен и целият керван потеглил за гарата. Щраусите вървели така спокойно сред козите и камилите, като че невидима сила ги задържала. Без всякаква съпротива птиците позволили да бъдат уловени с ръка и да бъдат вкарани в определения за тях вагон. Впрочем щраусите пътували, без да бъдат завързани, в продължение на 42 дни от Касала до Суакин заедно със стадото кози и с камилите.

КОЛАТА МИ ПЛАВАШЕ СРЕД КРОКОДИЛИ

Когато огромният баобаб падне, дори и малките козлета се покатерват и скачат по стъблото му.

Африканска
поговорка

Човек не изпитва еднакви чувства към животните и невинаги е справедлив към тях. Той се отнася различно към различните живи същества, като се започне от дъждовния червей и се стигне до слона или пък от амебата до шимпанзето. Животните, които човек може да използва за храна, са му по-симпатични от животните, които, обратно — могат него да изядат. Аз например не познавам много приятели на животните, които да се възхищават от крокодилите, макар че в древния Египет и на други места те са били почитани като божества.

В същност крокодилите не са така опасни, както се описва в приключенските книги. Един мой познат, дивечовият надзирател Франк Попълтън, всяка сутрин плувал в р. Виктория — Нил, известна с многото си крокодили. Нито един крокодил не му сторил нищо (там обаче той получи билхарциоза — заболяване на бъбреците, причинено от паразитен червей). Но един от неговите африкански прислужници веднъж бил захапан от крокодил за крака много лошо. По-рано, когато навсякъде в Африка все още е гъмжало от крокодили, разбира се, от време на време са загивали и хора от тях.

Безстрашна млада африканка. През септември 1962 г. тримата синове на фермера Уилям Кокс, на възраст от осем до дванадесет години, се къпели в реката Кабуе край Чингола. Британският полицаи Джон Максвел, който също се намирал във водата, забелязал четириметров крокодил да плува към децата. Той веднага се гмурнал, вдигнал на една скала момчетата, но самият той бил захапан за крака и повлечен под водата. Понеже бил много добър спортист, той натиснал

здро̀во двете очи на крокодила и то̀гава животно̀то го пу̀снало. Междувременно госпо̀жа Мало̀ми, а̀фриканка, като чу̀ла ви́ковете му, се прите́кла на по̀мощ. Макар че не уме́ела да плува, мла̀дата же́на навля̀зла в̀във вода̀та, по̀могнала на Ма́ксуел, който бил изгуби́л вече́ мно̀го кр̀ъв, да се качи на гърба ѝ и го изнесла, пълзейки на четири крака. Ле́вият му крак тря̀бвало да б̀ъде а́мпутиран и Джо̀н Ма́ксуел бил изпратен с̀със само̀лет за Англия. Там бил награ́ден с ордена „Сент Джо̀рдж“. В подобни случаи а̀фриканците показват не́вероятна сме́лост и учудва̀ща гото́вност за по̀мощ. За съжа́ление в на̀шите юно̀шески и при́ключенски кни́ги се опи́сват като хра́бри и безстра́шни само индианци и червеноко́жи, но не и а̀фриканци. А така ле́сно се получава по̀грешна предста́ва за е́дин наро̀д.

Пре́ди ня̀колко годи́ни са́мият аз тря̀бваше да ши́я сре́д пу̀щинака р̀ъката на мо́й познат, биоло́га Жо̀ан Парк̀ър, с шевните игли на же́на му, т̀ъй като в плитчи́ната е́дин сре́дно го́лям кроко́дил го бе́ше заха́пал ло̀шо за р̀ъката. Тря̀бва да при́зная, че не оби́чам да се к̀ъпя в̀във водо́еми, к̀ъдето има кроко́дили.

Е́дин час под вода̀та. Макар да не се ви́ждат, кроко́дилите мо́же все пак да са в̀във вода̀та. Е́дин в̀зрастен кроко́дил мо́же да стои под вода̀та по́вече от час, без да по́еме в̀ъздух.

Да̀ми с на́вити на ко́рема кроко́дилови ко́жи. Но до́ри и това, което чо́век не оби́ча, мо́же да б̀ъде интере́сно. Хората, които днес пътуват из на́ционалните парко́ве на А̀фрика, би́ха иска́ли да ви́ждат и кроко́дили, макар да изпитват стра́х от тях. В̀ъпросът обаче е́ там, че в це́лия свят кроко́дилите са по́чти изтре́бени. Това се д̀ължи на обстоя́телството, че ко́жата им ста́на моде́рна — от не́я правят ча́нти, да́мски обу́вки, пор́тмонета — и за всеки са́нтиметър кроко́дилова ко́жа се пла́ща мно̀го до́бра це́на. Още́ пре́з 1952 г. от Та́нганика са били изнесени ко́жи от 12 509 кроко́дила, а то̀гава обра́ботената кроко́дилова ко́жа още́ не бе́ше ста́нала моде́н артику́л. До́ри в̀във Флори́да, САЩ, дивечовите надзира́тели и поли́цията водят безу́спешна борба́ сре́щу органи́зирани банди́ от бра́кониери, изм̀ъкващи от резерва́тите и последните алигатори, които в́прочем не са опа́сни за хората. Били са за́държани при́видно де́бели же́ни, уви́ли на ко́рема си, под дре́хите, пря́сно одраните и още́ к̀ървави ко́жи.

Най-краси́вите и най-ста́рите кроко́дили се сре́щат в на́ционалния парк Ма́рчисъ̀н Фо́лз в Уга́нда. Когато се пъ́тува с ня́коя от

моторниците на туристическия хотел нагоре по бързотечната широка река Виктория — Нил до прочутите водопади Мърчисън, могат да се видят дузини от тези стари „джентълмени“, които се приличат на слънце по брега и върху пясъчните ивици. Те отдавна са свикнали с моторниците с посетители, също както кафърските биволи, слоновете, хипопотамите и носорозите. Тук е единственото място в Африка, а може би и в целия свят, където до известна степен спокойно може да се фотографират крокодили.

Днешните крокодили са виждали първите откриватели на Африка. Крокодил замъква лъв във водата. Пеликанът е по-лаком от крокодила. Още преди години съм лежал тук по бански гащета в закотвеното малко кану и съм наблюдавал тези чудовища. Тъй приятно е да се припичаш под отвесните лъчи на екваториалното слънце и да поглеждаш с полузатворени очи към зеленикавосивите стари господа, които правят същото като мен: приличат се на слънце и не ме изпускат от очи. От време на време някоя едра риба плясва във водата, покрай мен бързо се носят малки снопчета зелена нилска салата. Човек става ленив и забравя камерата, тъй като и старите господа също не правят нищо. Някои от тях са цвърчали като бебета в яйцето половин метър под земята, преди още първият бял човек да е стигнал тук до р. Нил. Навярно и преди 80 години те са наблюдавали също така без интерес английския изследовател и пътешественик Самюел Бейкър, който пристигнал тук в едно кану с гребци туземци с младата си и красива съпруга, по народност унгарка, облечена в дълга викторианска пола. Щом крокодилът стане на повече от 20 години, той расте само с 3,6 см. годишно. Влечугите, по-дълги от 5,5 м., навярно са повече от стогодишни. Най-дългият крокодил, застрелян тук, в тази местност, е бил 6,3 м., следователно не би могъл да се събере в една всекидневна стая. От корема на друг един крокодил неотдавна тук, в Уганда, е бил изваден питон, дълъг над 5 метра. Един от нашите дивечови надзиратели е наблюдавал преди две години как група от пет лъва, които пиели вода, се изплашили от хората, които ги наблюдавали. В същия миг един млад лъв бил хванат за крака от крокодил, който го завлякъл във водата и го удавил. Въпреки това крокодилите не ядат много. При своя слабо подвижен начин на живот те изразходват много малко енергия. Биологът Х. Б. Кот е изследвал 263 животни, дълги от 2 до 4,5 м., и при 54,8% от тях не е намерил в стомаха им никаква храна

или там е имало само несмилаеми остатъци, косми, люспи, животински нокти и пр. Само 68% от останалите животни с пълни стомаси са били поели малко преди това обилна храна. При нас в зоопарка на един възрастен крокодил му трябват 150 дни, за да изяде толкова храна, колкото тежи самият той. А пеликанът поглъща на едно ядене риба, равна на една трета от теглото му. Ето защо не може да се каже, че крокодилите са много лакоми.

Националният парк Мърчисън Фолз в Уганда е рай за крокодилите. Зоолозите, които искаха да изучават начина на живот на тези гигантски влечуги, винаги идваха тук.

Така беше допреди няколко години. Разбира се, край Виктория — Нил все още има крокодили, но те стават все по-малко. Изкушавани от високите цени, туземците от рибарските села край езерото Алберт идват най-често през нощта с лодки в Нил, насочват ярки прожектори към грамадните влечуги и стрелят между двете им очи или ги убиват с харпуни. Наистина, на брега има надзиратели, но с какво да се придвижват по водата, когато забележат тъмните фигури сред реката? В случай че надзирателя ги види от всъдехода си високо горе на стръмния бряг, той трябва да се върне 20–30 км. обратно, за да се прехвърли на моторната лодка, и отново да се отправи нагоре по реката. Дотогава обаче крадците вече ще са изчезнали в гъсталака и в повечето случаи ще са успели да скрият и лодките си.

„Колко жалко, че не може с всъдехода да се движим по водата и, обратно, с моторницата да минем светкавично през гъсталака“ ми каза веднъж надзирателят Жан Уийтър.

Автомобил амфибия срещу браконieri на крокодили. Това ми дойде на ум, когато четох някъде, че се произвеждат автомобили, с които може да се влиза и да се плува във водата. Такова нещо би било чудесно в борбата срещу браконьерите в реките и езерата на Уганда. С автомобил амфибия човек може да се движи бързо по брега. А зърне ли подозрителна фигура, тогава просто ще влиза с колата във водата. И браконьерите няма да имат време да изчезнат. Човек може да ги проследи със светлината на фаровете на автомобила и дори ако оставят лодките си и се върнат отново на сушата, все още има шансове да бъдат преследвани с колата и там. Във всеки случай струва си тази работа да се изпробва. Пък и дивечовите надзиратели отново ще се окуражат в безкрайната си борба с браконьерите.

Поръчах такава кола и наредих да се изпрати направо в Момбаса, Кения. Сътрудникът ми Алън Рут я беше получил и с нея беше изминал няколко хиляди километра до Уганда. Когато в Ентебе сляхох от самолета (бях пътувал девет часа от Франкфурт), той вече ме чакаше с една елегантна червена кола. Сложих куфарите си вътре, издърпах подвижния покрив на колата назад и веднага потеглихме към националните паркове. Толкова бързо може да се стигне днес там.

Автомобил с витла отзад. Носехме се със скорост 110 км/час по шосето и това сякаш не беше всъдеход, а красива, модерна лека кола. Когато я зареждахме с бензин, разбира се, около нея непрекъснато се тълпяха африканци, които се навеждаха и надзъртаха отзад под нея. Те веднага откриха, че там има две водни витла. Голямо беше учудването им, че тя може да плува и във вода. Когато се пошегувах, че с нея може да се лети и във въздуха, това не им направи никакво впечатление.

Не, съвсем не е нужно предпазливо и бавно да се влиза с колата в канала Казинга в националния парк Куин Елизабет или в граничещото с него езеро Едуард, на отсрещната страна на което се намира Конго. Скоро свикнахме с едно тласкане да се спускаме във водата, така че пред предното предпазно стъкло се издигаше цял фонтан. За да се прехвърли задвижването от колелата на моторните витла, нужно е само да се дръпне един лост, а управляването продължава с волана, тъй като предните колела служат за кормило. Какво удоволствие е да виждам ококорените очи на всички тези африканци върху сала, които отминавам и заобикалям. Двете врати на колата стигат до водата, но те са плътно затворени. Преди да се влезе във водата, те се натискат още веднъж със специален лост.

Дири от въздушни мехури. Естествено, един такъв автомобил амфибия представлява красива играчка и за възрастните мъже. Едно семейство хипопотами взема колата ми отначало за лодка, един мъжки се стрелва заплашително срещу мен. Когато обаче продължавам да се движа невъзмутимо сред двадесетте големи глави, те навреме се потапят безшумно. По въздушните мехури, които лъчевидно се разпръскват на всички страни, разбирам къде са се скрили животните. Те тичат по дъното и с широките си крака изкарват газовете от тинята.

Хипопотам изхвърля човек от лодката. Все пак един мъжки не беше побягнал. Изведнъж забелязвам, че колелата на автомобила се движат върху нещо закръглено, че нещо се раздвижва под мен. После

цялата кола се вдига нагоре. Но тя стои толкова сигурно във водата, щото нито за миг не се страхувам, че хипопотамът може да ме обърне. Преди няколко години в Конго, на отсрещната страна на езерото Едуард, един женски хипопотам нападна веднъж голямата ми желязна лодка. В същност той не обърна лодката, но африканецът, който седеше на ръба ѝ, изхвъркна в дъга точно със задника си върху бивния зъб на животното и се нарани. То не му направи нищо друго. Тук от тази кола амфибия и дебелият мъжки не може да ме изхвърли лесно, понеже седя удобно зад волана върху мека седалка и демонстрирам „победата на човешката техника над природата“. Лошо би било само, ако мъжкият продупчи ламарината с рога си. Тогава колата може да потъне. Но може да се каже, че едрият хипопотам няма толкова лоши намерения.

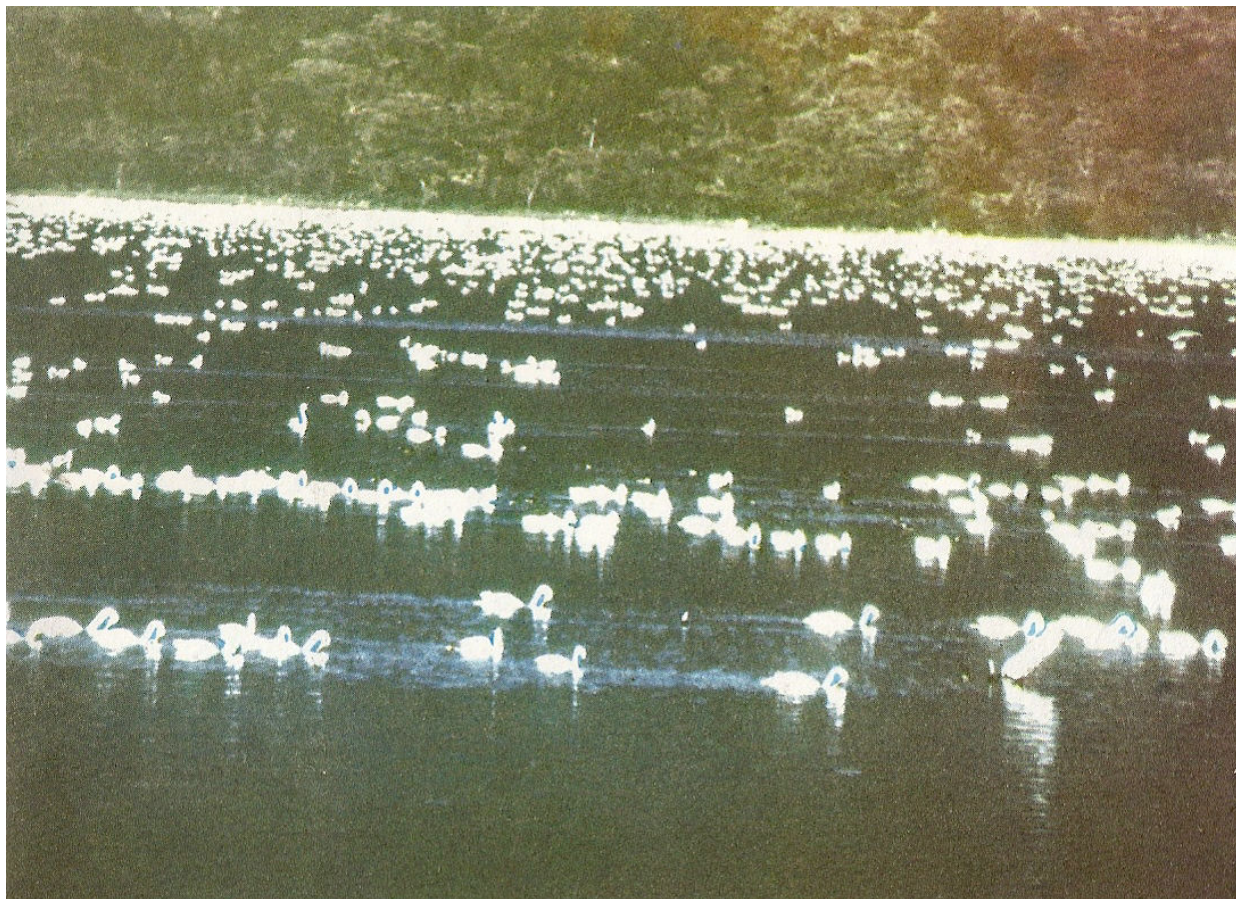
Когато хипопотамът вдигна колата нагоре, което наистина не очаквах, Алън беше успял да заснеме това на филм. Той е изложен на много по-голяма опасност от мен, тъй като е седнал в дървена лодка с извънбордов мотор, а младата му жена Джоан е с него. Задният ръб на лодката, която е като орехова черупка, се показва само 3 см. над водата и Джоан трябва непрекъснато да изгребва вода. Само това липсва: да се допре до нея хипопотам и двамата хубаво ще се намокрят. Ето защо те стоят на съответно разстояние от чудовищата и предпочитат да използват телеобективите.

Слонове край автомобила амфибия. Слоновете не преследват никога или само в редки случаи неприятеля си във водата. Ето защо аз нахално се приближавам към група слонове, които пият вода на брега. Макар да изключвам навреме мотора и колата тихо да се носи към тях, четирите грамадни слона стават неспокойни. Отстъпват назад към крайбрежния пясък, възбудено движат големите си уши напред-назад, покатерват се бързо по стръмния откос и в следващия миг изчезват. Всичко притихва отново, никой не би повярвал, че току-що тук са стояли сивите великани.

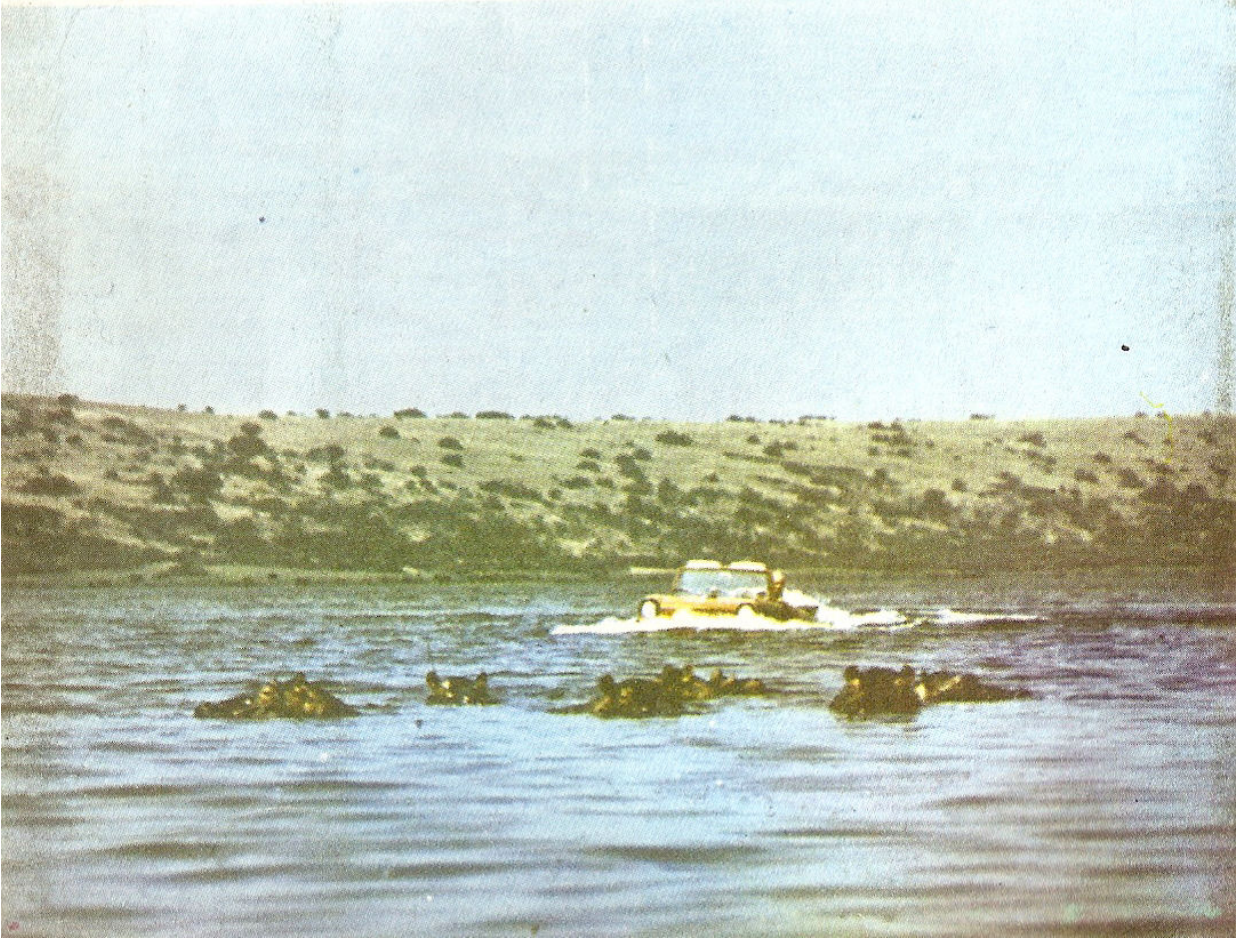

Нашият автомобил амфибия издържа изпитанието дори в кипящата солно разпенена вода почти под самите огромни водопади Мърчисън.

Тези 42-метрови водопади са най-притегателният център в едноименния национален парк, който със своята площ от 31 600 кв.км. е един от най-големите в Африка.

На тази снимка се вижда кратерът Ембакай, който се намира в резервата Нгоронгоро. В този кратер фламингите сами търсят храна, но не мътят тук, а край плитките солени езера Натрон и Магади.

С колата амфибия аз се насочих право сред стадото хипопотами. В последния миг те се гмурнаха във водата, а два мъжки хипопотама вдигнаха с гърбовете си колата ми нависоко. Тя издържаше това, без да се обърне. Добре, че животните не се сетиха да пробият с бивните си дупка в тънката ламаринена „кожа“, защото тогава щях наистина да си изпатя.

Пеликаните могат да поглъщат много едри риби, тъй като гърлото им е твърде еластично. Човек лесно може да пхне ръката си до лакътя в стомаха им. Именно по този начин веднъж в зоопарка извадихме от стомаха на един пеликан изчезнала връзка с ключове. (В зоопарка в Рим веднъж един пеликан глътнал жив малък потапник. Навярно дребната птица доста е драцила вътре в хранопровода на лакомника, защото бързо се измъкнала оттам бодра и невредима. След това пеликанът вече не закачал потапници).

Както слоновете, така и белите носорози се погаждат добре с останалите животни. В същност слонът е „цар на животните“ и на него му правят път всички, дори лъвовете и носорозите. Но там, където на животните се налага да съжителствуват заедно, на ограничена площ, те могат да живеят в сговор и приятелство, както например тук, в новия своеобразен зоопарк Борас в Швеция. На снимката са показани ято пеликани, които преди залез-слънце излитат от езерото Маняра към гнездовата си колония, където нощем спят по дърветата.

Сабленосите антилопи, наречени още антилопи орикс, имат твърде ярка окраска. Те могат да живеят в безводни райони, като например в областта Калахари, където с предните си копита изравят от земята съдържащите вода плодове и корените на растението джама, подобно на динята.

Един едър мъжки, който пасеше отделно зад пясъчната ивица, трябваше да се занимае обаче по-отблизо с мен. Впрочем, независимо от желанието си той се беше оказал така лекомислен да мине по ниския тесен бряг непосредствено до водата. Стръмният откос към сушата е прекалено гладък дори за такъв добър катерач, като слона, и така той нямаше да може да се изскубне. Да се върне обратно по пътя край водата нямаше да се реши, понеже там, непосредствено до брега, бяхме вече ние — моята червена кола и аз. Слонът започна да отстъпва между водата и стръмния бряг все по-назад, но след 30 м. едно голямо дърво му препречи пътя. И така господинът попадна в капан. Тъй като не можеше вече да избяга, той започна да тръби и зацапа бързо в плитката вода към мен. Но червеното нещо не бягаше от него, както навярно беше очаквал. Той отново се обезкуражи и отстъпи назад. А ако ме беше нападнал, аз не бих могъл толкова бързо да включа мотора и да се върна назад. В края на краищата важният господин се отчая, с бързи крачки и вдигната нагоре опашка направи пробив покрай брега, отмина ме и веднага се изкатери нагоре по откоса, там, където е малко по-удобно.

Когато такива великани хукват, тръбейки, да бягат от теб, придобиваш известна самоувереност. Но аз си мисля колко по-скромен се чувствавам, когато бродя пеша из дебрите на Африка. Все пак човек изпитва едно съвсем ново „автомобилно чувство“ — и, естествено, аз се наслаждавам на това да седя удобно на седалката. Само там, където крайбрежието става много плитко, внимавам да не затъна в най-неподходящ момент в пясъка. В същност витлата не могат да се счупят толкова лесно, понеже са закрепени високо над задните колела и по този начин не стигат до дъното. И когато си заседнал, много лесно можеш да се измъкнеш оттам, само трябва задните колела да бъдат в движение. Но докато превключиш и тръгнеш отново, минава все пак малко време, а е и доста неприятно, когато разярен мъжки кафърски бивол застане непосредствено до теб на брега и иска да атакува. Ако в

такива случаи в колата влезе вода, нужно е само да се издърпа едно копче и електрическата помпа я изхвърля отново навън.

Не ми е ясно защо неотдавна в Хамбург са се удавили двама души с такава кола амфибия, както четох във вестника. Навярно покривът е бил вдигнат, а вратите — затворени, и в паниката не са били отворени навреме. За всеки случай аз пътувам с открита кола, което е нещо съвсем ново за мен. Обикновено в Африка ние използваме, както се знае, всъдеходи, в които човек седи като в затворена кутия и най-много може да се качи през люка на покрива на колата. От тази отворена кола могат много по-лесно да се правят снимки. Група лъвов е нямат нищо против да ги посетят и дори да мина предпазливо между лъвиците и малките им.

„Надменни“ лъвов. Те се държат също както всички други съвременни лъвов в нашите национални паркове. Това ще рече, че обръщат все по-малко внимание на нас автомобилните туристи.

Човек не съществува за лъвовете. Не че лъвовете не ни нападат или само ръмжат срещу нас, не. Те просто не ни удостоверяват с никакво внимание. Когато лежат на сянка, никакъв всъдеход, дори двадесетина туристи не могат да ги накарат да се преместят поне един метър по-нататък, на слънцето, за да бъдат фотографирани по-добре. Погледът на лъвицата минава покрай теб, можеш да се закашляш, да викаш, да застанеш с краката нагоре — не ще я склониш дори веднъж да погледне към теб. Погледне ли те обаче друг лъв, защото тъй му се искало, тогава имаш чувството, че той гледа през теб, като че не съществува за него.

Повечето хора понасят твърде тежко такова пренебрежение. Искат им се да хвърлят камъни, за да накарат най-после царя на животните да ги погледне поне бегло. Но голямата жълта котка се надига, пристъпва направо към теб, минава на половин метър край задните колела на колата, сякаш и тя не съществува, и изчезва зад близкия хълм.

И на лъвовете, които открих най-сетне сред оголената местност край една повалена канделабров еуфорбия, моята червена кола не направи ни най-малко впечатление, макар сигурно още да не бяха виждали такава блестящо и отворено отгоре нещо. Това бяха три големи лъвици с малки лъвчета и едно бебе може би на четири месеца. Малкото все пак се позаинтересува от мен. Отдалечи се, малко от майките, разгледа ме бегло и обиколи около червената кола амфибия. Сега майка му не можеше да го вижда. Дали щеше да забележи това,

дали щеше да дойде загрижено тук? Нищо подобно. За нея аз продължавах да не съществувам, макар да се намираше толкова близо, че можеше да преброя космите на мустаците ѝ. А сред тези лъвове сигурно имаше и някой страшен обесник.

Човек, изяден от лъвове. Да, точно една нощ преди това и то за пръв път след 50 години, недалеч от границата на националния парк, един човек буквално е бил изяден. Той ходил да лови риба, стигнал късно вечерта граничния митнически пункт към Конго, но митничарите не го пуснали през границата. Казали му да отиде до близката къща, една колиба край шосето, за да пренощува. Хората, които живеели там, нямали нищо против. Той искал обаче да вземе и уловените риби в колибата, но те не се съгласили. И така човекът си легнал да спи отвън, пред входа, и рибите били до него. На другата сутрин хората намерили само следи от кръв, водещи малко нагоре към храсталака. А там имало голяма локва кръв. Лъвът бил оставил само една ръка и един крак.

За чест на лъвовете искам обаче веднага да добавя, че през последните десетилетия са загинали много повече хора от автомобили по шосето, водещо през националния парк Куин Елизабет. Няколко дни преди това една товарна кола беше налетяла на група лъвове. Един лъв беше убит, а останалите доста наранени, така че после накуцваха.

Три пъти вече можех да продам колата амфибия на американски туристи, които бяха във възторг от нея. И навярно щях да взема и по-висока цена. Но заедно с Обри Бъкстън ние вече бяхме я подарили на националните паркове на Уганда. Дано новият африкански директор на тези паркове, господин Френсис Катете, успее да се справи с браконьерите. Зоологическото дружество във Франкфурт му е подарило, освен това и една моторна лодка за борба срещу браконьерите по Нил.

Да се „издои“ змийската отрова. Няколко месеца по-късно получих писмо от Алън Рут:

Най-сетне излязох от болницата, но се чувствам още много слаб и цялата ми ръка все още е подута и ме боли. Това се случи в лагера на Джой Адамсън (авторката на „Лъвицата Елза“) в националния парк Меру, непосредствено до лагера. Намерих отровна змия (Битие лахезис), дълга около 1,20 м., и я улових, за да я покажа на

Джой и американката, която ни придружаваше. Отворих устата на змията, изстисках малко от отровата, за да им покажа какво количество отрова има. После поставих животното отново на земята, понеже младата американка сменяше филма в камерата. Отново посегнах към змията, но тя беше вече много раздразнена, когато я хванах за шията, тя извърна глава и ме ухапа. Понеже преди 10 години бях веднъж ухапан от змия и бях инжектиран с противоотровен серум, знаех, че ще бъда особено чувствителен към още една противоотрова. Ето защо поизчаках малко с инжекциите, за да видя колко опасно щеше да излезе ухапването. Тъй като вече бях изстискал част от отровата на змията, предполагах, че не беше останало много от нея. Ръката ми обаче много бързо се поду, главата ми се замая и ми стана лошо. Тогава Джоан (жената на Алън Рут — бел.авт.) ми сложи три мускулни инжекции (30 куб. см.), докато летяхме със самолет за Найроби.

Както очаквахме, организъмът ми реагира силно на противоотровата — повръщах, сърцебиенето и дишането ми много се ускори. Когато стигнахме в болницата в Найроби, лекарят сметна, че състоянието ми се дължи на самото ухапване, и ми постави венозно още 10 куб. см. серум. Веднага получих анафилактичен шок и тогава лекарите започнаха да ми дават антихистамини, кортизон, адреналин и кислород, за да поддържат живота ми.

През следващите три дни състоянието ми се влошаваше все повече. Ръката от китката надолу стана тройно по-дебела и се покри с небивало големи, пълни с кръв мехури, а нагоре се поду още повече — стана като бедрото ми, и цялата се зачерви до кръв. Подутини имах от подмишницата до кръста, те минаваха през плещите и стигаха до гърлото. На четвъртия ден хемоглобинът ми спадна на 36–40, което, както казват, било най-долната граница. Преляха ми 2,2 л. кръв, след което се почувствувах много по-добре. От този ден състоянието ми започна да се подобрява.

Джоан повика от Южна Африка проф. Дейвид Чапмън, голям специалист по лекуване на ухапвания от змии, и той дойде със самолет, за да ме лекува. Неговата консултация беше от голямо значение. През тези първи дни лекарите сериозно се бяха замислили да ампутират ръката ми, тъй като не усещаха вече пулса в нея. Ръката и пръстите ми бяха така подути, че изглеждаха страшни. Затова лекарите смятаха, че не ще мога вече да върша нищо с нея. Сега обаче, четири седмици след ухапването, ръката до китката ми е вече почти нормална, както преди, а от китката надолу се оправи като по чудо. Все още е доста подута и ме боли, но палецът и трите крайни пръста вече са почти нормални. Мога да ги движа и вече се възстанови чувствителността им.

Показалецът ми обаче, в който отровният зъб се е забил очевидно дълбоко, не изглежда добре. Цялата горна повърхност е некротизирана до жилите от отровата. През следващите седмици ще ми присаждат нова кожа върху този пръст. Едва след известно време ще разберем дали ще мога да си служа с него. Ти си ми разказвал за пръста си, ухапан от шимпанзе. Наблюдавал съм, че доста добре си служиш с ръката си, макар пръстът ти да е парализиран. Навярно ще минат два месеца, докато бъда в състояние да върша нещо с ръката си. Макар да съм станал вече отново нетърпелив, би трябвало, разбира се, да съм благодарен, че оцелях.

Най-добри сърдечни поздрави от нас двамата

Алън

Отрязан кървав показалец в джоба на панталоните. И все пак наложило се показалецът да бъде ампутиран. Тъй като палецът бил слабо подвижен, приятелят ми Алън Рут заминал със самолет още веднъж за два месеца за Англия, където ръката му била успешно оперирана. Когато се завърнал и всички познати изказвали съжаленията си за осакатената му ръка, той бръквал в джоба си и им пъхвал в ръката отрязания кървав показалец, който бил консервирал и запазил за спомен. В Лондон си бил поръчал и пръст от мека пластмаса за подобни шегички.

Наскоро след това бях в Ботсуана (преди Бечуаналенд) в блатата Окаванго. Четири седмици преди това, на 19 декември 1968 г., тъстът на моя домакин Робърт Ленгли-Елтън, на 51 години, при лов на крокодили бил ухапан от отровна мамба в прасеца. Това се случило на 350 км. от жилището му, когато искал да се качи на лодката. Той сам си сложил след половин час инжекция с противоотровен серум, но от възмущение счупил едната от двете ампули. Опитал се да кара всъдехода до къщи, но по пътя починал, четири часа след ухапването. Той е погребан на един остров близо до лагера.

Все пак в Африка се случват нещастия при ухапване от отровни змии. За обикновения турист обаче няма изобщо никаква вероятност да зърне змия — може би само някоя прегазена на шосето.

И ДНЕС ОЩЕ ИМА НАШЕСТВИЯ ОТ СКАКАЛЦИ

Който бие куче, има пред вид господаря му.

Африканска
поговорка

„И тогава господ бог рекъл на Мойсея: «Простри ръцете си над Египет, за да повикаш скакалците да кацнат на земята и да изядат всички растения, които са оцелели от градушката».

И Мойсей сторил това, и господ наредил цял ден и през следващата нощ да духа зноен вятър; и когато настъпило утрото, горещият вятър донесъл със себе си скакалците и те се спуснали над египетската земя, като се размножили толкова много там, че всички провинции на Египет били наводнени от тях — всички растения в страната били изядени и всички плодове по дърветата, които градушката не била унищожила, така че не останала никаква зеленина по полята в целия Египет.“

Колелата на влаковете се въртели в скакалците като в сапунена каша. Днес подобно народно бедствие, за което се разказва в Стария завет, ни изглежда като легенда. А това е съвсем погрешно: както по-рано, така и сега нашествия от скакалци опустошават нашата планета. През 1873, 1874, 1875 г. рояци скакалци стигнали до средата на Германия. Обикновено те долитали от областите около Черно и Каспийско море; орляците прелитали над Полша, Галиция до Силезия и Бранденбург, а стигали и още по-далеч — до Франция и Англия. В областта Бранденбург веднъж върху площ близо две хиляди хектара били събрани 4 425 крини яйца от скакалци, което според днешните мерки представлява около 250 000 литра. А при едно нашествие на скакалци на остров Кипър било събрано десеторно по-голямо количество яйца. В градовете Вроцлав и Гота били сечени паметни

монети по повод избавянето от скакалците. През 1879 и 1880 г. в Южна Русия трябвало да се затварят къщите, за да не нахлуят огромните маси насекоми, а улиците били непроходими. В някои градове се наложило водата да се филтрира, тъй като каналите и вадите били задръстени от мъртви скакалци; не можело да се пече хляб, понеже и пещите били натъпкани със скакалци. В Донската степ влаковете не могли да се движат, тъй като колелата се въртели в масите от насекоми като в сапунена каша.

И днес те нанасят загуби с милиарди. През 1955 г. облак от скакалци, разпрострян на дължина около 250 км. и ширина около 20 км., връхлетя над Южно Мароко. През 1961 и 1962 г. борбата със скакалците там беше много затруднена, тъй като поради силните дъждове автомобилите не можеха да се движат по разкаляните пътища. И затова само за пет дни върху площ, по-голяма от 5 000 кв.км., скакалците причиниха щети над един милиард франка. На една пета от площта със земеделски култури в долината Сус беше унищожена цялата реколта, а на останалите четири пети — половината. За пет дни скакалците бяха изяли 7 000 т. портокали, или ежечасно по 60 000 кг. Това количество представлява годишното потребление на портокали в цяла Франция и дори повече. За да се компенсират загубите, бяха нужни около пет години. Разбира се, през това време долитаха нови рояци. Някои от тях унищожиха площ, по-голяма от 150 кв.км. В борбата с тях бяха използвани повече от 25 самолета за пръскане с инсектициди. Без тези съвременни средства за борба и без благоприятните атмосферни условия големите цитрусови плантации между Анти-Атлас и Атлас щяха да бъдат унищожени. През 1966 г. южноафриканските влакове често имаха закъснение, защото релсите бяха покрити със скакалци. Стотици автомобили докарваха инсектициди за спасяване на фермите в Оранжевата провинция. Борбата със скакалците струваше 5,6 милиона марки.

От над 10 000 вида скакалци само около 5 вида предприемат такива масови миграции, а това са преди всичко *Schistocerca gregaria*, *Locusta migratoria*, *Schistocerca paranensis*, *Locustana pardalina* и *Nomadacris septemfasciata*.

Първият успех във войната със скакалците. Всички останали многобройни скачащи и „пеещи“ скакалци живеят поединично и отбягват да се сближават много, освен когато се любят. Но и

прелетните скакалци обикновено се придържат към това; стремежът към странствуване обаче ги обзема само от време на време, и то в определени райони, които са особено подходящи за тази цел. Само оттам идват обикновено ненаситните нашественици. След като беше установено това, беше постигнато много в борбата срещу тези пълчища от насекоми.

Женските се ориентират към мъжките само по „песента“ им. Едва няколко седмици или месеца след като при последното сменяване на ципата порастват крилца на скакалците, те достигат половата си зрелост. Повечето видове си сменят тогава и цвета, така например женските стават сламеноожълти, а мъжките — лименоожълти. Много видове скакалци се ориентират само по „пеенето“: например женската при листните скакалци се насочва към мъжкия само докато той „пее“; ако той затихне, тя загубва ориентация и се лута без посока насамнатам. Понеже прелетните скакалци са събрани на големи маси, мъжките и женските лесно се намират. Във всеки случай височината на звука и начинът на „пеенето“ помагат да се събират и оплождат само принадлежащите към съответния вид екземпляри. Всяко насекомо бива оплождано няколко пъти.

2 720 милиарда скакалци унищожени. Те се движат най-напред „пеша“. След като женските биват оплодени от мъжките, те започват да снасят яйцата си в почвата. За тази цел им служат четирите хитинови плочици на края на коремчето, което освен това значително се удължава чрез разтягане на ципите на междинните пръстенчета. С това яйцепололагало женските изкопават дупка в пясъка, снасят 30–100 яйца в нея и затулят всичко със „запушалка“ от пяна, която е въздухопропусклива. При едно нашествие на скакалци през 1890 г. в Алжир са били унищожени 560 милиарда яйца и 1 450 милиарда токущо излюпили се малки, както и яйцата в убитите женски, или в една ограничена област общо 2 720 милиарда скакалци. След оплождането една женска заравя яйцата си в десет дупки. Местата, в които са заровени тези безбройни бъдещи скакалци, лесно може да се открият по белите точици пяна. Петдесет-шестдесет дни по-късно, в зависимост от влагата и температурата, земята се покрива с хиляди и хиляди мънички насекоми, които запълзват като червейчета. Те са дълги около 8 мм. и трябва най-напред да се освободят от обвивката си, за да могат да си движат напълно краката. Скоро те се отправят в

огромни маси в определена посока, при което преминават, макар и с огромни загуби, хълмове, ровове, дори и реки. По време на придвижването си ларвите изяждат каквото намерят, растат и пет пъти сменят обвивката си. Те стават по-дълги от 3 см. и крилцата им почват да се оформят, но още не са способни да хвърчат.

Когато отново, и то за последен път, сменят обвивката си, ларвите търсят да се закрепят върху някой клон и остават неподвижни. Накъдрена и надиплена, новата ципа, тоест бъдещата хитинова броня, е под старата ципа, която вече е станала тясна. Под ципата на гърба са се събрали кръв и въздух и така напират, че старата обвивка се спуква по цялата си дължина. Бавно, много бавно скакалецът използва оттам в окончателния си вид. Крилете обаче все още са свити на дъга на гърба. Под напора на нахлуващата кръв в многобройните кръвоносни съдове те постепенно се отварят и оглаждат. Най-сетне скакалецът е готов: той започва да маха с криле. Но докато достигне полова зрелост, ще минат три седмици или дори няколко месеца.

Пържените скакалци са вкусни. Още първият гръцки историк Херодот разказва преди 2 400 години, че жителите на пустинята събирали скакалци, сушили ги и ги смилали на брашно, което смесвали с мляко и ядели. Алфред Брем пък твърди, че скакалците имат отвратителен вкус, а и не са много хранителни. Все пак и днес още в оазисите на Сахара на гостите се поднасят, освен сушени фурми и хрупкави, пържени в олио скакалци. За да може да се ядат, най-напред им се откъсват главата, крилете и долната част на краката. Те съвсем не са лоши на вкус, богати са с мазнини и са хранителни, а натъпканото с растителни вещества черво без съмнение съдържа много витамини. Йоан Кръстител, който за 40 дни се оттеглил в пустинята, се хранел там със скакалци и мед, значи съвсем не е бил на аскетична храна. И днес често пъти при племето туареги, живеещо в пустинята, брашното от скакалци е единствената храна за керваните. Неприятният му вкус изчезва, щом се смеси с мляко.

Скакалците произвеждат вода от сухи растения. Те имат собствена хладилна инсталация в тялото си. Според Франц Колманспергер скакалците в степта на Южна Сахара не се нуждаят от вода. Те трябва обаче непрекъснато да приемат храна и не могат да стоят дълго време гладни. Храносмилането им е така устроено, че те получават вода от сухата растителна маса. И затова скакалците

изяждат всичко, колкото и да са сухи растителните материали. За разлика от някои насекоми хитиновата им ципа е напълно водопропусклива, тя не пречи на изпаряването. Това сравнително интензивно изпаряване на водата играе ролята на своеобразна хладилна инсталация, тоест получава се самоохлаждане на тялото. Затова именно тези насекоми са нечувствителни към топлината и кацат дори върху почва, нагорещена до 58°C. Според Р. Чепмен, когато се намират във втория стадий на развитие, ларвите на странствуващите скакалци шистоцерка грегария по собствената си „температурна скала“ избягват температура, по-ниска от 32 и по-висока от 43°C. (Температурната скала е приспособление, с помощта на което животните могат чрез преместване да си изберат място с най-благоприятна за тях температура.) Всички изследвани от Р. Чепмен видове странствуващи скакалци са предпочитали температура около 40°C.

Развъдници на скакалци в Африка. Някои области, особено топлите, влажните, и областите с богата растителност са истински развъдници на орляци странствуващи скакалци. Това се отнася например за долината Рукуа на югозапад от Танзания, която представлява част от Източноафриканския грабен. Оттам скакалците често пъти са отлитали масово за Южна Африка. Ето защо за борбата с тях в тази отдалечена долина са били заселени още към 1950 г. може би дузина европейски служители. Построени са им били къщи, шосета, мостове и летища. Най-целесъобразно, разбира се, е скакалците да бъдат пръскани с инсектициди скоро след излюпването им от яйцата. Според наблюденията на Р. Чепмен червеният странствуващ скакалец (*Nomadacris septemfasciata* Serville) никога не прелита при температура на въздуха, по-ниска от 18°C, рядко — при температура, по-ниска от 22°C, и най-много предпочита 29 до 35°C. При вятър, по-силен от 3 м/с, той почти престава да лети. Рядко червените странствуващи скакалци се издигат по-високо от 7 м.; при слаб вятър те летят срещу вятъра, а при силен — по посока на вятъра. Случва се скакалци от едно и също ято да се движат в различни слоеве на въздуха в противоположни посоки.

Първото нещо, което скакалците предприемат след последното линееене, когато вече са им пораснали криле, са кръговите им полети, при които винаги се връщат към мястото на старта. Едва когато почти

цялото ято се събере заедно, те отлитат. Това става дори и когато в родната им област все още се намира достатъчно зелена храна.

Защо отлитат надалеч? Какво кара тези видове странствуващи скакалци, които обикновено се отбягват помежду си, да се обединяват в такива масови ята и какво ги тегли към далечината? Според изследванията на Форс, Хусаин и Матур това се дължи на плътността на населеност. Колкото по-често се срещат помежду си скакалците от един и същ вид, толкова повече живеещите поотделно животни се превръщат във войници на масовата войска. Изследователите са държали млади ларви от водещи „заседнал“ живот видове странствуващи скакалци в контейнер — те пак са се превръщали в масови пътешественици. Това обаче не е ставало изведнъж, тъй както не се случва и на свобода. Нужно е винаги да има едно междинно поколение. При него се намалява с едно броят на линееанията, тоест вместо 7 те стават само 6, а разликата между мъжките и женските индивиди е по-малко забележима, ларвите стават по-тъмни. Едва от яйцата на тези животни се излюпват склонните вече към странствуване насекоми. Макар от масовите пътешественици да се получават и животни, водещи „заседнал“ живот, между тях трябва да има едно междинно поколение. Още младите ларви на странствуващата форма се стараят да се събират в ято, докато водещите „заседнал“ живот насекоми се стремят по-скоро да се разпръснат.

Странствуванията на скакалците очевидно не са безцелни. Но все пак с прелитащите до Германия и Англия скакалци навярно вече е свършено. Скакалците, които прелитат обаче Сахара, снасят яйца в Мароко от март до юли, после се отправят на юг, където в степните области на Южна Сахара и в района на р. Нигер снасят още веднъж яйца от юли до октомври.

ПРЕДСТАВИТЕ НИ ЗА ХИЕНАТА ВЕЧЕ СА ДРУГИ

*Ако слънцето изгряваше среднощ, щяхме да
открием, че не само хиената е лоша.*

Африканска
поговорка

Ти също се храниш с мърша. Винаги съм смятал, че хиените са доста приветливи, а някои — дори много симпатични. Когато човек се занимава по-отблизо с тях, те стават донякъде питомни и доверчиви. Но знаей, че почти никой не споделя това мое мнение. Стариият таен съветник Лудвиг Хек пише дори в последното издание на „Брем — животът на животните“, че хиените са „грозни, уродливи, тромави и се хранят с мърша и кокали“. Но яденето на мърша само по себе си още не е причина, която да предизвиква отвращение; самият аз се храня с мърша, а също и ти, читателю. Само че чие двамата не убиваме животните, чието месо ядем. Повечето от нас дори не биха могли да сторят това.

Според едно общовъзприето мнение, което се споделя и от стари, опитни африкански ловци и фермери, хиената изчаква, докато лъвовете, леопарди или други по-смели хищници убият антилопа, и тогава се опитва да си открадне къс месо или да изяде остатъците, след като царят на животните вече се е наел до насита. Често, докато лъвовете се занимават с убитата зебра, наоколо обикалят гладни хиени, чакали и лешояди и търпеливо чакат най-важният измежду животните да се наобядва.

Гласове на хиени от високоговорител. Неколцина учени, които работят в Серенгети, пък и самият аз понякога сме се съмнявали дали общовъзприетото описание за хиената, което от 150 години насам се среща във всяка книга и непрекъснато се повтаря, е наистина

правилно. Това ни накара — приятеля ми Алън Рут и мен — да запишем гласовете на лъвове и на хиени и по-късно да пуснем на друго място звукозаписа по високоговорител. Тогава се случи нещо интересно. Не хиените обърнаха внимание на рева на лъвовете, а, обратно, лъвовете се подмамиха от джавкация „смях“ на хиените, който се чува често пъти, когато глутници от тези животни бързо разкъсват плячката си, нагълтват я и дори се карат. При този вой повечето лъвове не остават равнодушни. Един подир друг те прекъсват обичайното си занимание — сладкото безделие — и се запътват нататък, където вият хиените. С гласовете на хиените ние сме събирали цели групи лъвове около нашия микробус, примамвали сме ги нагоре до върхове на хълмове, където не се изкачват нито носорози, нито жирафи или антилопи, поради което никога не идват и лъвове. Ето защо на един такъв хълм в парка Амбосели, от който се открива красива гледка, е поставена табелка с надпис: „Това е единственото място, където е позволено да се излиза от автомобила.“ Точно под този гарантиращ безопасността на туристите надпис ние примамихме с нашите гласове на хиени лъвове и си направихме шега: фотографирахме табелката с лъвовете под нея.

Чувствува ли се някоя хиена самотна и търси ли контакт с останалите посестрими от глутницата, тя навежда главата си леко към земята и издава протяжен, не твърде висок зов. Когато пуснахме този звук да се разнася сред скалите, една след друга притичаха 4–5 хиени и учудени застанаха в очакване около високоговорителя.

Не хиените, а лъвовете дойдоха. Когато хиените сами убият някое животно и по време на припряното си ядене започнат да издават своето възбудено кикотене, почти е сигурно, че след известно време бавно-бавно ще се зададат лъвове, ще изпъдят хиените и сами ще се настанят на готовата трапеза. Само рядко, като например неотдавна в националния парк Микуми в Танзания, се случва обратното — хиените да прогонят лъвовете от тяхната плячка. Но в случая осем от единадесетте лъва били млади. Под прикритието на високата трева единадесетте хиени се осмелили да се приближат непосредствено до тях, което обезпокоило и постреснало лъвовете. Обикновено хиените трябва да чакат и да се въртят наоколо. Повечето животни биват преследвани и убивани нощем. Затова, ако пристигнем на такова място през деня, оставаме с впечатление, че лъвовете са убили зебрата, а

хиените чакат да получат мършата. Според нашите опити със звукозаписи обаче би могло да се случи точно обратното. Но това са предположения, а за природоизпитателя важат само доказателствата.

Представите ни за хиената са се променили. Напоследък такива доказателства бяха намерени в Серенгети и в прочутия кратер Нгоронгоро от младия холандски природоизпитател д-р Ханс Круук и съпругата му. В бъдеще всички ние ще трябва да променим коренно мнението си за хиените.

Най-напред двамата учени е трябвало да пожертвуват доста особено светли лунни нощи. Досега хиените са били наблюдавани само през деня, тогава са били правени и заключенията. В същност петнистите хиени са активни главно през нощта. Такива изследвания могат да се провеждат особено добре в огромния кратер Нгоронгоро. Там обикновено се срещат все едни и същи животни, които почти никога не излизат извън склоновете му, високи 500 м. Тъй като в кратера не се ловува от доста време, близо четирите хиляди зебри, около десетте хиляди антилопи гну, както и многобройните други животни стават все по-питомни и съвсем не се смущават от автомобилите или от наблюдаващите ги туристи. Нгоронгоро е най-голямата зоологическа градина, пълна със свободни и живеещи при естествени условия диви животни. Но в граничещата с него обширна равнина Серенгети животните все още не хранят същото доверие към хората, тъй като обикалят много далеч, а през някои сезони предприемат големи странствувания и се натъкват на ловци и браконieri извън националния парк.

Петдесет хиени наркотизирани. Всяка глутница хиени си има своя „земя“. В кратера Нгоронгоро живеят около 400 петнисти хиени. Ханс Круук е успял да упои с наркотични патрони 50 от тях и им е поставил марки на ушите. По този начин по-късно е могъл да разпознае всяко отделно животно. От маркираните 50 петнисти хиени той срещнал през следващите шест месеца отново 45 екземпляра и почти винаги приблизително там, където им бил поставил отличителните марки на ушите. Площта на кратера, която е около 250 кв.км., хиените си били поделили на осем участъка. Във всеки от тях живеела една глутница от 80–100 глави. Понякога били виждани извън района им само маркираните мъжки, но не и женските. Останалите 5 маркирани животни, които повече не били видени, били мъжки и по-

млади животни. Хиените ловуват обикновено в своя район. Побегне ли гоненото животно в съседната територия, тогава владеещите участъка хиени често пропъждат нахлулите преследвачи от плячката. Петнисти хиени, които идват от другаде и не се числят към глутницата от дадения район, биват нападани и с тях се постъпва като с врагове. Всяка глутница има в ловния си участък и убежища, които много често представляват безразборно изкопани дупки и подземни ходове.

Хиени изминават 80 км., за да задигнат кози. В откритата степ Серенгети нещата са по-различни. Тук съпрузите Круук са маркирали досега 100 хиени. И в просторните равнини, където обикалят големи стада гну, зебри и газели на Томсън, групите от хиени си имат свои територии и постоянни убежища, но по-голямата част от тях се движат с пасящите стада. Понякога те не се връщат с дни в свърталищата си и човек може да ги срещне на разстояние до 80 км. от тях: Една нощ хиени задигнали козите от къщата на един дивечов надзирател в националния парк Калахари, Южна Африка. Той бил така вбесен, че ги проследил до убежището им — то се намирало на 40 км. Значи хиените били изминали общо 80 км., за да похитят козите му. През 1964 г. южноафриканският изследовател Ф. К. Елов установява също там, че хиените убиват сами плячката си, поради което едва ли може да се смятат за мършояди. От 1052 хиени, които наблюдавал, като се хранели, 82% ядели животни, убити от самите тях, а само 11% дояждали плячката на останалите хищници: чакали, лъвовете, африкански диви кучета, леопарди и гепарди. При останалите не било ясно кой бил убил плячката. Наистина, една трета от хиените, заварени през деня по време на хранене, ядели от плячката на други ловуващи животни. Навярно затова им е останало и името мършояди.

Тогава, хиените се отчаяли. На африканските петнисти хиени понякога им хрумват най-невероятни неща. Бившият директор на националните паркове на Кения Мервин Кауи, който е вече пенсионер, ми разказа как цяла орда хиени се хранела с отпадъци от клиниката Мбогати край Найроби, особено през войната 1914–1918 г. Тогава се използвало само месото, а вътрешностите, костите и главите се изхвърляли. Но след войната клането внезапно било спряно и хиените просто се отчаяли. Те гризели метли, задигали тенджери, дъвчели и изяждали всяка обработена кожа, обувки, дори напоените с пот кожени

ленти на шапките, велосипедни седла, търсували във всички кофи за боклук и изяли няколко жени, които работели на полето.

Едната хиена се закачила за другата. Веднъж господин Кауи закачил с въжета високо в клоните на едно дърво части от убито гну, за да не могат хиените да го стигнат. Той възнамерявал на другия ден да примаме с месото лъвовете и да ги нахрани. По-рано господин Кауи никога не би повярвал, че може да се случи това, което видял тогава: една хиена скочила 2,4 м. нагоре, впила зъби в крака на гнуто и увиснала на него. Друга хиена също скочила, ухапала крака на първата и двете започнали да се люлеят насам-натам, докато най-подир въжето се скъсало и месото заедно с хиените паднало на земята. И така първата хиена удържала със зъбите си не само себе си, а и другата тежка посестрима, която се била вкопчила в крака ѝ. А това бил знак за останалите и те да се опитат да направят такива невероятни скокове. Скоро къс по къс месото било смъкнато на земята, докато всичко изчезнало и било погълнато.

Хиени като изкупителна жертва. От палатките за туристи край Мвея в парка Куин Елизабет в Уганда изчезнала раница с чинии, термоси, прибори за хранене и други неща. Предполили, че е открадната, но по-късно раницата била намерена до входа на едно убежище на хиени. Неотдавна в някакъв кокошарник в Серенгети една хиена изяла 12 гипсови яйца, служещи за полог. И все пак някои пакости се приписват съвсем несправедливо на хиените. От зоопарка за аклиматизиране на животни Крос дьо Кан в Ривиерата избягала хиена. Щом това станало известно, собственикът всеки ден трябвало да плаща обезщетение за удушени зайци, кокошки, гълъби и други домашни животни, с което той се съгласявал, само и само да няма повече разправии с полицията. Няколко дни по-късно младата хиена била намерена мъртва зад някакви сандъци в зоопарка; тя изобщо не била излизала навън.

Европейската хиена е била още по-едра. Хиената живее три пъти по-дълго от лъва. Петнистите хиени са приятни обитатели на зоопарка, макар посетителите обикновено да не се възхищават много от тях. Със силните си зъби хиените трошат и кости, с които лъвовете и тигрите въпреки острите си кучешки зъби не могат да се справят, и така използват и костния мозък. Ето защо често пъти изпражненията им са твърди и вкаменени. По това и по многобройните запазени кости

съдим, че някога и нашият континент е бил обитаван от пещерната хиена. Тя е била по-едра от петнистата — най-голямата от живеещите днес три вида хиени, но иначе доста е приличала на нея. И в зоопарковете хиените живеят твърде дълго; в Берлинския зоопарк една хиена е живяла 40 години. Ето защо може да се смята, че хиената живее три пъти по-дълго от лъва, тигъра или леопарда. Повечето хора сравняват хиените с кучетата, които познават добре. И затова главата на хиената им изглежда много груба, плешките ѝ — големи, гърбът — много увиснал надолу, задната част на тялото — твърде ниска и цялото животно — много грозно и уродливо. Но всеки вид животно си има своята структура и красота и те не бива да се преценяват според понятията ни за красота за останалите видове или за нас хората.

Хиените не са кучета. Голяма хиена скача във ваната. Хиените не приличат толкова много на кучета, както смятат някои хора. Петнистата хиена притежава само две цицки и затова ражда най-често две, съвсем рядко три малки, но никога повече. Бременността при нея продължава 99–110 дни. За разлика от кучетата и по-голямата част от останалите сухоземни хищници малките се раждат с отворени очи, с почти всички резци и непременно с всички четири кътника, дълги към 0,5 см. и веднага могат да тичат. Впрочем малките петнисти хиени се раждат съвършено черни. По-светли те стават едва след месец и половина, и то най-напред главата им. На девет месеца те имат вече петна като родителите си. Занимава ли се човек с тях, малките лесно се привързват, стават игриви и забавни. Съпрузите Круук отгледали една хиена вкъщи, която се движела свободно навсякъде. Тъй като в Серонера, главната квартира на парка Серенгети, влизала често и в хотела и плашела посетителите, наложило се сем. Круук да не я пуска вече вкъщи: тя трябвало да стане самостоятелна и дива. Веднъж едрото животно само си отворило пътната врата и скочило във ваната при госпожа Круук, която тъкмо се къпела. Питомните хиени искат да ги галят, чешат и обичат.

Кучетата и вълците вият срещу луната с вдигната нагоре глава, а хиените — с наведена към земята муцуна. Неудобство за зоопарковете представлява и това, че никога не се знае с положителност дали хиената е мъжка или женска. Външните полови органи са съвсем еднакви и при двата пола. Някои стари фермери в Африка вярват твърдо на баснята, според която хиената можела веднъж да бъде мъжка

и да създава поколение, после да стане женска и да ражда малки. Според д-р Викинген при мъжките хиени пенисовата кост може да се напипа, но за да се провери това, животното трябва да бъде много питомно или наркотизирано, или пък е необходим рентгенов преглед.

Често в цирковете се дресират петнисти хиени. Но все пак една хиена е прехапала на дресьора Трубка двата глезена. Повечето пътешественици не се отнасят съвсем сериозно към хиените, докато ги е страх от лъвовете, леопардите или носорозите. Това в същност е оправдано, защото от 10 000 нападения на хиени само в един случай човекът е техен обект, впрочем така е и при лъвовете и леопардите. Ако обаче в някоя светла лунна нощ човек има възможност да наблюдава как хиени гонят и убиват дори едри зебри и гну, ще гледа на тях с по-други очи.

Ловуването на глутници е по-успешно. Петнистите хиени ловуват поединично или по 2–3 заедно, а се събират и на глутници до 100 животни за дружна хайка. Ловуването поединично не е толкова успешно. Само в 4 от 21 поединични ловитби, които е наблюдавал Ханс Круук, хиената е успяла да хване плячката си. Веднъж една хиена се справила сама с възрастно гну, като най-подир го удавила в езерото. А от 11 нападения, извършени от глутница хиени, които Круук е видял, 8 са били успешни. На млади животни и газели хиените ловуват обикновено поединично, докато при лова на зебри и гну действуват заедно. От 188 проби от изпражнения на хиени, събрани в кратера Нгоронгоро, 83% са съдържали само косми от гну, 46% — косми от зебри, 16% — косми от газели на Томсън. От 214 проби, взети в равнините на Серенгети, 54% са съдържали косми от гну, 30% — от зебри, 53% обаче са били с косми от газели на Томсън, което навярно се дължи на това, че и хиените си имат различни вкусове, а при това в Серенгети се срещат далеч повече газели на Томсън, отколкото в кратера Нгоронгоро.

Хиените са по-бързи от зебрите. Когато хиените ловуват нощно време, групите зебри или гну побегнат със скорост 40 км/час. Хиените обаче могат да достигнат 65 км/час. Впрочем човечето от животните, които стават жертва на хиените, са съвършено здрави. Разбира се, това не противоречи на твърдението, че петнистите хиени и останалите хищници унищожават преди всичко болните и слабите животни. В едно стадо от диви животни обаче няма достатъчно такива болни и

слаби, за да могат да задоволят всички хищници. Ето защо жертва стават преди всичко голяма част от младите животни. Ако не беше така, тревопасните животни бързо биха се увеличили до такава степен, че скоро биха унищожили цялата растителност, в резултат на което би трябвало да се прибегне до отстрелване на голяма част от тях. А в такъв случай животните отново биха се наплашили от хората и туристите биха могли да ги наблюдават само отдалеч или само нощем, или изобщо не биха ги виждали, както е станало със сърните, зайците, елените и лисиците в Европа.

Зебрите се съпротивяват, антилопите гну — почти не. Ловуващите хиени хващат жертвата си най-често за крака или за слабините, захапват я и не я изпускат, докато не рухне на земята. Тогава те веднага започват да ѝ разкъсват слабините. Жертвата все още е жива и се опитва да се съпротивява. Когато повече от 10 хиени дърпат и късат месо от една зебра или гну, обикновено след 4–5 минути животното се свлича на колене, а след около 10 минути е мъртво. От друга страна, често съм виждал как сред разпръснатото пасящо стадо една-две хиени гонят малки гну или газели, хващат ги и ги разкъсват. Наистина, майките им или някое от пасящите наблизко възрастни животни се опитват да се намесят и да прогонят хищниците; останалите членове на стадото обаче не проявяват ни най-малък интерес. При зебрите, напротив, почти винаги жребецът баща на семейството защитава недораслото животно с оголени зъби и с предните си копита. В повечето случаи му идват на помощ и останалите кобили от семейната група. Дивечовият надзирател Майлз Търнър е наблюдавал как хиена подгонила златист чакал сред стадо газели на Томсън и след четири минути го хванала.

За първите малки гну, които се раждат в началото на дъждовния период, обикновено няма изгледи да останат живи. Едва по-късно, когато всички женски родят почти едновременно, малките стават толкова много, че хиените и останалите месоядни хищници не могат да се справят с тях. През една много тъмна нощ хиените устроили в Серенгети истинска касапница сред газели на Томсън. Те убили само на едно място над 100 животни, а изяли само няколко от тях.

Убити хора. Хиените не са канибали. На местата, където дивите копитни животни са изстребени почти напълно от браконieri, или там, където теренът трябва да се освободи за заселване на хора, хиените

могат да станат доста опасни и за заселниците. През 1955 г. в района Млание в Малави (преди Нясаланд) трима души били убити от петнисти хиени. Първо пострадало едно дете, от което останала само главичката, след това била нападната една жена, която била влачена на разстояние 3 метра. Жената викала за помощ и съселяните ѝ успели да я спасят, но тя загубила едната си ръка и била така лошо наранена в тила, че след няколко часа починала. Навярно била нападната от същата хиена, която била убила и детето, понеже местата на произшествията били отдалечени само на 11 км. едно от друго. Третото нещастие се случило между 2 села, където един слабоумен човек бил изяден, и то пак от самотна хиена, която после била застреляна. Тя тежала 71 кг. През 1956 г. в същия район жертви на хиени стават 5 души, през 1957 г. — отново 5, през 1958 г. — 6, през 1959 г. — дори 8, и то обикновено от септември нататък. През зимата туземците спят в колибите си, поради което тогава няма човешки жертви. Петнистите хиени обикновено не докосват месо от свои родственици. Единствено Ф. Балестра съобщава за два подобни случая. Мервин Кауи, който преди 40 години трябвало да унищожи в един район над 1 000 хиени, ми разказа, че те наистина се хапят помежду си до смърт, когато се борят за женски или за плячка, но никога не докосват трупа на родствениците си, докато той не се разложи достатъчно. А за това са нужни четири дни. През това време лешоядите вече са успели да се напируват, но хиените не вземат участие.

Хиена дърпа един учител за крака. В Родезия петниста хиена нападнала една жена в селски двор край планината Дарвин. Макар че се притекли хора на помощ, след няколко часа жената умряла. През същия ден един мъж прибирал детето си от училище. По пътя детето било нападнато от хиена, бащата се опитал да я отблъсне със секирата си, но тя го ухапала за ръката. Друг човек, който се притекъл на помощ, бил ухапан за крака. Със силен удар на секирата по главата хиената била зашеметена, а после застреляна. Преди няколко години един учител не намерил свободна стая и легнал в спалния си чувал на открито, недалеч от туристическата хижа над кратера Нгоронгоро. През нощта той се събудил в момента, когато някой го хващал за крака, и скоро бил повлечен. Най-напред си помислил, че е лъв. На виковете му за помощ дотичали други хора и прогонили хищника. Оказало се,

че това била едра хиена, която през спалния чувал го захапала за крака и го повлякла към храсталака. Кракът му доста пострадал.

Хиени срещу лъвове. Питон се бори с хиена. Обонянieto на хиената. Случва се понякога ловна хайка на хиени да завърши лошо за самите тях. В националния парк Калахари в Южна Африка 7 петнисти хиени гонили мъжка антилопа орикс 5 км. В отбраната си мъжкият убил едната от тях, като я пробол с дългите си остри рога. След това обаче останалите хиени го убили. Майлз Търнър е наблюдавал в Серенгети как един лъв убил едра хиена и след това дебнешком приближил две други. Обикновено лъвовете не обръщат внимание на хиените. Но веднъж в парка Крюгер хиени гонили два млади лъва, които се спасили на едно дърво, а друг път — дори възрастна лъвица. Веднъж Търнър заварил една хиена, която спяла под едно дърво непосредствено до две брадавичести свине, които също спели. Хиената докосвала дори едната от тях. Това, че тръбейки яростно, слон преследвал хиена по пясъчната ивица край реката, докато тя най-подир се спасила, като се изкачила нагоре по откоса в гъсталака, е съвсем необяснимо. При една схватка между хиена и питон близо до едно папирусово блато, на която бил свидетел Шери Кертън, гигантската змия не могла да използва напълно силата си, понеже наоколо нямало нито едно дърво, за което да се залови и да захапе здраво хиената. Змията била така изпохапана от противника си, че в края на краищата се проснала мъртва. Когато в Серенгети 4 от свирепите африкански дива кучета сграбчили млада хиена, 12 петнисти хиени се притекли на помощ, успели да освободят малкия си събрат и прогонили псетата.

Африканският дивечов надзирател Н. Л. Охара в Уганда ми разказа, че хората там смятат жлъчката на хиената за отровна — причинявала моментална смърт. Месото на хиената пък лекувало фрамбъозията — тропическа кожна болест. Човек, който притежавал нос на мъртва хиена, сам придобивал отлично обоняние. С него и спял човек можел да намери пътя си без водач. Но този, който носел носа със себе си, не бивало да посещава болен, понеже това щяло да му донесе сигурна смърт. Ако се стрие на прах и се изяде, първото ребро на хиена носело щастие на търговците, този прах лекувал и белодробни заболявания. Но не би трябвало да се надсмиваме над подобни африкански суеверия, нека само да си спомним за хороскопите в нашите съвременни илюстрирани списания.

Освен голямата петниста хиена, която населява Африка южно от Сахара, има още два други вида, които са активни също нощем: кафявата хиена, наречена още крайбрежен вълк^[1] или седлогърба хиена, в Южна Африка и ивичестата хиена, която се среща в Северна Африка и Южна Азия. Тези по-дребни ивичести хиени са били опитомявани още от древните египтяни и са били използвани за лов, а дори са били угоявани за клане. В една пещера, която изследователят Ц. К. Брейн проучва и която е била използвана от кафявите хиени за отходно място, той открива 90 запазени костни останки на животни жертви. Шестдесет от тях са от зайци и дамани. Досега е изследван по-добре само начинът на живот на петнистата хиена, и то, както вече беше казано, едва през последните години. За начина на живот на останалите два вида хиени, както и на много други видове диви животни не се знае все още почти нищо.

[1] Този вид хиена се нарича и крайбрежен вълк, защото обича да претърсва крайбрежието за изхвърлена от морето риба. — Бел.прев. ↑

ЖИРАФИТЕ СА СЕ НАУЧИЛИ ДА СКАЧАТ ПРЕЗ ОГРАДИ

*Преди да умрат, хората стават
внимателни един към друг.*

*Когато краят на кравите наближава, те се
близат една друга.*

Африкански
поговорки

Измервателен уред, поставен в жирафа. Как бихте придвижили обелиск, тежък няколко тона? Дали в хоризонтално положение, върху ролки или изправен внимателно, за да запази равновесие и да не се обърне? В повечето случаи природата е избрала първия начин — животни със сплеснато, източено тяло, като змиите и гущерите, се придвижват без затруднение напред. Колкото си по-висок, толкова ти е по-трудно да вървиш изправен нагоре по стръмнината. А жирафата е най-високото от всички съвременни животни, тя тежи 500–750 кг., на височина достига над 6 м., а при това туловището ѝ е доста късо. Сърцето ѝ трябва да изтласква кръвта до главата на височина над 2 метра. Ето защо стената на сънната артерия е дебела 1,2 см., а кръвното налягане е двойно по-високо, отколкото при човека. Във Физиологическия институт в Ленинград бе установено, че белите дробове на жирафата побират само 12 л. въздух, докато дробовете на коня — 30. И затова с кон лесно може да се стигне и да се гони бягаща жирафа, докато тя спре или падне на земята. Американски учени са направили опит, като са поставили в сънната артерия на две големи животни измервателен уред, свързан с автоматичен транзисторен радиопредавател. Един приемник върху всъдеход изчислява получените данни. Според учените ударите на сърцето и кръвното налягане, изглежда, се колебаят неимоверно силно. В покой сърцето бие 90–100 пъти, а при бързо бягане — 170. Освен това при галопиране кръвното

налягане се колебае в такт с поставянето на предните копита на земята. Навярно то се повишава и спада при промяна на налягането в сънната артерия едновременно с вдигането и навеждането на главата.

Търсила малкото си 16 часа. В старанието си да стигнат някоя клонка козите и антилопите застават на задните си крака и сякаш танцуват на място. Жирафата никога не може да направи това. Тя винаги застава с четирите си крака на земята. Но как в такъв случай едно животно, което трябва да стои така здраво на земята, преодолява телени огради? В Трансваал, когато фермерите започват да строят телени огради, жирафите най-напред са минавали направо през тях, повличайки след себе си телените мрежи. По-късно, след три-четири години, те се научават да се справят с тези нововъведения. За голямо учудване на фермерите те почват да ги прескачат. И така оградите от бодлив тел, издигнати дори на височина 1,85 м., вече не представляват непреодолимо препятствие за жирафите. При скачане те отмятат първо главата и шията си назад, прехвърлят се с предните си крака през оградата, макар задните им крака да докосват най-горните телове. Само младите животни невинаги успяват да се справят. Веднъж една жирафа майка минала заедно със стадото през оградата, а малкото ѝ останало от другата страна. Майката тичала покрай оградата цели 16 часа насамнатам, но не се досетила да скочи обратно. Най-подир младото жирафче се мушнало някъде в храсталака и едва ли е оцеляло без закрилата на майка си. Жирафите са свикнали дори да пият вода от циментовите корита за домашните животни, а на такова нещо не се решават дори много от останалите диви животни.

Попаднала на леопард. През януари 1963 г. Управлението за опазване на дивеча в Кения премества с големи трудности четири жирафи от областта Елдорет в бившия кратер Мененгай, който се намира на 160 км. от Найроби. Една мъжка жирафа поискала да опасе върха на дърво в новата си родина, но се оказало, че в клоните спи леопард. Хищникът веднага скочил и така лошо захапал жирафата за шията, че тя умряла.

Жирафа напада автомобил. Жирафите живеят в мир със заобикалящите ги животни. Само понякога във високите им глави нахлуват, изглежда, странни мисли. Така например един лекар, който пътувал със семейството си с кола край Русерми, Южна Африка, се натъкнал на разсъмване на две жирафи, които идвали срещу него по

шосето. Той спрял колата и изключил фаровете, понеже не искал животните да бъдат заслепени от тях. Едната жирафа се отклонила от шосето, другата обаче се запътила направо към колата, моторът на която все още работел. Там тя се извърнала и със задните си крака започнала да ритам колата. Животното успяло да нанесе на радиатора и на предната част на колата най-малко три твърде силни ритника, докато стъписаният лекар най-после успял да даде газ и да избяга. После той така се гордеел с това, че колата му била повредена от жирафа, че дълго време я карал в такъв вид, преди да я даде на поправка.

Жирафа прескача автомобил. През 1963 г. при смрачаване всъдеходът на Геолошко — проучвателната служба се връщал за Морото, главния град в областта Карамоя в Северна Уганда, когато бил нападен от жирафа. След един завой водачът на колата забелязал на разстояние 25 м. в светлинния сноп на фара жирафа и спрял. Жирафата се извърнала и ударила с предните си крака колата. Фаровете и предното стъкло били счупени, а воланът — изкривен. Най-подир животното скочило през покрива на колата, но никой не пострадал. Самият аз съм срещал десетки пъти жирафи в открит терен и по шосетата и нито една не е обръщала внимание на колата ми. Следователно в тези два случая се касае за съвсем необичайно поведение, както го описват и самите пострадали.

Павиани между краката на жирафа. За тези четирикраски кули движението по планински терен е по-трудно. Ето защо те и не обичат да се изкачват много високо. В кратера Нгурдото в националния парк Аруша — един от новите природозащитни райони, създадени от независимото правителство на Танзания — неотдавна е бил наблюдаван стар мъжки, който искал да излезе навън през ръба на големия, красиво обрасъл вътрешен кратер по доста стръмна пътека, използвана от кафърски биволи. Тъй като малко преди това бил паднал проливен дъжд и пътеката ставала все по-стръмна, жирафата започнала да се подхлъзва все по-често, докато най-сетне паднала по гърди. Когато успяла да се изправи отново на четирите си крака, тя се намерила срещу цяло стадо павиани. Животните я гледали втренчено, тъй като тя им препречвала пътя към водата долу в кратера. След известно време, през което не се случило нищо, едно нахално недорасло павианче се шумугнало между краката на жирафата и се спуснало надолу. Жирафата хвърлила къч и се опитала да го удари, но не успяла, тъй като то се

проснало по корем. Когато останалите павиани видели това, цялата тайфа се спуснала като буен планински поток надолу по пътеката край жирафата и дори под корема ѝ. Тя стояла съвсем спокойно и не се помръдвала. Когато всички павиани минали покрай нея, тя бавно се извърнала и „умърлушена“ поела обратно надолу по пътеката.

Лъв убива жирафа. Жирафа счупва ребрата на лъв. Понякога могат да се срещнат жирафи и поединично, но това е рядко. Ако се огледа по-внимателно наоколо, човек все ще открие още няколко, които пасат наблизо между дърветата и храстите. През 1962 г. видяхме край Серонера, главната квартира на националния парк Серенгети, огромно стадо от 51 жирафи. Когато жирафата е сама, лъвът по-лесно може да се реши да я нападне. Иначе той отбягва да закача такива големи и бойки животни. Ловният надзирател Де Ла Бат е наблюдавал в прочутата падина Етоша в Югозападна Африка как един лъв се приближил, дебнейки, до самотна жирафа. Когато го забелязала, жирафата хукнала да бяга, но след няколко скока лъвът я настигнал, скочил на гърба ѝ, вкопчил се здраво и навярно я захапал за шийните прешлени. Във всеки случай грамадното животно скоро се залюляло и се стропило на земята. При друг случай жирафата забелязала нападащия я лъв, преди той да се бил приближил достатъчно. Така лъвът трябвало да я гони по-дълго време, докато я настигне. Тъй като лъвовете не са твърде издръжливи на бягане, той бил вече доста изморен, когато се накарал да скочи на гърба ѝ. Лъвът се намерил върху задницата на жирафата и се плъзнал надолу, тогава тя хвърлила къч и с двата си задни крака го ударила силно в страничната част на тялото. Удареният хищник не могъл да се съвземе и след един час един от надзирателите го застрелял. Оказало се, че гръдният му кош бил смазан и почти всички ребра — счупени.

Когато жирафите се бият помежду си, те никога не си служат с копитата. В Серенгети съм наблюдавал с часове тези внушителни битки между мъжки жирафи. Очевидно и жирафите си имат някакъв йерархичен ред, но обикновено живеят помежду си така мирно, че едва ли може да се забележи коя стои по-високо и коя по-ниско. Йерархията може да се установи най-лесно по това, че по-вишестоящата жирафа минава винаги напреки пред другата, като по този начин ѝ препречва пътя. Освен това по-вишестоящите животни вдигат главата си по-високо и протягат брадичката си напред. По-нисшестоящото животно

навежда главата си малко надолу, когато покрай него минава „началството“. Жирафата внушава уважение и заплашва друга жирафа — в зоопарка и гледача си — с повдигане на глава. В присъствие на повишестоящ мъжки на младото мъжко животно не е позволено да вдигне леко глава, да отвори малко муцуната си и да извърне горните си устни назад — жест, който, както е известно, е присъщ и на конете, и на камилите, и на мечките, изобщо на доста много животни. Навярно тази поза е свързана и с половите отношения.

Рогата на жирафите са къси, но са ефикасно оръжие. Ако една жирафа сериозно е намислила да прогони друга, тя се запътва направо към нея, извива шията си малко напред и навежда глава: това значи, че заплашва с късите си рога. Именно те са главното оръжие в борбата между два мъжки, използвано заедно с голямата и тежка глава, която действа като страшен чук. Късите рога на жирафата са окосмени. При мъжките обаче космите по тъпия връх на рогата са изтъркани, просто ги няма. А по това може да се познае дали животното е мъжко или женско.

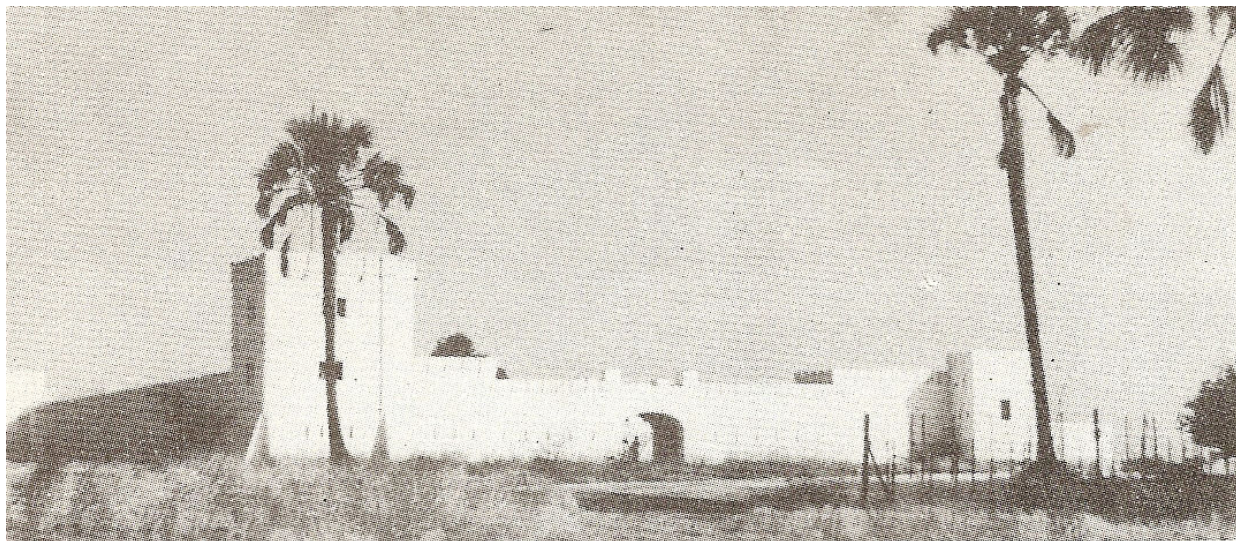
Дори ако живее десетки години в Африка, а също и в степта, човек надали ще има възможност да наблюдава мъжки жирафи да водят помежду си сериозна борба; това се случва толкова рядко, поне в много области. А двубоят между жирафи е вълнуващо зрелище, макар да изглежда, че всичко протича бавно, както при забавена снимка в киното.

Така се борят жирафите помежду си. Противниците не застават, както елените, мъжките антилопи или хищните котки, един срещу друг, а обикновено един до друг като два впрегнати коня; главите им могат да бъдат и в противоположна посока. И животните никога не се опитват да се хапят. Вместо това пък отдалеч замахват с шия и ударът с главата се стоварва върху главата, шията, понякога върху предната част на гърдите или тилната част на противника, а ако са застанали обратно — по хълбока и задните крака. Човек едва ли може да си представи силата на такъв удар. Нашата жирафа във Франкфуртския зоопарк, мъжкият Ото, запрати във въздуха със силен удар на главата си една грамадна мъжка антилопа кана, тежаща вероятно 500–600 кг., която постоянно го безпокоеше, така че животното остана на място със счупени кости на плещите и се наложи да го убием. Един злонрав мъжки от Лондонския зоопарк, който не успял да улучи гледача си, пробил дупка в стената.

Победеният не бива изгонен. Такива двубои за запазване на йерархията може да траят доста продължително — половин час и повече. Често пъти останалите мъжки и женските животни застават около борещите се, но има и сбивания без женска публика. Край Серонера в Серенгети успях да заснема на филм как едновременно три двойки мъжки премерваха силите си на един терен. Двойките се намираха на 80–100 м. една от друга и не си обръщаха внимание. Наоколо пасеше останалото стадо. Може да се случи един от борещите се мъжки да притисне противника си до някое дърво или пък двете животни да се въртят около дънера му. Почувствува ли се най-последно от тях победено, тогава то отстъпва няколко крачки от победителя, който го следва с вдигната глава, но не отива много надалеч. Докато елените, антилопите и хищните котки прогонват победения мъжки от територията си и вече не го пускат да се върне, мъжките жирафи обикновено отново стават дружелюбни един към друг, щом се разбере кой е по-силният. Понякога веднага след двубоя те започват да си търкат шиите една о друга и продължават спокойно да пасат заедно.

Когато петнистата хиена преследва жертвата си, тя развива скорост до 65 км/ч. За един ден тя може да измине 80 км. В кратера Нгоронгоро газелите стават най-често плячка на петнистите хиени. Там живеят 420 хиени.

Живописният форт Намутони е построен през 1904 г. от немските колониални войски. През 1957 г. правителството на ЮАР реставрира тази историческа сграда напълно в първоначалния ѝ вид. Сега фортът е често посещаван туристически комплекс в националния парк Етоша. На преден план се виждат палми макалани.

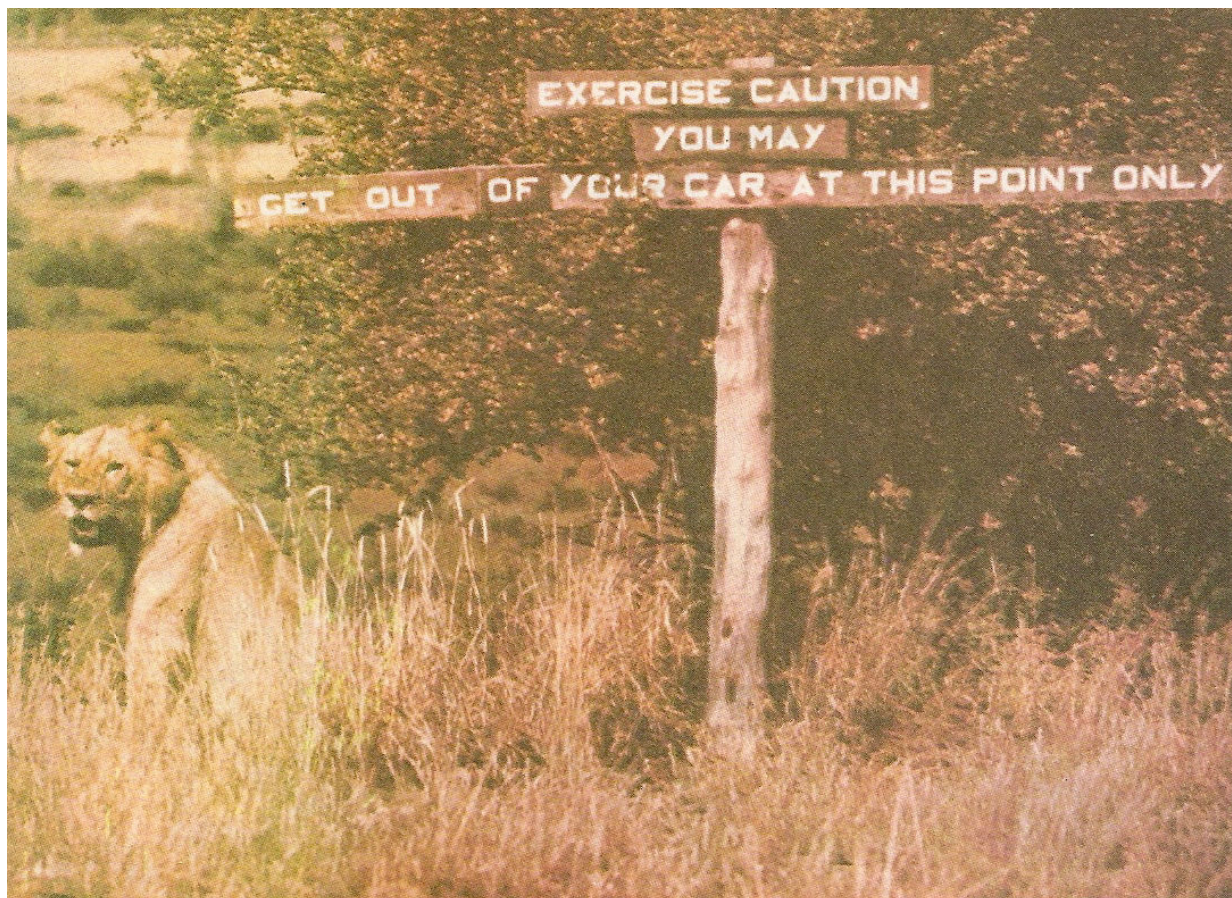
Тази жирафа с необичаен белезникав цвят се появява и в парка Цаво, и в дивечовия резерват Мкомази в Северна Танзания. Тя се среща тук от 12 години. Туземците браконieri не закачат бялата жирафа, тъй като изпитват суверен страх от нейната окраска, свързвайки я с цвета на покрития със сняг Килиманджаро, който се намира наблизо.

Зебри. Вляво се вижда степна зебра с необикновено белезникава окраска.

Този лъв се интересува твърде много от възбудените крясъци, издавани от монтирания в клоните на дървото високоговорител. Петнистите хиени издават такива крясъци, когато се настанят около трупа на жертвата си. По този начин успяхме да примамим лъвовете в най-невероятни места.

Дивите животни рядко се изкачват по върховете на планините или хълмовете. Ето защо в резервата Амбосели в Кения на мястото, откъдето се открива красива гледка, е поставена табелка с надпис: „Бъдете предпазливи! Само тук, на това място, може да слезете от колата.“ С помощта на магнетофон, от който се чуваха гласове на хиени, ние примамихме цяла група лъвовете точно около тази табелка. Така открихме, че крясъците на хиените привличат лъвовете.

При преминаването на една река край Серонера по време на масовите странствувания на многобройните стада антилопи гну през Серенгети през 1966 г. са се удавили 53 животни. Такива неща могат да се случат, когато в струпалото се накуп стадо настъпни паника.

Смъртни случаи при двубои между жирафи. Умряла от ухапване на змия? При такива борби рядко се стига до сериозни, наранявания или смъртни случаи. Но ако все пак се случат, те трябва да се смятат за нещастна, неволна случайност, както е например при боксови състезания. Не е изключено подутините и израстъците, които нерядко се забелязват по шията на жирафите, да са резултат от такива двубои. Самият аз често съм срещал такива животни в северната част на националния парк Серенгети, а през 1958 г. от южноафриканския национален парк Крюгер беше съобщено за мъжка жирафа със „счупена шия“. Раната била на около 75 см. под главата и вече била зараснала; животното било съвсем здраво, но „имало вид, като че шията му всеки момент можела да се счупи отново“ — една наистина малко

смела констатация, като се има пред вид, че животното не може да бъде прегледано внимателно. При друг случай в същата местност беше намерен мъртъв един мъжки, който „бил умрял от ухапване на мамба“. Такова нещо се твърди често, когато хората се натъкнат на мъртво животно, което изглежда здраво и няма никакви външни наранявания. Но аз не съм склонен да вярвам на това. Едно едро животно, което тежи над един тон, би могло в края на краищата да умре от отровата на мамба, която, разбира се, е достатъчна за твърде бързата смърт на дребни животни. Именно те стават жертви на отровните змии. Дори и при човека обикновено минават часове след ухапването, а понякога и дни, докато настъпи смъртта. Но тогава трупът не е без белези: подутина по засегнатата става, следи от кръвене по всички телесни отвори, често пъти се стига до некротизиране на тъканите, оголване на костите, посиняване на кожата. При едро животно, където на килограм тегло отровата е още по-разредена, до настъпването на смъртта би трябвало да се получат много по-големи поражения. А счупването на черепа или на шията като резултат от сполучливи попадения по време на двубоя е по-правдоподобно обяснение за смъртта на жирафи, които — много рядко — биват намирани без външни наранявания. През 1958 г. господин Инес е наблюдавал един мъжки, който по време на двубой паднал в несвяст и лежал 20 минути на земята. Особено чувствителна при жирафите е и шийната основа с нейните големи кръвоносни съдове. При лова на жирафи, който днес е забранен, защото се смята за неспортсменски, ловците винаги са се старали да улучат животното в основата на шията.

„Мъртва“ *жирафа оживява*. През юли 1958 г. край Хайлброн в Южна Африка група излетници се натъкнали на възрастна жирафа, просната на земята на около 30 м. от шосето. Хората сметнали, че е мъртва, излезли от автомобила, за да я разгледат по-отблизо, и установили, че животното все още диша и ги гледа с отворени очи. Понеже изобщо не мърдало, те събрали смелост, а мъжете дори се решили да обърнат животното по корем и да присвият краката му към тялото — изглежда, съвсем не подозирали каква опасност крие за тях такова едно начинание. При подобен случай зоолозите биха постъпили много по-предпазливо. Най-после животното само се надигнало на крака. Но то изобщо не се възпротивило на оказаната му помощ. Стъпило отново здраво на краката си, погледнало отвисоко и

„надменно“ хората, които го снимали. После замахнало с опашка и спокойно се отдалечило към храсталака. От време на време то се извърщало към своите помагачи.

Присъствували при раждането на жирафа. През 1963 г. в Серенгети ние се натъкнахме на изцяло запазен, без наранявания труп на женска жирафа, умряла при тежко раждане. В националния парк Крюгер е била наблюдавана женска жирафа, която била съвсем сама по време на раждане. Животното се виждало добре от шосето. То стояло под няколко дървета в малка падина. Шията и предните крачка на малкото вече се били показали. Майката не се смутила от наблюдаващите я хора, които стояли в колата само на 20 м. от нея, а останала съвсем спокойна. От време на време имала родилни болки и с всеки напън малкото излизало с няколко сантиметра навън. Най-сетне се показали плещите на жирафчето, след още няколко напъна те излезли изцяло, а веднага след това и останалата част на тялото. При падането на малкото на земята се скъсала и пъпната връв. Скоро майката се навела с разкочени предни крака над новороденото да го поразгледа. След около 15 минути то започнало да прави опити да стане, но дълго време не успявало, а майката пасяла доволно до близките дървета и все оглеждала малкото. При едно друго раждане в парка Крюгер девет жирафи стояли в кръг около раждащата майка. След 10 минути малкото успяло да стъпи на крака, но отново се свлякло на земята. То повтаряло усилията си в продължение на около 25 минути, после започнало да тича около майка си и изглеждало доста силно. Всички останали жирафи докосвали малкото жирафче с носовете си.

Счупване на гръбнак при борба. Борбата между младите мъжки жирафи често пъти е само игра. При нас във Франкфуртския зоопарк жирафата Ото обичаше да се боричка със сина си Туло. Когато му липсваше истински противник, Ото нанасяше удари с глава върху високо закачената кошница за храна. При друг един случай туристи съобщили за борба между две жирафи на шосето Мейллейн в парка Крюгер, където едната от тях била убита. Дивечовият надзирател дьо Клерк веднага се отправил за мястото и намерил едър мъжки да лежи до шосето. Имал голяма дупка точно зад ухото. От раната била изтекла доста кръв. Горният прешлен бил счупен и късчета от костта се били забили в гръбначния мозък.

Жирафите различават цветовете. Бели жирафи. Човек трудно може да си представи какво става в една такава твърда жирафова глава, как ли се отразява светът в тези жирафови очи, които гледат от толкова високо. Според доста задълбочените изследвания на д-р Бакхауз, проведени във Франкфуртския зоопарк, жирафите виждат нещата цветни; те различават поне основните цветове: жълто, синьо, зелено и червено. А как изглеждат самите те, това навярно не ги интересува. Във всеки случай срещат се доста много жирафи с различни петна и с различен цвят, често пъти дори в едно и също стадо. В Серенгети наблюдавах продължително време един и същ мъжки с много тъмна, почти черна окраска; бели жирафи пък са били наблюдавани в националния парк Гарамба и в националния парк Мърчисън. След това едва през 1963 г. в резервата Рукуа в Замбия отново е била наблюдавана една бяла жирафа, която мирно пасяла сред останалите жирафи с обикновена окраска. Тя била фотографирана от самолет. През 1965 г. беше съобщено за една бяла жирафа в дивечовия резерват Мкомази в Северна Танзания, който граничи с парка Цаво в Кения. Касаело се за стар мъжки „самотник“, който никога не бил виждан със свои родственици. Тъй като между другото очите му били тъмни, навярно не бил чист албинос. Хората познавали животното повече от 10 години; то било наблюдавано и в парка Цаво на около 30 км. от сегашното му обиталище. За щастие тази бяла жирафа, изглежда, не е застрашена от местните браконieri, понеже те свързват цвета на животното с цвета на върха на близкия Килиманджаро и с неговите духове и в суеверния си страх от отмъщение не закачат жирафата. През 1967 г. в зоопарка в Токио, Япония, се роди жирафче изобщо без петна.

И ДНЕС ОЩЕ ЖИВЕЯТ КРОКОДИЛИТЕ, КОИТО СА ВИЖДАЛИ СТАНЛИ И ЛИВИГСТЪН

*Нагазиш ли в плитководна лагуна, не ругай
на глас устата на крокодила.*

Африканска
поговорка

С всяка година се увеличава броят на туристите, които посещават Африка, за да се удивяват съвсем отблизо на внушителните дивни животни на този континент и да ги фотографират. В същност като обикновени туристи те имат възможност само на едно място да видят отблизо големи крокодили, а именно в националния парк Мърчисън Фолз. От удобна моторница те могат да ги наблюдават по крайбрежните пясъчни ивици на река Виктория — Нил, под водопадите Мърчисън. В езерото Едуард във втория голям национален парк на Уганда — Куин Елизабет — обаче ги няма, макар че и там човек може да прекара по цели дни сред дивни животни по водата. Нилските крокодили и много широко разпространените на други места видове риба са били унищожени в езерото Едуард още в началото на палеолита при вулканични изригвания. Крокодилите от езерото Алберт досега не са минавали през река Семлики — Нил, която свързва двете езера, за да достигнат езерото Едуард. Може би пътя им препречват водопадите сред девствения лес, но по-вероятно това се дължи на снежните води, стичащи се от вечно покритата със сняг планина Рувензори, които се вливат в река Семлики чрез притоците и са неприятно хладни за грамадните влечуги. Но и във Виктория — Нил големите крокодили са станали по-редки и вече не се среща масово струпване, както преди десетилетия.

Крокодили е имало в Израел дори и през XX век. Последните крокодили обаче наистина трябва да се защитят само защото са много интересни създания. По-рано те са се срещали във всички реки и езера на Африка. Едва през първото десетилетие на нашия век те са били изтребени в Палестина, днешния Израел. Известен брой уединени хилави крокодили живеят и досега във водите на някои оазиси в Южна Сахара. Крокодилите са били избивани открай време, тъй като нападат домашните животни, а понякога отвличат и хора. Но това никога не се е отразявало върху броя им. Когато обаче хората започнали да ги избиват с модерни огнестрелни оръжия, това означавало вече гибел за тях. Освен това напоследък са на мода дамски чанти и обувки от крокодилова кожа, с което цените на кожата неимоверно се покачиха.

И така заслужавало си е да се обикаля с лодки и в най-отдалечените реки и блата, да се насочва нощно време лъчът на прожектора върху животните и да им се изпраща куршум право в отразяващите светлината очи. Дори малките крокодилчета, които още не са достигнали полова зрелост, препарирани като туристически сувенири, носят доста хубава печалба на ловците. През последните години един бял ловец в блатата Оковонго в Ботсуана печелел от лов на крокодили четвърт милион марки годишно. Той платил на племето батаван 35 000 марки, а на правителството — 12 000 марки за разрешително за лов. Една 41-годишна монахиня мисионерка в Нова Гвинея се занимавала с лов на този именно вид крокодили, който най-много е застрашен от измиране, за да построи с получената сума нова малка мисионерска църква. Във Флорида дивечовите надзиратели водят отчаяна, досега безуспешна борба срещу организирани банди престъпници, за да спасят последните алигатори в резерватите.

Съществували са крокодили, достигащи на дължина 10 метра. Изследването на крокодилите е опасно за живота. В Африка крокодили е имало дори на остров Мадагаскар, далеч в океана, тъй като те не се боят от солената вода. Там са намерени кости от измрели нилски крокодили, достигащи на дължина 10 метра. В самия Нил те са изтребени по реката нагоре до втория нилски бързей. Още в началото на нашия век в Танзания, тогава Германска Източна Африка, те са били толкова много, че властите са плащали премия от четвърт до три рупии^[1] на глава за отстрел. През 1910 г. един търговец на животни се отправил за езерото Рукуа и там спечелил за 2 месеца 5 000 рупии от

премии за убитите от него крокодили. Даже през 1950 г. в Танзания са били получени 12 509 крокодилови кожи, като по-голямата част от животните са били избити в езерата Рукуа и Виктория, както и в реката Руфу. Крокодилът представлява обаче важно звено в живота на дивеча във водоемите на Африка и ние още не можем да преценим как ще се отрази изчезването му върху рибното стопанство. Ето защо Хюг Б. Кот от университета Кеймбридж, Англия, посвещава пет години от живота си — от 1956 до 1961 г., — за да изследва крокодилите в Замбия и Уганда. През 1965 г. индоафриканският биолог М. Л. Модха прекарва осем месеца на остров Сентър Айлънд в езерото Рудолф, Северна Кения, при температура 26°C през нощта и 36-42°C през деня (вж. стр. 163). През 1968 г. той отново започва да се занимава с изследването на крокодилите. Веднъж, както се къпел, бил грабнат от един по-малък крокодил, който го ранил твърде лошо. За щастие неговият африкански другар го освободил от хищника. Островчето заема площ 22,4 кв.км. и в едното от трите му кратерни езера живеят около 500 крокодила. Мъжките достигат на дължина 3,5–4 м. и затова лесно се различават от женските. Дългият 1200 м. бряг на езерото, който се наблюдава от изследователите, крокодилите са си разделили на 12 отделни участъка и преследват всеки нашественик до 50 м. навътре във водата. Женските крокодили си избират не най-едрите мъжки, а притежателите на участъци с най-добри места за припичане на слънце и за мътене на яйца.

Собственикът на участъка прогонва всички останали мъжки крокодили. Те си отварят устата за охлаждане. „Земевладелците“ плуват и през най-горещите часове на деня с кратки почивки насамнатам покрай своя бряг, докато всички останали крокодили се припичат на слънце и си почиват. Те спират за 5–10 минути винаги на едно и също място на границата на участъка си във водата и след това се връщат обратно. Ако други мъжки крокодили се заселят тук или има борби, границите на участъците се изместват. Мъжките „земевладелци“ никога не събират (както елените) женските около себе си, обаче прогонват чуждите мъжки, които побягват към брега, при което муцуната им се подава над водата. Собственикът на участъка ги преследва, но стигнал до брега, излиза само наполовина от водата, реве и отваря устата си в посока на беглеца. Само след няколко минути той

се връща заднешком отново във водата и продължава да плува насамнатам край своя бряг.

Големите влечуги прекарват нощта обикновено във водата, а по-голямата част от деня — на слънце, на суша. Само по пладне търсят сянка или се поразхлаждат във водата за кратко време, а на горещия Сентър Айлънд — дори по цели три часа. Но щом падне здрач, бреговете опустяват. Макар според учебниците крокодилите да са студенокръвни животни, те успяват по този начин да поддържат доста равномерна телесна температура — 25,6°C. В краен случай тя се покачва най-много с 3,4 и може да спадне с 2,6°C. През обедния пек крокодилите си държат устата широко отворена. Понеже не притежават потни жлези по тялото си, водата се изпарява по този начин чрез устната лигавица и се постига охлаждане, както при нас и други бозайници чрез потенето. По-навътре в езерото те се срещат много рядко или почти никога. Дори когато езерото Виктория е гъмжало от крокодили, нужно е било човек да навлезе с лодката само няколко километра навътре, за да може да се къпе без страх.

Все пак те имат езици. Крокодилите постоянно си отварят устата. Това дало повод още на древния Херодот (490–420 г. пр.н.е.) да пише, че птицата трохилос (крокодилски страж) се пъха в устата на крокодилите и там кълве пиявици. Тази история била повтаряна и от древните писатели. Според Плиний птицата чистела остатъците от месо между зъбите му, понеже крокодилът нямал език, за да си ги чисти сам. Във всеки случай това не отговаря на истината. Нилските крокодили си имат език, само че основата му е по-широко сраснала към устната кухина и затова животното не може да го извади навън. Древният Аристотел дори твърдял, че крокодилите движат главата си, преди да затворят устата си, за да предупредят птиците и да им дадат възможност навреме да изхвъркнат оттам. Елиан добавил, че птицата пък предупреждава с крясъците си крокодилите в случай на опасност.

Чистят ли птиците устата на крокодила? Това сигурно е вярно. Щом шипоносата калугерица (*Hiporhopterus spinosus*) издаде рязък предупредителен крясък, крокодилите веднага се плъзват във водата. Тази птица може да се разхожда спокойно по гърба на крокодилите и между главите им. Речният брегобегач (*Actitis hypoleucos*), който мъти в Европа, а през зимата навестява крокодилите, обира паразитите по техните туловища и дори се затичва да ги посрещне, когато излизат от

водата. Но това, че птиците влизат в отворената уста на крокодилите и чистят зъбите им, не се приема за достоверно в по-новата зоологическа литература. Самият аз също никога не съм виждал такова нещо. Все пак Дж. Дж. Плайер описва как един брегобегач в Зулуланд пред очите му търсел храна в устата на крокодил. Настанил се върху долната му челюст, той чистел пиявици от устната му лигавица. Швейцарският биолог Гугисберг, който също не вярваше на това, е видял дори по Виктория — Нил как едно марабу клъвнало три пъти в отворената уста на крокодил и накрая измъкнало оттам малка рибка. Всичко това е било заснето дори на филм. Във всеки случай дъждосвирецът (*Burhinus vermiculatus*) винаги мъти на няколко крачки от мястото, където крокодилите заравят яйцата си и пазят гнездата си. Крокодилите не закачат птицата, а тя има само полза от покровителството им.

Крокодилите умеят да галопират. Тези влечуги имат 3 начина за придвижване. Те могат да се плъзгат по корем с изпънати крака само и само по-бързо да стигнат до водата. Но обикновено вървят по сушата, като изправят леко краката си и повдигат туловището си от земята. Те могат дори да „галопират“, поне младите крокодили, макар да го правят твърде рядко. Това прилича на подскачане на бягаща катерица. А във водата влечугите плуват като риби — прибират крайниците си плътно до тялото и удряйки с опашката и извивайки змиевидно тялото си, се носят напред. Малките крокодили, дълги по-малко от метър, могат да лежат на дъното на водата 44 минути, без да дишат, а възрастните — сигурно повече от час.

За какво служат камъните в корема на крокодила? За хората винаги е било загадка защо в корема на убитите крокодили се намират камъни. Да служат, както при някои птици, за смилане на храната не е възможно, в края на краищата крокодилите нямат мускулест стомах, чиито стени смилат съдържанието му. При това, освен камъни в стомаха се намират и цели кръгли червеи, мидени черупки и пр. В корема на малките крокодили до едногодишна възраст никога не се откриват камъни, при възрастните обаче — почти винаги, и то толкова много, че представляват около 1% от теглото им. Не е изключено тези камъни да им служат при гмуркането. Когато едно такова грамадно влечуго се плъзне във водата, подемната сила намалява теглото му с 92,5%. Животно, което тежи 200 кг., във водата ще тежи само 15 кг.

Затова изследователят на крокодили Кот допуска, че камъните им служат като баласт!

Изваденото сърце било още половин час. Неимоверно издръжливи. Ловецът на едър дивеч Александър Блек увил изваденото сърце на голям мъжки крокодил във влажна кърпа и го сложил на слънце. След половин час то все още биело. Впрочем той разправял, че една нощ наблюдавал миграция на 400–500 крокодила, които минали от двете страни край лагера му. Чиновникът Ханс Бесер, който преди Първата световна война е прекарал 14 години в Източна Африка, веднъж стрелял по един крокодил, който въпреки това побягнал във водата. Африканският помощник Мтума изтичал подир влечугото, хванал дългото 2 м. животно за опашката и го извлякъл на сушата. Тъй като животното се противяло, той паднал през глава във водата, а също и самият Бесер заедно с пушката. Щом се измъкнали на сушата, Мтума приковал животното с желязно биволско копие към земята. Понеже влечугото отворило устата си, той извадил отново копието си и го забил през устата в туловището. Крокодилът затворил устата си и стиснал желязното копие така здраво със зъбите си, че Мтума с големи усилия го издърпал навън, после забил ловджийския си нож във врата, в основата на гръбначния стълб, и мушнал в раната острието на копието си. „Понеже приятелят ми не дойде, аз му написах една бележка, която закрепих в устата на крокодила, за да знае, че съм се завърнал и се намирам тук — пише Бесер. — След това пренесох крокодила на пътя така, че да може приятелят ми да го види. Поизмих ръцете си, приседнах под сянката на едно тамариндово дърво и закусих. Тогава Мтума извика: «Ей, господарю, виж твоя крокодил!» И наистина, просто не можех да повярвам на очите си — крокодилът подтичваше спокойно към водата и изчезна в нея въпреки тежките рани, които му бяхме нанесли, а в същност всяка една беше смъртоносна.“

120 крокодила край един мъртъв хипопотам. Възрастните крокодили се хранят предимно с бозайници. Р. Дж. Г. Атвел е виждал как в река Луангуа в Замбия (бивша. Северна Родезия) крокодили плували с километри след носените от водата животински трупове. Към тях се присъединявали все повече крокодили. Те изяждали дори мъртви слонове във водата. Тук крокодилите в същност се хранят повече с кафърски биволи, които често се давят, особено при наводнения. Тогава загиват цели стада от 100 глави. Освен това във водата попадат и

мъртви хипопотами, пострадали при борбите, които мъжките водят помежду си. Най-напред крокодилите малко се плашат и се отдръпват от трупове, щом по брега върви човек, а още повече ако си издигне там наблюдателна колиба. Щом обаче големите риби фунду (*Heterobranchus longifilis*) или лешоядите се нахвърлят върху мъртвото животно, крокодилите също се включват в пиршеството. Веднъж с един мъртъв хипопотам се занимавали 120 крокодила. На разстояние 3 км. наоколо в реката нямало нито един крокодил, всички се били струпали около хипопотама. Щом крокодилът се приближи до трупа на някое животно, той плува най-напред около него, за да нагласи главата си срещу течението. Един крокодил успял да задигне вътрешностите на убит от лъв бивол, намиращ се на 20 м. от водата.

По начало крокодилите не притежават зъби, подходящи за разкъсване или сдъвкване на голяма плячка. Ето защо от току-що убит хипопотам или бивол влечугите могат да отхапят най-напред само ушите и опашката, понеже кожата е все още стегната. Те, разбира се, съвсем не пренебрегват прясното месо, щом е „достъпно“ за тяхната уста, тъй като зъбите им са така устроени, че не могат да отхапват късове. И затова често пъти замъкват мъртви антилопи в дупки по брега под водата или под надвисналите откоси, за да може кожата да се размекне във водата и месото да започне да се разлага. Дивечовият надзирател Дж. Стивънсън Хамилтън в парка Крюгер съобщава, че след като жителите на селото претърсили водата с прътове под надвисналия над водата бряг, бил намерен трупът на едно чернокожо момче, по който имало само малко наранявания.

Крокодилите се въртят около собствената си ос. Крокодилите откъсват парчета месо, като захапват здраво трупа и с един замах се завъртват във водата. Тогава опашката обикновено се показва над водата, а също и светлата коремна част. Това завъртване може да се повтори до 19 пъти поред. Понякога крокодилът се завъртва и няколко пъти около надлъжната си ос. Откъсне ли парче месо, той подава наполовина главата си на повърхността. (Наблюдавахме такова нещо в Серенгети при смрачаване, когато един крокодил беше глътнал млада зебра.) Той мята късовете месо рязко все по-дълбоко назад в устата си. След всяка хапка влечугото, дишайки тежко, остава няколко минути на повърхността и после се гмурка отново, за да отхапе още един къс (Майлз Търнър). Около мъртъв кафърски бивол в реката Луангуа

веднъж се бяха събрали 30–40 крокодила. Но те почти не се хапеха помежду си; изобщо крокодилите проявяват търпимост един към друг. Прави обаче впечатление, че никога не се виждат малки и по-възрастни крокодили заедно — те всички са дълги най-малко 2,5 м. Едри риби, които обикновено са плячка на крокодилите, също вземат участие в гощавката заедно с тях, често едни до други. Ние видяхме как една много едра риба изхвъркна от водата, когато едно влечуго се обърна.

Момче, изядено от крокодил. Трупът в стомаха на крокодила още не бил започнал да се смила и след 15 часа. Храносмилането у тези животни не се извършва бързо и интензивно. Може би именно поради тази причина крокодилите охотно ядат разлагащи се животински трупове. Вестник „Таймс във Суазиланд“ съобщи на 8 ноември 1952 г., че на брега на един от островите в река Усуту близо до мисионерската станция Сент Филипс един крокодил, дълъг 4,20 м., сграбчил осемгодишно момче и го завлякъл във водата. Един младеж на 19 години веднага прекосил реката и надупчил крокодила няколко пъти с копието си. За съжаление скоро паднал здрач и едва на другата сутрин той заедно с дядото на момчето могъл да проследи хищника. Намерили го да лежи пак върху пясъчната ивица. Младият мъж хвърлил копието си срещу крокодила от разстояние 7 метра. Оръжието останало да стърчи зад плещите му. Влечугото изчезнало бързо във водата, като края на копието се показвал отгоре. Преследвачите успели да заградят животното сред клони и прътове. Смелият младеж слязъл във водата и така заудрял животното, че го убил. Когато го изтеглили на сушата и разрязали корема му, предната половина на убитото момче все още била запазена, а процесът на смилање в стомаха не бил започнал, макар трупът да се намирал вече 12–15 часа в него. Дядото погребал внучето си, а отрязаната глава на крокодила поставил върху гроба му. Устата му била подпряна с прът и останала да зее.

Каква, сила притежават крокодилите, се вижда от случая с един около четириметров крокодил. Той лежал върху пясъчна ивица в Натал, когато една женска импала го обезпокоила. Тогава с едно движение на главата влечугото праметнало антилопата (тежка към 50 кг.) на другата си страна и светкавично се спуснало с нея във водата. През 1927 г. една ферма в Южна Родезия е загубила за 10 месеца само от крокодили 176 говеда.

Човешко жертвоприношение за „божествени“ крокодили. Способността на крокодилите да убиват хора от край време е правила силно впечатление на населението. В древния Египет се смятало, че богът на реката трябва да се умилюстивява, като всяка година му се принася; в жертва красива девойка. Било устройвано народно празненство, по време на което злощастната жертва била хвърляна на крокодилите и разкъсвана от тях. На островите Зесе в езерото Виктория хората виждали в крокодила висшия жрец на божеството. Нему принасяли човешки жертви, като им откъсвали ръцете и краката и ги оставяли на брега, откъдето крокодилите могли да ги приберат. По време на религиозни борби кралят Мутса наредил пленени африканци мохамедани да се закарат на малките островчета в залива Мърчисън, където или трябвало да умрат от жажда и глад, или да бъдат разкъсани от крокодилите, ако се опитат да бягат.

Веднъж посетих със сина си племето Дан. Една част от него живее в Западна Африка, в Либерия, а останалата — в Брега на слоновата кост. Д-р Химелхебер се сприятелил там с един главатар и по този начин получил възможност отчасти в Африка, отчасти при посещенията на този селски шеф в Хайделберг да изучи много подробно религията на племето. Хората от племето дан смятат жлъчката на крокодила за отровна. Убие ли някой ловец крокодил, той веднага трябва да съобщи за това в селото си. Тогава идва шаманът, който изважда незасегнат жлъчния мехур, разрязва го пред очите на всички и оставя съдържанието му да изтече в реката. Така никой не може да стори зло със смятаната за отровна жлъчка.

Непослушно внуче убито от „крокодилски шаман“. През март 1959 г. в Чиквава в Малави един дядо надумал някой си Елард Чипъндейл да убие непослушната му внучка. Елард Чипъндейл бил известен като „крокодилски шаман“; той трябвало да убие осемгодишното дете, понеже не слушало баща си. След като убил детето, шаманът получил аванс от 22 марки. Тъй като дядото не му изплатил остатъка, убиецът го дал под съд. Пред изумените съдии той заявил, че можел да се превръща в крокодил, като си връзвал омагьосани клонки около кръста. После си слагал дълъг нос, дълга опашка и остри зъби. Когато съдиите го подканили да покаже как става това, той казал, че вече не може, тъй като бил унищожил омагьосаните клонки. Дядото и злосторникът били екзекутирани.

Крокодил грабва човек от лодка. Дори и да не е суеверен, човек може да загине от крокодил. В националния парк Цаво в Кения две европейски деца се къпели в един от кристалночистите изворни басейни до Мзима Спрингс. Момичето видяло как под водата се приближава крокодил и побягнало, но момчето било отвлечено от влечугото. Когато родителите и други хора претърсили цялата околност, намерили трупа му скрит в тръстиката. Той имал само няколко рани от ухапване. Търговецът на животни Херман Руе загубва през 1917 г. на остров Суматра своя много способен ловец на живи животни — Крет — при обстоятелства, създадени от доста необичайното поведение на един крокодил. Една вечер Крет се връщал във весело настроение въщи с гостите си от ловно празненство. Той спуснал голия си крак през ръба на лодката и в същия миг бил грабнат от крокодил, който го издърпал във водата така ненадейно, че никой не могъл да даде нито един изстрел. По-късно реката била претърсена от войската и на третия ден трупът бил намерен съвсем обезобразен.

Когато крокодилите се любят. През брачния период мъжките крокодили често издават силен, продължителен рев, който наподобява биенето на голям барабан. При това те вдигат високо глава и разтварят широко устата си. Брачната игра протича във водата — в езерото Рудолф предимно преди обед между 9 и 11 часа, след първата слънчева баня на брега. Натъкне ли се плуващият напред-назад в собствения си участък мъжки на женска, той извива опашката си над водата, но върхът ѝ остава потопен. Освен това той вдига главата си така, че долната челюст да е върху водата и изглежда, че надува шията си, а край двете бузи се издигат мехури. Като трака с челюсти и удря силно с опашката си, мъжкият разбива водата. После той тръгва след женската, настига я и плува до нея, след това я задминава и я оставя да плува в кръг. Докато мъжкият не издава никакъв звук, женската издига устата си над водата и издава гърлести звуци. Понякога тя побягва или пък позволява на ухажора да сложи предния си крак върху рамото ѝ и да се покачи върху нея. Двете опашки могат малко да се увият и да се удрят една о друга... Тъй като мъжкото животно е хванало женската здраво с лапите си, те могат да плуват съединени. В по-дълбоки води женската се гмурка, а в по-плитки мъжкият ляга настрани. Истинското съешаване трае между половин и близо две минути. Между 13 и 14 часа брачната игра спира.

Бореци се мъжки крокодили. Гнездата на крокодилите. Женските пазят яйцата. Когато съседни по територия или други мъжки навлязат в чужд участък и започне борба, противниците лежат под водата един срещу друг, само горната част на главата се показва над повърхността. Покрай носа се издигат малки фонтанчета вода. Внезапно един от мъжките излиза до рамене над водата и скача върху другия, понякога със силно ръмжение и с широко отворена уста. В продължение на около три четвърт час двете бореци се животни се хапят едно друго, а понякога се хващат и за челюстите. Такива двубои привличат и останалите крокодили.

За всяка местност си има определено време за мътене на яйцата, но в различните части на Африка това става в различни месеци. Така във Виктория — Нил крокодилите снасят яйцата си между декември и януари, което съвпада със сухия период, когато нивото на водата спада. На Сентър Айленд в езерото Рудолф яйцата се снасят в края на декември, след първия дъждовен период, а малките се излюпват, след като започне вторият — през март. Местата за мътене се намират на разстояние 5–10 м. от водата, на около 2 м. над водната повърхност, върху полегат бряг. Пясъкът трябва да бъде мек, без камъни, а мястото — сенчесто. Женските изкопават гнездата с предните си крака, със задните отстраняват пясъка, а тревата изскубват със зъби и с предните си крака. Трапчинката за яйца е дълбока 20–50 см. във влажен пясък; на сенчести места тя е по-плитка, отколкото на слънчеви. Отпред се намира кръгъл вход, който се стеснява пред голямата яйцекамера. Нощно време притежателната на гнездото снася на няколко пъти средно 33 яйца и ги покрива с пясък или с пласт трева, дебел към 25 см. Под тази трева пясъкът е с 10°C по-хладен, отколкото пряко огряваният от слънцето. В гнездовата камера биологът Модха е измерил температура 30–35°C. Понякога гнездата се намират на разстояние дори до 30 м. от водата. Мътенето трае 11–13 седмици. През цялото време женският крокодил пази полога с яйцата. Във влажна глинеста почва яйцата биват снасяни само на 10 см. дълбочина в земята, а в пясък — на 50–60. Женската лежи почти през цялото време върху яйцата, само при много голяма жегата се отправя от време на време към водата, за да се поразхлади. Когато се върне, тя намокря с тялото си почвата върху яйцата. По-рано крокодилите са образували, вероятно подобно на някои видове птици, цели гнездови колонии. По южния бряг на езерото

Алберт Кот е намерил върху площ 62 кв.км. 24 гнезда. През горещите часове на деня женската най-често не влиза във водата, а само се придвижва до най-близката сянка под някое Дърво, като не изпуска от очи гнездото. По време на мътенето крокодилът майка става крайно ленив, което навярно се дължи на голямата загуба на вода в организма вследствие на изпарението. Измерената температура на 10 гнезда в парка Мърчисън Фолз е била средно 30°C. За 24 часа тя се е колебала най-много с 3°C. Нилският варан, едно влечуго, дълго 1,50–1,80 м., е известен с това, че изравя крокодилските яйца. Преди да ги изяде, той разбива черупката в камък или в дърво.

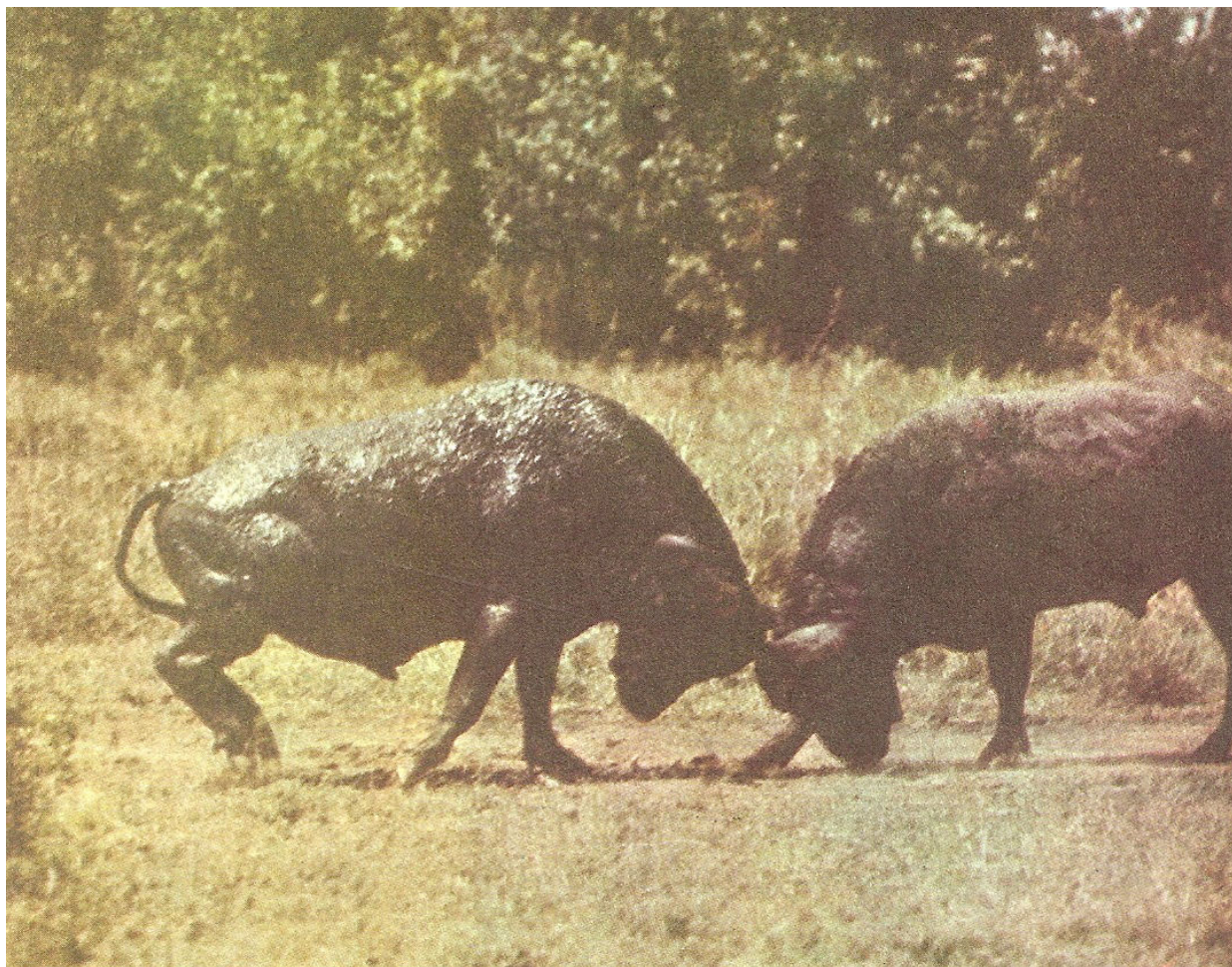
Жирафите се отбраняват от лъвовете и другите хищници с предните и задните си крака. С един удар те лесно могат да убият лъв. При двубои помежду си обаче мъжките жирафи си нанасят силни удари само с тежките си твърди глави и с късите си рога.

Когато фотографирах това стадо жирафи, без да разбера как, си счупих едно ребро. Движех се извън границата на националния парк Серенгети в равнината Киравира успоредно с препускащи жирафи, като стоях на платформата на въздухопровода. Когато предните колела на колата попаднаха в изровена от брадавическа свиня дупка, полетях към железните пръчки, върху които се опъва брезентът. Желязната пръчка, в която се ударих, се изкриви, но аз все пак се отървах леко — с едно счупено ребро.

Когато тича, обикновено земната катеричка държи дългата си пухкава опашка хоризонтално. Но стигне ли входа на земното си убежище, тя се изправя на задните си крака, за да види кой е смутил спокойствието ѝ; тогава опашката и също заема вертикално положение. Едва след това тя изчезва в дупката си, която достига на дълбочина до 1,50 м. Земните катерици са растителноядни животни. Жилищата им са свързани помежду си под земята.

Когато кафърските биволи се борят, надалеч се чуват ударите на мощните им рогови челни израстъци. С тези масивни рогови шлемове те се тикат един друг напред и назад. При такива „спортсменски“ двубои действително опасните остри рога не се използват. Затова и обикновено борбата завършва без кръвопролития. Случва се обаче извитите на върха рога да се сплетат така един в друг, че да се счупят.

Малките цвъртят още в яйцето под земята. Още преди малките крокодили да се излюпят, цвъртенето им се чува през 30 сантиметровия земен пласт дори на разстояние 4 метра. Те „грухтят“ най-вече, когато се чука по земята около гнездото, когато се минава покрай него или се пуска звукозапис с техните собствени гласове. Този зов примамва и възрастните крокодили. На остров Мадагаскар Вьолцков е забелязал, че малките крокодилчета, които държал в сандък, крякали в яйцата, щом минел с тежки стъпки покрай сандъка или се блъснел в него. Навярно

излюпващите се животинчета реагират така на стъпките на майка си. Тогава тя трябва да избута с корем пръстта встрани, иначе малките никога не биха могли сами да се измъкнат от гнездото. Впрочем по време на люпенето женските крокодили нападат хора и на сушата, макар че обикновено грамадните влечуги не постъпват почти никога така.

Крокодили, излюпени в инкубатор. В дивечовия резерват Мкузи в Южна Африка се развъждат крокодили, за да могат езерата и реките да бъдат отново заселени с тях. Събраните за люпене яйца се оказват твърде здрави. Поставени между слама в сандъци, те не се повреждат, когато се транспортират с лодка или с автомобил до 250 км. по лошо шосе. Нужно е само да се отбележи горната страна на яйцата, за да бъдат поставени за по-нататъшното мътене в същото положение, както са били в гнездото. Сега вече мътенето не става в пясък, а в кошници с трева, които при нужда се пръскат с вода и ако се налага, се поставят на сянка. По този начин се излюпват повече малки, отколкото на свобода, където все пак доста много от тях биват унищожавани. Най-подходяща за мътене се е оказала температурата от 27 до 35°C. Тя може да спадне за кратко време до 19 или да се покачи до 38°C, без животните да пострадат от това.

В Танганика Ханс Бесер бил нападен на сушата от крокодил. Той го убил и после проверил мястото, където преди това животното ровело в пясъка. Сторило му се, че изпод земята излизат някакви звуци. Бесер легнал на пясъка, за да чува по-добре, и наистина чул много ясно някакъв звук, „нещо подобно на това, когато бозаещи малки кученца пъшкат от удоволствие, след като са се нахранили“. Той изровил с ръка пръстта и скоро извадил оттам няколко малки крокодилчета, които веднага започнали да хапят. Те били дълги около 25 см., у някои все още бил запазен жълтъчният мехур на пъпа. Влечугите веднага се устремили към реката, макар в същност да не я били виждали. Въпреки че Бесер им препречвал пътя, те непрестанно се опитвали да стигнат до водата. Най-напред той хванал 30 животинчета и ги пхнал в кратуна, за да ги занесе живи вкъщи. Останалите, които се измъкнали сами от пясъка, убил с ръба на веслото. В ямата имало 205 крокодилчета и яйца. Една част от яйцата били още цели, но твърдата черупка била вече размекната, така че било достатъчно само едно леко цепване на жилавата ципа и животинчето само разкъсвало яйчната обвивка.

Влачейки със себе си жълтъка, то веднага се отправяло към водата. Нито едно яйце не било неоплодено. Дали всичките яйца в гнездото са били само от една или от няколко женски, Бесер не е могъл да установи. При малките крокодилчета, които взел със себе си, макар че ги хранел изобилно с кълцано месо и рибки, в продължение на три години не бил установен никакъв прираст. Малката дружина винаги се нахвърляла лакомо върху храната, но никога не се хранела на сушата, а винаги под водата.

Малките крокодилчета яздят върху гърба на майката. Риби изяждат крокодили. През първите часове на живота си малките крокодилчета са застрашени от морски орли рибари, марабу и лешояди. Нилският варан ги преследва до водата, а там ги дебнат костенурки и възрастни нилски крокодили. Крокодилът майка води малките си също както патицата — своите пилета. Малките се покатерват и върху гърба ѝ. При раждането те са дълги 28–34 см. и имат жълтъчен мехур, голям колкото кокоше яйце, който може да им служи като запасна храна за няколко месеца. На първо време малките крокодилчета са все заедно, много са неспокойни, врякат, грухтят и посягат с уста едно към друго, пъхат се в дупки и скривалища. Когато майка им се приближава, те я поздравяват с грухтене, покатерват се върху гърба и върху муцуната ѝ и веднага започват да плуват подир нея, щом тя се гмурне и изчезне. Женските крокодили прогонват вараните, както и останалите възрастни крокодили и чапли и не ги оставят да се приближават до „детската стая“, но въпреки това загубите сред малките са много големи. В езерото Рудолф сомовете също изяждат доста малки крокодилчета. Модха установява чрез маркиране, че крокодилчетата от едно гнездо остават 2–3 седмици на едно и също място и че малките от различни гнезда се събират заедно по-късно. Женските пазят и чужди малки.

Младите крокодили живеят скрити зад храстите в обрасли с избуяла растителност заливи, тоест в места, съвсем отдалечени от местообитанията на възрастните крокодили. Отначало те се хранят с охлюви, ларви на водни кончета, щурци, бръмбари и други насекоми, а по-късно с морски раци, жаби, дребни птички и гризачи. Подрастващите се хранят с риба и охлюви. По-късно те ловят все по-често и повече други влечуги и бозайници. Известната Джой Адамсън, която е отгледала лъвицата Елза, намерила през дъждовния период в едно малко гьолче недалеч от палатката си 7 малки крокодилчета, които

със защитния си цвят и големите си черни петна едва могли да бъдат различени от околната среда. В сравнение с тялото си те имали необикновено големи глави, във водата сядали охотно върху плаващи тръстикови стъбла, а самите те плували, като си помагали, тупайки с крака. Очите им били големи колкото едро грахово зърно, бледоохрени на цвят и защитени от силно удебелени надвеждия. Дори и при най-малкото движение на 6–7 м. от тях те веднага се гмуркали под водата. Но говорът или щракането на фотокамера ни най-малко не ги смущавали. Те не обръщали никакво внимание на закачени на прът късчета месо, дори и на хвърляните им червеи, на водните кончета или на мухите, които се въртели около тях. Когато обаче Джордж, съпругът на Джой Адамсън, имитирал шума на крокодил „имн, имн“, те веднага се събрали накуп и извърнали глави в посока на звука. Въпреки това не се приближили, а останали под сигурното прикритие на тръстиката. С това показали поне, че не са глухи. Явно, че били чули и говора, и щракането на камерата, само че тези звуци не означавали нищо за тях.

За да поемат храната си, те се нуждаят от топла вода. През първите седем години от живота си крокодилите порастват средно с 26,5 см. годишно. Но щом стане на 22 години, крокодилът расте вече само с 3,6 см. на година. При изкуственото развъждане на крокодили в резервата Мкуци в Зулуланд, Южна Африка, топлината и сянката се смятат за особено важно условие. Когато се поставя мрежа за ограждане на мястото, където се държат малките крокодили, тя трябва да бъде с дупки, големи 1,3 см.; ако дупките са по-големи, малките влечуги се промъкват през тях. Освен това мрежата трябва да се заравя на дълбочина половин метър в земята, а от вътрешната страна да се притиска с шиферови плочи, за да не могат крокодилите да изравят дупки и да се измъкват навън. Когато в горния край телената мрежа е извита навътре, достатъчно е тя да бъде висока 90 см. На известно разстояние от тази ограда се издига втора, плътна ограда от дървени колове и тръстика, която предпазва крокодилчетата от вятъра и от хищниците. През първата година животните удвояват ръста си. Изкуственото езерце, оставено им на разположение, е разделено с напречен насип на две. В едната половина има студена вода, а в другата през студения сезон се вкарва затоплена вода, за да продължават животните да се хранят. Една електрическа лампа, окачена над водната повърхност, служи като примамка за насекомите. При храненето на

животните с месо трябва да се прибавя и калций. В края на първата година крокодилчетата достигат дължина около 75 см. Към края на втората година те биват прехвърляни в реките.

На свобода също е почти невъзможно да се срещнат млади крокодили. Питнъм пише учуден: „Изглежда, че в природата изобщо не се срещат крокодили, дълги 0,60–1,50 метра. Животни с такива размери се срещат понякога в най-отдалечени водоеми. Във всеки случай те отбягват съседството с по-големи крокодили навярно от страх да не бъдат изядени“.

Впрочем през 1967 г. двама въдичари много се мъчили да измъкнат улова си от река Йтшън до Саутхемптън, Англия, и въдичарската им пръчка за малко не се счупила. Рибата, която очаквали, се оказала млад нилски крокодил, който вероятно бил хвърлен от някого във водата.

Крокодил, дълъг 6 метра. Мъжките крокодили достигат полова зрелост едва когато стигнат дължина 2,9–3,3, а женските — 2,4–2,8 м., следователно, когато станат на повече от 18 години. Затова дори при най-строга защита трябва да мине доста време, докато една област бъде заселена отново с крокодили. Според съобщение на Ловното управление на Уганда в Семлики — Нил е бил убит крокодил, дълъг 5,9 м., с коремна обиколка 1,73 м. Ханс Бесер дори съобщава, че през март 1903 г. уловил в река Мбака в Танганика крокодил, дълъг цели 7,6 м., като при това липсвала четвъртината от опашката му. Коремната му обиколка била 4,26 м., а черепът му бил дълъг 1,4 и широк 0,95 м.

36 крокодила, убити в цирк. Тези чудовища винаги са възбуждали любопитството на европейците. През 58 г. пр.н.е. в Рим за пръв път били показани от Емилиус Скаурус пет крокодила, и то в изкопан специално за тях воден басейн. Когато през 2 г. пр.н.е. император Август освещавал храма на Марс Отмъстителя, той наредил да се вкара вода във Фламинишкия цирк и на публично представление да се убият 36 крокодила. По-късно подобни зрелища са били повтаряни многократно. Император Хелиогабал държал в палата си своя любим питомен крокодил. През последните десетилетия крокодили се показват често и в цирковете. Устата им се завързва с едва видими тънки конци, така че животните да не могат да я отварят и да хапят. Това се практикува и в зоологическите градини, когато крокодилите трябва да се хванат и да се транспортират, а също и когато се наложи няколко

големи крокодила да бъдат поставени да живеят заедно в общ басейн най-напред трябва да свикнат един с друг, за да не започнат веднага да се хапят. Понеже тези влечуги могат да гладуват продължително време, завързаната уста не им пречи. Крокодилите могат да станат и доста питомни, тогава при цирковите представления те отварят пълната си със страшни зъби уста и позволяват да бъдат разнасяни на ръце из арената. Но за подобни демонстрации обикновено се използват американски алигатори, които и на свобода никога не нападат хора.

[1] Една рупия е била равна на 1,33 райхсмарки. — Бел.авт. ↑

КАК РЕАГИРАТ ЖИВОТНИТЕ НА ОГЪНЯ

Който изважда мухата от яденето, не е гладен.

Африканска
поговорка

На 8 април 1896 г. рано сутринта към шест часа един човек бил намерен мъртъв в рова на мечките в Берлинския зоопарк. Всичките му дрехи, освен обувките и чорапите били разкъсани, а шестнадесетгодишната мъжка кафява мечка Мани била простряла лапите си върху трупа и не позволявала на женската да се приближи. Хората хвърляли в рова горящи снопчета слама, за да прогонят мечката от мъртвеца. Но животното изгасвало на три пъти огъня с лапите си, а след това ги разхлаждало във водата. Убитият млад мъж, който миришел силно на алкохол, очевидно е започнал да дразни животните късно през нощта и тъй като е бил пиян, навеждайки се много напред, е паднал през бариерата долу.

Във всеки случай не е вярно, че дивите животни изпитват панически страх от огъня. Когато в лагера на Джой Адамсън, която е отгледала като майка лъвицата Елза, една вечер лампата експлодирала, малките лъвчета изобщо не се развълнували и спокойно останали да лежат на мястото си, като само учудено гледали високия огнен стълб. Майка им, питомната вече възрастна лъвица Елза, се приближила толкова близо, че трябвало да я извикат, за да не опърли дългите си мустаци. Когато из равнините на Серенгети бушуват степни пожари, понякога лъвовете се топят край пламъците или се търкалят в прясната, още гореща пепел. Зебрите, антилопите, слоновете и кафърските биволи също не побягват панически, както нерядко се описва в книгите за Африка, а често стоят съвсем близо до огъня. За всички птици, хранещи се с насекоми, гущери, жаби, змии и дребни животинчета, пожарът е много привлекателен. Щъркели, марабу,

дропли, орли, мишелови и всички видове синявици се събират там, за да ловят дребни животинки, които бягат от огъня.

Животните не бягат от светкавици и гръмотевици. Пожари, възникнали от гръмотевица, са рядко явление в Африка. Обикновено бурите се придружават от силни дъждове, които бързо гасят избухналият пожар. Дивите животни не бягат от светкавици и гръмотевици, колкото и силни да са. Но и те могат да бъдат убити от мълния, както и човекът. На 22 март 1964 г. край Рамерберг на река Ин са били убити от гръм наведнъж седем сърни. А да се бяга безразсъдно е още по-опасно. От светкавицата и без това не може да се избяга, а ако животните бягат панически, те много лесно биха станали жертва на хищниците. Тъй като за възстановяване на напълно разрушената Франкфуртска зоологическа градина ни бяха нужни пари, в началото ние устройвахме различни масови представления с малкото животни, които имахме тогава. От време на време правехме и фойерверки, но предварително най-грижливо проверявахме и се убеждавахме, че нашите питомци изобщо не се интересуват от пламъци, експлозии, светкавици и гърмежи.

Лос проявява любопитство към кибрита. Не само ние хората сме любопитни. За разлика от Африка в Европа пожарите в свободната природа са доста редки. И затова необикновените жълти пламъци могат или да изплашат живеещите на свобода животни и да ги накарат да побегнат, или да ги привлекат. Когато веднъж на разсъмване барон фон Тизенхаузен дебнел глухар и лежал дълго на земята, към него любопитно се приближил един лос, запряхтял заради необичайното явление и затропал с крака. Ловецът запалил кибрит, за да го прогони безшумно. Изплашилият се лос побягнал, но скоро се върнал отново, измъчван от силно любопитство, и то съвсем близо до ловеца, и изревал, за да го сплаши. Такъв звук, издаден непосредствено до лицето на човек, го разтреперва от ужас. Този път Тизенхаузен запалил наведнъж почти целия кибрит и хвърлил горящите клечки в муцуната на животното. Едва така успял да прогони едрият лос. На островите в реката Лулуа в Конго хипопотами на няколко пъти са нападали рибари и носачи от експедиции, както седели или спели край лагерния огън.

Куче гаси свещите на коледното дърво. Кучето на Елизабет Вармбрун в Хамбург преживяло първата си Коледа така: „Неро се втурна в стаята, забеляза свещите върху коледното дърво, което беше

поставено на пода, и подуши една от тях. Но това нещо «хапеше», тогава и той трябваше да го ухапе! И отново болка по носа! Този път вече залая! «Ау!» Сега пък светлината угасна! Неро бързо се втурна към следващата свещ и отново «Ау!» При третата свещ това не стана, светлината продължаваше да мъждука. Сега той съвсем внимателно се възползува от лапата си и лошото «животно» беше смазано. И така Неро изгаси всички свещи, които може да стигне, като лаеше или махаше с лапата си. Оттогава кучето изгасваше по този начин всяка запалена кибритена клечка, която му се подаваше. И в ресторантите Неро радваше посетителите, като им изгасваше кибритените клечки. Веднъж един от посетителите му хвърли горяща угарка от пура, за да види какво ще стане. Неро посегна към нея, опари се и я пусна долу. След това се хвърли на пода и се търкаля толкова дълго върху късчето пура, докато това непознато «животно» беше умъртвено. После го глътна! Колко много угарки от пури и цигари е «изпушил» по този начин Неро, не би могло да се установи. Във всеки случай Неро стана толкова зъл, че за по-сигурно вече не го водехме по ресторанти.“

Скорци запалват собствените си гнезда. Врани се къпят в пушек и в пламъци. Червеношийки и скорци неведнъж са запалвали гнездата си и изкуствените гнездилки с още горящи угарки от цигари или пури, които носят като материал за гнездата. Една питомна червеношийка, която, както си стояла в стаята, била изплашена от прелитаща край прозореца граблива птица, побягнала в отворената кухненска печка, но веднага се измъкнала, и то невредима, от жарта. Защо ли някои врани и гарги проявяват просто болезнена страст към пламъците и дима? Опитомените птици са се научавали сами как се запалват клечки кибрит, без някой да им е показвал — те ги държат запалени под крилете си и сякаш се къпят в пламък и дим. Какво ги кара да правят това, досега още не е установено. А перата им почти не се повреждат, нито се опърлят. Някои птици вземат единични горящи сламки или клончета от огъня и отлитат с тях. В миналото пожарите по сламените покриви често пъти са били приписвани на пренесения от птиците огън. Така например през 1201 г. по този начин е избухнал голям пожар в Лондон. Според най-новите наблюдения такива съобщения не могат да бъдат отхвърлени напълно.

Фалишифицирането на филми със зебри, бягащи от пожар в степта. Изгорели лесничей. Да се заснеме на филм, дори много

убедително, известното паническо бягство на стада животни от степните пожари, разбира се, е възможно. Нужно е само с автомобил да се гонят през равнината зебри, антилопи гну и други антилопи и да се снимат, както препускат в пълен галоп. След това се снима огненият фронт на пламналата трева и чисто и просто тези кадри се монтират в готовия филм. Всеки зрител ще помисли, че животните бягат от огъня. Страхотни пожари, жертви на които действително стават едри животни и дори хора, се случват само в Европа, Азия и Северна Америка, тоест в по-хладните области. Девственият лес в Африка и в останалите тропически райони е толкова влажен, че не гори. През 1955 г. само в Калифорния за 18 дни, през август-септември, са възникнали 436 горски пожари и в някои дни по 14 000 души са се опитвали да потушат огнената стихия. През същата година в САЩ е имало 154 160 горски пожари — и това е било най-малката цифра за последните 10 години. За една година жертви на пожари в различни места в Канада са станали 13 горски служители, които са скачали с парашути, за да потушават веднага току-що избухнали пожари, като са били снабдявани с нужното по въздуха.

Слънцето беше изменило цвета си. От 26 до 28 септември 1950 г. в обширни части на ФРГ, Англия, Франция, Швейцария и Норвегия слънцето и луната просто изглеждаха сини вечер; слънцето залязваше не червено, а чисто бяло. В САЩ през деня слънцето е било така затъмнено, че човек спокойно е можел да гледа направо в него, без да бъде заслепен. Причината за тази промяна на цвета на слънцето, която се забелязваше и в Европа, бяха бушуващите по едно и също време над 100 горски пожари в Западна Канада. Пушекът от тях се разнесе над половината земно кълбо. На 27 септември, когато започна да вали дъжд и сняг, те най-после бяха угасени.

Огънят и мухата цеце. В Африка огънят допринася очевидно и за разпространяването на сънната болест. Както е известно, тя се пренася чрез мухата цеце, както подобната на нея болест нагана по говедата. Според по-нови изследвания мухата цеце се храни най-вече с кръвта на брадавичестата свиня, от останалите видове дивеч тя смуче много по-малко кръв. В миналото борбата с епизоотията нагана по говедата се е заключавала главно в това да се избиват планомерно всички диви животни в обширни области, за да няма с какво да се храни мухата цеце и така да загине. Ала при най-малката опасност именно брадавичестите

свине се скриват веднага в своите широко разклонени подземни убежища, така че на практика те не могат да бъдат унищожени по този начин. В замяна на това пострадват зебрите, биволите, жирафите, слоновете и много видове антилопи. Биологът специалист по дивеча Б. Л. Мичел в Замбия, бивша Северна Родезия, обръща внимание на това, че брадавичестите свине се хранят почти изключително с трева, коренища на различни растения и някои видове тръстика. В планинските местности те се хранят почти само с тревата лоудеция суперба и с корените на треви от различни видове хипанхения. Тези треви преобладават по високите плата.

Управлението на горите в Северна Родезия се е опитвало в продължение на 25 години да ги унищожи чрез изгаряне на растителността. Оказало се е обаче, че в резултат на системно ежегодно изгаряне дървесните растения изчезват, а в замяна на това се разпространяват твърдите, устойчиви на огън треви лоудеция суперба и хипанхения. Тъй като през нашия век са били предизвикани повече изкуствени пожари, навярно са били създадени и по-добри условия за увеличаване на брадавичестите свине, а оттам и на мухата цеце. Това може би е допринесло за разпространяването ѝ през последните 60 години.

В Африка тревата почти навсякъде се изгаря, за да се улесни ловът. Там, където дивите животни биват избивани заради борбата с мухата цеце, степите всяка година се запалват. А този начин на борба навярно също води до увеличаване на брадавичестите свине и на мухата цеце. Дано поне при тези масови избивания бъдат пощадени кравеподобните антилопи конгони, от които, както изглежда, мухата цеце никога не смуче кръв.

Големи пожари и през дъждовни години. Аз съвсем не твърдя, че в Африка изобщо не могат да загинат от пожар едри животни. Има години, когато през дъждовния период падат извънредно много валежи. През 1962 и 1963 г. например в Източна Африка падна такъв обилен дъжд, какъвто не беше валил от 40 години насам. Мостове бяха отнесени, пътища — разрушени. Вследствие на голямата влага тревата избуя така силно, че в обширни райони надхвърли човешки ръст, а стана и много гъста. Ние се опитвахме да си представим какво би станало, ако през следващия сух период тя пожълтееше и изсъхнеше — при пожар биха се издигнали пет-шест метрови огнени стени.

Пожарите в Африка са нещо неизбежно; от повече от едно хилядолетие насам самите хора ги предизвикват всяка година. Това, че Сахара с всяка измината година се придвижва все по на юг, а пустинята Калахари — все по на север, това, че континентът все повече и повече се превръща в пустиня, се дължи навярно на тези непрекъснати подпалвания на тревата.

Просеки против степните пожари. Във всеки случай на най-опасните места около националния парк Цаво в Кения ние прокарахме с големи булдозери просеки с обща дължина 180 км. Тревата между тези две оголени успоредни ивици изгаряхме, докато все още беше доста влажно. По този начин в разгара на сушата големите пожари стигнаха до една действително гола бариера и не можах да се прехвърлят в резервата. Благодарение на тези мерки през 1963 г. там все пак не постраднаха никакви животни. Впрочем средствата за това набързо проведено мероприятие подариха телевизионните зрители от ФРГ.

Единствените нови гори в Средиземноморието са създадени от израелците. За съжаление хората, които мислят само за печалби, никога не обръщат внимание на природата и на бъдещето на собствените си деца. Навсякъде в Средиземноморието, като се започне от Палестина, Турция, Гърция, Италия и се стигне до Испания и Северна Африка, още в древността са били изсечени прекрасни гори, а материалът от тях е бил използван за построяване на дървени флотилии на гърците, римляните, турците и испанците или за отопляване на многобройните бани. Днес Испания, Югославия и Гърция имат жалки голи ландшафти, плодородната почва на планините им е отмита и много често идват съобщения за страшни наводнения. От всички средиземноморски страни единствено в Израел планините са залесени отново — изкуствено и с голям труд. И в Австралия, която без това е сух и все повече засушаващ се континент, са били унищожени малкото горски области, понеже овчата вълна донася добри доходи на фермерите. За да изсъхнат високите дървета, кората им предварително се обелва пръстеновидно и така те загиват. След това всичко се запалва, за да може по-късно тук да пасат огромните стада. Един мой добър познат, д-р О. Вагнер, който през януари 1937 г. е пътувал с кола от Бризбейн за Сидни, не е намерил нито една гора, нито една обрасла с храсти местност, незасегната от пожар, а овъглените дървета са били два пъти

повече от запазените живи. Когато през следващата година е пътувал със самолет от Мелбърн за Сидни, д-р Вагнер е преброил от въздуха 17 горски пожара. Тогава впрочем са били унищожени и милиони от симпатичните малки мечета коала, така че днес те се срещат само в специални резервати, където се полагат особени грижи за тях. Когато 30 години по-късно самият аз пропътувах Австралия с кола, положението не се беше подобрило.

Овце, избити с картечници. През 1965 г. в района Лонгуу, на около 130 км. от Мелбърн, бушуваше силен горски пожар. Хиляди животни загинаха в пламъците, станаха жертва също осем души. Във вътрешността на Виктория беше унищожена 260 кв.км. площ. Пожарът избухна точно през най-горещите дни, каквито в този щат не беше имало от дълги години. Температурата на въздуха достигна 43,3°C. Повикани на помощ, полицията и войската застреляха с картечници най-малко 6 000 овце и говеда, които бяха заобиколени от силния горски пожар, за да ги избавят от мъчителна смърт в пламъците.

Изгорели слонове. В Африка могат да загинат от пожар понякога дори и слонове. През 1956 г. в Уганда туземците унищожават 64 слона от едно-единствено стадо — те запалили огън, който обкръжил животните от всички страни. Дали такива случаи не обясняват упорито разказваните истории за слонски гробища? Когато човек се натъкне на събрани на едно място големи количества кости от слонове, лесно могат да му минат през ума такива странни предположения. През 1958 г. в националния парк Цаво при горски пожар изгоряха 15 млади слона; 2 от тях бяха едва на две години. Тогава трупове им бяха подложени на обстоен преглед, за да се установи дали не са били умрели още преди пожара, болни или омаломощени от някаква епизоотия. На друго място бяха открити още пет загинали при пожар слона, а в такива обширни райони не е изключено да е имало и много други.

Отровните змии Битис лахезис мирували по време на пожар. Известният южноафрикански специалист по змиите Ф. В. Фицсаймънз съобщава как едно цяло село щяло да бъде обхванато от пожар, запален от самите туземци. Хората избягали на един гол, скалист хълм, но доста се изплашили, когато там се струпали и много диви животни; най-подир допълзели и грамадни змии, питони и множество отровни змии — мамби, змиите Битис лахезис и кобри. В това необикновено положение животните били така изплашени, че не проявили никаква

агресивност и никой от селяните не пострадал. Подобно нещо се случва през 1958 г., когато в зоологическата градина в Манчестър, Англия, избухва пожар в сградата на птиците. Пламъците се издигали на 17–20 м. височина. Директорът и всички гледачи се втурнали в сградата, за да спасяват птиците. Те грабели каквото могли да уловят в кафезите и прехвърляли животните в малкото волиери и резервни кафези, които се намирали в други сгради. В тревогата си птиците кукабура^[1] непрекъснато се смеели със зловещия си смях, папагалите крещели и повтаряли научените думи; тук безразборно били събрани грабливи птици и всички останали видове, но никой не ухапал никого.

По-лошо е понякога при пожари в цирковете, тъй като там едрите животни обикновено са във вериги или са вързани за колове. Освен това брезентовите шатри много бързо се срутват върху безпомощните животни. През 1931 г. немският цирк Сарасани давал първото си представление след Първата световна война в белгийския град Лиеж. Следобед из улиците на града имало шествие от демонстранти, а през нощта изведнъж целият цирк бил обхванат от пламъци. Материалните щети възлизали на повече от един милион марки, а осем от двадесет и двата слона загинали в пламъците. В страхотните си мъки един от слоновете се хвърлил в крепостния ров, но ледът се пробил и животното си счупило гръбначния стълб; тъй и не успели да го измъкнат оттам.

Загиват 65 циркови животни. По заповед на дресьора слоновете се освобождават сами. На 4 август 1942 г. само за 3 минути е изгоряла палатката на менажерията на цирка „Барнъм и Бейли“ в Кливланд, щата Охайо. Загинали 65 животни, като някои от тях се наложило да бъдат застреляни веднага поради силните обгаряния. Между тях имало 4 слона, 13 камили, 12 зебри, 2 жирафи, 4 лъва, 3 тигъра, 16 маймуни и едно зебу. Слоновете били съвсем обгорели на много места по тялото, месото им се виждало на ивици, дълги до един метър. Ушите на повечето животни били изгорели напълно. Зебрите се мятали като безумни, така че не могло да се направи нищо, за да бъдат спасени. Слоновете обаче стояли търпеливо и тръгнали към изхода едва когато при тях дошъл дресьорът им. По негова заповед всеки слон измъкнал с хобота си от земята кола, към който бил привързан, след това хванал за опашката животното, което вървяло пред него, и всички замарширували в редица навън. Камилите изобщо не се помръднали. Те продължавали

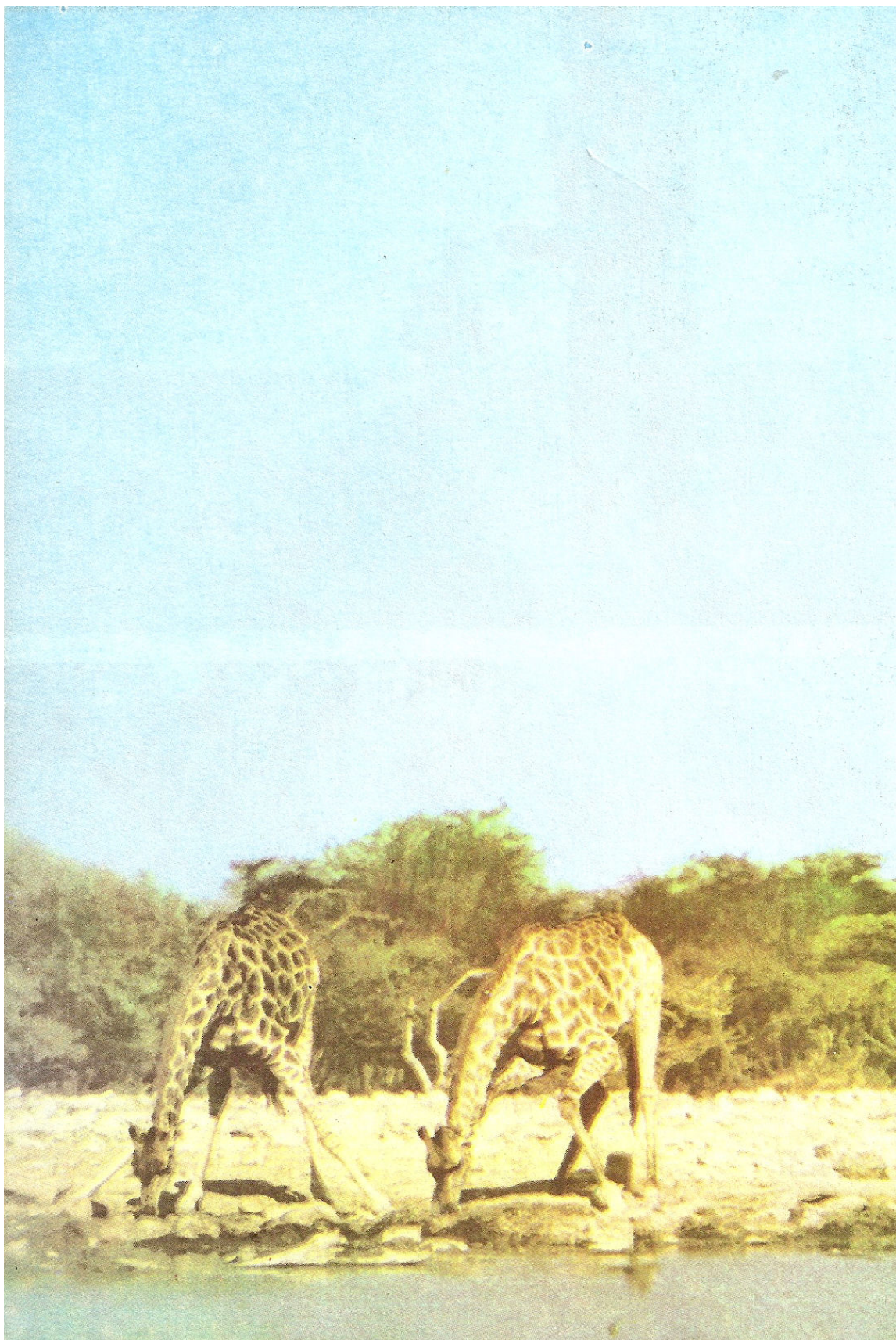
да лежат на земята, гледали втренчено пред себе си и така загинали. Ветеринарният лекар на цирка Дж. Хендърсън пише след това: „Тогава разбрах, че сигурно животните притежават качество, което може да се сравни с душевната доблест на човека. При това важни са не тяхното тегло, не пъргавината, буйността или силата им, не, те по-скоро притежават особено душевно благородство, вътрешна връзка с онова, което е непреходно в природата. В ония мигове у мен се породих непознато дотогава уважение към тях“.

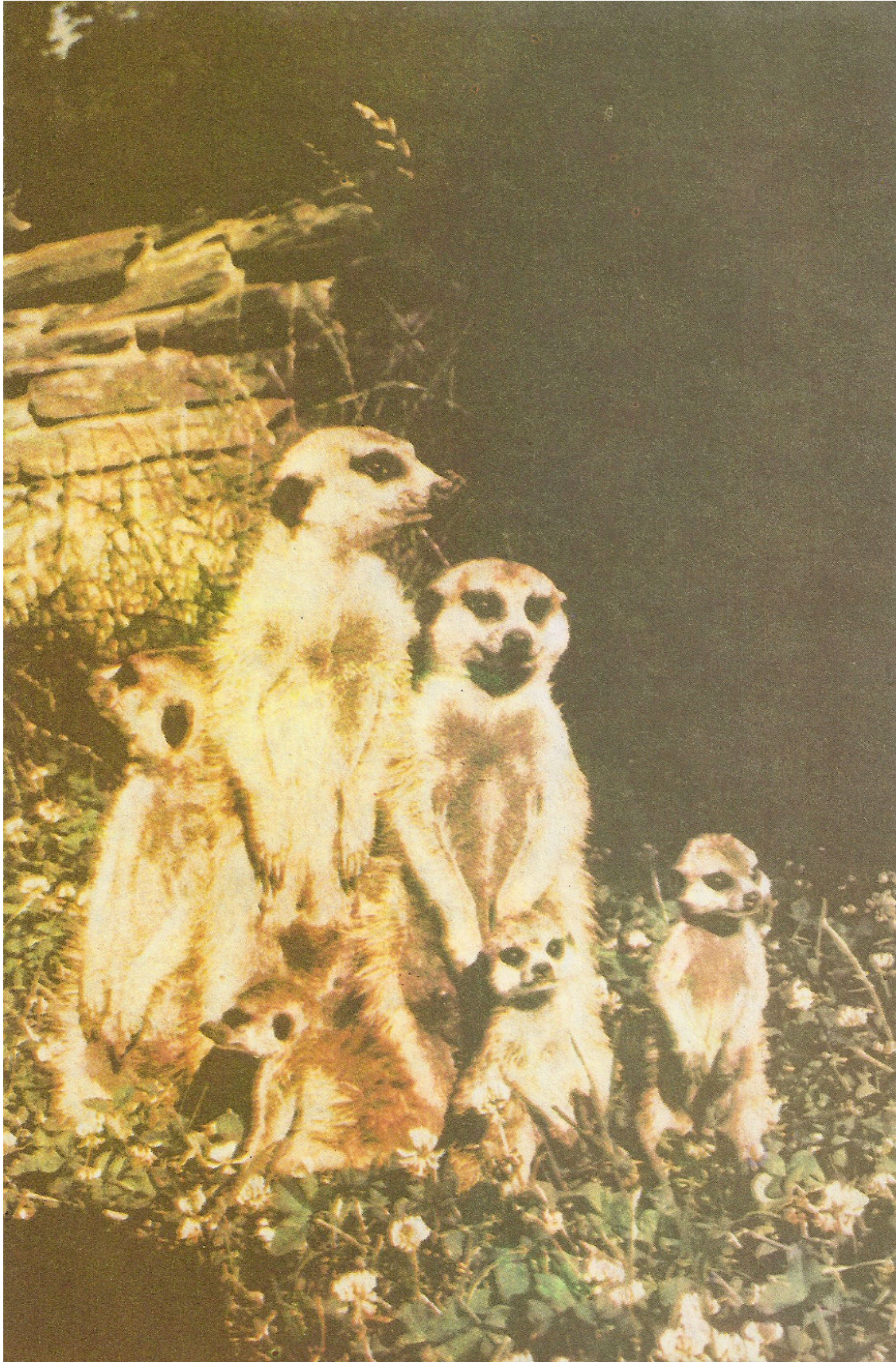
Мъжете от племето туркана, което живее в една напълно откъсната от света област край езерото Рудолф, често ходят съвсем голи, особено когато ловят риба.

Ако дължината на нилския крокодил е над 5,5 м., значи, че той е на повече от 100 години. Тези животни достигат полова зрелост след 18 години. Когато се намира на брега, крокодилът винаги бяга от хората и от едрите животни; изключение прави само крокодилът майка, когато лежи върху заровените си в земята яйца.

Когато пият вода, жирафите трябва не само да разкратят широко предните си крака, но и да ги свият в колената. През последните години учените отново се занимават с въпроса, как при това положение те издържат изменението на кръвното налягане в мозъка.

Сурикатите, или земните кученца, които се срещат в Южна Африка, живеят на групи. За малките се грижат и „татковците“, и „чичовците“, и „лелите“. Тези симпатични животинчета имат добро зрение и различават дори цветовете. Те обичат да се изправят на задните си крака и да оглеждат любопитно околността. Тъй като хората ги обичат, никога не ги прогонват от фермите, където сурикатите се сприятеляват дори с кучетата.

Още първите европейски корабокрушенци, които са стъпили на африканска земя, описват туземците зулу като много гордо и чистоплътно племе. Те приготвят много грижливо храната си и ревнуват жените си.

Когато един камион, натоварен с експлозивен материал, се запалил и експлодирал непосредствено до една змиевъдна ферма в долината Маршълкрийк (Пенсилвания), шест души били убити и десет — ранени. Образуval се цял кратер, дълбок 3 и широк 10 метра. Наскоро след експлозията хората с ужас открили, че стотици отровни змии били изпълзвали извън фермата. Повикани били полицаи и пожарникари, които с тояги и пушки се нахвърлили върху опасните змии. Били убити най-малко 40 змии, между тях и известен брой кобри.

Морски лъв скача в горящата лава. Природоизпитателят Уилям Бийб е имал възможност при изригването на вулкан на един от Галапагоските острови да наблюдава как кипящата лава изтича в морето. И тук морските птици, преди всичко буревестниците, били привлечани от мъртвите риби. Някои птици обаче заплатили лакомията с живота си. „Най-печална беше участта на един възрастен морски лъв, който внезапно скочи високо над водата непосредствено до брега. Той прескочи пет пъти в дъга потока от вряща вода, широк 2,5–3 м., и накрая, заслепен от страхотни болки, се насочи право към огнената лава, стичаща се в морето. Ние не видяхме края на борбата — с един скок той се намери в зиналото гърло на смъртта.“

Болни свине, прекарани през огъня. Много скотовъдци смятат, че ако домашните животни се прекарат през огън, те ще се излекуват или ще бъдат предпазени от болести. Този лечебен огън обаче трябва да бъде подпален по специален начин, като се трие дърво о дърво. Запазени са писмени сведения, че в Средна Европа такъв „очистителен огън“ се е използвал още през VIII век. Дори през 1840 г. в Шотландия и Англия хората са се опитвали да лекуват говедата с такива „девствени“ огньовете. През пролетта на 1855 г. в едно село в провинцията Брауншвайг заболели свине били прекарани през такъв огън, който бил запален по традиция от кмета на селото. В началото на XIX в. в Гандерсхайм свинете трябвало да минат по същия начин три пъти през голямата клада. Но преди това бил загасен огънят във всички домашни огнища. После той бил отново запален с горящи цепеници от

голямата лечебна клада. Селяните вярвали, че този огън ще запази добитъка им от вещици.

И ние хората трудно бихме се справили без огън в свободната природа. Край един от Галапагоските острови в Тихия океан — Индефатигъбъл (Санта Крус) през 1906 г. 10 моряци, между които бил и Херман Шлезингер от Хамбург, претърпели корабкрушение. В продължение на два месеца и половина те трябвало да се хранят само със сурово месо и с кръвта на гигантските костенурки и само малко преди да бъдат спасени, открили за свое голямо огорчение, че един от тях, без да подозира, носел през цялото време в чантата си кутия кибрит.

Човек може да издържи температура до 195°C. Ние обикновено подценяваме издръжливостта на човека на висока температура. През миналия век в различни европейски страни се е подвизавал артист на име Иван Иваниц Шаберт. Той твърдял, че е „негорящ феномен“. Пред публиката била нагорещявана грамадна желязна пещ, в която той влизал и оставал, докато се изпече овнешки бут, окачен също в пещта, както и парчета от филето, които той държал в една чиния в ръката си. Според публикации от 1867 г. той издържал в пещта температура 195°C, като дори пеел вътре.

Учени в нажежена пещ. Дъхът им се усещал хладен. Такива артистични постижения учудват хората и им се струват като нещо свръхестествено или като много хитър трик. В същност обаче това е един напълно естествен процес, който е по силите на всеки човек. До подобно заключение идват научните работници на Кралското дружество в Лондон още през февруари 1774 г., без това да прави тогава голямо впечатление на обществеността. По същото време д-р Чарлз Блегдън — виден учен, който заради заслугите си в областта на медицината и океанографията по-късно получава благородническа титла — демонстрира пред членовете на дружеството подобни опити. Заедно с трима свои колеги той престоял известно време в помещение, затоплено с желязна печка до температура за печене на хляб — 120°C. Най-напред всички влезли заедно, но установили, че телата им понижават много бързо температурата на помещението. Затова вътре оставал само по един от тях. Когато д-р Дениъл Чарлз Солендър, приятел и ученик на великия ботаник Линея и участник в експедиции до Антарктида и Исландия, влязъл в помещението, температурата

спаднала за три минути от 100 на 92°. Във връзка с това д-р Блегдън казва: „Способността на нашето тяло да запазва естествената си температура се потвърждава от изумителното явление, а именно: винаги когато дишахме срещу термометъра, живакът спадаше с няколко градуса. Всяко издишване предизвикваше приятен хлад в ноздрите, опарени непосредствено преди това при вдишването на горещия въздух. По същия начин нашият по-хладен дъх охлаждаше приятно пръстите ни... Когато докосвах тялото си отстрани, усещах го студено като труп. Въпреки всичко действителната ни телесна температура, измерена под езика, беше 37°C, тоест с около един градус по-висока от нормалната... Всички метални предмети, дори верижките на часовниците, бяха толкова горещи, че можехме да ги докосваме само за миг, докато въздуха, от който металът поемаше топлината, усещахме само като неприятен...”

Температурата на фурната очевидно несе е отразила зле върху учените. Сър Джоузеф Банк е бил президент на Кралското дружество от 1778 до 1820 г. и е живял до 77-годишна възраст. Д-р Блегдън признава, че все пак са имали и някои неприятни усещания: „Ръцете ни трепереха силно и ние изпитвахме голямо изтощение и слабост; чувствах също шум в главата и замайване...” Според него облеклото им също ги предпазвало от горещината, както предпазва човека от студ. „От допира с телата ни въздухът под дрехите ни се охлаждаше до 37° C, а, от друга страна, се стопляше много бавно, понеже вълната е лош проводник.” Учените излезли от помещението без никакви предпазни мерки веднага на чист въздух и не почувствували никакви лоши последици. Отпадналостта и треперенето на ръцете им скоро изчезнали.

При един по-късен опит учените се излагат на температура плюс 130°C. Тогава пулсът им се ускорил на 144 удара в минута, тоест удвоил се е. Блегдън влязъл в помещението гол до кръста. „Първото въздействие на горещия въздух върху голото ми тяло беше много по-неприятно, отколкото когато и да било през дрехите, но след пет-шест минути бликна силна пот от мен и веднага почувствувах облекчение.” Само способността на живото тяло да се изпотява го поддържа хладно. Учените стояли голи до кръста в нажежената камера, докато през това време за 13–47 минути се сварили няколко яйца и парче месо. В сауната обаче въздухът се нагрива само 50-56°C. Ние хората можем да понасяме добре горещината навярно заради това, че сме бозайници с най-много

потни жлези и благодарение на това можем най-добре да се освобождаваме от повишената телесна температура.

Лъвове, бързи като светкавица. През първата следвоенна година една-единствена запалена цигара във Франкфуртския зоопарк ми даде да разбера съвсем убедително колко светкавично могат да реагират и действуват хищниците дори когато си почиват. Изглежда, че това е главният им трик при хващане на плячката. Един американски войник прекрачи външната бариера пред лъвовете, които все още бяха в клетка, а не, както сега, в свободен участък. Един лъв лежеше опрян до решетките, така че опашката му висеше навън. Войникът притисна угарката на цигарата си върху основата на опашката. В същия миг лъвът скочи на крака, извъртя се и смъкна кожата от черепа на войника, като я нахлузи върху лицето му. За щастие такъв скалп лесно нараства. В лазарета лекарите издърпаха кожата на войника отново на мястото ѝ и я зашиха. Както научих, тя беше зараснала без особени повреди.

[1] Австралийската птица кукабура (*Dacelo gigas*), която се нарича и смеещо се земеродно рибарче, обитава Източна Австралия и остров Нова Гвинея. Тя издава силни крясъци, които напомнят човешко кикотене. По крясъците на тези птици туземното население съди какво ще бъде времето. — Бел.прев. ↑

МАЛКО ПРИКЛЮЧЕНИЕ В СУДАН

*Който иска да шурмува света с галоп на
зебрата, ще свърши с крачката на хамелеона.*

Африканска
поговорка

Тази история започна в същност съвсем невинно.

След като в Уганда привърших с изпитанието на автомобила амфибия, исках да използвам последните няколко дни от това пътуване, за да посетя езерото Рудолф. То е открито в северната част на Кения като едно от последните големи африкански езера на 6 март 1888 г. от унгарския граф Самуел Телеки от гр. Сцек заедно с лейтенант фон Хьонел след четиринадесетмесечен преход пеша, изпълнен с много приключения и битки.

Седемдесет и седем години по-късно аз пътувах дотук много по-удобно. В Кампала, столицата на Уганда, разположена на северния край на езерото Виктория, наех малък самолет с британски пилот. В Източна Африка с такива въздушни таксита, обикновено четириместни, се стига не само много по-бързо, но и по-евтино до целта. Те летят по права линия над вода и суша, така че се плащат много по-малко километри, отколкото при пътуването с автомобил по малкото шосета. В този лек, изглеждащ малко нестабилен летателен апарат с мен се качи и приятелят ми Алън Рут. От Ентебе, летището на Кампала, до западното крайбрежие на езерото Рудолф има около 500 км. път, тоест разстоянието от Франкфурт на Майн до Франкфурт на Одер или до Шлезвиг. Последния час и половина летяхме над полупустини, планини, обширни, безлюдни, бляскащи в жълто-кафяво местности, тук-там с оскъдна зеленина. Това е земята на номадите туркана, скитащи скотовъдци със стада говеда и овце. При тях мъжете и днес още ходят съвсем голи.

Нашето самолетче направи два-три кръга над брега на езерото, докато пилотът реши, че няколкото кола и бели камъни върху пясъчната площ са маркировка на пистата за кацане. При рулирането самолетът вдигна огромен облак прах. Тук растяха само няколко палми; наоколо обикаляше една самотна мършава едногърба камила и нищо друго, освен пясък, накъдето и да погледнеше човек.

Гол млад мъж като носач. Съвсем голи млади мъже грабват багажа ни и го пренасят до една голяма сламена колиба край водата. Тук живее уединено един европейец, англичанин, който щял да учи номадите туркана да ловят риба в езерото. Един доста самотен живот. Вечерта отиваме да плуваме на едно място, където съвсем сигурно нямало крокодили. По безоблачното чисто синьо небе слънцето се плъзга все по-надолу към хоризонта, оглежда се в огромното, също така синьо езеро и изчезва портокалово червено зад сиво червеникавите голи планини. Водата е топла, само е леко солена.

Изкуствено вино за наздравицата за престолонаследника. Когато нарекъл огромното езеро на името на австрийския престолонаследник Рудолф, граф Телеки разбрал, че след продължителното пътешествие не му била останала нито една бутилка вино или коняк. И така той приготвил от солената вода, смесена с винена киселина, въглена киселина и мед, празнично питие, което пътешествениците въодушевено изпили с „хип, хип, ура!“ като наздравица за престолонаследника — впрочем една година по-късно заедно с любимата си граф Телеки слага край на живота си в замъка Майерлинг край Виена.

Когато тръгнах бос по жълтия пясък към колибата на нашия домакин, нещо непрекъснато ме бодеше по краката. Това бяха костите на безбройните риби, чиито изсъхнали големи глави бяха разпръснати навсякъде из тревата. А и тревните туфи бодяха не по-малко. Как ли могат говедата и козите да скубят с уста тази остра, твърда трева и да я дъвчат! А след това стомахът им да я смила! Навярно затова са така мършави.

Помощта на ООН. Тук гладът е изобщо най-голямата грижа. Никога не е имало много туркани и те винаги са обикаляли със стадата си из огромните земи. Преди няколко години настъпи такава суша, каквато в Източна Африка навярно се случва веднъж на 30–40 години. По-рано при такова бедствие са измирали от глад много хора, особено

в тези полупустини. Но колониалните власти се опитаха да помогнат. И този път ООН изпрати парична помощ и в един лагер в югозападния край на езерото се раздават хранителни продукти и до днес, три години по-късно. Хората неусетно се настаниха там за постоянно, раждат деца, живеят много мизерно, но не се местят. Така те се отчуждават все повече от своите сродници, номадите, които живеят във вътрешността на тази област. Тук биват продоволствувани към 4 000 души. Но какво ще стане с тях един ден, когато ООН престане да изпраща пари за храна?

Прекрасното самотно езеро Рудолф. През последните дни — все слънчеви, все ветровити — ние обикаляхме из езерото с моторницата на учителя по риболов. Който е идвал веднъж тук, често ще изпитва желание да дойде край езерото Рудолф. А това огромно водно пространство е толкова откъснато от света и е разположено в такава сушава местност! Но всичко е така бистро, така безкрайно самотно. В посока север — юг езерото е дълго 300 километра. Това е разстоянието от Франкфурт до Мюнхен. То е 15 пъти по-голямо от Боденското езеро, или площта му е половината колкото територията на провинция Шлезвиг-Холщайн. През последните години нивото му се е покачило, езерото е станало по-голямо, както изобщо повечето езера в Източна Африка. Ние плавахме покрай изсъхнали палмови дървета, по които бяха накацали корморани и пеликани. Някога тези дървета са растели на сушата и между тях се е намирала първата къща на нашия приятел рибаря.

Граф Телеки избива много животни. Ние летяхме със самолетчето над бреговата линия на езерото. По тясната ивица суша дузини крокодили се затичаха към водата. Виждаха се и няколко хипопотама, групи антилопи орикс, стадо едногърби камили, без да можеха да се открият хора край тях. Имаше и зебри, както и антилопи кана. Ако се прегледат дневниците на граф Телеки и се пресметне колко животни е убил тук с пушка, получава се такава равностметка: 81 носорога, 2 лъва, 72 кафърски бивола, 31 слона, 162 антилопи, зебри и пр., без да се смятат птиците, маймуните и многото само ранени животни. Но, разбира се, той е трябвало да храни с тях своите носачи. Тук отдавна няма вече толкова много животни.

Северният край на езерото Рудолф стига чак до Етиопия; безлюдното петстотинкилометрово пространство между

северозападната му част и границата на Сомалия се смята почти за ничия земя. За да се отиде там, трудно се получава разрешение, освен ако се пътува с няколко всъдехода, и то с много добро въоръжение. Защото тук човек може да бъде нападат и убит от подвизаващите се в района сомалийски банди.

Изследователят претърпява корабокрушение, след което бива заобиколен от лъвовете. Тук срещнахме един приятел на Алън, млад биолог, който се беше установил с двама африканци на бивак край брега на езерото върху малка, обрасла с трева площ в подножието на червено сивкава гола планина. В този открит ландшафт човек не можеше да не бъде забелязан от въздуха. Младият учен не се намираше тук доброволно и много се безпокоеше от това, че нощем непрекъснато обикалят лъвовете непосредствено до малкия му лагер. В същност той беше пристигнал тук с желязна лодка с извънбордов мотор, за да преброява и наблюдава крокодилите. Управлението „Дивеч и лов“ на Кения искало да разбере дали може с чиста съвест, да разреши стрелянето по крокодили, или дали те са избити вече в голямата си част от браконieri?

И така при силен вятър и голямо вълнение изследователят на крокодили се натъкнал на скала и лодката почнала да потъва. Добре, че това се случило не много далеч от брега и водата била плитка. Той успял със своите хора да изтегли лодката на суша, но моторът, в който била влязла вода, вече не работел.

Убити от сомалийски бандити шифта. Криминални романи, хвърлени от самолет. И така ние се върнахме обратно при рибаря за помощ. Но едва след 5–6 дни той щеше да пътува с голямата моторница през езерото, за да помогне на корабокрушенеца. Продължихме пътя си към южния край на езерото. Там се намира един туристически хотел с красиви павилиони за посетителите и синеещ се плувен басейн, постоянно хранен от горещ вулканичен извор. (Четиринадесет дни по-късно собствениците, една възкръгличка съпружеска двойка италианци, бяха убити заедно с персонала им от сомалийски разбойници, наречени шифта. Оттогава малкият красив хотел стои празен. Когато преспах там, не знаех, че тази местност е толкова опасна.) Тук купихме цял куп стари криминални романи, освен това напълнихме кашон с консерви, опаковахме всичко в пакети и ги завързахме, като оставихме към всеки един да виси дълга връв с

празна консервена кутия; двете дупки, през които вдянахме връвта, запушихме и запечатахме добре. Отново полетяхме над крайбрежието в северна посока. Извършихме „ниско нападение“ върху малкия лагер на тримата самотници и им хвърлихме увитите в пергаментова хартия колети непосредствено до брега в плитчината. Акцията беше успешна. Тримата имаха запаси с храна за няколко дни.

Тази „помощна акция“ стана причина за всичко онова, което ни се случи през следващите дни.

Но ние не подозирахме все още нищо. Летяхме над езерото към северния ъгъл на Уганда, между Судан и Кения. Вече беше късно следобед. Местността е почти незаселена. На авио картата, която пилотът беше прострял върху коленете си, са нанесени само няколко черти и сенки, които приблизително означават реки или планински вериги. Колкото по-зелена ставаше местността под нас, толкова повече се заоблачаваше небето. Ние летяхме почти само по компаса. Най-сетне отново един кът, където няма на всеки един-два километра село, град и шосета, както във ФРГ. При нас селата все повече се съединяват едно с друго и вече няма долина, без да са построени в нея няколко къщи. А тук бяхме сами между небето и земята.

Заблудилият се самолет. Небето се смрачаваше все повече, ние летяхме сред святащи буреносни облаци и проливен дъжд. Стана шест часа, шест и половина. А тук към седем часа слънцето залязва и изведнъж пада мрак. Да летиш с малък самолет в тъмнината, означава сигурна смърт. Защото тук няма осветени писти за кацане, няма летище, не можеш да се приземиш с радио насочване. Или ще се блъснеш в някой хълм или някое дърво, или направо ще се забиеш в земята.

Но къде да намерим националния парк Кидепо, третия новосъздаден национален парк в Уганда? Той беше открит неотдавна, едва ли се посещаваше, още нямаше сносни пътища дотам, а и квартирите на дивечовите надзиратели изглеждаха от въздуха навярно като разпръснати тук-там в планините колиби. На това отгоре се оказа, че нашият пилот се намира едва от два месеца в Източна Африка и за първи път лети в тази местност.

Трябва да се приземим, преди да се стъмни. Слизахме все пониско, като се придържахме към единствената следа от автомобил, която приличаше повече на път. Но тя водеше все по-навътре в

зеленеещия се ландшафт, покрай колибите на туземците, а пред нас валеше дъжд. Черна стена от облаци се издигаше застрашително между планините. И ние се върнахме отново над пътя и открихме няколко къщи с ламаринени покриви. Това може би беше главната квартира на парка. Във всеки случай трябваше да се приземим час по-скоро. Недалеч от къщите имаше едно равно място. Тук сигурно можехме да кацнем. Затегнахме коланите и се спуснахме надолу. Вече се стъмваше.

Измъкнахме се от самолета. Какво приятно чувство да стоиш отново на здрава почва! Къщите се оказаха много по-далеч, отколкото изглеждаше от въздуха. Но оттам вече тръгваха две товарни коли, които се клатушкаха в широка дъга към нас. Още две приближаваха от другата ни страна. Изглежда, че бяхме попаднали в много цивилизовано място.

Обкръжени от войници с картечница. Камионите обаче спряха на 100 м. от нас и 40–50 чернокожи войници с каски скочиха от тях и обърнаха заплашително картечниците към нашия самолет. Тъмнокож арабин, навярно офицер, се приближи към нас с пистолет в ръка. Войниците напредваха от всички страни, пушките в ръцете им бяха със снети предпазители. Офицерът не знаеше английски, превеждаха ни двама от войниците. Погрешно бяхме преминали границата на Уганда и бяхме навлезли малко на суданска територия. Нашите неща бяха разтоварени от самолета. Когато излязоха наяве и три, четири, пет фотокамери, обективи, една филмова камера, двамата офицери се разтревожиха. Очевидно ни смятаха за шпиони. У нашия пилот пък се оказа един пистолет, за който не знаех нищо.

Бяхме попаднали в полицейски и войсков лагер. Докато ни разпитваха в караулното помещение на светлината на свещ, единият от говорещите английски войници уверяваше моя оператор Алън Рут, че сме щели да бъдем разстреляни. Всичко това ни се струваше доста глупаво и смешно. Африканци и англичани разстреляни. Настаниха ни в помещението на трима подофицери, които гостоприемно прибраха дрехите си и ни оставиха на разположение леглата си. Единият от тях дори ни донесе малко радио. Пуснах го и разбрах, че в екваториалната провинция на Судан, в която именно бяхме попаднали ние, има голям бунт. Хиляда и петстотин африканци били разстреляни, също и двама англичани, които били шпионирали.

Стана ми малко неприятно. Никой не знаеше, че се намираме тук, в Судан. Не се ли върнехме, щяха да предположат, че сме катастрофирали някъде в пустошта. Ако след три дни не се върнехме в Ентебе, може би щяха да тръгнат да ни търсят с няколко самолета, а разноските по тях трябваше да плащаме ние. Това можеше да излезе доста скъпо. Написах телеграми, полицейският комендант обеща да ги предаде веднага по радиото. Дълго време не можахме да заспим. Всички филми, които бяхме заснели на езерото Рудолф и другаде, бяха конфискувани. Разбира се, никой не ни вярваше, че толкова късно вечерта, при смрачаване, не бихме могли да направим някакви снимки тук, в Судан.

Никой не можеше да ни каже какво щеше да стане с нас. Комендантът беше съобщил в околийския град Торит за нашето задържане и чакаше нареждане какво да прави с нас.

Разходка под стража с пушка с натъкнат щик. В съдебната зала не се уринира. Щом някой от нас се отправяше към отходното място, двама войници с пушки го придружаваха. Когато се опитвах да отида и другаде, войниците не се противопоставяха. И така направих една разходка под стража до близкото африканско село. Мисионерската църква беше заключена и празна. Чернокожите селяни се отнесоха дружелюбно към мен, отключиха ми болницата от времето на англичаните и ми показаха скромните кабинети на лекарите. Лекарства почти нямаше. Но, изглежда, африканският медицински помощник продължаваше да работи. В голямата отворена съдебна зала сред селото още висеше табелка от времето на англичаните с надпис на арабски и английски: „Забранено е да се уринира в съдебната зала.“ Дойде чернокож селски главатар, който говореше добре английски, и ме запозна с жена си и децата си. Раздадох визитни картички на африканците: за всеки случай да се знае, че сме били тук. Училището, което африканците ми отвориха на драго сърце, беше празно. Казаха ми, че всички училища били временно затворени. Откога — попитах аз. Вече от 2 години.

Между жителите на селото, които бяха ни наобиколили, стояха и млади мъже, голи-голенички от главата до петите. Никой не обръщаше внимание на това. Селото, в което бяхме задържани, се нарича Икитос. Спомних си, че приятелят ми Джон Оуен, директорът на националните паркове на Танзания в Аруша, е бил районен комисар в южната част на

Судан по време на английското колониално господство. И наистина, името му им беше известно. Селският главатар ме попита дали Джон Оуен, междувременно е остарял; какво правят дъщерите му; една от тях се била родила тук и била наименувана на едно близко селище. Изглежда, че тук, в този загубен, откъснат от света кът хората се чувствуваха щастливи да чуят нещо за външния свят. Но те бяха плахи и извънредно предпазливи, потиснати. Джон Оуен действително е бил последният районен комисар в този район. Седалището му е било в Торит, а тук често е идвал да гледа съдебни дела.

Принудителен отпуск. Отново написах телеграми. Щяха ли да стигнат някога до получателите? Отпуснати върху леглата, ние четяхме каквито брошури и книги носехме със себе си. „Ето че най-последно ти се падна отпуск по принуждение“ — казах си аз.

Арабските офицери и подофицери се отнасяха много любезно с нас. Носеха ни евтини месни консерви, кана с питейна вода, чай, захар, пакетче престари, размекнати вафли. Комендантът, който не говореше английски, ни направи визита този път в дълга арабска дреха. Изглежда, че бяха заклали дори една коза за нас, тъй като вечерта получихме цяла паница печено месо. За „нейтивз“, за туземците, говореха много пренебрежително, с известно презрение. Войниците с пушките и пистолетите били само за наша закрила — съвсем не за да ни пазят като пленници, — тъй като туземците били много опасни. Същинска арабска любезност.

Планове за бягство. Всеки носеше със себе си книга за четене. Разменяхме си ги взаимно, но докога ли щеше да ни стигне четивото? Когато човек лежи в леглото от сутрин до вечер, се чете много бързо. Струваше ни се, че сме доста мръсни, понеже главният ни багаж се намираще на летището Ентебе. Крояхме планове как да се доберем незабелязано до самолета, да дадем газ и да преминем границата или поне да влезем в радиовръзка с големите пътнически самолети, които летяха сигурно някъде високо в небето над нас. Но около самолета имаше и през нощта тежковъоръжени войници. На третия ден вече мислехме за бягство — разбира се, беше глупост да вървим пеша със седмици през безлюдната пустош. Но комендантът дойде със съобщение, че ще бъдем закарани под стража в околното селище и оттам до Джуба, главния град на провинцията, разположен край Нил.

Охранявани от 60 войници. Пет камиона бяха натоварени с 50–60 тежковъоръжени войници с каски и с картечници. Всеки от нас беше настанен в отделен камион, моето място беше до коменданта, който можеше да ми казва само имената на селищата, през които минавахме. А те бяха доста нарядко, разположени сред живописни, чудни скалисти хълмове, с кръгли къщи със заоблени покриви, с малки, стоящи като на кокили хамбари. Всяко село беше оградено с високи островърхи летви. Ние се чувствувахме много важни, щом се полагаха толкова грижи за нас. Пътищата се намираха в невероятно лошо състояние; те бяха съвсем разбити и пусти — по тях не се виждаше нито автомобил, нито пешеходец. В селата чернокожите надзъртаха изплашено навън.

Молитва към Мека. Комендантът, който впрочем беше красив млад мъж, чернокож, обаче с благородно оформени арабски черти на лицето, ми обясни с движения на ръцете си, че има болки в кръста. Многого часове в клатушкащия се автомобил сигурно са били адски за него. Той поглеждаше часовника си, спираше колата и с нея — целия конвой, мълчаливо изваждаше от автомобила малко килимче, простираше го насред пътя, вдигаше нагоре ръцете си в посока към Мека, клякаше и притискаше лицето си към земята. Той беше единственият, който се молеше, останалите стояха прави и чакаха.

Местността ми напомняше Гвинея в Западна Африка. Колко красиво би могло да бъде тук, ако имаше мир; прав е бил Джон Оуен, когато мечтаеше за годините, прекарани тук. Както преди 15 години във вътрешността на Западна Африка, тук тъмнокожите девойки и досега ходят, без да се смуцават, голи до кръста и грациозно изправени и показват закръглените си гърди.

Блатен козел пробяга през пътя и се спря на 100 м. по-нататък в храсталака. Комендантът скочи с пушката си от колата, тръгна към него и натисна спусъка. Бях радостен, че не улучи. Този козел остана единственото диво животно, което видях тук. Там, където има толкова много оръжие, малко антилопи или слонове могат да оцелеят.

Запустели пътища. Най-последна насреща ни се зададоха автомобили. Конвой — отпред една бронирана кола, след това камиони, препълнени с тежковъоръжени войници, тежкотоварни коли, натъпкани с хора и натрупани със сандъци, и на края още един камион с войници. Това впрочем бяха единствените коли, които срещнахме на 220-те километра път, който изминахме. Тази област очевидно беше

доста несигурна, африканците се бунтуваха. Тук лесно може да се правят преврати — ако се стреля иззад скалите и храсталаците, арабските войници биха потърсили прикритие само зад камионите, но сигурно не биха се осмелили да навлязат в този опасен, объркан район. Сега ми стана ясно, че не беше само учтивост, военните наистина искаха да ни закрилят, а не да ни държат под надзор.

Ядем с пръсти. Трябваше да пренощуваме в Торит, а на следната сутрин друга охрана щеше да ни заведе до Джуба, главния град на провинцията. Седях в старата служебна стая на моя приятел Оуен; през всичките изминали години от онова време очевидно тук нищо не се беше изменило. Настоявах да поговоря с генерала и той наистина даде заповед същите войници да ни закарат веднага до Джуба. Но преди да продължим пътя си, се нахранихме в офицерското казино, като по арабски обичай бъркахме с пръсти в паниците с печено месо, ориз и зеленчуци. Който искаше, можеше да топи залците в сол и черен пипер. За пиене имаше само вода.

Късно през нощта преминахме Нил с един от старите, големи и разнебитени моторни фериботи. Проектор осветяваше пътя на автомобилите, които се спускаха по разсечения, доста стръмен бряг надолу и после по талпите до ферибота. Сякаш се разбираше от само себе си, та питам коменданта дали в Джуба е поръчал да запазят за нас стаи в хотела, тъй като не исках отново да нощувам в полицейски участък. Той ме погледна учудено, но после в двора на полицията в Джуба действително разреши да се качим отново в колите и той се отпрати с нас към хотела.

За последен път бях тук на Коледа през 1957 г. Тогава летях заедно със сина си Михаел със собствен самолет от Средиземно море нагоре по Нил, а после по-нататък до езерото Виктория и до Серенгети. Съдържателят на хотела поиска да прегледа нашите паспорти, но те вече не бяха у нас.

Тук всичко беше както преди — големите вентилатори по тавана, старомодните изтъркани мушамени столове, пътят, водещ от ресторанта по насипаните с пясък градински пътеки до сградата с хотелските стаи.

Само бели хора нямаше вече в този хотел, освен двама английски пилоти, които бяха седнали в един ъгъл на чаша бира. От тях узнахме, че историята за убитите двама англичани не е вярна. Те били само

задържани, загдето по време на бунта фотографирали запалените къщи и труповете на убитите. Касаело се за чиновници на „Тобако къмпани“.

След като се нахранихме, ме посети полицейският началник на екваториалната провинция, тъмнокож, образован арабин, следвал във ФРГ. С него дойде и жена му — германка от град Визбаден, с първородното си дете на ръце. Тя се чувствуваше добре тук, в най-южната провинция на Судан, която беше строго забранена зона. Младата жена се надяваше, че след няколко месеца ще може да замине за пръв път на гости в родината си. Симпатичният полицейски началник поиска да ни изпрати на другия ден сутринта с пътническия самолет за столицата Хартум. Пътуването с няколко междинни кацания и заобикаляния щеше да трае пет-шест часа. Моят пилот обаче се беше сприятелил междувременно с двамата пилоти англичани, които бяха на служба в суданската армия. Рано сутринта те трябваше да отлетят с военен самолет направо за столицата. Уговорихме полицейския началник да изпрати коменданта от Икитос и нас тримата с този съвършено нов самолет за Хартум. Тогава щяхме да пристигнем за три часа.

Ние летяхме високо над облаците, пилотите разговаряха по радиото със самолетната служба в Найроби, столицата на Кения. Узнахме, че ни търсят от няколко дни, страхували се, че ни се е случило нещо, тъй като една нощ, преди да отлетим от езерото Рудолф, батерията на нашия самолет била празна. Най-после в Източна Африка узнаха къде се намираме. Вече се чувствах много по-спокоен.

В Хартум се запознахме с всички полицейски инстанции. Все по-висши полицейски офицери в Министерството на вътрешните работи ни разпитваха един след друг. Предлагаха ни кафе и цигари. След приключване на следствието главният прокурор, генерал Аторни, щеше да реши дали ще ни съдят за преминаване на границата без разрешение и подозрение в шпионаж в район на военни действия. Аз протестирах, че бяхме задържани. Според международното право би трябвало да се помогне на самолет, който каца принудително.

Телеграмите не са били изпратени. „Но вие сте кацнали в забранена зона на военни действия!“ — „Суданското правителство не е съобщило това на източноафриканското въздухоплаване — възразявах аз, — навярно защото е искало да държи в тайна бунта.“ Попитах дали моите телеграми са били изпратени; открих ги грижливо прикрепени

към делото. Едва сега един от чиновниците в мое присъствие ги предаде по телефона до телеграфната станция.

Добрият д-р Мец. Вечерта в суданския хотел — съвсем нов, свръхмодерен, но още доста празен — прочетох в един хартумски вестник, че двама „немски професори“ — проф. Б. Хард и проф. Гриизиник, — заподозрени в шпионаж, са били задържани в екваториалната провинция. Така от Бернхард Гжимек бяха станали двама души. Междувременно се бях сетил, че в Судан като арабска страна вече нямахме посолство. Но нашият генерален консул, д-р Теодор Мец, който беше вече към френското посолство, трескаво и трогателно се старееше да ни помогне. Той подписа гаранция да бъдем пуснати на свобода и тримата, аз и моите английски придружители, и да бъдем настанени в хотела. Д-р Мец говореше свободно арабски.

„Авторът е в затвора.“ Ако се стигнеше до съдебен процес, аз дълго време щях да седя на терасата на хотела и да наблюдавам лодките с кафяви платна по Нил. Блъсках си главата как да обясня на суданците, че се интересувам само от диви животни, а не от политика. Тогава един от посетителите на хотела ми каза, че английските издания на моите книги са изложени в една арабска книжарница. Отидох дотам с кола. В магазина две дами тъкмо прелистваха една от моите книги и си приказваха, че човекът, който я е написал, лежал сега в затвора. Книжарят арабин с готовност ми зае книгите, за да ги покажа в Министерството на вътрешните работи. Дори не поиска залог за тях.

Непосредствено до хотела се намираше и зоопаркът на Хартум, в който живееше един хипопотам, родил се във Франкфурт, а нашите китоглави чапли пък бяха оттук. Познавах директора от много години, както и началника на Управлението на националните паркове в Судан, чиято канцелария е в зоопарка. Той ми беше на гости във Франкфурт с тъмнокожия си син, който говори свободно немски. Той ме покани в своята потънала в цветя домашна градина на вечеря, на която се сервираха само безалкохолни напитки. Но той едва ли можеше да се меси в политическите и съдебните работи. И така продължих да телефонирам, да вися пред вратите на учрежденията, да телеграфирам. Хартум е красив град, но не бих искал да прекарам седмици тук по принуждение, дори и на държавни разноски.

През една от следващите горещи вечери си спомних нещо неприятно. В книгата си за Серенгети описвам как непосредствено

край Джуба бяхме се натъкнали на концентрационен лагер с наблюдателни кули и картечници. Един европейски лекар, който беше на служба в суданската администрация, ни беше разказал тогава, че арабите от време на време разстрелвали 20–30 чернокожи. В книгата се изказвам не особено ласкаво за това.

„Има ли го това и в английското издание?“ — попитах Алън. „Разбира се“ — кимна той. Това беше неприятно; ако някой от суданците си спомнеше това, никой главен прокурор нямаше да ми повярва, че съм се заблудил като съвсем аполитичен в забранената екваториална провинция. И затова реших да не показвам книгата „Серенгети не трябва да загине“ на генерал Аторни.

При главния прокурор. В учрежденията човек трябва да знае как да се оправя. Младият британски чиновник от консулството се легитимира мудро пред портиера и се опитва да бъде пуснат при главния прокурор. Ние обаче просто заявихме, че имаме среща с него, и минахме с енергични стъпки и съзнателно бързо покрай портиера. И пак кафе, пак любезности, но преписката още не беше пристигнала от полицията, той не беше запознат с нея и не можеше да реши нищо.

„Какво наказание има за нелегално преминаване на границата?“ — попитах аз. Не можех да стоя със седмици в Хартум, докато се решише нашият случай. Не можех ли да внеса известна сума като гаранция!

Тук хората не бързаха. Все пак висшият чиновник се обади в полицията и изиска преписката. Когато слизахме по стълбището, консулският чиновник все още се разправяше отчаяно с портиера.

Телеграма от президента Ниерере. Следобед ми се обади радостно развълнуван д-р Мец. Преди няколко часа суданският министър-председател беше получил телеграма от президента на Танзания д-р Юлиус Ниерере; нали съм почетен чиновник в администрацията на Танзания. Президентът на Бундестага д-р Герстенмайер също беше телеграфирал, а телеграма се беше получила и от ООН. Суданският кабинет беше заседавал заради нас и беше решил веднага да бъдем освободени.

Чувствувах се много важен; не бих се учудил, ако моят случай стигнеше и до афро-азиатската конференция. Министърът на вътрешните работи ми изказа своето съжаление. Вече не настоявах да проявяват в Хартум хубавите ми филми. С много обширен протокол ни

върнаха конфискуваните апарати. С ужас установих, че те бяха пътували струпани един върху друг в кашон, без мека подложка, 200-те км. по лошото шосе. Но, изглежда, че нищо не беше се счупило. Понеже загубих цяла седмица, не можех да отлети обратно за Кампала. И така с всичкия си фотоматериал, с тоалетните си принадлежности, мръсен и окъсан се качих в един турбореактивен самолет за Рим. Там бързо се прехвърлих на японски самолет и пристигнах небръснат във Франкфурт. Ключовете на жилището ми, ключът за автомобила и чековата ми книжка бяха останали в Ентебе на езерото Виктория.

КЛЕВЕТЕНАТА ЦЕЛИ 100 ГОДИНИ ГОРИЛА

Философията прилича на подредено жилище, в което не се пуска да влезе животно.

Алберт Швайцер

От 100 години, от откриването ѝ около 1860 г. до днес, горилата се смята за грамадно горско страшилище, което беснее, напада хората и ги убива. Зоологът Р. Оуен е един от първите, които описват тези черно-кафяви до синкавочерни човекоподобни маймуни; той твърди, че „когато се промъкват през мрачния девствен тропически лес, негрите забелязват присъствието на някоя от тези страшни грамадни маймуни по внезапното изчезване на някой от другарите си. Той бива издърпван високо в клоните на дървото и най-много може да издаде изпълнен с ужас вик. Няколко минути по-късно той пада задушен и като труп отново на земята“. Само преди няколко години един ловен журналист от ФРГ твърдеше, че трябвало да „екзекутира“ в Западна Африка мъжка горила, „тъй като посягала върху всяка женска горила“, вмъквала се в колибите на туземците, а веднъж убила една женска горила и прибрала малкото ѝ. По-късно можах да докажа, че тази „извършваща убийства“ мъжка горила в същност беше женска.

Но, общо взето, доскоро ние знаехме твърде малко за начина на живот и нравите на тези африкански същества, които впрочем са и наши близки родственици.

Професор Джордж Б. Шалър от изследователския институт в Серенгети е прекарал 20 месеца сред планински горили и ги е наблюдавал всеки ден. Той представи научен доклад от 430 страници (G. B. Schaller, The Mountain Gorilla, Chicago, 1963), който, може да се каже, е същевременно и най-изчерпателният труд върху африканско животно, написан досега. С негово съгласие изпратих от септември до декември 1963 г. моя съдружник Алън Рут и младата му жена Джоан в

република Конго да правят снимки в същата област, където Шалър беше успял да завърже един вид „приятелство“ с горилите.

Горилите трудно може да се снимат на филм. Горилите, особено планинските, обикновено извънредно трудно може да се снимат на филм. Те са плашливи, най-често се крият в храсти и растения, освен това са черни. Ето защо почти никога няма достатъчно светлина за добри снимки, дори и да се използват високочувствителни филми. Малкото сцени с живеещи на свобода горили, показани досега в 2–3 филма, в същност са били заснети с такива животни, които с помощта на стотици хора преди това са били заобиколени и уловени, а след това пуснати в пригответените за снимки оградени места.

Но ето че на нас ни се представи сега добра възможност да заснемем по склоновете на вулканите Вирунга планински горили в естествена обстановка, сред свободната природа, тъй като благодарение на постоянния им контакт със съпрузите Шалър те бяха станали доверчиви към човека. За съжаление в този район сега извънредно много се браконьерствува и ни беше ясно, че тези само няколко планински горили след няколко месеца отново щяха да станат страхливи и да се плашат от хората.

Белгийците са създали резерват за планинските горили. Вулканите Вирунга представляват верига от шест вече загаснали вулкана. Те се извишават сред област, която се смята за най-гъсто населената в Африка. През 1925 г. белгийците създават националния парк Алберт^[1], преди всичко за да бъдат защитени планинските горили в района на тези недействащи вулкани. Паркът заема площ 3 150 кв.км. и обхваща и обширни степи, и езерни зони, в които не живеят горили. Шестте вулкана са разположени точно на границата между република Конго и новата държава Руанда, които доскоро бяха белгийско владение. Макар че новата власт в Конго въпреки гражданската война по-енергично най-напред защитата на планинските горили, те постоянно са застрашени от земеделците, които изсичат все повече гори за орна земя, от ловците, които ги убиват заради месото, и от пастирите ватуси, които се опитват да пасат в района на горилите огромните си и икономически нерентабилни стада говеда.

Не е тропически рай. В никакъв случай не може да се каже, че местата, където живеят сериозните човекоподобни маймуни и където

изследователите и наблюдателите трябва да се промъкват подир тях, отговарят на общата ни представа за тропически рай. Обиталището на човекоподобните маймуни се намира на височина 2650–4300 м.; тук ваят много дъждове, облаци и мъгли се спускат често в планинските джунгли, а температурата спада дори под нулата. Нерядко се изсипват и градушки, по-едри от топчета за игра.

Броят им винаги е бил преувеличаван. В сърцето на Африка — само там се срещат планински горили — в момента има общо не по-малко от 5 000, но положително не повече от 15 000 горили. Те съвсем не отбягват местата, където има хора, тоест в близост до села, плантации, пътища, мини. Там впрочем са били изсечени дърветата великани, а след това са израснали други растения, храсти и млади дръвчета, които предлагат на горилите много повече храна, да не говорим за плодовете по нивите и градините на хората. А докато истинските видове горски дървета отново се самозасадят и поникнат, докато пораснат толкова високо, че да не се различават от стария неизсечен лес, ще минат около 80 години. Затова броят на горилите винаги е бил преувеличаван. Предполагало се е, че безкрайната джунгла се обитава също от толкова много горили, колкото районите близо до пътищата и селищата.

Съпружеските двойки Шалър и Рут живееха в дървена колиба и в палатки преди всичко в местността Кабара по склоновете на вулканите Вирунга. От общо 400–500 планински горили, които обитават тези вулкани, тук се срещат около 200, и то събрани заедно в 10 различни семейства или групи. Джордж Шалър е наблюдавал тези животни в продължение на 466 часа непосредствено и ги е намерил тук 314 пъти. Накрая шест от групите горили свикнали напълно с него.

Горилите не бягат от човека, те проявяват миролюбиви чувства. Никак не е лесно да наблюдаваш тези човекоподобни маймуни по време на ежедневно им занимание; трънаците и храсталаците тук са много гъсти. Местността Кабара е много подходяща за изследователите, понеже там горилите не са имали още никакъв или само ограничен контакт с хората. Щом се приближи към тях сам наблюдател, те рядко побягват. Водачът на групата, грамаден, тежък мъжки, застава лице срещу лице с приближаващия се, издава няколко кряска и скоро около него се събират женските и малките, за да огледат също така внимателно чуждото същество. Понякога правят това от по-високи

клони или дънери. Обикновено след известно време те започват отново да ядат или да почиват. Ако наблюдателят борави с някой непознат за тях предмет, например с филмова камера, те протягат шии или се покатерват на някой клон, от който по-добре могат да го огледат.

Една такава група се състои от 2 до 30 индивида, в Кабара са били средно 17. Човек не бива да се приближава до тях, да прави бързи движения, да говори високо и да се взира в тях, в противен случай те веднага се оттеглят. Сериозни нападения не предприемат.

Мними нападения. Понякога любопитството при горилите надделява, и то без да се разбере причината. Една група, която Шалър бил срещал и наблюдавал вече 76 пъти, веднъж се приближила на 10 м. от него и го огледала с най-голямо любопитство. Една женска с тримесечно бебе на гърдите дошла още по-близо, посегнала към него и ударила силно клона, върху който той седял. След това погледнала нагоре, за да види какво ще направи. Една малка маймунка скоро след това направила същото, а друга женска дори се покатерила за няколко секунди на клона. Мними нападения предприемали още по-често мъжките, преди всичко водачите, навярно за да разберат как ще се държи Шалър. А възможно е и да са имали намерение да го прогонят. По този начин едър мъжки тичал веднъж 7 м. към Шалър, но се спрял на 25 м. от него, отказвайки се от първоначалните си намерения.

Рядко някое друго същество на нашата планета е било така несправедливо оклеветявано, както горилата. До това заключение идва всеки, който прочете какво е писал Шалър в дебелиите си дневници през многото часове, прекарани в наблюдение на горилите.

Горилите са сговорчиви. Повечето животни (пък и ние хората) завладяват известни територии и ревностно ги защитават. При хората дори се стига до убийства заради земя. Всяка група горили също си има своя родина, свой собствен район, който обхваща 25–40 кв.км. Горилите, които живеят почти изключително на земята, постоянно се движат в този район и търсят храна, като понякога изминават едва 100 м. на ден, а друг път — и до 5 км. Но в същия район живеят и други групи горили, нерядко до шест. Ако те се срещнат, никога не се стига до борби помежду им, а двамата водачи само се поглеждат малко косо и заканително един друг, но най-често не правят дори и това. Членовете на две групи могат дори да прекарат известно време заедно, после

отново се разделят. Шалър изобщо не е имал възможност да наблюдава разпавии или пък борби между горили.

Не се ревнуват. В различни зоопаркове досега е имало 21 раждания на горили. Борби заради овладяване на женски едва ли се случват при горилите. За разлика от повечето останали видове маймуни половата дейност при тях има изобщо, доста второстепенно значение. Водачът позволява само на 3 м. от него друга мъжка горила да ухажва някоя женска от групата му и да се стига до съешаване помежду им. Бременността на женските горили почти не личи, тъй като те без друго имат големи коремии. Ако се съди по ражданията в зоологическите градини, периодът на бременността е почти осем месеца и половина, а при шимпанзетата и орангутаните — осем. Понякога по време на бременността глезените на някои женски горили се подуваат. Раждането става в легнало положение за няколко минути, след това женската прекъсва пъпната връв и носи бебето притиснато до гърдите си. За разлика от малките на много низши маймуни то още не е в състояние да се държи само. До началото на 1969 г. под грижите на хората в зоопарковете са се родили само 21 горили (освен това и 6 недоносчета), от тях са останали живи общо 18. По 4 раждания са ставали в Базелския и Франкфуртския зоопарк. Почти всички бебета не са били приети от майките и се е наложило да бъдат хранени и отгледани изкуствено. Не е изключено това да се дължи на обстоятелството, че и майките им са попаднали като малки под грижите на човека, като например нашата Макула във Франкфурт, и затова да не са виждали как се отглеждат малките. В моя дом са израснали от бебешка възраст една след друга 5 горили. Това съм описал в книгата си „Двадесет животни и един човек“. Точно такова е поведението и на нашите горили във Франкфуртския зоопарк. Малките се раждат през цялата година, за горилите няма определено годишно време за размножаване.

Когато получихме нашата женска горила Макула, която още живее във Франкфуртския зоопарк, тя беше толкова малко бебе, че не можеше да вдигне и главичката си. Трябваше да я гледаме като истинско бебе в спалнята си до леглото и да полагаме големи грижи за нея. Горилчетата се развиват приблизително два пъти по-бързо от нашите деца.

Нашето бебе Макс. Първата родена във Франкфурт горила — Макс, която дойде на бял свят на 22 юни 1965 г., тежеше 2100 г., а след

една година — 16,6 кг. Първите млечни резци на Макс поникнаха на шестата седмица, а на седемнадесетата се появиха първите му кътници. През втората седмица Макс вече следеше с очи движещите се предмети, смееше се, когато го гъделичкахме, и легнал по корем, вдигаше главата си нагоре. На 10 седмици различаваше хората, които го бяха отгледали, и сам се обръщаше от корем на гръб. На 19 седмици Макс тичаше на четири крака; на 26 седмици се изправяше, тичаше на два крака и барабанеше по стените; на 34 седмици можеше да прави по няколко крачки изправен. На 3 май 1967 г. Макула роди 2 женски близначета, които обаче не бяха еднородни и много се различаваха по характер и тегло.

В района Кабара малките горилчета започват да ядат на 2,5 месеца по малко растения, а на 6–7 месеца очевидно това е главната им храна. Някои обаче бозаят между другото от майка си дори на година и половина. На 6–7 месеца те вече се катерят по дърветата.

Горилите великани обичат малките си. Когато женските горили си имат малки, те не се държат недружелюбно към чуждите. Случва се чуждо детенце да дойде при някоя майка, да седне до нейното в скута ѝ и да се притисне до гърдите ѝ, без тя да го отблъсне. Силните мъжки също позволяват на малчуганите да играят около тях или да се катерят по тях. В областта на вулканите Вирунга една женска имала осеммесечно детенце с голяма рана на тялото. То изобщо не можело да язди на гърба ѝ, както останалите малки; навярно е било доста слабичко, за да се крепи само. Като го носела, майката внимавала раната да не се докосва до тялото ѝ: тя го държала все с корема надолу. От време на време тя разглеждала раната и я докосвала леко с ръка. Веднъж се приближила и друга женска, навела се и докоснала с устните си лицето на раненото малко.

Няма смучене на палци. Бяла горила. Когато женските горили седнат, те вземат майките си често пъти в ръце. Една майка носила мъртвото си дете 4 дни със себе си. Никога не е забелязано малките да смучат пръстите си. До тригодишна възраст малките стоят при майката и спят в нейното гнездо. Едва когато станат на 4–5 години, връзката между майката и рожбата ѝ се прекъсва, но това не става грубо, чрез изпъждане. Дори и когато майката си има второ бебе, порасналото вече малко все още често спи при нея, а по-късно, когато обикалят заедно, тя внимателно му маха ръката, ако то се опита да се държи за козината ѝ.

Когато горилчетата преминават детската възраст, понякога те все още запазват кафеникавия оттенък на козината си, особено на главата. При някои този цвят на темето остава завинаги. През 1966 г. в Ангола, в гората Нко край реката Рио Муси, е била видяна около двегодишна мъжка горилка албинос, съвършено бяла, със сини очи. Оттогава тази горилка живее в зоопарка в Барселона.

В зоопарк са доживявали 38 години. Мъжки със сребристи гърбове. Децата могат да играят с горилката водач. Мъжките горилки достигат половата си зрелост на 9–10 години, а женските — на 6–7. Каква възраст достигат, когато са на свобода, едва ли може да се каже; в зоопарковете те са доживявали до 38 години. Напълно развитата мъжка горилка е наистина внушителна. Тя тежи 135–200 кг, а женската — 70–110. Грамадният мъжки Фил в зоопарка на Сейнт Луис в САЩ, когато умрял, е тежал 350 кг., навярно е бил доста охранен. На десетгодишна възраст средната част на гърба на мъжките горилки става сребристосива. Само мъжки със сребристи гърбове могат да бъдат водачи на семейна група. Но и без сребристото седло на гърба те лесно може да се познаят по едрия си ръст и пълното с достойнство държане. За разлика от павианите или от премного примитивно живеещи хора горилите упражняват своята власт без караници, сбивания или хапвания. Между тях никога не възникват спречквания, свързани с храната. Това, че горилите си имат свой йерархичен ред, най-добре може да се забележи, когато две маймуни се срещнат на някоя тясна пътека или когато се задминават. По-нисшестоящото животно трябва да отстъпи място на другото. Не го ли направи доброволно, достатъчно е само едно леко докосване на вишшестоящото животно с горната страна на пръстите или с ръката. Рядко то отмества другото встрани с двете си ръце или с гърдите си. Но и в такъв случай се приближава към него спокойно. Водачът никога не се опитва да прогони по-нисшестоящите, напълно развити мъжки, от групата или да ги държи по-надалеч. Той не пречи също така на чужди мъжки, които живеят поединично или по двама в гората, да се присъединяват към групата му. Били са наблюдавани напълно развити мъжки да седят на разстояние 1,5–2 м. един от друг.

Малките горилчета обичат да се въртят около грамадния водач. Когато групата почива, едно или друго малко оставя майка си и сядат до него или се покатерва и играе по него. Веднъж се събрали четири малчугана около водача. Когато едно от тях го ударило по лицето,

силният мъжки само извърнал глава на другата страна. Той търпял дори да го дърпат за козината, а по време на скитане позволявал да го „яздят“ из пътя или да се покатерват в скута му, когато сядал. Щом малките ставали досадни, достатъчно било само да ги погледне строго.

Горилите не се „пощят“. Всеизвестно е, че маймуните много обичат да се „пощят“ една друга. Но в същност това няма нищо общо с „пощенето“ на въшки. Маймуните изобщо нямат въшки, нито бълхи. Това занимание може да се смята като взаимно поддържане на козината, с което те изразяват по-скоро сплотеността и привързаността си една към друга, а очевидно им доставя и удоволствие. Това може би отговаря на галенето при нас хората. Горилите се пощят много рядко, най-често майки децата си, а понякога и силните сребристогоърби мъжки, но никога по-младите черни мъжки. Докато малките павианчета и шимпанзета често пъти не могат да се наситят, когато майките им ги „пощят“ и дори ги подканват за това, на малките горили, изглежда, понякога им става дори досадно. Те се противят така, както нашите деца не обичат да ги мием.

Малките горилчета имат същите игри, както нашите деца. Шимпанзетата и много от останалите видове маймуни обичат да лудуват. Когато групата е легнала да почива, малчуганите се отделят от време на време от майките си и играят близо до горилите. Старите обаче не обичат да играят. При свободно живеещите горили радостта от играта изчезва едва когато станат на 6 години, тоест когато достигнат полова зрелост. Малките обичат да играят на гоненица или да защитават някой дънер или хълм срещу нападенията на другите, а това са същите игри, които се играят под различни наименования и от всички наши деца. Когато играе сама, малката горила се катери или люлее на някой клон, скача, пързаля се по надолнищата, удря с ръка по растенията, премята се или пък лудешки тича безцелно насам-натам.

Горилите хълцукат. Цялата група следва сребристогоърбия водач, макар и да изглежда, че той не дава никакви заповеди. Ако той тръгне след почивка отново на път, всички останали го следват, без да се придържат към някакъв особен ред. Водачът е най-бдителен и в сравнение с всички останали членове на групата най-раздразнителен, крещи и продължава още да се заканва дори когато другите вече са се успокоили. В същото време водачът е и предпазлив и обича да се потулва зад дърветата. Понякога в групата има два сребристогоърби

мъжки, единият от които стои малко по-настрана от водача. Освен това може да има и още един-два напълно развити черни мъжки, шест-седем женски, две-три не напълно развити женски и четири-пет малки животни. Горилите се прозяват, пъхтят, кашлят, оригват се, хълцукат и се чешат като нас хората. Те издават около 22 звука, с които се разбират помежду си, но, естествено, не притежават говор, какъвто е развит единствено при човека. Особено приятелство между членовете на групата, много добре изразено при шимпанзетата, изглежда, няма при горилите, колкото и да са дружелюбни помежду си.

Необуздан танц. Със странните си заплашващи и импониращи движения, приличащи на необуздан танц, един сребристогоръб мъжки може да държи в респект групата си, чуждите нападатели и хората. Най-напред той започва с много крясъци, които може да прекъсне, като взема един лист между устните си. Следват още по-бързи, резки, отривисти крясъци, после животното застава на задните си крака и хвърля листа и клонки във въздуха. Върхна точка на представлението е, когато великанът се удря няколко пъти в гърдите. После се затичва на четири крака встрани, поваля на земята растения и най-последно удря с длан по земята.

Да правиш впечатление, без да нападаш. Дори четиримесечните малки вече се удрят в гърдите и изскубват растения. Но само едрите мъжки придружават тези заплашителни жестове с крясъци. Същото значение имат и мъжките танци на индианците, на африканците и на останалите първобитни племена — да се заплашва, без веднага да се пристъпва действително към сбиване или убиване.

Така заплашва горилата. Когато горилите решат наистина да нападат, те променят поведението си, но не се държат много по-различно от хората. Погледне ли горилата по-продължително в очите човек или друга горила, която приближава, това значи заплашване. А по същия начин тя разбира и погледа на другия. Ето защо изследователите, които наблюдават горилите, а също и кинооператорите трябва да внимават да не ги гледат много съсредоточено. Понякога заплашващата мъжка горила набръчква челото и веждите си, а така може да стиска и устните си. Тогава се чуват отривисти грухтения. Най-последно мъжкият повдига глава, понякога и тялото си към противника, сякаш е решил вече да се затича към него. Накрая наистина се засилва, но почти винаги се спира на няколко метра от противника или минава покрай

него. Ако в такива случаи ловецът е с пушка, той ще застреля животното при „самозащита“. Всички съобщения от миналите десетилетия са пълни с описания за такива убийства.

Само да не се побягва. Когато при приближаването на грамадния мъжки човек загуби кураж и побегне от него, работата наистина може да стане опасна. Горилата обикновено продължава да тича на четири крака подир бягащия, хапе го за краката, за задника, за ръцете или за гърба и продължава да тича, без да спира при него, без да го наранява повече или да го убива.

Човекът има същите жестове на заплашване. И при хората втрещеният поглед се смята за предизвикателство. Само преди няколко десетилетия членовете на студентските корпорации се чувствуваха вече обидени, щом в ресторанта някой ги „фиксираше“ с поглед. Тогава те го поканваха да излезе навън в коридора или в тоалетната, удрия му няколко плесника и си разменяха с него визитните картички, изпращаха секундантите си и после се дуелираха. Ние хората сме наследили доста много от поведението на големите човекоподобни маймуни. При такива студентски сбивания и дуели смъртните случаи не са били много, а при тежките горили те са още по-малко.

Горилите отвръщат погледа си. На мъжката горила ѝ става неловко. Всичко е така устроено, че горилите да не се осакатяват и да не се убиват една друга. Женската или мъжката горила, която стои пониско в йерархичния ред, винаги отвръща погледа си, а понякога и цялата си глава, щом „шефът“ ѝ я погледне втрещено. С това тя иска да покаже, че няма намерение да се разправя с него. Обратно, когато в Колумбийския зоопарк мъжкият искал да започне любовна игра с женската, той отвръщал винаги погледа си от нея, за да не я плаши. В зоопарка в Ню Йорк били поставени заедно няколко напълно развити горили, които преди това били имали доста време да се опознаят през разделящите ги решетки. При приближаването си те обикновено също отвръщали един от друг погледа и главата си. Веднъж женската започнала да удря мъжкия и си раздрала кожата на долната част на ръката, понеже улучила точно кучешкия му зъб. Цял ден тя се занимавала с раната си. Очевидно нараняването ѝ направило впечатление на мъжкия, защото той след това все отбягвал женската и напуснал помещението, в което влизала тя.

„Нямам лоши намерения.“ Ако самата горила бъде погледната втренчено или към нея се приближи друга горила или човек, тя има три начина да покаже миролюбивите си намерения: отвърща погледа и главата си, кима с глава или се просва с лице на земята. „Самият аз провеждах няколко пъти твърде прости опити, за да установя кога горилата кима с глава. Един сребристогоръб мъжки например седеше на 10 м. от мен и ме наблюдаваше — пише Шалър. — Аз го погледнах в лицето и той стана явно несигурен, най-после отвърна главата си на другата страна. Когато продължих да го гледам втренчено, той започна да върти глава. Най-накрая стана, удари се в гърдите и си отиде. По подобен начин ме поглеждаше от 10 м. един черногоръб мъжки. Когато кимнах с глава, той отвърна погледа си. След това отново го погледнах втренчено и той започна да кима с глава. Продължихме да правим това около 10 минути. Черногоръбите мъжки понякога кимаха с глава, когато се приближаваха към мен. Аз правех същото, когато неочаквано срещнех животните съвсем близо. Това навярно ги успокояваше. Жестът вероятно означава: «Нямам лоши намерения».“

Еднакви жестове в знак на покорност при човека и при горилите. Когато горилата иска да избегне да бъде победена от мъжки по време на необуздания му танц или когато иска съвсем ясно да изрази покорността си, щом наблизко се намира по-вишестоящо животно, тя се снишава до земята. Животните лягат по корем, навеждат главата си надолу и прибират предните и задните си крайници под тялото, така че остава изложен само широкият им гръб. При това младите понякога, поставят единия си крайник над темето. По този начин те прикриват уязвимите части на тялото си, но преди всичко това спира всякаво желание на по-вишестоящото животно за нападение. И ние хората имаме твърде подобно поведение. Дълбокият поклон, реверансът на дамите в края на краищата не изразяват нищо друго, освен преданост и подчинение. Когато туземецът Петкан срещнал за пръв път Робинзон Крузо, той се проснал по цялата си дължина на земята и сам поставил крака на Робинзон на врата си. При много туземни племена поданиците също лазят на четири крака или лягат по корем пред владетеля, както е било при нас в миналото. При племето някиуза в Югозападна Танзания е прието жената да се покланя и да отмества погледа си встрани, когато поздравява мъж. Навярно кимането с глава за поздрав идва от желанието да се покажат миролюбиви намерения, също както при

горилата. Ето една проява на поведение у човека, наследена от животните.

Сътрудникът ми д-р Шмит проведе през последните години във Франкфуртския зоопарк електрофоретични и други много грижливи сравнителни изследвания на кръвта на човекоподобни маймуни, хора и други маймуни. Като се съди по резултатите, горилата стои най-близко до човека след шимпанзето, но във всеки случай пред азиатския орангутан. Това като че се изразява и в нрава, и в начина на живот на горилите. И макар родствено да сме най-близко до шимпанзетата, ние хората често намираме горилите по-привлекателни, отколкото шимпанзетата с тяхното поведение, което именно по неприятен начин отразява и нашите лоши човешки качества.

Горилите са изключително растителноядни. Шимпанзетата се карат помежду си. А според изследванията на Джейн Гудол, проведени в малкия национален парк Гомбе в Танзания, шимпанзетата отвлечат в полустепните области дори малки маймуни, убиват ги и ги изяждат. При живеещите на свобода горили, напротив, никой още не е могъл да установи, че приемат и животинска храна. Шалър е проверил няколко хиляди купчинки изпражнения от свободно живеещите горили и нито веднъж не се е натъкнал на косми, хитинови брони от насекоми, кости, части от кожа или други следи от животинска храна в тях. Когато са затворени обаче, горилите ядат доста охотно и месо. Това навярно се дължи на пълната промяна в храната им и на липсата на белтъчни вещества.

Те ядат с ръце. Удавени горили. На свобода горилите не обръщат никакво внимание на току-що убити животни, покрай които минават. Веднъж група горили почивали на 3 м. от един мътещ гълъб и не може да не са го забелязали. Но те не го закачили. Главната им храна се състои от листа, пъпки, млади филизи и издънки, както и от меката част на растенията. Понякога откъсват парчета кора от дърветата и я изяждат. При яденето те си служат почти винаги с ръцете, рядко гризат растенията направо с устата. Те и по това се различават от шимпанзетата, които се хранят преди всичко с плодове и по-малко с листа и филизи. Шалър е установил към 100 вида растения, употребявани от горилите като храна. Самият аз, когато в района Кисоро проследих дирите на група горили, опитах всички растения, с които се хранят. Повечето от тях имаха горчив вкус. Тези растения

навярно утоляват и жаждата на горилите. На свобода никога не са наблюдавани горили да пият вода, макар да преминават потоци, дълбоки 30–60 см. През дълбоки и по-широки реки те не минават или само когато някое дърво е паднало през тях и може да им послужи за мост. Горилите, също както човекът и останалите два вида човекоподобни маймуни, не умеят да плуват, за разлика от почти всички други по-низши маймуни и изобщо от почти всички останали видове животни. Неведнъж те са се удавяли във водните капали в зоологическите градини.

Горилите се хранят, тъй както се движат бавно из гората, в същност през целия ден, освен когато легнат да си починат. Те никога не бързат и не завиждат на храната на другия. Тъй като листата и растенията не са много хранителни, горилите трябва да поемат големи количества от тях. Само сухата маса в изпражненията от един ден тежи 1–1,5 кг.

За разлика от шимпанзетата горилите не употребяват никак ви инструменти. Горилите не са любопитни. Живеещите на свобода горили досега никога не са били наблюдавани да използват както шимпанзетата пръчки или други неща като инструменти. И към чужди предмети те не проявяват любопитство. Веднъж например раницата на Шалър стояла на не повече от 5 м. от един черногръб мъжки. Животното погледнало веднъж към нея и това било всичко. Група горили, които минали покрай къс бяла хартия, открояваща се силно сред горската зеленина, в случая използвана за маркиране на пътеката, не ѝ обърнали никакво внимание. Подобно нещо било забелязано и при други случаи. По нрав горилата е затворена в себе си, или, както биха се изразили психолозите, „интровертирана“, и то както на свобода, така и в зоопарка. Ние хората навярно бихме живели много по-дружелюбно и по-миролюбиво помежду си, ако родствено бяхме по-близо до горилите, отколкото до шимпанзетата.

Как стои въпросът със сетивата на горилите? Те виждат, чуват, усещат миризмата приблизително толкова добре, колкото ние хората. Сутрин между 6 и 8 часа те стават от приготвеното от самите тях място за нощуване. След това се хранят в продължение на около два часа, а между 10 и 14 часа отново си лягат да почиват, като само от време на време стават за малко, за да похапнат нещо. Малко преди да падне здрач, към 18 часа, си изграждат меки гнезда. Също и при

построяването на тези спални съществуват местни обичаи точно както при храненето. Растения, които в дадена планинска област служат за главна храна на живеещите там планински горили, изобщо не биват докосвани от обитаващите друга местност горили, макар те да растат и там. Уловените вече по-големи или напълно развити горили доста дълго време отказват да ядат хляб, банани и растения, с които не са свикнали. Само малките горили са склонни да приемат тази храна.

Как си правят постелята гориците. Те не хъркат. Що се отнася до гнездата на гориците, например в областта на Кабара направо на земята ги правят 9 от 10 животни, а в областта Уту — само 2. Гориците превиват издънки и ниски храсти така, че да се образува пружинираща постеля. Те правят подобно нещо и по върховете на дърветата или там, където се раздвояват клоните. Естествено, такова гнездо може да издържи и човек. Шимпанзетата също си правят подобни гнезда, само че много по-високо и никога на земята. Горилата си прави за всяко нощуване ново гнездо, и то почти винаги на друго място. Гнездата се намират само на няколко метра едно от друго; няма точно определено правило на кое място в общата спалня ще спят женските, малките или водачът. В областите Уту и Кизоро гориците построяват спалните си понякога само на 30–70 м. от селищата на хората. Впрочем гориците не хъркат.

Сребристогоърбите мъжки рядко си правят гнезда по дърветата, те спят на земята. Общо взето, животът на гориците протича на земята. Възрастните животни се покатерват предпазливо на дърветата, за да събират храна или за да могат да наблюдават по-добре отгоре. Женските се качват два пъти по-често по дърветата, отколкото мъжките, а младите животни — дори четири пъти.

Сериозно и замислено поглеждат към изследователите грамадните човекоподобни животни. Те побягват едва когато човек ги погледне втренчено или се опита да се приближи съвсем до тях. Съобразява ли се с това, човек може да стои с часове на 20–30 м. от група горили.

*На 3 май 1967 година във Франкфуртския зоопарк се родиха двете
горили близнаци Алис и Елен. Макар и близнаци, те се различават не*

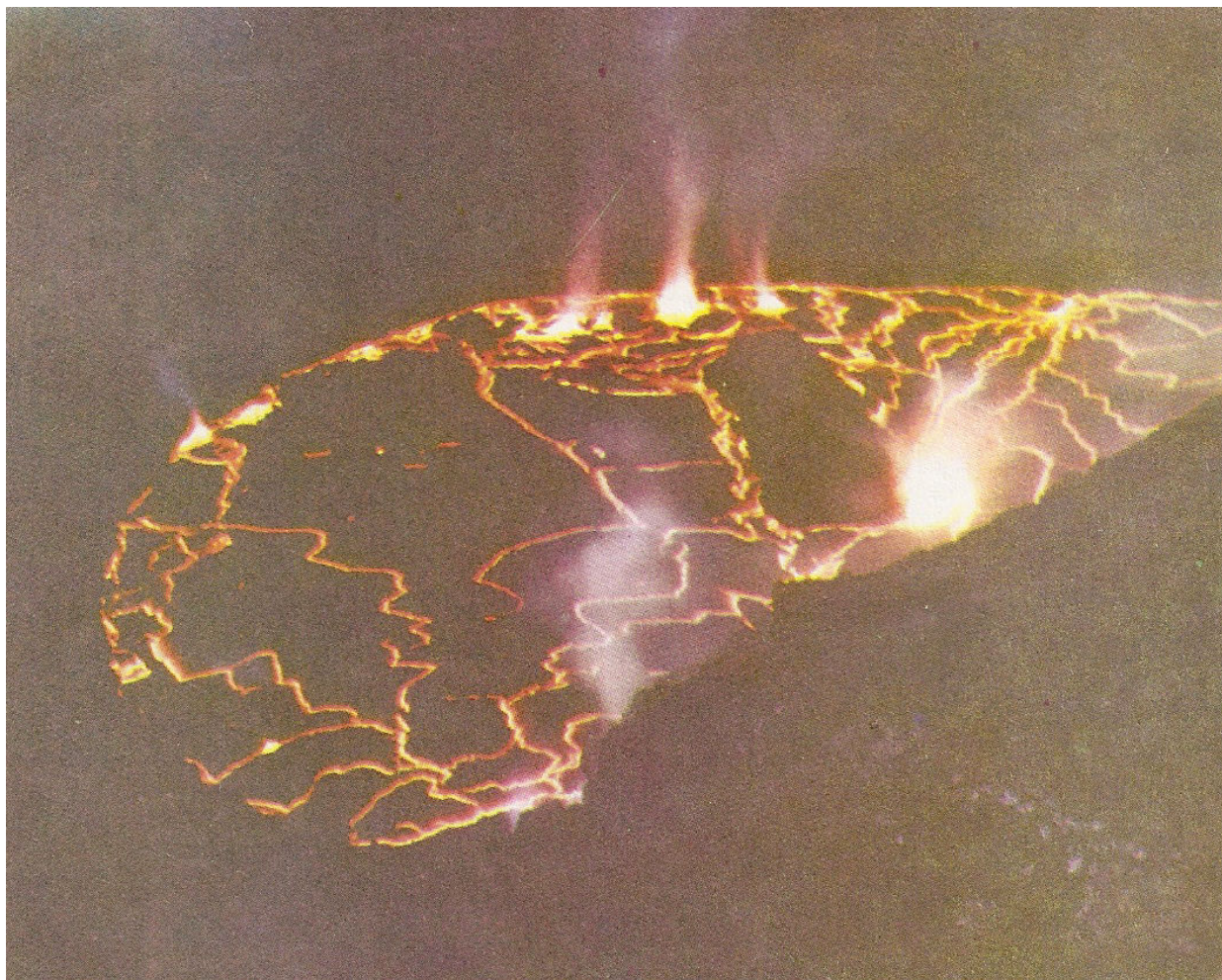
само по външност, но и по характер.

Едно изоставено от майката малко горилче създава толкова грижи, колкото наше бебе, дори повече. Но то храни същата гореща обич към приемната си майка и обикновено през целия си живот остава привързано повече към хората, отколкото към горилите. Това е Макс, първата горила, родена във ФРГ.

Израснала под грижите на хората, женската горила Тото достигнала възраст най-малко 36 години. Това е максималната възраст, известна за горилите. Тото много обичала котките и така се сприятелявала с тях, че постоянно ги носела със себе си, пък и те самите се връщали при нея. Тъй като от бебешката си възраст Тото живяла само сред хора, по-късно тя изобищо не могла да се сприятели с мъжка горила.

Родината на планинските горили се намира по склоновете на вулканите Вирунга. Околностите на тези вулкани са едни от най-гъсто населените райони на Африка. Наред с угасналите вулкани в Заир може да се срещнат и действащи — например вулканът Нирагонго, висок 3470 м., чийто напълнен с лава кратер ние наблюдавахме от самолет.

Горилите прекарват по-голямата част от деня на земята, а не по дърветата, както мислят мнозина. С изключение на човека, те едва ли имат други естествени неприятели, поради което и не се стараят да се движат много безшумно. Храната им се състои почти изключително от листа, от сока и кората на около 100 различни вида дървесни растения и от много малко плодове. Месо изобщо не ядат.

На две женски горили се падат три мъжки. Горилите правят слънчеви бани. Женските горили раждат на всеки три и половина до четири и половина години по едно дете. Почти половината обаче умират като малки или в юношеските си години. В групите се падат две женски на един мъжки. Прибавят ли се и живеещите поотделно или по две мъжки горили, тогава на всяка женска се пада по един и половина мъжки. Изглежда, че смъртността при мъжките индивиди е по-голяма. В малките райони на централноафриканските планини, доколкото изобщо тук обитават горили, на 1–4 кв.км. живеят средно по една от тези човекоподобни маймуни великани. Горилата съвсем не е същество, което се чувства добре само в горския сумрак. Макар да живеят в

гората и при това (поне планинските горили) в райони с мъгли и дъждове, те съвсем не избягват слънцето. Напротив, очевидно се радват, когато то се покаже. Някои животни прекарват повече от два часа по гръб на яркото слънце, докато по горната им устна се появят капки пот, които после се стичат като поточе по гърдите. Горилите никога не отбягват слънцето, напротив, стават от мястото, където почиват, и се преместват на припек.

Как понасят дъжда. Когато изследователят минал сред група горили, те едва вдигнали глава. Горилите не обичат дъжда. Когато завали краткотраен проливен дъжд, много често те се преместват под върховете на дърветата, като седат непосредствено до стъблата, където се запазват сухи. Но често пъти остават просто на дъжда. Слабият дъжд не ги смущава особено. Тогава обикновено само спират да търсят храна. Ако завали дъжд, когато вече са се настанили да почиват, легнали по гръб, те се обръщат по корем или седат. Когато започнат силни дъждове, горилите слизат от дърветата, ако са горе, а малките се връщат при майките си. Ако останат на открито, животните навеждат глава напред, така че брадичката им да докосна гърдите, и кръстосват ръце на гърдите си или слагат лявата си ръка на дясното рамо. Майките често вземат малките на ръце и се навеждат напред, за да ги пазят от дъжда. В това положение горилите продължават да седят неподвижни, без да издават нито звук, и оставят водата да се стича от раменете и от веждите им. Така те имат много жалък вид. Тогава нищо не ги смущава. Веднъж Шалър минал, без да предупреди животните, направо през една така седяща група и само една горила вдигнала глава. Друг път той отишъл при тях, като горилите можели да го виждат добре, и седнал на 3–10 м. под едно надвиснало стъбло. Въпреки че го поглеждали, те не се махнали оттам. Трябва да вали силен дъжд повече от два часа, за да могат горилите да се решат по време на дъжда да търсят храна. Те никога не напускат спалните си гнезда колкото и силно да вали. При силни градушки поведението им е същото.

Когато гърми, а в планината това се случва често, горилите не се плашат. Два пъти обаче много силен гръм стреснал животните, а така също и наблюдателя им. Тогава единият от мъжките бързо вдигнал глава и погледнал към човека.

Горилите не се смущават от шимпанзета и слонове. Тези самоуверени горски великани не обръщат ни най-малко внимание на

останалите животни. Москити или други жилещи и хапещи насекоми в Кабара поне няма. Когато гарвани или други птици внезапно се спуснат долу при горилите, те се плашат и понякога се сърдят. Един път и самият наблюдател се изплашил колкото тях. Веднъж един дървесен даман, животно, голямо колкото домашно зайче, се измъкнал от повален дънер, върху който седяла горила. Въпреки че наоколо се намирали и други горили, никоя не му обърнала внимание. Слоновете и горилите също малко се интересуват едни от други, макар горилите да отбягват планинските склонове, утъпкани и опасани от слонове. Стада шимпанзета понякога се навъртат наблизко, без да се стига до скарвания, а може да се случи стада шимпанзета и горили да спят недалеч едни от други. Изглежда, че и от едрите червени горски биволи горилите малко се интересуват.

Леопард убива две горили. В книгите често се описва как леопарди задигат малки горили, особено през нощта. В Кабара няма никакви положителни данни за това. През цялото време на наблюденията само веднъж е изчезнало малко горилче от една група, но причината не е била установена. А изпражненията на леопардите в тази местност са съдържали само косми и остатъци от дукери — дребни горски антилопи, и от дървесни дамани. В областта Кисоро в Руанда, която е по-малка и където гората все повече се изсича за земеделски площи и селища, навярно броят на дукерите е намалял много в резултат от лова и браконьерството. Там веднъж е била намерена мъжка горила, убита в борба с леопард, а друг път — една женска. Леопардът я бил нападнал, както си спяла в гнездото, и двете животни се търколили заедно надолу по склона. Изследователят е наблюдавал също как един черен леопард дебнешком се промъкнал към един мъжки, който седял сам, без да подозира нищо. Горилата обаче се отдалечила, преди пантерата да се била приближила достатъчно до нея.

Не е различно поведението на горилите и към човека. Шалър на три пъти се натъквал в гората на отделни горили, като изненадата и за двете страни била голяма. Макар разстоянието да било само 1,5–2,5 м., горилите — двата пъти били женски, единия път мъжки — не показали никакво намерение да нападат. Единият път женската изкрещяла и побягнала на около 3 м., но другите две животни само вдигнали поглед и повече не се заинтересували от изследователя, когато той бавно се

оттеглил. Повечето пъти групи горили стояли с часове на 20–25 м. от наблюдателя, когато той се намирал на съвсем открито място.

Горилите нападат хора само при самоотбрана. Когато група горили срещнат хора, те миролюбиво се оттеглят и изчезват. Това е обичайното им поведение. Горилите могат да наранят човек единствено ако се стреля по тях, ако бъдат обкръжени, когато се ловят отделни живи животни и в редки случаи — ако биват пропъждани от нивите и градините на хората. Когато убият водача, туземните ловци избиват женските просто с тояги. Често животните дори не се опитват да бягат. Жално е да се гледа как горките горили само държат ръцете си над главите, за да се предпазят по възможност от ударите, и как продължават да стоят в тази поза на подчинение.

Между 1950 и 1959 г. в мисионерската болница в Китсомбиро, близо до Луберо, са били лекувани девет души с наранявания, причинени от горили. Само шест от тях са изисквали по-продължително лечение в болницата. Трима африканци били ухапани, когато затворили един отделно живеещ сребристогоръб мъжки и искали да го убият. Нанесените от него рани били на бедрото, прасеца и ръката. При друг случай черногоръб мъжки бил обкръжен от ловци. Един от тях побягнал и се подхлъзнал. Горилата го сграбчила за коляното и петата и го ухапала в прасеца, като откъснала 18 см. от мускула. Преди няколко години в Кайонза един банту бил ухапан отзад. Хората от племето батва още се смеят, когато разказват за тази случка, понеже човекът дълго време не можел да сяда. Обикновено мъжките горили поемат отбраната, но понякога и женските правят това. В Камерун се смята за срамно човек да има рани от горилата, понеже всички знаят, че животното не би нападнало, ако човек не се изплаши и не побегне.

Не е горски дявол. Въпреки огромната си сила и фигура горилата е миролюбиво и сговорно животно. Тя в никакъв случай не е коварен горски дявол. Образът, в който ловците я представят, е клеветнически. Може би това произлиза от собственото им чувство за вина. Убиването на човекоподобна маймуна вероятно се отразява върху ловеца така, както ако той би застрелял човек. И празът на лицето, повелението, погледът на горилата са така непоносимо човекоподобни. Пред собствената си съвест и пред останалите човекът обаче извинява едно убийство винаги най-добре, като представя противника си като престъпник, изверг и убиец или най-малко като непредизвикан

нападател, който е трябвало да бъде убит при самоотбрана. Нека си спомним само войните между нас хората. Имаме ли наистина правото, можем ли да поемем отговорността да позволим същества като горилите да изчезнат напълно от лицето на Земята?

[1] Сега този парк е преименуван на Киву. — Бел.прев. ↑

ГОРИЛАТА, КОЯТО ПОЗНАВА САМО ХОРА

Всичко, което кукурига, някога е било яйце.

Африканска
поговорка

През 1953 г. извърших преброяване на всички горили, които живееха извън Африка. (Имаше всичко 56 горили; през 1967 г. броят им се увеличи — 302 равнинни и 12 планински.) Тогава научих, че една дама държала в къщата си възрастна горила. А това може да развълнува всеки, който знае какво представлява една напълно развита горила. Не успях обаче да вляза във връзка с тази легендарна дама от Куба, узнах само, че животното било женско и още през 1932 г. попаднало като съвсем малко бебе в нейните ръце.

Междувременно влязох във връзка със собственицата на горилата госпожа Мария Хойт и през последните години често си пишехме писма. Когато през 1926 г. господин Е. Кенет Хойт се оженил за младата австрийка, той се отказал от търговската си дейност в Южна Америка. След това двамата само обикаляли света; те посетили Цейлон, Алжир, Мароко, Индокитай, Япония, Европа, Хонконг, цяла Източна Африка. Никога не се застоявали повече от шест седмици на едно място. Най-сетне стигнали Западна Африка.

Кокошките усещат змиите и предупреждават. Може да се каже, че в Западна Африка с госпожа Хойт се случило събитие, което определило по-нататъшната ѝ съдба. През 1932 г. двамата съпрузи пътували с товарни коли от Брега на слоновата кост през тогавашна Френска Западна Африка, Судан, Нигерия и Чад. Прекарали осем месеца в път, като изминали по лоши пътища 13 000 км. Тъй като Кенет още като момче отглеждал петли борци, през цялото време от Брега на слоновата кост носел със себе си 10 кокошки носачки. Вечер, когато на мястото за пренощуване ги пускал от кафезите навън, те веднага хуквали към кошниците, които им служели като гнезда, за да

снесят яйцата си. Когато нямали търпение да отидат дотам, снесали ги в кутията за термосите или в нещо друго. Архи, петелът, прогонвал всеки местен петел от селата, който се приближавал до кокошките. Африканските кокошки имат учудващо остър усет за опасност. Те кълват отровни паяци и скорпиони, дори и малки змии и ги унищожават бързо, без да се страхуват от тях. Приблужи ли се към тях по-едър неприятел, те предупреждават всички е каканижене. Понеже било наредено на прислужниците да проверяват причината за всяка паника сред кокошките, те често се натъквали на опасни змии, които висели от клоните на дърветата или се подавали изпод някой транспортен сандък.

Така се е ходело на лов за горили... Във Френска екваториална Африка, днешната република Конго — Бразавил, Кенет отишъл на лов за горили. Обещал бил на експозицията на Американския естественоисторически музей в Ню Йорк кожата на една голяма горила. В този лов участвували не само неговите 14 прислужници и двамата му шофьори (един бял и един чернокож), но и не по-малко от 200 туземци от околните села. Семейството горили било вече обкръжено от туземците на един остров сред широка река. След това животните били насочени да минат непосредствено край ловците. „Веднага след една женска с детенце на ръце през гъсталака се промъкна огромен мъжки. В него имаше нещо внушително и благородно — пише госпожа Хойт — и затова се боях за него. Сърцето ми биеше силно и болезнено, когато с един замах на мощните си ръце той дръпна преплетените клони встрани и изчезна. После чух изстрел и почти веднага след това дотича оръженосецът на мъжа ми Али, който викаше и махаше с ръце «Мемсахиб — крещеше той, — голямата горила е мъртва, свърши се!».“

Вместо една били убити осем горили. За съжаление случило се нещо по-лошо. Без знанието на съпрузите Хойт туземците били поставили здрави мрежи в гората и вкарали цялото семейство горили в тях. Вместо една били убити с копия осем горили. Останало едно-единствено бебе, тежко 4 кг.; то яростно хапело и драскало голите гърди на главатаря на туземците, който го бил сграбчил. Госпожа Хойт протегнала ръце към него и злощастното животинче се приютило у нея и веднага се успокоило. След това клане Мария Хойт се чувствувала задължена да спаси поне живота на това малко същество, което не

можело още дори да ходи. Една млада майка туземка с напращели гърди била дойка през първите седмици, докато били в Африка. След това младият африканец Абдулах оставил трите си жени и заминал със семейство Хойт като гледач. Така пристигнали в един хотел на „Рю дьо Риволи“ в Париж.

Детски лекари на консулт в парижкия хотел. В Париж малката Тото се разболяла от тежка бронхопневмония. Един детски лекар веднага ѝ поставил инжекция с кислород в краченцето, но от това то се подуло като балон. В хотела бил донесен портативен рентгенов апарат, била поставена и кислородна палатка и всеки ден няколко лекари се консултирали в съседната стая. Те успели да спасят малкото, но то станало толкова разглезено, че спяло или при госпожата, или при господин Хойт.

Одобрявани и неодобрявани дамски шапки. Когато приемната майка на Тото заминала на почивка за Ароахон на крайбрежието близо до Бордо, придружавала я свита от пет души. Не било лесно да се ходи с малката Тото на плаж. Постоянно я заобикаляли тълпи любопитни хора, обикновено жени. Трудно могло да се установи обаче кое ги привличало повече — малката горила или много красивият Абдулах. Той флиртувал с всички камериерки, така че госпожата трябвало да го предупреди за отмъстителните любовници и съпрузи. Най-подир тя се преместила в частен апартамент, където можела да се разхожда с малката Тото на балкона, без да бъде обезпокоявана от любопитни хора. Тото започнала да се заглежда все по-критично в тоалетите, които носела приемната ѝ майка. Тя одобрявала и обичала само няколко шапки и внимателно ги докосвала с пръстите си. Другите не ѝ харесвали. С бързо движение ги дръпвала от главата на госпожа Хойт и обикновено в същия миг смачквала и разкъсвала най-новата парижка мода.

Стюардите на кораба не трябвало да открият черното бебе. Преди да се качи на кораба за Хавана, опитната госпожа Хойт дала на черното си бебе приспивателно. Така пасажерите и екипажът на кораба смятали, че на борда е нейното бебе, грижливо покрито в кошчето. Мария Хойт била наела цял апартамент и още три други помещения. Така по време на пътуването тя все успявала навреме да премести Тото и двете кучета порода шпиц от едното помещение в другото. По този начин стюардите не могли да ги видят. В Хавана господин Хойт

междувременно бил купил подходяща къща. Двамата се надявали, че тропическият климат на Хавана ще действа благоприятно на нежното хранениче. Тази вила, изглежда, не била твърде малка, тъй като днес в нея е настанено едно посолство.

Там пораснала Тото. Какво е вършела като дете, зная много добре, тъй като през последните години и самите ние имаме бебета горили в нашето жилище, но, разбира се, не сме ги оставяли при нас до такава възраст, както Тото. Но кой друг в света, освен госпожа Хойт е правил такова нещо?

Тото рисува. Тото обичала да си играе с твърди гумени топки. После седяла с часове пред каменните плочи и рисувала върху тях с тебешир странни фигури. Понякога те приличали на числа; градинарите и домашните прислужници заставали около горилата и я наблюдавали, а после бързали да зложат тези номера в лотарията. Веднъж дори спечелили. Майката на госпожа Хойт научила Тото да рисува с пръсти във въздуха: един кръг за лицето, три точки в него за очите и носа и една чертичка за устата. Често пъти Тото я поздравявала, като с показалеца си правела същата рисунка във въздуха, сякаш това били знаци на таен съюз. По-късно Тото изобразявала такива лица върху плочите с тебешир. Макар да не ставали особено хубави, все пак ясно личало, че това са човешки образи.

Страстта на Тото към парчета лед. Малката горилка обичала всичко, което било студено. Когато станала на две години, тя обичала да се занимава с един старомоден хладилник, който стоял на терасата за персонала, пред кухненската врата. Но не ястията търсела там Тото, а леда. Тя издебвала момент, когато нямало никой наблизо, заключвала кухненската врата, поставяла един стол пред нея, сядала върху него, така че никой да не може да излезе на терасата, и оттам посягала към хладилника. Често разнасяла парчета лед, тежки над 10 фунта, понякога ги криела в градината или ги чупела върху плочите. Въпреки че на свобода горилите никога не ядат животинска храна, Тото обичала месо дори когато имало още кръв. Тя запазила това предпочитание и когато станала голяма.

Обидена. Освен госпожа Хойт, съпруга ѝ, майка ѝ, Абдулах и една от домашните прислужнички Тото не търпяла никого около себе си. Тя хапела и драскала всички останали, които се опитвали да се

приближат до нея. Веднъж се държала много лошо и старата госпожа Хойт я плеснала съвсем леко. Тото веднага почнала да реве с цяло гърло, свила се в един ъгъл на стаята, обърнала лицето си към стената, затропала с крака и плакала с все сила, докато всички вкъщи дотичали, за да видят какво се е случило. А какво ли пък е било, когато Абдулах трябвало да се завърне в Африка?

Абдулах купува три месарници. Напускането на Абдулах било неизбежно. Колониалното правителство изисквало всеки прислужник, заминал с работодателя си за чужбина, да бъде върнат обратно на разноски на работодателя най-късно след две години. Когато отпътувал от Хавана, Абдулах твърде малко приличал на някогашния оръженосец с риза и панталони в цвят каки, който бил тръгнал със семейство Хойт от Танганика по света. Сега той пътувал с три големи куфара, пълни с ризи, вратовръзки, бельо, обувки и шапки и много подаръци за жените и за приятелите си. Така приличал по-скоро на заможен харлемски джазов диригент, отколкото на млад африканец. Веднага щом пристигнал вкъщи обаче, продал доста скъпо цялата си европейска екипировка. Докато отсъствувал от къщи, трите му жени добре вложили парите, които той редовно изпращал вкъщи. С тях Абдулах отворил магазин и скоро държал три месарници в различни села.

През следващите седмици госпожа Хойт изпробвала пет различни гледачи на Тото. Една кубинка се стараела да развеселява малката горила, като непрекъснато дрънкала пред лицето ѝ с кастанети, каквито се употребяват при румбата. Най-подир Тото така се разгневила, че дръпнала кастанетите от ръката на жената и ги строшила върху главата ѝ. След това госпожа Хойт имала щастието да намери един много способен млад испанец на име Томас, който се грижил 30 години за Тото и остарял заедно с нея.

Шимпанзета на литургия в параклис... Преди това Томас бил на работа при някоя си госпожа Абрен, която имала особено влечение към човекоподобните маймуни. Тя за пръв път отглеждала шимпанзета на затворено и вярвала, че тези толкова наподобяващи човека животни притежават и „безсмъртна душа“. И затова построила в имението си параклис и ходела с хранениците си на литургия... Когато госпожа Абрен починала, синът ѝ дал голямата сбирка човекоподобни маймуни на различни зоологически градини и така Томас останал без работа. Той скоро се привързал толкова силно към горилата, че не я напускал

ден и нощ години наред, освен понякога за един час следобед. Първите шест години той не прекарал нито една нощ далеч от Тото. Известно време спели в новата, построена специално за животното къща, при това на едно легло.

Но от време на време посред нощ Тото се затъжавала за госпожа Хойт или за мъжа ѝ. Тогава се измъквала тихичко от леглото, без да буди Томас, отваряла безшумно вратата, заключвала я отвън и се отправяла към спалнята на съпрузите.

Железен усмирителен креват. По-късно бил направен железен креват специално за нея. Той имал капак от железни решетки, с който горилата била заключвана в кревата. Креватът имал пружина и дюшек, но в единия ъгъл на дюшека била изрязана дупка и под нея стояло гърненце. За разлика от децата и хората Тото бързо свикнала да държи леглото си чисто. Тя използвала тази тоалетна и през деня. Скоро се научила също да отваря всички кранове и да пие вода. Кубинската вода обаче била опасна за пиене, затова всички чешми трябвало да бъдат така преустроени, че да се отварят само с гаечен ключ. Впрочем години наред проби от екскрементите и урината на Тото се изпращали редовно за изследване в един медицински институт. Те носели само надпис „бебе Тото“ и през цялото време никой от лабораторията не се усъмнил, че не се касае за човешко дете.

Тото и Томас се хранели винаги заедно, като всеки от тях получавал храната си на отделен поднос. Ако най-напред бил донасян подносът на Томас, Тото се ядосвала много и присвоявала ястията му. Когато двамата получавали подносите си едновременно, тя най-напред преглеждала внимателно подноса на Томас, за да види дали там няма нещо, което тя не е получила. Ако намирала нещо, прибирала го и опитвала дали е вкусно. Ето защо Томас и Тото винаги получавали еднакви ястия. Между другото през целия си живот Тото се хранела с лъжица.

Тя отключва всички врати. Премята се по стъпалата. На три години Тото била силна колкото двама мъже и палава за дузина хлапета. Нямало врата вкъщи, която тя да не можела да отключи. Изобщо нямамо никакъв смисъл да се заключват заради нея вратите, защото тя търсела ключа, докато го намери, или счупвала дръжките. Когато пораснала и станала по-тежка, Тото скоро разбрала, че лесно може да отвори врата, като я повдигне с рамо.

От къщата имало широка стълба надолу към градината. От двете ѝ страни имало мраморни перила, дълги 7 м., а в средата и на края на перилата — по един мраморен стълб. Веднъж Тото бързо се затичала нагоре по стъпалата, покатерила се на едното от широките перила и се спуснала светкавично по него. Изглеждало, че ей сега ще се блъсне в стълба, но тя го обиколила, като се хванала за него с ръка, завъртяла се в полукръг във въздуха и оттам се спуснала по долната част на перилата, завъртяла се също и около крайния стълб, скочила на мраморния под и се преметнала през глава няколко пъти. Оттогава това станало любимата ѝ игра, когато ѝ се разрешавало да стои във вилата. И по цялата стълба, от горе до долу, се преметала през глава. Затворена в кревата, който двама мъже не могли да вдигнат, Тото се придвижвала с него през цялото помещение до звънеца и звъняла за прислугата.

В къщата до гаража, построена специално за нея, имало една стая за игра с размери 5x8 м. и една спалня — 3,5x5 м., откъдето се влизало в заградено с решетки място — 13x27 м. Там Тото била затваряна само когато имало гости вкъщи, които се бояли от нея. Иначе вратата стояла винаги отворена и Тото можела свободно да тича насам-натам, колкото иска. В началото леглото на Томас се намирало до нейното в спалнята; по-късно в продължение на месеци той го премествал постепенно, сантиметър по сантиметър, докато стигнал в стаята за игра. Томас започнал да заключва междинната врата и най-после можел да спи при заключена врата, без Тото да плаче и да крещи.

Тото заключва гледача си. Когато веднъж Томас се намирал в нейната спалня, Тото се измъкнала тихомълком, заключила вратата отвън и я залостила. След като затворила добре гледача си, тя започнала да танцува от удоволствие в другото помещение. Едва след един час, когато се наситила на играта, Томас успял да извика Тото при вратата, скарал ѝ се от стаята и ѝ заповядал да отвори.

Тя превзема и пералното помещение. Тъй като Тото много обичала да къса всичко, каквото ѝ попадне, Томас ѝ давал да играе с големи палмови листа и други клонки, защото, когато нямала занимание, никога не се знаело какво може да направи.

До гаража се намирала пералнята. Един от любимите трикове на горилата, когато никой не я наглеждал, бил бързо да сграбчи от

простора ризи или кърпи за лице и да ги скъса. След като нищо не помогнало, наложило се мястото за простирание да бъде заградено, а така също и вратите и прозорците на пералнята. И въпреки това Тото все успявала да отвори някоя от железните врати. Прислугата веднага с крясъци се разпръсвала във всички посоки, а Тото завладявала мястото. Тя правела всичко на парчета, докато не се зададял Томас с бодливата пръчка, за да я заведе в къщата ѝ.

През по-голямата част от месеца Тото била добра и послушна. След това обаче за два-три дни ставала твърде неспокойна, а с нарастване на силата ѝ — и опасна. Според твърденията на госпожа Хойт тези опасни дни съвпадали с новолунието. Аз обаче съм по-склонен да смятам, че това е имало връзка с менструалния цикъл. Госпожа Хойт смята, че горилите достигат половата си зрелост на същата възраст, както хората. Днес обаче ни е известно, че при тях това става още на шестата им година. Госпожа Хойт оставила своя гост от джунглата да живее до деветгодишната си възраст свободно, без клетка!

Тото разбира испански. През дните, когато била неспокойна, Тото играела понякога на криеница с членовете на семейството и ги карала да я търсят с часове. Спотайвала се някъде в гъстите храсти и стояла съвсем тихо, докато някой от търсачите почти не се спънал в нея. Когато някой я откриел и повиквал Томас, тя веднага сменяла посоката и си избирала ново укритие. „Макар и да не можеше да говори, тя разбираше испански, както всяко испанско дете на нейната възраст. За щастие не знаеше да чете, така че ние си направихме табелки. Намерехме ли Тото, трябваше само да вдигнем една от тях нависоко, за да посочим на Томас в коя посока да върви.“ През тези дни на възбуда тя не искала да слуша дори и Томас. Хвърляла пясък и камъчета подир него, а веднъж хванала люлката и с все сила я запратила по главата му. Само електрическата пръчка я укротявала.

Горилата осиновява котка. Веднъж Томас и Тото намерили на любимото си място за игра под едно бананово дърво четири малки котенца на една котка от домакинството. Тото била във възторг. Тя най-внимателно разглеждала малките животинчета, усмихвала се, издавала с устните си някакви звуци, нещо като мх-мх-мх, и докосвала котенцата внимателно с пръстите си. Най-подир взела едно черно —

беличко котенце в ръце. Малкото животинче започнало да мърка доволно и се гушнало в гъстата топла козина на Тото.

Тото била така заета с новото си детенце, че не искала да чуе за нищо друго. Дори не поискала да танцува, когато Томас пуснал грамофона — нещо, което правела винаги охотно. На връщане носила малкото котенце в едната си ръка, като тичала на два крака и се подпирала с дясната си ръка.

Оттогава, където и да отидела, Тото вземала Бланкита със себе си, носела я понякога на гръб, понякога на врата си. Когато пораснала, котката стояла почти винаги при Тото. Един ден обаче тя родила шест котенца. От тях Тото си избрала пак едно малко мъжко котенце, което нарекли Принсипе. Оттогава майката вече не я интересувала. Когато Бланкита идвала, като се търкала о нея и мъркала, Тото едва я поглеждала и често пъти нетърпеливо я отстранявала с ръка.

Вали обича Тото. Друг приятел на Тото била Вали, кучка от породата английски бултериер. Вали била единственото куче, което не се страхувало от Тото. Когато била съвсем малка, горилата играела на тревата с всички кучета — търкаляла се като топка, хапела и дращела, но кучетата и самата тя обичали това. Когато обаче станала по-голяма и по-силна, веднъж, както си стояла права с едно куче в ръката, Тото го хвърлила надалеч. След това всички кучета започнали да се страхуват от нея — само Вали правела изключение. Тя винаги се присъединявала към Тото, която много я обичала.

Веднъж се стигнало до доста сериозен бой между кучетата. В началото това не заинтересувало особено горилата, която само се приближила, за да наблюдава. Изведнъж тя открила, че Вали лежи на земята и две от останалите кучета я хапят. В миг Тото се спуснала да помогне на приятелката си, издавайки дълбок, гърлен крясък.

Томас ѝ заповядал да остане на мястото си, но тя не го послушала. Той я хванал, а тя веднага го ухапала за ръката и го одраскала в яростта си, готова да се бие заедно с Вали. Най-подир Томас успял с помощта на трънливата пръчка да я закара в къщата и да я заключи. Но тя не била забравила случката. Когато два дни по-късно минавали с Томас през градината, те се натъкнали на едно от кучетата, които били хапали Вали. Тото светкавично се втурнала, показвайки му зъбите си. Ако Томас не се бил намесил и не направил всичко, каквото

могъл, сигурно щяло да се стигне до убийство. Оттогава двете кучета побойници трябвало да бъдат затваряни, когато Тото била на свобода.

Коняк за всеки изваден зъб. Когато била още малка и първото ѝ млечно зъбче започнало да се клати, Тото дошла при Томас с широко отворена уста и сложила единия си пръст на ръба на зъба, движейки го напред-назад, за да покаже, че се клати. Очите ѝ говорели, че иска обяснение. Томас взел един здрав конец, завързал го около зъба и с един замах го извадил. После ѝ дал малко коняк с вода, тъй като смятал, че ще бъде добре за раната. Тото го изпила и поискала още. Но Томас не ѝ дал повече. Оттогава щом някой зъб почнел да се клати, Тото веднага тичала при гледача си, показвала усърдно зъба и си отваряла устата, докато той завържел конца. След това искала коняк.

Тото обичала много и комарите. Докато в Куба през май и юни всички хора се чудели как да се спасяват от тези досадни насекоми, гъстата козина предпазвала горилата от тях. А щом кацнел комар на очите ѝ, Тото го хващала с ръка и го изяждала. Освен това тя с любопитство изчаквала комарите да кацнат върху нейните приятели от семейство Хойт и също ги унищожавала.

От ден на ден Тото ставала все по-силна и обичала да демонстрира това. Веднъж тя сграбчила дребния японец, градинаря Каяма, и се покатирила с него по външната страна на решетъчната ограда на своята волиера. Нещастникът ритал и викал неистово. Почти на 2 м. над земята горилата се наситила на тази лудория и го пуснала долу.

Един боксьор любител, приятел на домакина, поискал да подаде ръка на Тото през решетката, която за всеки случай била затворена. Макар че горилата била едва на пет години, господин Хойт предупредил госта си да не прави това. Но боксьорът се чувствувал много силен и въпреки предупреждението подал ръка на животното — той бил дръпнат с такава сила отвътре, че извикал от болка. Наложило се веднага да бъде закаран в болницата; за щастие рамото му не било счупено.

Единственият човек, към когото Тото никога не се държала грубо, била старата майка на госпожа Хойт. Тя често носела на горилата втората закуска. Тото винаги вземала ръката ѝ, целувала я и я държала до ухото си, за да чуе цъкането на ръчния ѝ часовник. Гледачът Томас обаче не можел да си позволи да носи часовник: Тото

го сваляла от ръката му и го счупвала. Може би е имала чувството, че това красиво цъкащо нещо подхожда само на милата стара дама с белите коси.

„Тото свободна!“ През последните години бил въведен сигнал със свирка. Щом запищявала свирката, това означавало, че Тото е свободна! Всеки, който се страхувал от нея, час по-скоро се скривал някъде. Все пак тя тежала 200 килограма. В такива моменти вратите се барикадирали, прозорците се затваряли. Колко доволна се чувствувала тя, че за известно време можела да прави всичко! В такива случаи обикновено се затичвала към къщата, блъскала вратите, покатервала се по решетките на прозорците и надничала в стаите. Гледачът се отбранявал от нея главно с бодливи клони и щитове, изплетени от вейки на бодливи храсти. Макар че неведнъж хубаво го нагласявала и непрекъснато му разкъсвала дрехите, той никога не заплашвал госпожа Хойт, че ще напусне работата си. И все пак положението ставало все по-непоносимо.

Тото счупва двете ръце на приемната си майка. През декември 1937 г., както играела с госпожа Хойт, Тото скочила от радост върху люлката така силно, че се залюляла срещу госпожа Хойт и я повалила на пода. Горката жена паднала по гръб на плочите и счупила двете си ръце. Когато грамадната горила разбрала, че я е наранила тежко, обзело я страшно отчаяние и започнала да целува приемната си майка. Понеже госпожа Хойт знаела, че ако разбере какво била направила Тото, мъжът и щял да нареди да я махнат от къщи, тя казала, че се е подхлъзнала и паднала. Но все пак забелязала, че той не ѝ повярвал напълно.

Минали 3 месеца, докато госпожа Хойт отново можела да си служи с ръцете си, както преди. Винаги, когато се намирала заедно с нея. Тото била твърде умърлушена, вземала ръцете на „майка“ си внимателно в своите, обръщала ги леко, разглеждала дланите ѝ, духала ги и ги целувала — също както госпожа Хойт правела с нея, когато Тото била още бебе и имала драскотини и ожулвания по ръцете си.

Тото се влюбва в мъже. Наскоро след това съпругът Кенет Хойт се разболял тежко и починал в една болница в Ню Йорк. За госпожа Хойт, която сега се чувствувала страшно самотна, ставало все по-трудно да задържи грамадната горила в имението си. Когато Тото навършила осем години, никой вече не можел да ѝ заповяда да

извърши нещо, което тя не искала да прави — толкова силна била вече. Освен това като че ли се влюбвала за два-три дни през месеца в някой от мъжете в къщата — ту в градинаря, строен красив млад мъж, ту в Хосе, втория шофьор, ту в домашния прислужник. В такива дни тя следвала обекта на симпатиите си из целия парк, сядала до него и непрекъснато го гледала втренчено, докато работел. Понякога Тото поисквала дори да го докосне, което Томас и госпожа Хойт гледали да предотвратят, понеже никога не се знаело какво може да се случи. Щом се опитвали да я отклонят от обекта на нейната любов или да я разсеят, обикновено тя се разсърдвала на приятелите си Томас и госпожа Хойт и хвърляла цветята, които иначе обичала, направо в лицето им. Ако се опитвали да я погалят, тя ядосано отблъсвала ръцете им.

Човек трябва да се просне на земята. Понякога Тото забравяла любовната си мъка и се търкаляла като голямо мече по тревата. След това изведнъж се изправяла в целия си ръст и нападала като разярен бик. Това ставало така внезапно, че нямало възможност човек да избяга, и тогава трябвало просто да се просне на земята и да се търколи настрани. Очевидно тя това и чакала, защото тогава агресивността ѝ обикновено изчезвала. Впрочем такива нападения съответствуват напълно на нападенията на дивите планински горили в планината Киву. Те също спират да хапят противника си или женската, щом се просне на земята в знак на покорност. Понякога Тото сграбчвала и приемната си майка за ръката или за роклята и я влачела няколко метра по тревата, по пътеката или през своята пясъчна площадка. Пускала я едва тогава, когато на виковете ѝ за помощ дотичвал Томас.

Тото крие предмети. Тя продължавала да се занимава със старите си игри. Вземала ръката на госпожа Хойт и с нея докосвала стъпалата на краката си или ребрата, за да покаже, че иска да я погъделичкат, а когато желанието ѝ било изпълнявано, се заливала от смях. После Тото показвала, че иска да я четкат, или лягала на пода, слагала главата си в скута на приемната си майка и мигом заспивала. Особено обичала да задига ключовете от някоя чанта и да ги крие в гънките между бедрото и големия си, силно издаден напред корем. Пъхнала ли там ключовете, Тото можела дори да тича, без да ги изпусне. Щом скриела нещо, тя си отваряла устата, повдигала езика си, разтваряла дланта и вдигала високо ръце, за да покаже, че предметът

не е у нея. Едва когато човек дълго я молел или ѝ се карал, Тото изваждала предмета.

Понякога самата Тото чувствувала, че изпада в лошо настроение. Усещайки, че играта ѝ става все по-лудешка, тя изведнъж прегръщала майка си, целувала я и после я бутвала от масата, на която седяла. А щом възбудата ѝ се засилела, Тото смъквала дрехите от тялото ѝ, накъсвала ги и ги замъквала някъде на покрива. Затова госпожа Хойт държала в стаята на Тото за игра специално чекмедже с резервни дрехи.

Според госпожа Хойт горилата не е способна да се владее. Тя смята, че именно в това се състои най-голямата разлика между горилите и хората, по-важна дори от неумението на тези човекоподобни маймуни да говорят. Единствената проява на самоконтрол у тях се изразява в това, че се стараят да прекратят общуването с приятелско същество, щом почувствуват, че възбудата или гневът им скоро ще ги овладее.

Антипатия към фотографите. Тото не обичала слънчевата светлина и винаги търсела възможност да стои на сянка. По тази причина тя постепенно намразила всички фотографи. Тъй като горилата има черна козина, фотографите все се опитвали да поставят Тото на слънце, за да я фотографират. Затова на много снимки отстрани се вижда крайт на електрическата пръчка, с която Томас е трябвало да задържа агресивността ѝ срещу фотографа и малката щракаща камера.

Надхитрена. Веднъж през 1940 г., когато Тото пак беснеела навън и всички треперели от нея, госпожа Хойт успяла да я прибере с хитрост в клетката: Шофьорът трябвало да хване госпожа Хойт за раменете и да я раздруса и тя завикала: „Тото, ела, помогни ми!“ Почти в същия, миг се чули тежки стъпки по каменните плочи — горилата се втурнала стремглаво в помещението. Щом зърнала Хосе, тя загрухтяла заплашително и се спуснала като бърз влак към него; очите ѝ святакали от ярост. За щастие Хосе избягал в последния миг през вратата и я затръшнал зад себе си, точно пред лицето ѝ. Тото заудряла с юмруци по вратата и започнала да я блъска с рамене, за да я разбие. Все пак госпожа Хойт и Томас успели да затворят горилата.

Горилата и гледачът ѝ се утешават взаимно. Властите предупреждавали госпожа Хойт, че ще наредят огромната и опасна

горила да бъде застреляна. И така през 1941 г. се наложило госпожа Мария Хойт да предаде Тото на цирк „Ринглинг Бръдърс“. Тя не я продала, а си запазила правото да я взима, когато и колкото време поиска. Най-трудно се оказало обаче настаняването на Тото на кораба за Флорида. За тази цел горилата била затворена в железния си креват, около който поставили още една здрава стоманена мрежа. Когато забелязала какво става, Тото побесняла. Хванала се за железните пръчки на леглото си, в което била затваряна за всеки случай години наред, и ги счупила, макар че били дебели 2 см. Дванадесет яки мъже се мъчили два часа да изнесат грамадната горила заедно с кревата ѝ от къщата и да я настанят във фургона жилище, поръчан специално за тази цел. Когато железният креват най-после бил наместен във фургона и отворен, Тото изскочила бясно от отворения креват и се втурнала към Томас — прегърнала го, треперейки, и искала да я утеши. През цялото пътуване на кораба тя страдала силно от морска болест и не ядяла нищо. Нито Томас, нито Тото спели през нощта, а седели един до друг, държали се за ръцете и се утешавали взаимно.

Мъжката горила не я интересува. Госпожа Хойт била заминала предварително със самолет за Флорида. Когато пристигнала, Тото радушно поздравила „майка“ си. В цирка я чакал Гаргантюа, единадесетгодишна грамадна мъжка горила. Не само притежателите на цирка, но и журналистите напрегнато очаквали срещата на „годениците“. Не посмели веднага да ги оставят заедно, а ги настанили временно във фургона жилище така, че да могат да се виждат и да чувствуват близостта си само през решетките. Но Тото не искала и да знае за това чуждо, голямо черно същество. Най-напред била учудена, после избухнала в гняв. Щом мъжкият протегнел ръце през решетките, за да я докосне дружелюбно, тя тропала с крака и ревяла като бясна. Когато по време на хранене мъжкият в знак на помирение хвърлял стрък керевиз в нейния отдел, тя го запокитвала веднага обратно в лицето му.

Котката Принсипе, която впрочем пътувала през цялото време с Тото, макар и да можела да излиза от фургона, винаги се завръщала. През първите месеци госпожа Хойт пътувала заедно с цирка, за да приготвя подходяща храна за Тото, докато Томас се научил сам да я приготвя. През следващите десетилетия госпожа Хойт прекарвала лятото обикновено в Европа и в разни други страни, но всяка зима се

завръщала и оставала по три-четири месеца в Саразота (Флорида), за да прави компания на Тото.

Бива ли да се изразходват толкова труд и парични средства за една горила? Естествено, имало е хора, които са смятали, че е грехота да се разпиляват толкова обич и средства за едно диво животно и че е съвсем нередно да се осиновява горила. Но Мария Хойт в същност не е възнамерявала да вземе в къщата си едно горилско бебе. През 1932 г. в Африка тя просто е била поставена пред необходимостта да реши дали да остави безпомощното черно бебе да загине, или да го спаси и да се грижи за него. Какво щяло да стане по-нататък, тогава и самата тя нямала никаква представа. А една горила, която е израснала сред хората и е свикнала с тях, както Тото, не може да бъде върната в Африка. Там тя ще загине или веднага ще бъде убита.

Тото умира на 28 юли 1968 г. в своята голяма клетка фургон в къщата на госпожа Хойт в град Венеция във Флорида. Погребана е в гробищата за животни в Саразота. Измежду всички горили, живели най-дълго на затворено под грижите на хората, тя заема второ място по дълголетие — умира на 36 години.

Така една странна съдба свързва неразривно две същества за цял живот: нежната дама от Австрия и грамадната, тежаща 200 килограма горила от Конго.

КРАЯТ

Как умира Тото. Изведнъж започва да яде много. Иска да гледа телевизия. Госпожа Хойт ми писа: „В началото на март 1968 г. Тото започна да страда от запек, макар това по-рано никога да не беше се случвало, напротив, през целия си живот тя беше по-податлива на диария и ние трябваше винаги да имаме пред вид това при определяне на диетата ѝ. Когато тя изведнъж получи запек, лекарят ме посъветва да ѝ дам «Сиблин» в портокалов сок, едно хигроскопично средство. То помогна малко, но въпреки това трябваше да ѝ даваме и известни дози касторово масло. Но Тото беше весела, ядеше, както обикновено, и не показваше никаква друга промяна. Когато след това в средата на май един ден (както всеки ден) дойдох при нея, забелязах изведнъж, че тя не може да си служи с дясната ръка и с десния крак и че се движи несръчно. Веднага ми мина през ума, че е получила удар. Мисля, че това беше причина за смъртта ѝ. Също както при хората често се наблюдава прекалено увеличаване на апетита, и при нея се появи такова нещо. Веднъж ѝ донесох например парче торта с ванилов крем. По-рано тя хвърляше тестото и изяддаше само крема, докато този път се ядосваше, когато исках да ѝ дам с лъжичка само пълнежа — поиска цялото парче и го изяде наведнъж. Така беше и с гроздето — по-рано Тото само изсмукваше сока и хвърляше люспите, а сега ядеше целите зърна и изобщо искаше да яде и да пие повече от когато и да било. Движенията ѝ ставаха все по-трудни. Опънахме ѝ въжета във всички посоки, за да може да се обляга на тях и да се държи. И въпреки това беше винаги много мила и ме целуваше всеки ден — когато идвах и когато си отивах. Понякога вземаше ръката ми и като слагаше главата си върху нея, заспиваше. Интересуваше се също от телевизора и винаги се сърдеше, когато го изключвахме. Всеки ден прекарвах цял следобед при нея, решех козината ѝ, която до смъртта ѝ беше чудно лъскава, миех лицето и ръцете ѝ. Тя обичаше много чистотата и често пъти с мъка се обръщаше, за да мога да я измия. Не можеше да понася да бъде мръсна.

Когато чуеше, че идвам (още отдалеч), Тото чукаше на вратата, откъдето трябваше да вляза. Само последния ден, на 27 юли, нямаше вече сили да чука. Веднага забелязах, че ръката ѝ трепери, когато ѝ подадох парче торта. Въпреки това по-късно изяде още един голям, много хубав мангов плод, а преди лягане си изпи млякото. Тъй като не можеше вече да чука, тя ми пращаше с уста целувки, за да ме поздрави! Не можете да си представите, драги професоре, колко мила беше към мен и как ми липсва. На 28 юли в 10,30 часа преди обед легна на възглавницата си с ръка под бузата и заспа завинаги.“

ЗАЩО КАМИЛАТА НЕ УМИРА ОТ ЖАЖДА?

*Думата на старците е като
изпразненията на хиената — когато са пресни,
те са черни, но след това избеляват.*

Африканска
поговорка

На езерото Рудолф в Кения, в сърцето на Черна Африка се натъкнах на големи стада едногърби камили.

Ако на младини сте чели като мен Карл Май, навярно ще си спомните как Кара бен Немзи и Хаджи Халеф Омар са се спасили от неминуема смърт от жажда в пустинята. Те заклали една камила, разпорили корема ѝ и изпили запаса от вода, който се намирал в една своеобразна торбичка до стомаха на животното. В този неприкосновен запас от вода е ключът на тайната, как именно гърбатото животно успява с дни и седмици да се движи през пустинята, без да пие, докато за същото време и коне, и хора загиват.

В приключенските книги се пишат какви ли не невероятни неща за това, колко бързо и колко далеч можели да се придвижват камилите. Веднъж една обучена ездитна камила с ездач на гърба си е имала рекордно постижение — 80 км. на ден, като за пет дни е изминала 400 км., но, разбира се, това е било през „зимата“, когато и в Северна Африка, и в Сахара не е толкова горещо и когато растенията, с които се хранят камилите, са още що-годе зелени и съдържат вода.

Състезания между кон и камила. Керваните се движат бавно — със скорост 4 км/ч. Тъй като от време на време си почиват, животните изминават на ден 20 км. или малко повече. При устройваните състезания между коне и камили (в Африка живеят едногърби камили) на къси разстояния печели обикновено конят, а при няколкодневни преходи — ездитната камила. Но резултатът зависи и от коня, и от камилата, които се състезават.

Отвратителна мътилка в стомаха на камилата. В по-новите книги по природознание почти не се споменава вече историята за неприкосновения запас на вода в корема на камилата. Който си направи труда да присъствува, когато се коли камила в Северна Африка и се изваждат вътрешностите ѝ, ще може да види в тях кашообразна маса, която обаче съдържа по-малко течност, отколкото се намира в кравите или останалите преживни животни. Разбира се, водата може да се отцеди през кърпа. Но тя съдържа приблизително толкова сол, колкото кръвта, понеже това все пак са храносмилателни сокове, а не вода. Човек наистина трябва да се намира на косъм от смъртта, за да пие тази зеленикава мътилка с вкус на гнило. Един германец на име Расван, който живял много години при руалите във вътрешността на Арабия, веднъж едва не загинал от жажда. По време на военен поход, в който участвувал и той, били обречени на гибел поради липса на вода преди всичко ценните коне. „За да можем да напоим нашите кобили, Рашей заповяда да се заколят 14 камили, които държахме като резерв. Търбухът и вътрешностите им пуснаха доста течност и ние напълнихме 11 кожени торби за вода с нея. Прецедена през наметалата на пастирите и смесена с 10 л. издоено от няколко камили мляко, тази течност стана своеобразно поносимо питие за кобилите... С опръскани с кръв бради и разчорлени коси касапите ни се навеждаха над трупове на убитите камили и трескаво посягаха с голи ръце към червата, изваждаха търбусите и изливаха възкиселата на вкус течност в кожените торби за вода...”

Камилата можеше издържа без вода десет пъти по-дълго от човека. Не зная дали човек или кон действително биха могли да утолят жаждата си със стомашното съдържимо на камилата, но в края на краищата самата камила може да изразходва само тази вода, която веднъж е изпила, а не повече. Ние хората също можем в краен случай да не пием в хладно време никак вода, ако се храним със сочни плодове и пресни зеленчуци. Ето защо няма нищо чудно в това, че през северноафриканската „зима“ камилата не пие вода с месеци. Но фактът, че в летния зной на пустинята тя може да издържа без вода десет пъти по-дълго от човека и четири пъти по-дълго от магарето, наистина може да събуди любопитството на природоизпитателя.

Тялото на всички сухоземни животни, независимо от това, дали се отнася за дребния пустинен плъх или за човека, се състои главно от

вода и всички загубват водата в тялото си точно по едни и същи закони. Ние отделяме вода най-напред чрез бъбреците, тъй като трябва да изхвърляме пикочната киселина и солите, след това при издишването чрез белите дробове и най-сетне — чрез постоянното изпаряване на вода през кожата или лигавицата на устата, за да се охлаждаме и да запазваме температурата на тялото постоянна. Урината на кенгуровия плъх съдържа толкова малко вода, че щом я изхвърли, той веднага се втвърдява. Когато през деня стане много горещо, плъхът се зазира във влажното си убежище дълбоко под земята. А това правят много от дребните пустинни животни.

Гърбицата с мазнините — химичен воден резерв? Камилата не може да се пъхне в земята. Как тогава остава жива? В най-новата научна литература загадката е решена по убедителен начин: благодарение на мазнините, натрупани в гърбицата ѝ. Всички съставни части на нашето тяло — белтъчини, въглехидрати и мазнини — съдържат водород. При изгарянето те се смесват с кислорода на въздуха и образуват вода. Изчислено е, че при „изгарянето“ на 100 г. белтъчини в тялото се образува 0,041 л. вода, а на 100 г. мазнини — дори 0,107 л. вода. Гърбицата с мазнини от 40 кг. дава над 40 л. вода. Това е убедително обяснение, което същевременно решава и въпроса, защо единствено камилите притежават такива гърбици с мазнини.

За съжаление в това хубаво теоретично решение на загадката все пак нещо не е в ред. Животното трябва да поема нужния кислород от въздуха чрез белите дробове, за да могат да „изгорят“ мазнините. При дишането обаче тялото загубва чрез издишвания влажен въздух повече вода, отколкото може да се получи чрез окисляване на мазнините. И с това работата става интересна. Толкова интересна, че двама американски природоизпитатели — д-р Шмит-Нилсън и Т. Р. Хаупт — заедно с д-р Жарнум от университета в Копенхаген решават да заминат за оазиса Бени Абас в Сахара, южно от Атласката планина, за да се занимаят съвсем сериозно с камилите.

Първото затруднение се появило неочаквано: те не могли да намерят изобщо камили. Никой не продавал камили. Все пак учените успели да си набавят няколко гърбати животни, претеглили ги много грижливо, изследвали кръвта и урината им и започнали да мерят телесната им температура с термометър.

Когато човек загуби 4,5 л. пот. През лятото в оазиса Бени Абас става непоносимо горещо. Обикновено по това време тук не се срещат европейци. Температурата на въздуха се покачва до 50°C, а там, където слънцето нагрива камъните, стига дори до 70°C. Тогава човек отделя за един час 1,14 л. пот и, естествено, изпитва голяма жажда. Загуби ли човек повече от 4,5 л. пот, тоест 5% от теглото на тялото си, той вече не може правилно да различава и да преценява околността. При загубване на 10% от теглото на тялото той вече оглушава, чувства страшни болки и просто загубва разсъдък. Когато се намираме в хладна околна среда, ние хората можем да изтраем доста дълго без вода и умираме едва когато теглото на тялото ни се намали с 20%. В пустинния зной обаче човек загива при 12% загуба на теглото си вследствие на топлинен удар.

Четвърт от теглото ѝ може да се изпари. Камилата е далеч поиздръжлива от човека. Когато изследователите държали една от камилите осем дни без вода, тя загубила 100 кг. от теглото си, тоест 22% от общото си тегло. Животното страшно отслабнало, коремът му хлътнал, мускулите се свили, а крайниците изглеждали особено дълги. В това състояние камилата сигурно не би могла да бъде използвана за никаква работа или да върви надалеч, но нямала вид на сериозно болна. Харесва ми това, че тримата изследователи не са я оставили да умре от жажда, за да разберат колко ще загуби от теглото си. След като отслабнала толкова много, тримата учени ѝ дали да пие. Тя пила кофа след кофа и отново се закръглила, както преди. Камилата може да загуби при голяма горещина до 25%, тоест една четвърт от теглото на тялото си, без да има опасност да умре от жажда, а докато умре, сигурно ще отслабне много повече.

Загадката се крие в кръвта на камилата и на човека. Загадката, защо камилите издържат на жажда, а хората — не, се крие в съдържанието на вода в кръвта. Сама по себе си кръвта на камилата съдържа толкова вода, колкото кръвта на човека: около една дванадесета от цялата вода в тялото. Но когато камилата загуби чрез изпаряване една четвърт от теглото си, водата в кръвта ѝ се намалява едва с една десета, така че кръвта остава почти толкова рядка, колкото преди. При нас хората обаче за същото време водата в кръвта вече се намалява с една трета. Така че нашата кръв се сгъстява много, не може вече добре да преминава през капилярите и започва да циркулира

съвсем бавно. При това положение кръвта не може да транспортира увеличаващата се вътре в тялото топлина към кожата за охлаждане. Температурата на тялото се покачва бързо и човек умира от топлинен удар.

Кръвните телца като воден акумулатор. Израелският зоолог професор К. Перк (от университета Ревохот) е открил неотдавна друга тайна на камилата. Той е установил, че когато камилата пие, водата не само се натрупва бързо навсякъде в тялото, но и червените кръвни телца на животното я поемат и увеличават с 240% своя обикновен обем, без да се спукат. Ето още една причина, поради която камилата е в състояние да издържа толкова време без вода, а след това да поема отново големи количества от нея.

Това, с което камилата не е свикнала... При своите изследвания д-р Кнут Шмит-Нилсън се заема да изучи дали камилата, както кенгуровият плъх, изхвърля чрез урината си повече пикочни соли, когато е жадна. Той я хранел с повече белтъчини — давал ѝ фъстъци, за да може да се образуват много пикочни соли, но не предполагал, че камилите се придържат много към храната, с която са свикнали. Камилата бързо се наситила на фъстъците и предпочела да яде „лошата“ храна, а отначало тя изобщо не искала да се храни. Така природоизпитателят бил принуден да я приучва постепенно към фъстъците. Но преди да успее напълно, в целия оазис вече не можело да се намерят фъстъци. Така той трябвало да прекрати експеримента си.

И тъй камилата понася далеч по-добре от нас наличието на съвсем малко вода в тялото си. Но това още не е всичко: тя притежава и способността да отделя много по-малко вода в сравнение с нас. Щом сме на много горещ въздух, при температура, по-висока от температурата на нашето тяло (постоянната граници е 36°C), ние започваме да се потим. Само изпаряването на съдържащата се в тялото вода може да помогне да не се увеличава вътрешната ни топлина. А, както видяхме, за потенето трябва вода, и то много вода.

Студенокръвни камили. При камилата въпросът стои по-иначе. Когато през деня слънцето пече и въздухът все повече се нагорещява, телесната ѝ температура се покачва до 40°C. Едва тогава камилата започва да се поти. Така, разбира се, тя си спестява доста вода. Освен това през нощта, когато в пустинята става много студено,

температурата на камилата спада до 34°C. Поради това ежедневно колебание на топлината на тялото с 6°C на камилата е необходимо повече време, докато голямото ѝ тяло отново се сгореци до точката, при която започва отделянето на пот. Температурата на тялото на тези „кораби на пустинята“ се колебае толкова силно само през летните горещини. През зимата по крайбрежието на Средиземно море изобщо колебанията са много по-слаби.

Магарето не може да стои дълго време жадно. Тлъстините в гърбицата на камилата са ѝ нужни. Но това не са всички тайни на камилата, разгадани в оазиса Бени Абас. Магаретата също са пустинни животни — за разлика от нас те също могат да загубят до една четвърт от теглото си, когато стоят жадни, но при тях това става три пъти по-бързо, отколкото при камилата. Докато една камила е издържала без вода в пустинния зной 17 дни, магаретата трябвало всеки четвърти ден да бъдат поени. Впрочем при тях телесната температура може да се колебае повече, отколкото при човека, но не толкова, колкото при камилата. Магаретата започват да се потят много по-бързо. Това се дължи между другото на тънката им козина. Макар камилите през лятото да загубват козината си, на гърба им остава дебела плъст, която често стига 5–10 см. и, естествено, добре ги предпазва от слънчевите лъчи. (Бедуините в пустинята не се обличат като нас с леки летни дрехи, а носят вълнени бурнуси, понякога и няколко един върху друг.) Мазнината е лош проводник на топлината. Ето защо голямо предимство за двугърбите и едnogърбите камили е това, че напластяват мазнината на гърба си, което още повече ги предпазва от жегата. Ако мазнината е разпределена навсякъде в тялото, между вътрешностите и мускулите, това би затруднявало изпусчането на топлината към повърхността на тялото.

Едногърба камила изпива за 10 минути 10 кофи вода. В едно отношение обаче магарето надминава камилата. Зажадняла, отслабнала едnogърба камила изпива за 10 минути 135 л. вода и с това възстановява отново теглото си. Просто е ужасяващо да се наблюдава как едно такова животно изпразва 10 кофи вода за кратко време. А на магарето му трябват само 2 минути, за да възстанови чрез пиене отново четвърт от теглото си. Когато ние хората прекарваме цял ден в знойната пустиня, нужни са ни няколко часа, докато възстановим чрез

пиене изгубеното си тегло, а често пъти се налага през това време дори да похапнем нещо.

Да изпиват толкова бързо големи количества вода е едно предимство за дивите животни. През лятото водата е оскъдна, обикновено само тук-там се намират водоеми, а покрай тях дебнат хищници. Щом животното може да си набави нужната вода за 2 минути, скъсява се и времето на опасността.

Тези тайнствени фокуси на камилата, за които доскоро не подозирахме още нищо, са улеснявали в продължение на векове търговията през Северна Африка и големи райони на Азия. Благодарение на камилите са процъфтявали царства, а обширни пустеещи области са били завладявани от човека. В средата на миналия век са били изнасяни камили и за Северна Америка. Способността им да гладуват и да търпят жажда се е оказала от полза и там, така че и те имат дял в съдбата на новия континент, но със строежа на железницата скоро стават излишни.

Автомобили срещу камили. Такова е положението и в Сахара. Автомобилът не се поти, а във „вътрешността“ си може да побере и да мъкне със себе си огромно количество вода. Наистина, той не пие толкова бързо, колкото камилата, но в замяна на това се движи по-бързо и по-надалеч. И затова автомобилът превъзхожда много добрия кораб на пустинята — стига всяко зъбчато колелце в корема му да е в ред.

ЗАЩО ИМА ПРЕКАЛЕНО МАЛКО И СЪЩЕВРЕМЕННО ПРЕКАЛЕНО МНОГО СЛОНОВЕ?

И слонът умира само за един ден.

Африканска
поговорка

Как стои днес въпросът със слоновете в Африка? Понякога в периодичния печат се съобщава, че би трябвало да бъдат отстреляни хиляди слонове, тъй като обширни области са вече пренаселени и биват опустошавани от тях. От друга страна, стари африканци се оплакват, че днес човек може да пътува седмици наред с кола из Африка, без да зърне нито един слон или поне купчина изпражнения от слон. И че ловците на едър дивеч вече не срещат грамадни мъжки слонове с големи трофейни бивни.

На нашата планета времето на разцвѣта на хоботните отдавна е минало. Слоновете са се появили преди 50 милиона години и са населявали всички континенти, с изключение на Австралия; вече са изкопани останките на повече от 350 различни вида. Нашите прадеди в Европа и Азия са съжителствували с по-дребните, гъсто окосмени слонове. И днес още биват намирани тук-там в Сибир такива мамути, напълно замръзнали, със запазено месо и с кръв, а понякога и с храна между зъбите.

Днес не са останали много родственици на слоновете. Впрочем слоновете имат твърде малко общо с носорозите и хипопотамите, с които по-рано ненаучно са били включвани в едно семейство — Дебелокожи. Днес слоновете дори не се числят към същинските копитни, а поради сходството в строежа на тялото се обединяват зоологически със сирените, или морските крави, и с даманите, чийто ръст е колкото ръстът на домашния заек — в разряда Предкопитни

(Subunqlatae). Това винаги хвърля в недоумение посетителя на Зоопарка, когато разглежда и сравнява тези крайно различни по външен вид животни.

Първото африканско слонче е родено в зоопарк едва през 1941 г. Днес на Земята се срещат само още два вида слонове, които всеки лесно може да различи: индийски и африкански. Индийският слон е възкръгъл, масивен, с изгърбено чело и с по-малки уши; обикновено слониците нямат бивни. При този слон най-високата точка на тялото е главата, а при африканския — гърбът. Африканският слон има хлътноло назад чело, много по-големи уши, по-слаб е и за разлика от индийския слон в края на хобота има два пръстовидни израстъка. Азиатските слонове се срещат много по-често в зоопарковете. През 1965 г. във всички американски зоологически градини имаше общо 30 африкански слона, всички внесени от родината им, срещу 91 индийски, четири от които родени в Америка. Едва през 1943 г. в Мюнхен се роди първото африканско слонче. Оттогава са се родили само още няколко. Азиатските слонове се опитомяват от хилядолетия насам като товарни животни.

Белгийците доказаха, че и африканските слонове могат да бъдат опитомявани! Навярно и картагенците са опитомявали доста дребните, междувременно отдавна изтребени северноафрикански слонове. Слоновете, с които през 220 г. пр.н.е. Анибал е прекосил Алпите и които толкова много са изплашили римляните, вероятно са били африкански. Шестдесет години преди това Пир, кралят на Епир в Гърция, е побеждавал неведнъж римляните в самата Италия с помощта на слонове. Но оттогава насам, за разлика от индийския африканският слон се е смятал почти две хиляди години неподатлив на опитомяване. През последните десетилетия белгийците доказаха обратното. Те обучиха африкански слонове да теглят коли, да бъдат яздени и да изпълняват най-различни работи. Аз прекарах известно време в ръководената от военните станция за опитомяване на слонове в Гангала на Бодио, Североизточно Конго, и в книгата си „Няма място за диви животни“ съм описал как става това.

Изтребени от южноафриканците. Общо взето, сивите исполини продължават да отстъпват и на Черния континент. Когато първите холандци се заселват в Южна Африка, в околността на Кейптаун са пасели все още многочислени стада слонове. През първите десетилетия

на миналия век от тези страни се изнасят на пазара значителни количества слонова кост.

След това обаче слоновете бързо биват изстребени. Нямало ги е дори в прочутия национален парк Крюгер, но по-късно те се преселват отново тук от граничещия с парка Мозамбик. Тези грамадни животни са се задържали до известна степен само северно от река Замбези.

Слоновете, които първоначално са били навярно горски обитатели, са се приспособили като плъха, човека и врабчето по-добре от много видове животни към различни жизнени пространства. Африкански слонове могат да се срещнат застанали до гръб във водата, дъвчейки тръстикови и други водни растения; те се изкачват високо в планините, понякога стигат над 5000 м. надморска височина; те пасат трева като кравите, а в други местности пък повалят дървета.

Африканският горски и степен слон. Ето защо африканските слонове не изглеждат навсякъде еднакви. През миналия век, когато в зоологията видовете са се определяли по външните белези, зоолозите са смятали, че по формата на ушите или други белези на тялото могат да се установят десетки различни видове слонове. Междувременно специалистите отдавна са единодушни, че има два подвида африкански слонове: горски (*Loxodonta cuculotis*) и степен (*Loxodonta africana*). Горският слон е по-дребен и кръглоух и се среща в Западна Африка и в конгоанските гори, а степният е големоух и се среща в Южна и в Източна Африка на север от Етиопия и Сомалия. Горският слон има на предните си крака пет, а на задните — четири пръста, докато степният съответно четири и три пръста. У горския слон горните краища на ушите не се докосват никога, както при степния слон, чиито уши са по-големи, имат триъгълна форма и в долния си край са заострени. Горският слон достига на височина при холката 2,20–2,50 м., рядко повече, докато степните слонове обикновено имат изправена нагоре глава; слониците им достигат на височина средно 2,85, мъжките — 3,20, а особено едрите дори 3,50–3,70 метра. Но преди всичко горските слонове притежават по тънки, минаващи покрай хобота и насочени надолу към земята бивни, докато силните бивни на степния слон минават косо напред и обикновено се извиват после нагоре. Слоновата кост на горския слон е по-твърда.

Но двата подвида слонове може да се различават добре само тогава, когато се съпоставят горският слон от западното крайбрежие и

степният слон от източното крайбрежие. Там, където двата подвида се срещат заедно, има всякакви преходни типове. В Гангала на Бодио видях някои слонове, които според ушите си могат да се отнесат към степните слонове, а според броя на пръстите на краката — към горските; в парка Куин Елизабет край езерото Едуард в Уганда пък бивните им напомнят доста бивните на горските слонове. Двата подвида без друго лесно се кръстосват.

Има ли слонове джуджета? Как стои въпросът с прочутите слонове джуджета? През 1906 г. немският зоолог Ноак ги е определил като нов вид за науката под наименованието *Elephas africanus rumilio*. При описанието той се е позовал на едно-единствено живо животно, което тогава е било 1,80 метра. Според зъбите е била определена възрастта шест години, докато обикновено слонове с такава височина са на година и половина. Този слон е живял в продължение на девет години в Нюйоркския зоопарк и когато е умрял, височината при холката му е била 2 метра. Оттогава напълно развити слонове, високи по-малко от 2 м., се смятат за слонове джуджета. Повечето слонове, показвани в цирковете и в менажериите като джуджета без съмнение са млади животни и все пак често пъти на свобода се наблюдават такива дребни животни с дълги бивни — например в Западна Африка. Майор Поуел Котон е видял една бременна слоница, висока при холката 1,80 метра. В станцията за опитомяване на слонове по едно време имаше две особено дребни животни. Когато били уловени, те били само 1,30 м., а имали вече бивни, дълги 0,70 метра. Сигурно тогава са били на 12–14 години. Самите животни пораснали през следващите десет години само до 1,60 м., а бивните им до един метър. За съжаление след това те бяха продадени. Но в никоя област не се срещат само такива слонове джуджета. И където и да се срещат, никъде не са многобройни и на стада. Ето защо предполагаме, че не може да става въпрос за специална раса или вид, а за отделни екземпляри сред популацията слонове с обикновен ръст, така както се срещат понякога и особено грамадни слонове.

Бедата на слоновете е в слоновата им кост. Докато не е имало ефикасни огнестрелни оръжия, ходенето на лов за най-тежките животни от континента е било свързано с доста опасности и трудности за африканците. За тях е било по-лесно да си набавят месо от безбройния останал дивеч. Но истинската причина за лова на слонове

са бивните им зъби, с които открай време се търгува и които са много скъпи.

2 000 процента печалба. За да се доберат до слоновата кост, ловците са обграждали стада слонове, като са запалвали наоколо огньовете и животните са загивали в море от пламъци. Изкопавани са били и специални ями капани, използвани са били отровни стрели. Когато не е имало още железопътни линии, слоновата кост е трябвало да бъде пренасяна от носачи пеша в девет-десет дневни преходи от Уганда до крайбрежието. Това е била единствената стока, която е оправдавала скъпо струващия транспорт. Изследователят пътешественик сър Самюел Бейкър изчислява печалбата от търговията със слонова кост най-малко на 1 500%; самият той често пъти е печелел 2 000%. И продавачите също са оставали доволни. Повечето от бивните навярно са били събирани от останките на загинали по други причини слонове. През колониалната власт ловът на слонове и търговията със слонова кост са били разрешени само с позволение, а ловът се е намирал под контрола на Отдела за защита на дивеча. Въпреки това според Нойл Саймън Кения губи всяка година от браконьерството и организираната контрабанда много повече от един милион марки държавни приходи.

Бивните на слоновете стават все по-малки. И днес още, особено в Източна Африка, се налага да бъдат избивани всяка година много слонове, понеже нуждата от обработваема земя за увеличаващото се население става все по-голяма. Ловното управление на Танзания например нареди през 1963 г. на чиновниците си да застрелят 3 247 слона, а освен това даде и позволение на ловците за отстрел на слонове. На проведените след това търгове от продажбата на 116 500 кг. слонова кост бяха получени общо 103 540 източноафрикански фунта, или 1 100 000 западногермански марки. Между 1850 и 1860 г. доставените на пазара в Занзибар бивни на източноафрикански слонове са тежали между 25 и 50 кг.; към края на миналия век в Родезия все още е имало бивни със средно тегло около 20 кг., докато бивните на 31 966 слона, които са били отстреляни в Уганда от самите чиновници на ловното управление, средно са тежали малко над 12 кг. Само по-малко от 2% от бивните са били над 49 кг. През 1929 г. слоновете все още са се срещали върху 70% от територията на Уганда, 30 години по-късно — едва върху 17% от територията ѝ, а оттогава разпространението им

навярно е намаляло много повече. Още белгийските чиновници по охраната на дивеча са ми разказвали, че в Североизточно Конго през определени годишни времена нерядко са се събирали по необясними причини до две хиляди слона. Един придружител на Ливингстън веднъж е видял в поречието на Замбези 800 слона заедно. Днес такива природни зрелища едва ли могат да се наблюдават в Африка.

Те повалят дървета. Като се има пред вид общото намаляване на слоновете в Африка, как могат да се приемат за достоверни съобщенията в пресата, според които хиляди слонове би трябвало да бъдат избити, за да се запазят храстовата и дървесната растителност? След тежките суши през 1960 и 1961 г. покрай реките в националния парк Цаво в Кения се натъкнах на повалени от слонове дървета с обелена кора. Дори грамадните баобабови дървета с дебелите си, съдържащи вода стъбла, бяха издълбани и повалени от слоновете. В националния парк Мърчисън Фолз в Уганда до днес още върху много-много квадратни километри земя стърчат напълно унищожени единични дървета, тъй като слоновете са обелили съвсем кората им. Подобно нещо вършат слоновете сега и в националния парк Алберт в Конго, в националния парк Крюгер в Южна Африка и на други места. В националния парк Ванки в Родезия Е. Дейвидсън е наблюдавал, че винаги само няколко единични животни от голямо стадо женски слонове оголват акациеве дървета, но никога всички. Едрите мъжки никога не правят това.

700 слона на едно място. В националния парк Цаво, който заема площ 20 000 кв.км., през юни и септември 1962 г. са били преброени от самолет всички слонове. При тази таксация, която поради големия ръст на слоновете и почти открития терен е могла да се проведе доста точно, през юни са били преброени 6 825 слона, а през септември 10 799, към които е трябвало да се прибавят още 4 804 животни от граничещите с парка райони. Става дума и 1 007 стада и 128 единични слона. Около 300 стада са се състояли от 2 до 5 животни и още 300 от 6 до 10. Все пак са били забелязани десет струпвания с повече от 100 животни; трите най-големи стада са наброявали съответно 191, 289 и 700 слона.

300 носорога — умрели от глад. В същност 10 000 слона не са кой знае колко много за националния парк Цаво, чиято площ — 20 000 кв.км, е равна на половина Швейцария. Гъстотата на слоновете през юни е била 0,34, а през септември — 0,54 слона на кв.км. Тези цифри са

малки в сравнение с останалите области на Африка: в планините Абердаре в Кения се пада 1,1 слон на 1 кв.км.; в равнината Руинди — Ручуру в националния парк Алберт в Конго — 1,7; в националния парк Куин Елизабет в Уганда — 1,72 и в националния парк Мърчисън Фолз в Уганда — 1,8. И все пак за такава суха област, като Цаво, това са сравнително много слонове, още повече като се има пред вид малкото количество растителна маса, която се среща в тези области. Почти всички животни са били открити на около 23 км. от постоянни водоеми. Макар след последното преброяване през 1966 г. слоновете в националния парк Цаво да са се увеличили и да са станали дори 20 500, през януари 1966 г., когато обикалях там, можах да видя от автомобила само два слона. В националния парк Цаво има само една-единствена река, която не пресъхва през цялото лято — това е реката Галана. През двете сушави години слоновете така са били унищожили растителността покрай реките, че през 1960 г. от глад са умрели около 300 от близо 780-те носорога.

И така паркът Цаво, който по-рано е бил гориста местност с високи галерийни гори по бреговете на реките, се превръща все повече в тревиста степ. Слоновете най-малко ще пострадат — те могат да живеят и на напълно тревисти терени. По-лошо ще бъде за тесномуцунестите носорози, които пасат преди всичко клоните и храсталаците. Те едва ли предприемат такива далечни странствувания, както слоновете, за да избягат от сушата. За разлика от много дървета и храсти, чиито корени се спускат много по-дълбоко в земята, през сухите месеци степната трева изсъхва напълно и едва ли е останала още влага в нея, когато животните я пасат, а вследствие на постоянните степни пожари тя дори изчезва напълно.

Ежедневно слонът се нуждае от 100 л. вода. Изкуствените водоеми са добре замислени, обаче са вредни. Преди всичко са нужни научни изследвания. Главната причина за вредите, нанесени от слоновете в националния парк Цаво в Кения, е създаването на изкуствени водоеми — такава е заключението на Силвия К. Сикс например, която е проучила въпроса за слоновете в Източна Африка. Според нея бедата започва още при построяването на железопътната линия Момбаса Найроби, когато този участък е трябвало да бъде снабден с вода. А това привлякло зависимите от вода едри животни, особено слоновете, понеже на един напълно развит мъжки слон му

трябват 90–130 л. вода на ден. Слоновете продължили да се подвизават през сухия период в близката до железопътната линия околност, тъй като там изникнали селища. Животните идвали нощем да пият вода и преди разсъмване изчезвали отново безшумно. Положението станало още по-лошо, когато Управлението на националните паркове на Кения започнало да строи постоянно изкуствени водопои. Слоновете оставали през цялата година в районите с недостатъчна растителност за тях. Неизбежен резултат е било нарушаването на ландшафта. Силвия Сикс заключава, че на първо място би трябвало да се подеме борба срещу степните пожари. Освен това изкуствените водоеми трябва да се затварят през сухия период, за да може слоновете да бъдат прогонени от парка.

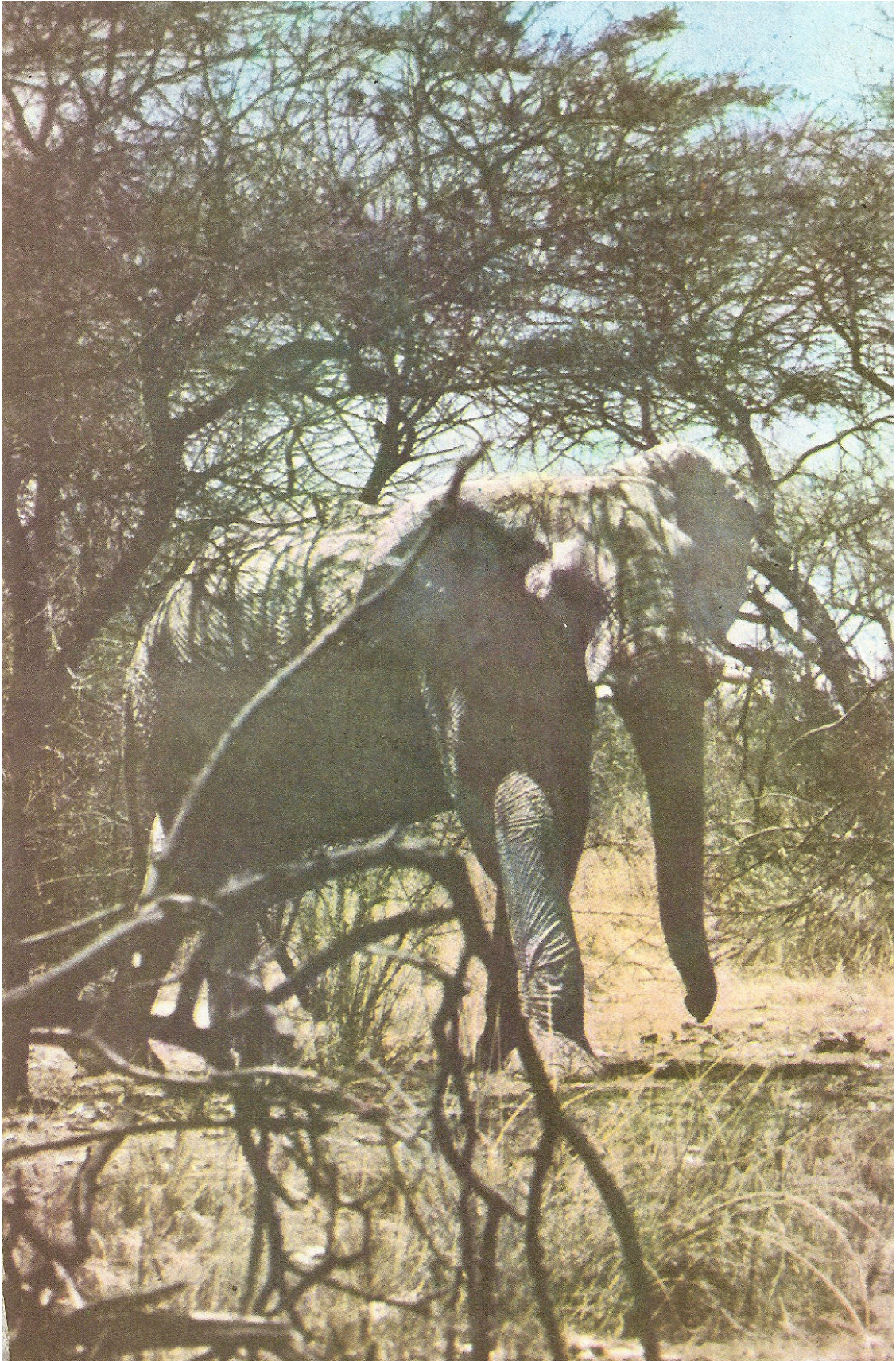
Но как се стига и на други места до такава локална пренаселеност със слонове? За разлика от много африкански животни слоновете странствуват дълго и на далечни разстояния. Днес в повечето райони на Африка те биват упорито преследвани и изстребвани. И затова животните очевидно се приютяват в малкото резервати и ги пренаселват така, че ландшафтът се нарушава. А може би са и откъснати от онези области, където по-рано са могли да си набавят нужните минерали и микроелементи. Кората и клоните на дърветата съдържат не само влага, а например и 3,4-5,68% вар, докато тревата — само 0,18-0,33%. По тези въпроси пие все още не сме съвсем наясно. Макар че от векове насам преследваме слоновете и се възхищаваме от тях, макар че толкова много ловци са издали книги за приключенията си, ние знаем много малко за начина на живот и за нуждите на слоновете. Ето защо в Кения много разумно беше решено да не се провежда отстрелването на 3 000 или 5 000 слона в националния парк, както беше предложила пресата. Вместо това най-напред там отидоха група учени да изучават нуждите на слоновете. А за тези изследвания фондацията „Форд“ предостави 750 000 марки. Не е изключено намаляването на дърветата да се дължи и на изкуствените непрекъснати опожарявания на тревата. С течение на времето тези пожари унищожават дърветата и така се получават повече открити тревни площи, което именно целят скотовъдите. Не след дълго обаче в определени области тези пасища се превръщат в трънаци и други храсталаци. Така стана вече с няколко участъка в националния парк Цаво.

Научноизследователският институт „Серенгети“. Доста срамно е, че докато ние европейците властвувахме като колонизатори в Африка, почти не си давахме труда да изучаваме начина на живот на важните едри животни, които имат такова решаващо значение за запазването на биологичното равновесие в природата, за климата и за преживяването на хората в тези горещи области. Едва през последните години, след като африканските държави станаха самостоятелни, биолозите се заеха да разгадаят многото тайни на тези животни исполини. По-нататък ще видим докъде са стигнали те в това отношение. Най-значителното средище на изследователската работа е Научноизследователският институт „Серенгети“ край Серонера в националния парк Серенгети, създаден от заслужилия директор на Националните паркове Джон Оуен. Тук работят постоянно 10–18 учени — зоолози, ботаници, изследователи на почвата, етолози от най-различни страни, — които остават в института най-малко по три години. По този начин сега ние постепенно добиваме представа за африканския безводен ландшафт и за живота в него. Жилищата за учените и лабораторията „Михаел Гжимек“ са построени със средства на фондацията „Фриц Тисен“

Минаха седмици, докато успя да видя за пръв път див слон — в горите на Западна Африка, в Брега на слоновата кост. За тази цел със сина ми се бяхме настанили удобно като у дома си в една голяма бананова плантация, чийто собственик не живееше там. Всяка нощ идваше стадо горски слонове. Вълнуващите ни приключения като „новаци“ тук съм описал в книгата си „Ние живяхме с баулите“. Тези нахални и все пак боязливи слонове обичаха, да се движат покрай една рекичка, която минаваше през банановата плантация. За автомобилите беше построено малко мостче от дървени трупи, което обаче не харесваше на слоновете. Вместо да прекрочват или да заобикалят трупите, когато минаваха през коритото, те редовно ги вдигаха и ги слагаха встрани.

Слонове измъкват телеграфни стълбове. Изобщо слоновете се дразнят от много неща, които ние хората изграждаме в тяхната родина. Понякога те натрупват купища клони върху ниско поставени пътеуказатели или просто ги измъкват и ги преместват другаде. Те покриват с клони дори и ново асфалтирани участъци от шосетата.

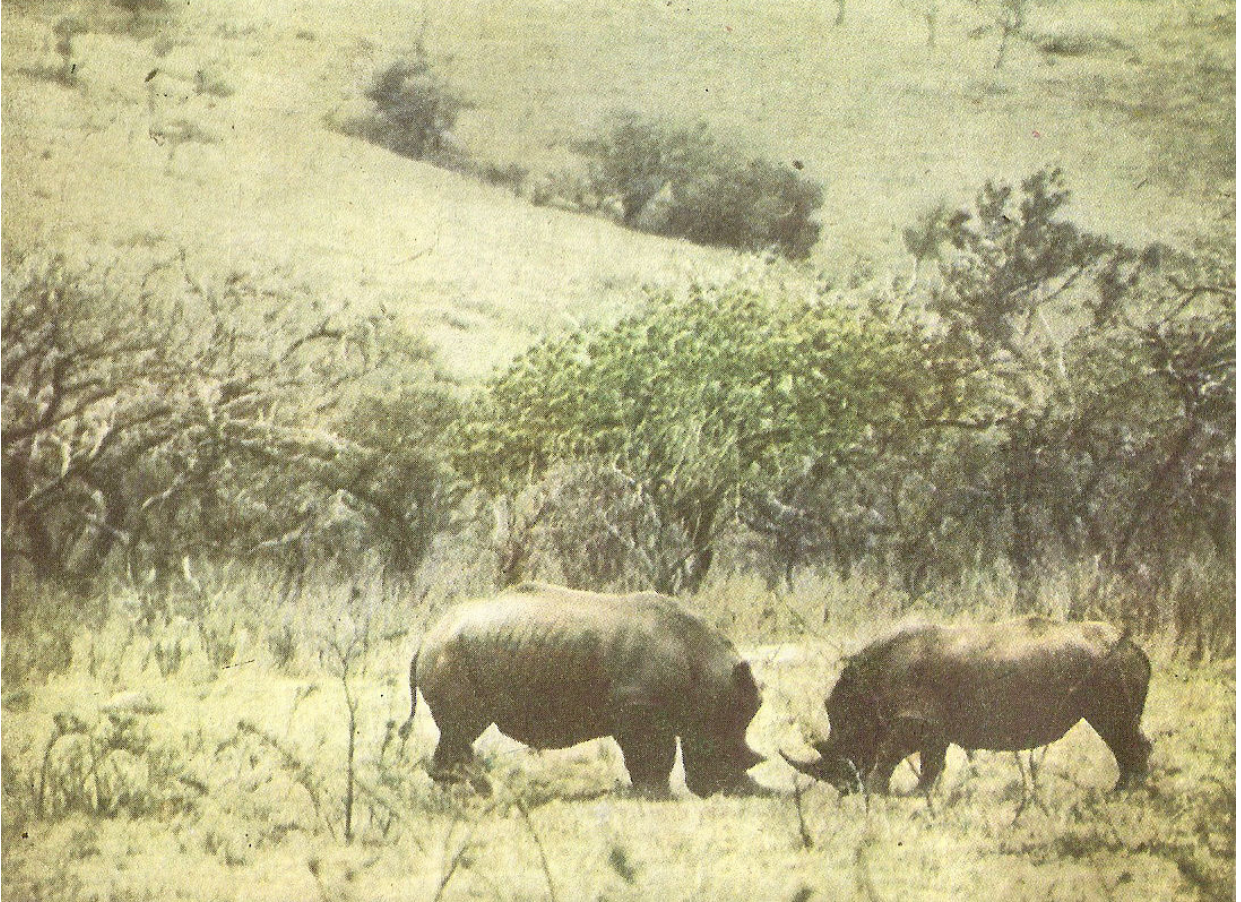
Нощем измъкват понякога един по един телеграфните стълбове, които тук трудно се вкопават в почвата, и ги поставят встрани.

В националния парк Етоша има и „бели“ слонове. Удивително е, че тези животни се срещат на цели стада в лесостепите. Слоновете изглеждат бели, защото се въргалият в тинята на водоема Окърфонтейн. Там пръстта е съвсем бяла и когато се полепи по кожата на слоновете, те получават същия цвят. При подобни условия в националния парк Цаво в Кения се появяват и „червени“ слонове.

След двата вида слонове белите носорози са третите по тежина сухоземни животни. На височина при холката те могат да достигнат почти 2 м., а на дължина от върха на носа до основата на опашката — 4,2 метра. Към 1920 г. белите носорози били почти изтребени, но благодарение на грижите на природозащитниците днес опасността от изчезването им е ликвидирана. Тези животни фотографирах в резервата Мкусн в Зулуланд, Южна Африка.

При хладно време белите носорози обичат да си премерват силите. В редки случаи мъжките водят помежду си и сериозни, наистина яростни борби. При един такъв случай са се били приближили 43 други носорога, за да наблюдават двубоя.

Край Вой в националния парк Цаво в Кения са били отгледани с биберон осиротели слончета и носорогчета. И макар да са вече големи, те всяка вечер сами се прибират в станцията на дивечовите надзиратели или позволяват да ги заведат дотам и да ги затворят в оградено място за през нощта. Те се държат съвсем кротко с хората, а така също и с мен.

Джуджевидните мангусти, наречени още китафи, са малки месоядци, които обитават Източна Африка, живеят на групи и се настаняват в напуснатите термитници и в хралупите на дърветата. Те непрекъснато шарят под шумата и в тревата, за да търсят насекоми. Ако малките на джуджевидната мангуста се възпитават при домашни условия, както самият аз често съм правил това, те стават съвсем питомни, дори досадни — тършуват във всички джобове, пъхат се в ръкави, в крачоли и проверяват всеки ъгъл.

Първата горила, родена във ФРГ, е Макс във Франкфуртския зоопарк. Майка му Макула, която получихме като съвсем малко бебе, израсна при нас в продължение на много години. Горилите издават около 22 различни звука, с помощта на които общуват помежду си — те се прозяват, пъхтят, кашлят, оригват, хълцукат и се чешат като нас, хората.

Радиото на колата срещу слоновете. Сцените във филмите, в които стада слонове нападат села на туземци и стъпкват колибите на хората, са глупост. Такова нещо не се случва в действителност. Но тези гиганти, които нямат никакви други естествени неприятели, понякога могат с часове да се въртят сред колибите и в редки случаи да вдигнат част от покрива или да бутнат някоя стена, ако в колибата има нещо, което дразни апетита или любопитството им. В селото Езо в Южен Судан три такива упорити „нашественици“ били лесно прогонени с валсова музика, когато един инспектор — агроном пуснал силно радиото на колата.

„Туристически слонове“. Ново явление през последните години са „туристическите слонове“. Това са единични животни, които обикалят туристическите хижи в националните паркове и стават все по-нахални. Биографията и печалния край на „кмета“ в туристическия комплекс „Параа-Лодж“ в националния парк Мърчисън Фолз съм описал в книгата си „И носорозите принадлежат на всички“. Миналата година обаче една нощ аз бях преследван от съвсем млад слон на име Чарли на път от ресторанта към стаята ми в един от павилионите. Той ме гледаше така упорито, че предпочетох да се прокрадна покрай къщите и да прекося колкото се може по-бързо откритите площи.

Слон пъхва главата си през прозореца в ресторанта. „Нели боклукчийката“. Наскоро след това една вечер същият този слон застанал непосредствено до прозорците на ресторанта и наблюдавал гостите, които вечеряли. Той се държал като малко дете, което зяпа във витрина, пълна със сладки неща. Главата му била толкова близо до прозореца, че късите му още бивни счупили три стъкла. Но Чарли не се задоволил с това и пъхнал хобота си през отворения прозорец, за да достигне ястията. Няколко дни по-късно управителят на ресторанта трябвало да се защитава на верандата от него, като го ударил няколко пъти с тояга.

Друга една слоница пък заслужено получила прякора Нели боклукчийката, тъй като обичала да тършува в кофите за боклук заедно със своето малко слонче Били. Когато един от туристите поискал да снима малкото слонче непосредствено до верандата, Нели се втурнала срещу него, но дивечовият надзирател успял да хване посетителя за ръка и да го бутне през близката врата в ресторанта. Нели спряла на около 2 м. от дивечовия надзирател, но после се обърнала и се оттеглила.

Друг път Били се заинтересувал много от телените въжета на радио мачтата. Той ги дръпнал така силно, че горната част паднала право върху гърба на майка му. Двата слона побягнали бързо към храсталака. Били махнал и табелката пред хижата, чийто надпис гласял, че посетителите трябва да се пазят от слонове.

Найлонови торбички в изпражненията на слоновете. Били на два пъти се опитвал да избути автомобили от паркинга. За съжаление той умрял на две години и девет месеца. Навярно е погълнал несмилаеми неща от кофите за боклук. В изпражненията на слоновете, които често обикалят около кофите, неведнъж са били намирани найлонови торбички или пергаментови кесии за шунка.

Отрязан хобот. Тъй като са любопитни и обичат да тършуват навсякъде, слоновете нерядко попадат и в примките от стоманена тел, които браконьерите поставят за други животни. Стегне ли се примката около хобота на слона, тя се връзва все по-дълбоко в кожата, от което пръстеновидните рани почват да загнояват. Самият аз съм срещал два пъти такива слонове. Един дивечов пазач се натъкнал в Ахоли в Уганда на слон, чийто хобот се бил заплел в телена примка. Когато по-късно пазачът се върнал с един въоръжен придружител, слонът бил изчезнал, но парче от хобота му, дълго почти един метър, висяло в примката. В Малави е бил наблюдаван един слон почти без хобот — той пасял трева коленичейки, но на вид бил доста охранен.

Опитайте се да отбиете слоновете от пътя им, без да дадете изстрел! Преди няколко години край река Саняни, около 100 км. нагоре по течението ѝ, над известния язовир Кариба в Замбия, била издигната ограда за дивеча, която трябвало да попречи на дивите животни от поречието на Замбези да проникват в съседните области, гъсто населени с хора. Новата ограда, която минавала през гората, често била повреждана и разрушавана от слоновете. Наложило се от двете страни

да бъде изсечена широка просека; трябвало да бъдат назначени и пазачи, за да прогонват дивеча с халосни патрони. В същност това и дало резултат. Оградата се състои от осем реда стоманена тел, всяка от която е устойчива на натиск до 550 кг. Коловете от твърдо дърво са вкопани на един метър в земята и са циментирани. При разкъсване краищата на телените въжета отскачат и удрят много силно.

И все пак те са преминали през оградата. Двата слона успели обаче да преминат през оградата. Отначало те безшумно се опитвали да я разрушат, но тъй като не успели, така се разярили, че изскубали с корените около 40 дървета, растящи наблизко. След това довели шест дървета с диаметър около 25 см. и ги хвърлили върху оградата. Телените въжета се огънали и слоновете могли да минат. Седмица по-късно те използвали по подобен начин едно по-дебело дърво, за да се върнат обратно.

Огради, които не могат да бъдат разрушени от слонове. Слонове, убити от влак. Който иска да научи как се строят огради, които слоновете не могат да разкъсат, най-добре е да посети малкия национален парк Адо в Южна Африка с площ само 67 кв.км. Там, близо до Порт Елизабет, в южния край на континента, през 1931 г. една част от пустошта бива обявена за национален парк. В един район, в който идват все, повече заселници, биват прибрани последните южноафрикански слонове — около 12. В началото всичко върви добре, броят на животните нараства на 25, но след това започват неприятностите. През 1949 г. положението става просто нетърпимо. Около парка били изникнали не по-малко от 30 ферми, в които живеели около 150 европейци и към 300 африканци. А слоновете почти всяка нощ „нарушавали“ границата и вършели различни пакости: събаряли оградите, измъквали водопроводните тръби от земята, разрушавали дигите, чупели дърветата, тъпчели градините и плантациите, а понякога убивали неволно и домашни животни. Освен това хората се страхували от грамадните животни, които се появявали без предупреждение, съвсем внезапно среднощ. Фермерите, чийто живот понякога бил действително в опасност, стреляли по слоновете, а ранените животни ставали опасни вече и за другите хора, особено за дивечовите пазачи. Една нощ пет слона прекосили железопътната линия. Когато на разсъмване, както обикновено, се връщали, задал се товарен влак. Четирите слона успели да преминат през линията, но една слоница се

объркала. Спирачките изскърцали, но преди влакът да успее да спре, тя била смъртно ранена. Две седмици преди това по същия начин бил загинал и водачът на стадото.

Друг мъжки слон често нападал земеделските работници, които трябвало да бягат с все сила и да търсят спасение от него, като се катерели по железните конструкции на вятърните двигатели. Веднъж слонът се „нахвърлил“ срещу влака. Разбира се, локомотивът се оказал по-силен и слонът едва се отървал, но с доста контузии. Заради него се наложило паркът да бъде затворен известно време за посетители. Една година по-късно той отново се натъкнал на идващ срещу него влак. Очевидно си спомнил за горчивия опит, обърнал се и искал да избяга в парка. Но локомотивът го настигнал и му счупил задния крак. Слонът изревал от болка и като куцал на три крака, продължил по-нататък, но след 20 м. се строполил на земята. Цялата нощ се чували предсмъртните му вопли, но нямало възможност да бъде избавен от мъките. Останалите слонове го оградиха от всички страни и той трябвало да умре бавно тук, където се бил сгромолясал. С това броят на слоновете отново намалява на 17; между тях има само още три мъжки слона, годни да оставят поколение.

Тогава се взема решение да се загради паркът откъм фермите със солидна ограда. В средата на четиридесетте години се прави опит с телена ограда, през която тече слаб електрически ток, но слоновете пак успявали да я пробият и причинявали много пакости на съседните ферми. Минава доста време, докато Управлението на националните паркове събира необходимите парични средства за издигането на здрава ограда. Тя се строи от 1951 до 1957 г. Оградата е направена от стари трамвайни и железопътни релси, които са на 1,80 м. във и 2,40 м. над земята. Те са поставени на 7,5 м. една от друга, а между тях на 2,5 м. дълбочина са забити допълнително и колове от твърдо дърво. Обли, висящи свободно дървета, които не стигат до земята, съединяват дебелия въжета. Те са обковани нагъсто със стърчащи навън остри шипове, за да не могат слоновете да ги хващат с хоботите си. За оградата са използвани силно обтегнати стоманени въжета, които се употребяват обикновено за лифтовете и в минните шахти.

Слон се втурва с все сила срещу оградата; но тя издържа! И макар слоници да са се втурвали с всички сили срещу оградата, тя винаги е устоявала. Само по този скъп начин е могло да бъдат заградени

за слоновете общо 25 кв.км. сред непроходими шубраци. Междувременно животните отново се размножават. Подобна на тази ограда, но много по-къса, има в гората в края на националния парк Маняра в Танзания, между езерото и стръмния откос на Източноафриканския грабен.

В автомобил съм бил нападан само веднъж от слоница — в националния парк Куин Елизабет. Бяхме слезли от колата със сина ми и тъкмо монтирахме филмовата камера върху триножника, за да заснемем малко слонче. Тогава майката се втурна срещу колата, в която бързо побягнахме, и спря непосредствено пред нея, без да я докосне. Изобщо много рядко слонове посягат към автомобили. Двама автомобилисти, които спели в колата си на паркинга край туристическия хотел в парка Мърчисън Фолз, доста се изненадали, когато през отворения заден прозорец на колата им се подал слонски бивник.

Един професор си счува двата крака. Известен е случаят с тримата южноафрикански професори, които пътували със студентите си през националния парк Алберт в Конго (Заир) и внезапно, без всякаква причина, били нападнати от два мъжки слона. Професор Гевърс успял да снима агресивното животно през прозореца, но слонът счупил мотора, забил бивните си в страничната стена на каросерията и обърнал колата, при което професорът си счупил двата крака. След това животното побягнало, но не могло да се отдалечи много, защото се сгромолясало мъртво. Причината за внезапната му смърт не могла да бъде установена. А професорът си запазил единия бивник за спомен от това приключение.

Слон изтиква фолксваген в храсталака. През 1965 г. в националния парк Крюгер в Южна Африка група слонове спрели движението по шосето за около 15 минути. Водачът на една от колите започнал да натиска нетърпеливо клаксона. Тогава мъжкият слон, който стоял на шосето и пазел бавно преминаващите слоници и малките им, се извърнал заплашително с разперени уши, затръбил и бързо се втурнал към една от малките коли. Той повдигнал фолксвагена във въздуха, като пхнал бивните и хобота си под предната ос, изкривил с бивните си зъби предницата на колата, повдигнал я след това още два пъти, като втория, път я натикал в храсталака на 5 м. от шосето. Пътниците, съпрузите Бауер, останали невредими, но слезли силно пребледнели от колата. „Господин Бауер има ремонтна работилница и

смята, че ще може да си поправи сам колата“ — писа след това в-к „Кейп таймс“.

На картините, на които художниците изобразяват африкански пейзаж, обикновено се виждат атакуващи слонове с високо вдигнат хобот и разперени уши. Изглежда, че така се засилват обонянието и слухът на слоновете, които се стремят по-добре да разберат какво представлява съществото насреща им. Самият аз никога не съм виждал сериозно нападащи слонове с вдигнат хобот, макар да съм ги фотографирал съвсем отблизо. И други хора потвърждават същото. Когато се насочва срещу неприятел, слонът забива обикновено хобота си навътре към гърдите, навежда глава и често става все „по-малък“, колкото повече се приближава. Това потвърждава и Г. Жилет от Родезия, чиято кола била атакувана от една слоница точно отпред. С двата си бивника животното пробило две дупки под радиатора. „Като прилепи двете си уши плътно към шията — е разказвал след това нападнатият, на когото не се било случило нищо лошо, — тикна колата ми 30 м. назад, преди да успея да я спра.“

Подхвърлян от слон във въздуха. Един бивш мой оператор, който ме беше придружавал в Конго, едва не бил убит от слон две години по-късно, през 1959 г., край река Нямугасани в националния парк Куин Елизабет в Уганда. Нарушавайки забраната, той слязъл от колата си и ненадейно бил нападнат от един слон. Операторът избягал в храсталака, но слонът го измъкнал оттам и го подхвърлил три пъти във въздуха. Отървал се само с една рана на крака от бивника на слона и със счупен глезен. През същата година двама африканци са били убити малко извън границата на парка от слон, който след това бил застрелян. Такива инциденти стават главно по вина на браконьерите, които раняват животните, както и на не добре подготвени европейци, снабдили се с позволителни за лов. В резултат от това пострадват невинни жертви.

С велосипед сред стадо слонове. През юли 1959 г. един африкански надзирател по поддържане на пътищата пътувал с велосипед през парка Мърчисън Фолз за град Мазинди. Там в болницата лежала жена му, която очаквала бебе. Потънал в мисли за нея, той карал много бързо, когато изведнъж се намерил на шосето сред стадо слонове. „Имаше слонове от лявата, от дясната страна, отпред и отзад, отвсякъде. Слязох от велосипеда и стоях известно време

неподвижен. Присъствието ми, изглежда, никак не ги беше изплашило, макар да ме поглеждаха внимателно. След известно време животните си тръгнаха, уплахата ми намаля и аз се поуспокоих. Но неочаквано една слоница майка се нахвърли срещу мен, а един друг слон ме нападна отпред. Хвърлих велосипеда и хукнах да бягам с такава скорост, каквато не бях достигал никога дотогава в живота си. Слоницата никак не се заинтересува от колелото; хвърлих ѝ връхната си дреха, но и това не ѝ направи впечатление, хвърлих ѝ едната си обувка и пак нищо. Вдигнах от земята един прът. Слонът хвана другия край на пръта и така продължихме да тичаме. Имах чувството, че хвърча, но въпреки това бързо се изморих. Започнах да изоставям, докато слонът ускоряваше хода си. Чувствувах, че хоботът му почти ме докосва и тогава се проснах на земята между предните му крака. Слоницата наведе мощната си глава надолу, бивните ѝ се забиха в земята: бях прикован между тях. В отчаянието си се помъчих да смъкна якето си и с лявата си ръка го пхнах в устата на разяреното животно. То ме бутна с единия си крак и побягна. Останах да лежа на земята почти в несвяст, но успях да пролазя на колене още около 200 метра. Когато дойдох напълно на себе си, върнах се в лагера на пътните работници. Оттам един от другарите ме закара с велосипед в болницата в Мазинди, където получих лекарска помощ.“

Не се приближавай с мокри дрехи до жадни слонове! През твърде сухото лято на 1951 г. в северната част на Кения дори слоновете умирали от жажда. Те си оспорвали водоемите със сомалийските туземци и нападали жените, които носели съдове с вода. Обикновено кладенците тук са много дълбоки и трябва да се използват стълби, за да може да се извади вода от тях. Хората не смеели да си тръгнат за вкъщи, докато дрехите им не изсъхнали напълно, тъй като жадните слонове били привличани и от влажните дрехи и преследвали хората.

Те покриват труповете на умрелите с клонки. Не е намерено все още никакво убедително обяснение на въпроса, защо слоновете покриват с клонки труповете на убити от тях хора и хората, които намират или които смятат за мъртви. През 1954 г. една полусляпа стара жена от племето туркана в северната част на Кения се отклонила от пътя си и замръкнала далеч от дома си. Тя намерила едно дърво, клоните на което се стелели нагъсто долу по земята, мушнала се под тях до дънера и заспала. През нощта се събудила от тръбенето на слон.

Животното посягало с хобота си към нея и навярно я смятало за мъртва, защото късало клонки от дървото, под което тя лежала, и от околните дървета и внимателно ги слагало върху нея. Когато хората, които търсели жената, я намерили на другата сутрин, тя била затрупана с клонки и шума на височина метър и половина така, че не била в състояние сама да се измъкне оттам.

Близо до Руенгери в Конго един фермер искал да прогони с изстрели слон от плантацията си с пиретрум, но го ранил. Животното веднага го нападнало и го хвърлило високо във въздуха. Когато паднал на земята, той загубил съзнание, а когато дошъл на себе си, разбрал, че лежи с няколко счупени ребра под купчина клонки. През 1949 г. в областта Килуа близо до Макумба, Танзания, дивечов пазач бил убит от слон. Когато хората го открили, той бил покрит с пръст, върху която разяреното животно било натрупало още и куп съчки.

Слонове замерят един изследовател с тор. Д-р Волф Дитрих Кюме, който работи доста продължително време в лабораторията „Михаел Гжимек“ в Серенгети, една сутрин към пет часа легнал в зоопарка Опел в планината Таунус във ФРГ близо до куп отпадъци на 2 м. от бариерата на африканските слонове. Водачът веднага започнал да замерва спящия с тор, клончета и камъчета. Половин час, докато гледачът отклонил оттам слоновете, мъжкият слон хвърлял каквото му попадне върху спящия. Когато д-р Кюме се надигнал от нахвърляния наоколо боклук, на останалото празно място ясно се очертала фигурата му.

Черното лице харесва на слона. Отдавна е известно, че опитомените слонове разпознават някои хора, например гледачите в зоопарковете или дресьорите в цирковете. Но тези наблюдения се отнасят обикновено за азиатските слонове. Доколкото можах да установя, опитомените африкански слонове в станцията „Гангала на Бодио“ също нямаха друго поведение. На сина ми и на мен ни направи впечатление, че една група от тези работни слонове, настанена в гората Итури близо до станцията за ловене на окапита, се боеше от нас. И затова Михаел боядиса лицето, ръцете и краката си с черна боя и облече униформата на ездачите на слонове. Тогава животните, които преди се бяха отдръпвали изплашено от нас, му позволиха спокойно да ги възседне, да ги язди и да им заповядва.

Двубой между носорог и слон. Ние хората бихме могли да разберем някои прояви в поведението на слоновете спрямо нас едва когато наблюдаваме поведението им към останалите животни и помежду им. Очевидно слоновете не познават неприятел или противник в заобикалящата ги среда, с изключение на съвременния, технически въоръжен човек. И навярно заради това исполините се държат сговорчиво с останалите същества. Водните козли, антилопите импала, кафърските биволи, хипопотамите, както и по-дребните видове антилопи пасат понякога съвсем спокойно само на няколко метра от сивите колоси. Всички останали животни, дори носорозите, хипопотамите и лъвовете, първи правят път на възрастните слонове и се оттеглят назад, например по тесните, обградени от храсти или откоси пътеки. Б. Никълсън се натъкнал по брега на река Киломберо в Танзания на малобройно стадо слонове, в което само един слон притежавал бивни. Водела ги слоница, която също нямала бивни. Изведнъж животното се изплашило и бързо заотстъпвало назад, като държало главата си наведена, в поза на отбрана. В следващия миг от падината се задал, пръхтейки, носорог и се втурнал право срещу слоницата. Но като наближил на 4–5 м., той изгубил кураж и се върнал назад. Три пъти се засилвал срещу цялата група слонове, но всеки път отстъпвал назад, щом идвал много наблизко, докато най-подир се оттеглил окончателно с вдигната право нагоре малка опашка. През цялото време слоновете само се отбранявали, без да нападат. В парка Крюгер, напротив, е бил наблюдаван жесток двубой между слон и носорог, при който слонът пронизал с бивните си носорога на четири места и го оставил.

Крокодил в хобота на слон. Слоновете не обръщат никакво внимание и на крокодилите; те спокойно се приближават до водата и навлизат в нея. Полковник Редфорд обаче е наблюдавал от моторницата си по Нил в националния парк Мърчисън Фолз как група слонове пиели вода на брега. Изведнъж единият от тях се отдръпнал изплашено назад, като изтеглил с хобота си от водата крокодил, дълъг метър и половина, който го бил захапал. Издърпал по този начин крокодила напълно от водата, слонът го запратил далеч на сушата и побързал да избяга.

Слонове срещу лъвове. И с лъвовете положението не е много различно. А. Шиз е наблюдавал в падината Етоша в Югозападна Африка как веднъж едър мъжки слон няколко пъти поред предприемал

кратки яростни атаки срещу голямо самотно марулово дърво. Тогава той изменил тактиката си, обиколил дървото, атакувал го отново и високата трева под короната неочаквано се размърдала силно. „След това играта започна. Посрамен или разярен от собствената си страхливост, колосът се запъти право към дървото. Резултатът наподобяваше истинска експлозия. Сякаш беше избухнал динамит и четири лъва изскочиха оттам, като веднага се пръснаха отново във високата трева. Изключение направи един млад лъв, който остана на мястото си и се загледа във великана. Сега вече и слонът се спря, като направи такова комично движение, каквото може да се види само във филмите на Уолт Дисни. Няколко секунди слон и лъв се гледаха втренчено един друг, без да помръднат — всеки готов да побегне при най-малкото движение на другия. Най-подир нервите на Джумбо не издържах и той с отривисто тръбене се отдръпна назад, след което лъвът спокойно се върна отново при дървото. По раздвижването на тревата се виждаше, че навярно и останалите лъвовете се бяха успокоили. Слонът стоя известно време там, като се взираше в дървото, а после се отдалечи към езерцето. Когато мина покрай група храсти, изглежда, се досети нещо. Под прикритието на храстите той се приближи отново към дървото, но този път предпазливо. Известно време го бяхме изпуснали от погледа си, но внезапно голямата му глава се показва над храстите с вдигнат високо във въздуха хобот. Постепенно хоботът се успокои и се насочи точно към дървото като змия, готова да заудря. Лъвовете се спотайваха. Слонът се извърна, погледна към тях и се отправи към водата, за да утоли жаждата си.“

В резервата Банки имало стар мъжки слон с много тежка рана на крака, който винаги се намирал в лошо настроение. Един дивечов надзирател го застрелял и видял, че слонът бил поставил единия си крак върху брадавичеста свиня; която очевидно била убита от гепард. Слонът бил прогонил гепарда от плячката му и бил стъпил с крак върху нея. Надзирателят издърпал брадавичестата свиня изпод мъртвия слон и я оставил там. Гепардът веднага се върнал и започнал гощавката си.

Слон убива малаче. Човек никога не може да предскаже каква мисъл може да се породи в огромната дебела глава на слона. През септември 1957 г. 13 слона стояли в дъното на един от кратерите в националния парк Куин Елизабет край един малък заблатен водоем. На около 20 м. чакали реда си два възрастни кафърски бивола с едно доста

голямо малаче. Това, изглежда, не се харесало на единия от слоновете, той направил най-напред няколко заканителни движения, след това хванал малачето с хобота си и го хвърлил на земята. После започнал бавно да тъпче с крака нещастното животно. През цялото време биволицата непрекъснато се хвърляла върху слона, но напразно. Накрая слонът се опитал да доубие малачето с бивните си и се оттеглил. Сега биволицата майка се приближила до малкото си, което още мърдало. То дори се надигнало на предните си крака, но задната част на тялото му била напълно премазана. Когато се опитало да последва майка си, веднага рухнало на земята. Биволицата майка явно разбрала, че е безнадеждно да чака повече, и тръгнала след другия бивол.

Куче прогонва дебелокожия. В националния парк Крюгер африканските работници в лагера Летаба често били обезпокоявани от дивите животни. И затова дивечовият надзирател им позволил да си вземат куче, което иначе не е разрешено. От това куче неведнъж слоновете удряли на бяг. Най-напред те се опитвали да убият кучето, но не успявали да го хванат. То лаело, и ги хапело отзад по краката. Слоновете, които живеели в съседство, така добре запомнили кучето, че не смеели да се приближат по-близо от 100 м. до лагера. А щом те се държали на такова разстояние, и кучето повече, не се интересувало от тях.

Вмъкват ли се мишки в хобота на слона? Това куче може би е било ново и непознато животно за дивите слонове. Подобно на коня слоновете са крайно недоверчиви и страхливи по отношение на новите неща. Впрочем моите собствени наблюдения и опити опровергават твърдението, че слоновете се страхуват от мишки. А и мишките не се пхат в хобота на слона и не могат да станат причина слоновете да се задушат, както твърдят туземците в някои области на Африка, пък дори и белите дивечови надзиратели. Слонът лесно би могъл да издуха мишката от хобота си; освен това той може да диша и през устата си. Слоновете в зоопарка приближаваха без страх широко отворения край на хобота си към мишките, за да ги подушат. Но когато занасях домашни зайци и кучета порода дакел в отделението на цирковите слонове или при слоновете в зоопарка, те боязливо се отдръпваха от тях и ги замерваха от разстояние с пясък и камъни, като удряха с предния си крак по земята.

Слонът е по-бърз от човека. Ровове за слонове в зоопарка. Може ли да се избяга от нападащ слон? Африканският слон се движи равен приблизително колкото и човек, тоест 6 км/ч. Но той може да увеличи скоростта си почти двойно и да я поддържа с часове. Когато подплашени слонове хукнат да бягат или когато атакуват, те достигат до 30 км/ч. Ето защо те са по-бързи от човек бързоходец, но по-бавни от ездитен кон, от антилопите и от повечето от останалите хищни котки. На тази максимална скорост слоновете могат да издържат само на разстояние около 100 метра. Храсталаците им пречат по-малко, отколкото на хората или на по-дребните животни, тъй като лесно си пробиват път през тях. Слоновете не могат да галопират, да скачат, а и средно високи отвесни стени са непреодолими препятствия за тях. От десетки години слоновете в зоопарка в Нюрнберг живеят зад един ров, широк горе 1,70 м. и висок на най-ниското място само 1,40 м. Обикновено рововете се правят по-широки от 2 м., и то главно за да не се заклеши някой слон, ако падне в тях. В замяна на това тези тежки животни се катерят отлично по стръмни склонове и могат да се изкачват, както вече беше казано, високо в планините. В конгоанските планини ние срещнахме трудности, като се изкачвахме по пътеките на слоновете, понеже те водеха често пъти отвесно нагоре. Слоновете изминават само за една нощ повече от 80 км.

Сънят на слоновете е краткотраен. Мъртъв слон се съживява. Дълго време се е смятало, че слоновете спят прави и не лягат на земята. Професор Хедигер е установил, че индийските циркови слонове все пак лягат, и то малко след полунощ. Старите слонове лежат само от два до три часа, а младите животни — по-дълго. Самият аз никога не съм виждал на свобода легнал слон, който почива или спи, но в джунглата на Брега на слоновата кост съм се натъквал на места, на които малко преди това са били спали слонове, тъй като всички форми на тялото им бяха отпечатани върху земята. При една предпазлива нощна обиколка преди полунощ в станцията за обучаване на слонове „Тантала на Бодио“ заварих всички завързани на вериги слонове да стоят прави, след полунощ обаче дванадесет от шестнадесетте вече бяха легнали. В това положение дори можах да ги снимам с камерата със светкавица. В зоологическите градини, изглежда, слоновете стават много бързо, стига само в необичайно време да се пхне ключът в ключалката на вратата. Навярно това е и причината, поради която досега те не са били виждани

в легнало положение. От друга страна, лежащите слонове имат поне понякога много дълбок и здрав сън. Нашият гледач на слонове веднъж случайно бил затворен в сградата на слоновете и не могъл да излезе през главната врата. Той се покатерил през няколко спящи лежешком слонове, за да стигне до друга врата, и животните нито се помръднали, нито се надигнали. Но, разбира се, те бяха напълно свикнали с него. През 1963 г. в националния парк Мърчисън Фолз в Уганда един работник се натъкнал в ранна утрин на „мъртъв“ слон близо до туристическия комплекс Параа-Лодж. Понеже искал да спечели възнаграждението за предаване на слонова кост, той бързо изтичал за брадва, като оставил друг работник на стража при животното. Когато се върнал с брадвата, приближил се с двама мъже към слона и само от предпазливост хвърлил камък по животното. „Един доста изненадан и ядосан слон се изправи на краката си и всички помагачи побягнаха за щастие в различни посоки.“

Слоновете в „Гангала на Бодио“ не се събуждаха от сън, макар другарите им да ги ръгаха и да тръбяха. Моята светкавица обаче накара животните веднага да се надигнат на крака. Те си правеха почти истински възглавници от приготвените за храна клонки. Това може да се наблюдава и при слоновете в зоопарковете. Когато спят прави, те обичат да се опират на бивните си, поне горските слонове правят това, тъй като техните бивни са наклонени повече надолу. Хоботът също допира земята.

Слоновете плуват, но рядко. Макар да се къпят с удоволствие, слоновете рядко се решават да плуват. Близо до Мвея-Лодж в парка Куин Елизабет винаги се виждат слонове да преплуват ръкава на езерото Казуга. Бързотечната река Виктория — Нил обаче представлява истинска граница между двете популации слонове: едните обитават от едната, а останалите — от другата страна на реката. Там само единични животни са били наблюдавани да преплуват реката. През 1965 г. дивечовият надзирател успял да се приближи с моторницата си до един плуващ мъжки. „Слонът беше малко изненадан от непосредственото приближаване на лодката, но скоро продължи да плува по-нататък. Не е възможно да се опише начинът на неговото плуване: от време на време животното се гмуркаше цялото, после хоботът му се появяваше отново, а скоро след това и главата. Всичко напомняше плувния стил кроул при човека.“

Друг път един слон е бил видян да плува на половината път между Параа и Намзика. Бил по-стар мъжки слон, с увиснали уши и изглежда, че плуването го затруднявало. Било му много трудно да излезе на брега.

Загадъчното куркане в стомаха на слоновете. Загадката е била решена в Базелския зоопарк. Слоновете могат да тръбят пронизително, когато са възбудени, тоест когато атакуват, когато се изплашат или когато отделно животно се загуби и се почувствува изоставено. Ловци съобщават, че ранените животни ревели с цяло гърло; самият аз още никога не съм чувал такова нещо. Много догадки съществуват и за куркането или „мъркането“ на слоновете. На английски тези звуци се наричат „ту пур“ или „рамбл“, което буквално ще рече „куркане на стомаха“. Действително, до неотдавна се предполагаше, че тези звуци се пораждат в стомаха или в червата на слоновете. Но че това не е така, говори способността на слоновете да спират „куркането“, когато поискат, например, когато към тях тихо се приближат хора. Освен това то никога не се чува при спящи слонове. Следователно тези шумове са подчинени на волята, докато стомахът и вътрешностите притежават самостоятелно работещи мускули, които не се управляват от мозъка. Сами животни никога не издават такива звуци, но при събрани на групи слонове почти винаги се чува куркане. Това говори, че този шум е начин за общуване, един вид гласова връзка, едно потвърждение, че и другите членове на стадото са тук, а също така и своего рода легитимация „аз съм слон“ — за опознаване при приближаването на други слонове. Специалистът по изучаване на слонове Ъ. О. Бус, който дълго време се е занимавал с този въпрос в Уганда, го решава в Базелския зоопарк. Там гледачът на африканските и индийските слонове, към когото те били силно привързани, можел да ги накара да „мъркат“. И щом едно от животните започвало да „мърка“, останалите слонове веднага обкръжавали застаналия до него гледач и Ъ. О. Бус. Когато биологът поставил едната си ръка върху гърлото на „мъркащ“ слон, а другата — на края на хобота му, той могъл ясно да установи вибрациите в гърлото и съответните, последователно излизаци от хобота въздушни струи. Доколко това мъркане играе роля в отношенията между двата пола и при спазването на йерархията в групата слонове, още не е изяснено-.

Слоновете подпират ранените си родственици. Неведнъж е наблюдавано как слоновете се опитват да помогнат на ранените си родственици и да ги подкрепят. В. Д. Никълсън от Управлението за контрол на слоновете в Танзания пише: „В района Гундура, близо до реката Рувума, раздобрех с изстрел плешката на един мъжки. Щом чука вика му за помощ, две слоници, които бяха вече хукнали да бягат, се върнаха обратно при него и застанаха от двете му страни, като се опитваха да му помогнат; отчасти го носеха, отчасти го влачеха. Боях се, че действително ще успеят да се отдалечат с него, затичах се отстрани близо до слониците и извиках, за да ги прогоня. Като чу гласа ми, едната се обърна и се затича срещу мен. Бях принуден да я застрелям, след това довърших и мъжкия. Щом чу неколкостранните изстрели, другата слоница се отдалечи. Когато видях, че раненият мъжки е паднал на земята, тя сякаш разбра какво беше станало, и унила си отиде, като на всеки няколко метра спираше, ослушваше се и се обръщаше назад.“

Те се опитват да вдигат на крака мъртви слонове. Многократно е наблюдавано как слонове се опитват да вдигат застреляните си другари. В някои случаи се връща цялото стадо — слоновете тръбят и крещят и се опитват да вдигнат отново на крака падналото животно. А това е било смятано от не един ловец за масова атака на слонове.

Мъжките слонове не помагат на слониците. Дивечовият надзирател Патулани Нг’уни получил нареждане да прогони в Замбия четири слоници, които постоянно унищожавали плантациите и градините наоколо. Той застрелял слоницата водач. Една от останалите го преследвала след това повече от половин километър и се върнала при убитата. Когато се върнал, Нг’уни намерил и другите слоници, събрани около трупа на мъртвата си другарка — те се опитвали да вдигнат трупа, като го хващали с хобоите си за главата, за бивните, за краката и в средата на тялото. Но една част от тялото все оставала на земята. При това единият бивник на мъртвия слон се отчупил и слониците го хвърлили на 5 метра. Животните стояли около четири часа на мястото и събаряли дърветата наоколо. На другия ден Нг’уни намерил мъртвата слоница изцяло покрита с клонки от дървото мопани. Един дивечов надзирател наблюдавал на река Катете, също в Замбия, как в продължение на час и тридесет минути слонове си опитвали да вдигнат застрелян свой събрат, като го държали за предните крака и главата.

Никълсън пише: „Установих, че мъжките слонове се опитват да помагат на паднал на земята мъжки, а слониците — на паднал мъжки или на слоница, но доста странно е обаче, че никога не видях мъжки да направи най-малкия опит да помогне на сгромолясала се слоница.“

Дейвид Шелдрик, дългогодишен дивечов надзирател в националния парк Цаво в южната част на Кения, твърди, че слоновете много често вземат бивните от труповете на мъртвите си събратя и ги отнасят на повече от половин километър, а понякога ги хвърлят с все сила срещу скали или дървета. Най-напред се е предполагало, че трошенето на бивните е работа на хиени; но те не могат да мъкнат бивни, тежки 35–45 кг., толкова далеч, а още по-малко да ги хвърлят срещу скалите.

Движението на ушите изразява йерархичния ред при слоновете. Голяма роля в съвместния живот на африканските слонове играят движенията на ушите и обонянието — това е установил В. Кюме след дългогодишни наблюдения върху два мъжки и един женски слон, държани полусвободно в зоопарка Опел край Франкфурт. Животните са настанени в много обширен двор и през нощта не се завързват на вериги. Междувременно те са създали и потомство. Според топлината на въздуха ушите им се движат различно бързо напред-назад. При повишаване на температурата само с половин градус движенията на ушите стават веднага по-бързи. Агресивността им се изразява в разперване на ушите встрани, а движенията им стават още по-бързи, отколкото при повишаване температурата на въздуха. По-нисшестоящи в йерархичния ред животни не смеят да размахват толкова често ушите си в близост до по-вишестоящи дори ако температурата подхожда за това. Само когато животните имат настроение да бягат, ушите им остават плътно притиснати към главата.

Слоновете копаят ями, като коленичат на предните си крака и разравят почвата най-напред с бивните си. Те обичат да се търкалят и да хвърлят върху тялото си обилно прах, който отначало са събрали с предните си крака и с хобота си. По същия начин те хвърлят върху себе си клонки, шума, трева, пръст и изпражнения. Понякога клатят вдигнатата си нагоре глава с разперени настрани уши бързо и рязко, често така силно, че и предният им крак започва да се поклаща в такт. Слоновете обичат също така да кимат с глава, което най-често означава, че имат намерение да нападнат или да се втурнат към нещо. Слонът

може да се върти около собствената си ос в продължение на няколко минути.

Слоновете имат преди всичко добре развито обоняние. Те опипват с хобота си както собствената си глава, така и главата на родствениците си, особено устата, жлезите около слепоочието и ушния отвор. Мъжкият слон често държи края на хобота си под мишниците на слоничката, като от време на време го изважда оттам и го пъха за няколко секунди в устата си.

Агресивни и боязливи слонове. Когато е спокоен и равнодушен, слонът прилепва ушите си плътно назад към главата, а хоботът му виси надолу. При раздразнение и агресивност той разперва ушите си напред, вдига леко главата си нагоре, повдига края на хобота си най-напред малко, после, при силна възбуда, го изправя нагоре и най-подир го изопва назад над още високо повдигнатата си глава и челото. При действително сериозна атака тази стойка отново се изменя. Признава ли се един слон за по-слаб от друг, той свива хобота си навътре, пъха го в устата си, посяга с него към собствената си слепоочна жлеза или към края на ухото.

Когато мъжките слонове, особено по-младите, решат да премерят силите си в игра, те застават на 5–10 м. един срещу друг. След това повдигат глава, въртят хобота си над челото, разперват уши и закрачват бързо един срещу друг, докато израстъците на хоботите им се докоснат. В момента на стълкновението всеки слон увива с хобота си главата на противника или пък хоботите им се вплитат един в друг. След това със здраво опрени в земята крака те се стараят да се изтласкат един друг. Ако никой не може да изтласка противника си, те престават да се блъскат, връщат се обратно и след няколко минути всичко започва отново.

Полуопитомените слонове в зоопарка Опел нападат понякога и хора. Те се обръщат към тях, застават за миг с вдигната нагоре глава, с разперени встрани уши и с увиснал хобот и бързо се приближават. Колкото по-се приближава слонът, толкова по-силно маха хобота си или го свива повече към тялото си. Непосредствено пред човека слонът докосва с края на хобота си лявата или дясната страна на главата, а малко преди удара — едната от слепоочните жлези. Ударът с хобота той нанася отдолу нагоре или отстрани.

Когато слоновете се бият сериозно. Истинските борби, които се случват много рядко, започват по подобен начин, след това обаче се посипват удари с небивала сила и ярост. В националния парк Куин Елизабет два мъжки, единият от които бил много по-едър от другия, се борели точно около един термитник, на който растяло малко дръвче. Те се блъскали и удряли над и около хълмчето. Най-подир по-младият слон измъкнал дръвчето и го размахал заканително с хобота си, но не го използвал като оръжие. Слоновете блъскали силно главите си една о друга, удряли бивните си и преплитали хоботите си. Макар по-едрият слон да получил отначало сериозни драскотини по предната част на главата си, по-младият загубил самообладание, бързо се обърнал и хукнал да бяга, а другият веднага го погнал. Едрият мъжки преследвал дълго беглеца, докато най-подир се отказал от гонитбата и вместо него нападнал всъдехода на наблюдаващия борбата дивечов надзирател.

Бивникът пробил сърцето. В националния парк Цаво пет мъжки слона се приближили заедно да пият вода. Три от тях се отдалечили след това, докато останалите, които имали тежки бивни, изглежда, имали настроение за борба. Изведнъж единият се нахвърлил върху другия и го гонил около 80 м. в гъсталака. Тогава гоненото животно се извърнало, готово да премери силите си с нападателя. Двата слона сблъскали главите си и нападателят, който имал по-прави бивни зъби, улучил смъртоносно другия. Десният му бивник се забил в твърдото небеце в устата на противника, а левият промушил гръкляна му с такава сила, че нападателят бил издигнат над земята. След това той извадил бивните си и злощастната жертва се свлякла на колене. Агресорът атакувал още веднъж, забил бивните си в плешките на победения и навярно засегнал сърцето, тъй като раненият рухнал мъртъв на земята.

Победителят се отправил към водата, пил отново, но очевидно, и той не бил останал невредим, тъй като течала доста кръв от няколко рани на гърдите. Минал край брега на езерцето и след като още веднъж утолил жаждата си, се върнал отново на бойното поле. Когато видял мъртвия слон, той пак се раздразил — нападнал го още веднъж и забил бивните си в главата на мъртвото животно, право в мозъка. След това започнал да вдига грамадния труп, докато го изместил в обратна посока. Най-накрая застанал под едно дърво на около 100 м. от трупа.

Един от дивечовите надзиратели, който наблюдавал битката, слязъл от колата си, за да огледа отблизо мъртвото животно. Но

побеснелият мъжки го забелязал и тръгнал да го нападне, затова надзирателят трябвало да избяга, за да си спаси живота.

Малко след този страшен двубой друго стадо слонове се приближили до водата, но разяреният мъжки веднага ги прогонил. Стадото трябвало да заобикаля доста, докато се добере до водата. Гордият победител стоял около шест часа на стража при трупа, докато най-сетне се оттеглил в храсталака. Бивните на мъртвия слон тежали 52 и 49 кг — няма съмнение, че това е бил много тежък зрял мъжки. Нападателят му също бил приблизително толкова голям, със също такива тежки бивни.

Веднъж в провинцията Киву в Конго полковник Р. Хойър се натъкнал на застрелян слон. В главата му бил забит върхът на бивник от противник, който бил счупен върху черепната кост. При такива борби слоновете често счупват бивните си. В Судан в тялото на слон, загинал при двубой, бил забит голям къс от бивника на противника му, строшен на четири парчета, които общо тежали 25 кг. По това човек може да съди за силата на едно такова сблъскване.

Легендата за слонските гробища. Масово измиране на слонове. Загине ли слон, животните, които ядат мърша, особено лешоядите, се стичат от всички страни. Тогава къс по къс месото бързо изчезва, а костите биват разнесени наоколо. Грамадният череп се оголва бързо, тъй като в по-голямата си част се състои от кухини, оградени с тънки костни стени. Не е вярно, че човек никога не може да види мъртъв слон, както се твърди понякога. Неведнъж съм виждал мъртви, и то не застреляни, а умрели по някаква друга причина животни. През последните години в националния парк Мърчисън Фолз са били намерени 325 слона, умрели по естествен начин, което е било установено от учените. Въпреки това легендата за слонските гробища в Африка, изглежда, не може да бъде изкоренена. Според нея, щом почувствуват, че приближава краят им, исполинските животни се оттеглят в блата или отдалечени местности, където след това хората се натъкват на големи купища кости. Повод за такива легенди навярно са дали масовите отстрелвания на слонове в минали времена, както и мъчителното им загиване сред пламъците на нарочно подпалената висока трева през сухия период. Освен това слоновете са били и тровени, за да могат ловците да се добират до слоновата кост. Възможно е животните да са умирали и от събрали се в педините

задушливи газове — нещо, което е описано за пръв път от д-р Вершурен. Там едно по едно могат да измрат много едри животни. А тъй като труповете на слонове обикновено се срещат пръснати само тук-там из саваната, такива струпвания в някои райони са станали причина за пораждаването на легендата за гробища на слоновете. Турканите например поставят в сухата степ капани около някои вирове. По този начин те са убивали в продължение на години слон след слон.

Слоновете са исполини в истинския смисъл на думата. Те са най-тежките, а след жирафата — и най-високите сухоземни животни. Убивани са мъжки степни слонове, които, насечени и претеглени на парчета, са тежали по 6,5 т. Доктор Лаз е изследвал 360 слона от националните паркове Мърчисън Фолз и Куин Елизабет в Уганда. Средната височина при холката на мъжките слонове в парка Мърчисън Фолз е била 3,15 м., в парка Куин Елизабет — 2,98, а при слониците — 2,72. Средното тегло на слониците е било 2766 кг., най-високото тегло при мъжките — 6 000.

Защо не му трябва на слона козина. Обикновените слонове от цирковете и зоопарковете, повечето от които са слоници, тежат от 3 до 4 т.; слон, тежащ 5 т., се смята за прекадено тежък. Само кожата на слона тежи 1 т.; изсъхнала, тя все още тежи 650 кг., а изпъната, стига до 35 кв. м. Белите дробове на слона тежат 137 кг., черният дроб — 105, бъбреците — 18, ушите — 80, хоботът — 120, скелетът — 1 600, сърцето — 20, мускулите — 2 700 и мазнината — 100. При слона се падат много по-малко квадратни сантиметри кожа на килограм тегло, отколкото при по-дребните животни. Ето защо той загубва сравнително малко топлина чрез повърхността на тялото си, поради което не се нуждае от козина и е в състояние да понася, дори не съвсем лошо и северния климат. Ушите, които при африканския слон заемат една шеста от повърхността на тялото, служат преди всичко за охлаждане. По-голям слон произвежда толкова топлина, колкото 30 човека. Сърцето му бие около 30 пъти в минута.

Слон със седем бивника. Бивните на слона не са кучешки зъби, а преустроени резци. Има африкански слонове, които не притежават бивни или пък имат само един или деформирани 5–7 бивника. В долината на Замбези, Южна Родезия, на около 65 км. източно от Хирунду се срещат много слонове без бивни — средно всеки десети слон. Бивните на слоновете не са облечени с емайл и растат през целия

им живот, но не повече от 5 см. годишно. От двете страни на челюстта си слонът има само по един, затова пък голям колкото фразела кътник, който се сменя шест пъти през живота му с нов, щом предишният се изтърка.

Според проучванията на д-р Лаз, проведени в националните паркове на Уганда, бивните растат от една до три години. Животните изтиква напред и изплюват остатъците от изтърканите кътници, а понякога неволно ги глътва. Тогава те могат да се намерят в изпражненията им.

Хоботът — чудно оръдие. Наистина хоботът е едно удивително оръдие. Със своя нос слонът може да чупи дървета, да копае дупки, да убива други животни и дори да вдига от пода съвсем малки монети. Хоботът побира 15–20 л. вода, която след това животното впръсква в устата си. То пръска с него и тялото си. Слонът може да извива хобота си във всички посоки, може да го удължава или да го свива, тъй като той се състои от 40 000 снопчета надлъжни и напречни мускули. Хоботът е толкова як и жилав, че трудно може да се пререже с нож, макар че в него няма кости. И въпреки това слоновете могат да живеят и без него.

Слон с два хобота. В дивечовия резерват в Южна Луангуа, Замбия, в продължение на около четири месеца е било наблюдавано едногодишно слонче без хобот. То изглеждало добре охранено, макар че трябвало да кляка, за да взема от земята диоспировите плодове. В парка Адо един слон, на който липсвал върхът на хобота, всмуквал портокалите с края на хобота си и после ги издухвал в устата си. Един слон, убит в района Нзегга, Танзания, е имал закърнял втори хобот, който се разклонявал от главния. Той е бил дълъг 46 см и е имал само един пръстеновиден израстък на върха.

Най-важно е обонянето. Благодарение на подвижния си хобот слонът може да души високо във въздуха като жирафата и непосредствено по земята като диво куче. Очевидно слоновете се ръководят главно от обонянето си. В Замбия една посетителка искала да снима слон, както стоял в пресъхнало речно корито. Тя се намирала до едно дърво на брега. След като направила първата снимка, слонът се запътил право към нея и тя просто се объркала — оставила ябълката, която държала в ръката си, на земята, праметнала каишката на камерата през глава и понечила бързо да се оттегли. Слонът бавно се приближил

към нея и спрял от другата страна на дървото, спокойно посегнал с хобота си около дънера, вдигнал ябълката от земята, пхнал я в устата си, обърнал се и си тръгнал. През цялото време, докато стигнал на един метър от жената, го била привличала миризмата на ябълката.

В националния парк Крюгер едно тежко ранено слонче дошло съвсем близо до дивечовия надзирател, който чакал на водоема, и после изчезнало в храсталака. Два часа по-късно към това място се приближила група от седем слона, които веднага почнали да пият. После една едра слоница изведнъж вдигнала високо хобота си и започнала да души във въздуха, а после и по земята. Така тя стигнала до мястото, където под едно дърво било лежало слончето. След като помирисала навсякъде, тя тръгнала по дирите му. Хоботът ѝ почти докосвал земята. Слоницата се движела съвсем бавно, точно по миризмата. Един час по-късно се завърнала заедно с малкото при групата. Преди 2 000 години Плиний пише: „Слонът е надарен от природата с това, което рядко се среща у хората, тоест с почтеност, разсъдливост, усет за справедливост и покорност на вярата. При новолуние слоновете се отправят към реките, където се чистят тържествено и се къпят, и след като по този начин поздравят планетата, се връщат отново в горите. Когато са болни и лежат на земята, те хвърлят трева към небето, сякаш искат да я принесат в жертва.“

Подобно очовечаване и странни мистични възгледи за нрава на слона се срещат и днес още в някои романи и приключенски книги.

Мозъкът на слона тежи 4–5 кг., тоест три пъти повече от човешкия. И въпреки това знаем твърде малко за умствените способности на африканския слон. Самият аз и много други учени сме провеждали експерименти в тази насока с азиатските слонове. За това разказвам в книгата си „Училище за слонове“. Работните слонове са усвоили над тридесет различни команди и боравят твърде целесъобразно и разумно с дървените трупи, с въжетата и с други подобни предмети.

Слон върху човешки крак. Големи усилия ми струваше да накарам един слон в зоопарка да ме настъпи по крака. Но той нито го премаза, нито ми причини болка, само почувствувах, че сякаш върху крака ми е поставен чувал жито, тежък два центнера^[1]. Разбира се, човек не трябва да поставя крака си под предния край на слонския крак, там, където се намира копитото му. На задната страна на ходилото на слона обаче има

пихтиеста маса, която именно прави вървежа на този исполин толкова безшумен. Дори когато започне да бяга стадо слонове, не се чува никакво удряне, на копита или трясък, както е например при антилопите и зебрите.

Животното нямало вече ходила. При натоварване, тоест при стъпване, кракът на слона става по-широк и по-дебел, но когато животното го вдигне, той значително отънява. В такъв случай площта на ходилото може да се намали с около една четвърт. Ето защо, когато нагази в дълбока тиня, слонът измъква краката си лесно от нея. През 1958 г. в националния парк Крюгер бил намерен тежко ранен слон без ходила: на тяхното място се виждало голо месо. Оказало се, че животното било попаднало сред степен пожар извън парка.

По-рано пределната възраст на слоновете често е била преувеличавана. Според изследванията, извършени върху 325 слона, умрели от естествена смърт, в двата национални парка на Уганда, средната продължителност на живота на слона е изчислена на по-малко от 50 години. Вероятно те не живеят колкото човекът. Според проведената анкета на д-р Алфред Зайц в зоологическите градини, където отделните животни сигурно могат да живеят по-дълго, отколкото в свободната природа, досега не е имало африкански слон, който да е живял над 40 години. Повечето азиатски слонове умират, преди да достигнат 50 години, а 60 не е доживял още нито един.

Колко храна трябва на слона. Слоновете се нуждаят от големи количества храна, тъй като, както изглежда, лошо я използват. Във Франкфуртския зоопарк даваме на един слон дневно по 6 кг. счукал овес, 3 кг. трици и 75 кг. зелен фураж. Работните коне, които тежат около една пета от слона, изяждат към 40 кг. зелен фураж и още 2–3 кг. настъргани картофи, смесени с плява и слама.

В станцията за слонове „Гангала на Бодио“ се дава на слон 350–400 кг. дървесна шума и растения, голяма част от които той разпилява и стъпква. След претегляне на остатъците се е оказало, че едно животно изяжда в същност само към 150 кг. храна и че за 24 часа има нужда от около 150 л. вода, част от която обаче пръска с хобота си върху тялото.

Какво може да извърши работен слон. През деня слонът се изхожда почти всеки час, а общо за 24 часа — 14–18 пъти. Изпразненията му се състоят от 80% вода. Нощно време слонът трябва да става, за да се изходи и да уринира. Въпреки голямото количество

консумирана храна работоспособността на слона не е особено голяма. Чифт впрегнати слонове теглят кола, която тежи два тона, с общо четири тона товар, което не е повече от теглото на двата слона. Разбира се, пътищата около станцията за слонове „Гангала на Бодио“, за които се отнасят тези данни, не са особено хубави и равни. С такава кола животните изминават на ден само 20 км. при скорост 4 км/ч. Те трябва да работят само пет дни в седмицата, а в работно време да си отдъхват всеки час за около десет минути и да получават през това време храна. Слонът носи на гърба си товар 300–400 кг. и изорава за четири часа две трети от 1 хектар на около 12 см. дълбочина. Тези норми може би нарочно се понижават, за да се накарат фермерите, които идват да наемат слонове, да не ги пресилват. Началникът на станцията ми разказа, че неговите слонове теглели кола с товар до девет тона.

Слоновете се хранят с наслада. Източноафриканският степен слон предпочита тревостепите, където обаче има пръснати групи дървета или където бреговете на реките са обрасли с дървета, под чиято сянка животните могат да се оттеглят през знойните часове на деня. В такива райони, непосредствено отвъд границата на националния парк Мърчисън Фолз в Уганда, Ървин Бус е изследвал стомашното съдържимо на 47 застреляни слона от януари до март 1959 г. Оказало се, че 91% от храната им се е състояла от трева, 8% — от дървета и храсти и 1% — от стъбла и листа на тревисти растения. Само около 10% от изядената трева е била от зелени и пресни, а 90% — от изсъхнали растения. Когато пасат, животните непрекъснато обикалят. Ако пасат прясна трева, която след изгарянето на старата пониква бързо, слоновете просто се забравят от удоволствие. Тогава човек може да се приближи на 15 м. до тях, без да го усетят. Работата е там, че докато пасат, те или затварят напълно очите си, или гледат направо в земята, в краката си. Ако човек ги наблюдава в това време, той може да види само горните им клепачи и красивите им дълги мигли. С хобота си слоновете изкубват тревата заедно с корените, а пръстта изтърсват, като удрят снопчето в крака или в бивника си. Според Никълсън в такива случаи често лигите им капят от устата. Когато през сухия период тревните площи изгарят, слоновете започват да се хранят повече с клонки.

Слон в зеленчуковата градина. Колкото слоновете са грамадни, толкова и обичат да си угаждат. Върхът на хобота с пръстеновидните

израстъци, с който слоновете усещат така добре миризмите, им помага да си избират тревите и дори листата, които най-много им харесват. Един мъжки слон, който безшумно влязъл през оградата в зеленчуковата градина на дивечовия надзирател в Параа-Лодж в националния парк Мърчисън Фолз, изял първата нощ всички зелени царевици, дини и краставици, кръвното цвекло и част от патладжаните. При второто посещение си хапнал остатъка от патладжаните и пипера. Доматите, салатата и морковите обаче не докоснал.

Слонове, пияни от плодовете на маруловото дърво. Слон с туземска колиба на раменете. В Танзания през октомври и ноември слоновете обичат да се придвижват към бамбуковите гори, където прекарват с дни и се хранят почти изключително с бамбукови издънки. През февруари, когато узреят плодовете мугонго в района Литоу-Киперере, слоновете се струпват на юг. През сухия период те се придвижват към районите, където расте особено много тревата магуру, която има широки листа и става висока до 6 метра. В националния парк Крюгер, Южна Африка, слоновете се нахвърлят върху плодовете на маруловото дърво, щом узреят. Те ферментират в стомасите на слоновете и по този начин животните се опиват. Някои слонове проявяват в това състояние и агресивност, а други са само „приятно замаяни“. Макар „пияните“ слонове да правят всяка година доста пакости, по това време те не са опасни за посетителите на парковете, тъй като в съседство с всички туристически хижи маруловите дървета са изкоренени до едно. Иначе това дърво е в същност едно от най-разпространените в националния парк. Туземците си варят от плодовете му твърде силна бира. И затова дърветата не се изсичат за гориво. Плодовете узряват най-напред в северния край на парка; след това слоновете бавно се приближават на юг, като по пътя все си похапват от тях и се наслаждават на вкусната храна. Веднъж един африкански дивечов пазач бил бутнат от велосипеда си от леко „пиян“ мъжки слон. Друг един слон пък пъхнал главата си в колибата на туземци, нарамил я и хукнал с нея към храсталака; не пострадал обаче никой. Друг мъжки слон грабнал един пийнал като него африканец от велосипеда и го завлякъл около десет метра навътре в гъсталака. След това се върнал на шосето и стъпкал колелото — това разказва директорът на националния парк д-р Н. ван дер Мерве.

Стадата слонове бяха свикнали да странствуват из Африка в зависимост от годишното време, за да си търсят най-добрите източници на храна. Днес те нямат вече достъп в обширни области на Африка и затова са усвоили и някои вредни навици при търсенето на храна.

Те копаят кладенци. Слоновете са като че ли единствените животни в Африка, които копаят дупки, за да стигнат до водата. За тази цел те разрохкват почвата с бивните си, а пръстта изхвърлят след това с хобота си, като правят дупките отвесни и дълбоки до един метър. По този начин обикновено те откриват в песъчливото корито на пресъхнали реки вода, която се използва и от много други животни, като носорозите, антилопите, зебрите, птиците ята, змиите, а това им дава възможност да преживеят сухия период. По същия начин постъпват и някои видове кенгуру в Северозападна Австралия. А. Гордън е наблюдавал в парка Банки как слоновете запущват отгоре своя „водоем“ със запушалка от листа, трева и със собствените си екскременти и го засипват с пясък. Ако по някаква причина слоновете напуснат през сухия период даден район, това може да има губелни последици за останалите животни.

През януари и през август 1957 г., тоест през късия и през дългия сух период, биологът Н. К. Бюхнер е преброил в южната част на националния парк Мърчисън Фолз в Уганда над 4 000 слона. При започването на дъждовния период, към средата на септември, броят им обаче се удвоява. Животните прииждат от по-залесените области извън парка към тревостепите. Междувременно и в този национален парк броят на слоновете се е увеличил извънредно много, тъй като заради непрекъснато увеличаващото се заселване в районите извън парка слоновете все повече напират да влязат в него, където остават после и през цялата година.

Когато броят им се увеличи много, слоновете се приспособяват към дадените хранителни източници. Тъй като в някои обширни участъци на парка всички дървета са били унищожени от слоновете, през 1964 г. е бил направен опит да се отстрелят 200 слона в тази част на парка, която се намира южно от р. Виктория — Нил, и още 200 в северната му част. Чрез грижливи изследвания на убитите животни учените са установили, че съществуват явни различия между слоновете от южния и от северния бряг. При слоновете от северния бряг половата

зрелост настъпва средно на 14 (от 10 до 15) години, а при слониците от южния бряг — на 18 (от 13 до 22).

За мъжките слонове съответните възрасти са 13 (от 8 до 15) години при стадата от северния бряг и 16 (от 13 до 20) — при стадата от южната страна на реката. Средният интервал между две раждания при слониците е четири-пет години при едните и при другите стада. Но средната продължителност на кърмене е значително по-къса при слониците от южния бряг, за което свидетелствува и високата смъртност на малките слончета там. Ето защо при слониците от южната страна трябва да минат 11 месеца, докато в яйчника им се образува ново яйце, а при северните слоници — само 4. Стадата от северния бряг се увеличават и са по-млади — средната възраст на животните е 19 години. При южните слонове средната възраст е 20,5 години, но броят им намалява. Животните, по-млади от десет години, в северната група са 40%, а в южната — само 22%. Слониците от северния бряг сватбуват от ноември до април, докато у южните животни това се е изменило — от април до септември. Сигурно храната е причина за това. През 1963 и 1964 г. е имало два до три пъти повече съешавания, отколкото през 1964 и 1965 г. Разликата между двете популации се дължи на това, че растенията и дърветата южно от Нил са унищожени много повече. По-рано тази област е била гъсто залесена и дори е била гориста, но слоновете са я превърнали изцяло в тревостеп. На северния бряг все още са останали няколко района с дървета и храсталаци. На север от Нил живеят 0,9 слона на 1 кв.км., а на юг — 1,7.

На времето, когато на слоновете е принадлежала цяла Африка, това положение е щяло да се оправи от само себе си. Сивите стада от изпасаните напълно южни райони са щели да се отправят другаде или да намалеят по естествен начин от недохранване. Но днес, разбира се, не бива да се допуска националните паркове, последните кътчета истинска дива природа, да се превърнат в полупустини и в пустини. А това поставя отговорните лица пред необходимостта да вземат сериозни решения.

Всяка година се отстрелват по 45 000 слона. За да се получат около 600 000 кг. слонова кост, колкото е била преработвана всяка година в света, в миналото е трябвало да бъдат убивани годишно по 45 000 слона. По-голямата част от тях са били от Африка. Но никой не си е направил труда през тези дълги години да узнае например нещо за

начина им на живот, да изследва по-подробно хекатомбите посечени великани. При сегашното положение може да се предполага, че към края на нашето столетие вече няма да има напълно свободни слонове извън националните паркове на Африка. Ето защо радостно е, че животните, които в някои от националните паркове би трябвало да бъдат убити поради пренаселеността им и унищожаването на ландшафта въпреки силната съпротива на дивечовите надзиратели, сега в по-голямата си част са обект на различни научни изследвания.

По този начин стана ясно, че така наречената „мъст“ — секрецията, която отделя слепоочната жлеза от страни на главите им, поне при африканските слонове няма нищо общо с разгонването или с достигането на полова зрелост. В продължение на столетия се е смятало обратното. У слоновете, убити от юли до октомври, Ъ. Бус не открива такава течност, но у почти всички убити през периода след 20 октомври до края на март е имало „мъст“. Само у няколко съвсем млади слона тази секреция не е могла да се открие в средата между окото и ухото. Но повечето слонове и слоници, които още не били достигнали полова зрелост, а така също и старите слоници, които току-що били родили и кърмели, и някои съвсем малки животни са показали през споменатия период всички признаци на „мъст“. Може би функцията на тази жлеза има връзка със сухия период и с високите температури, но очевидно не и с размножаването.

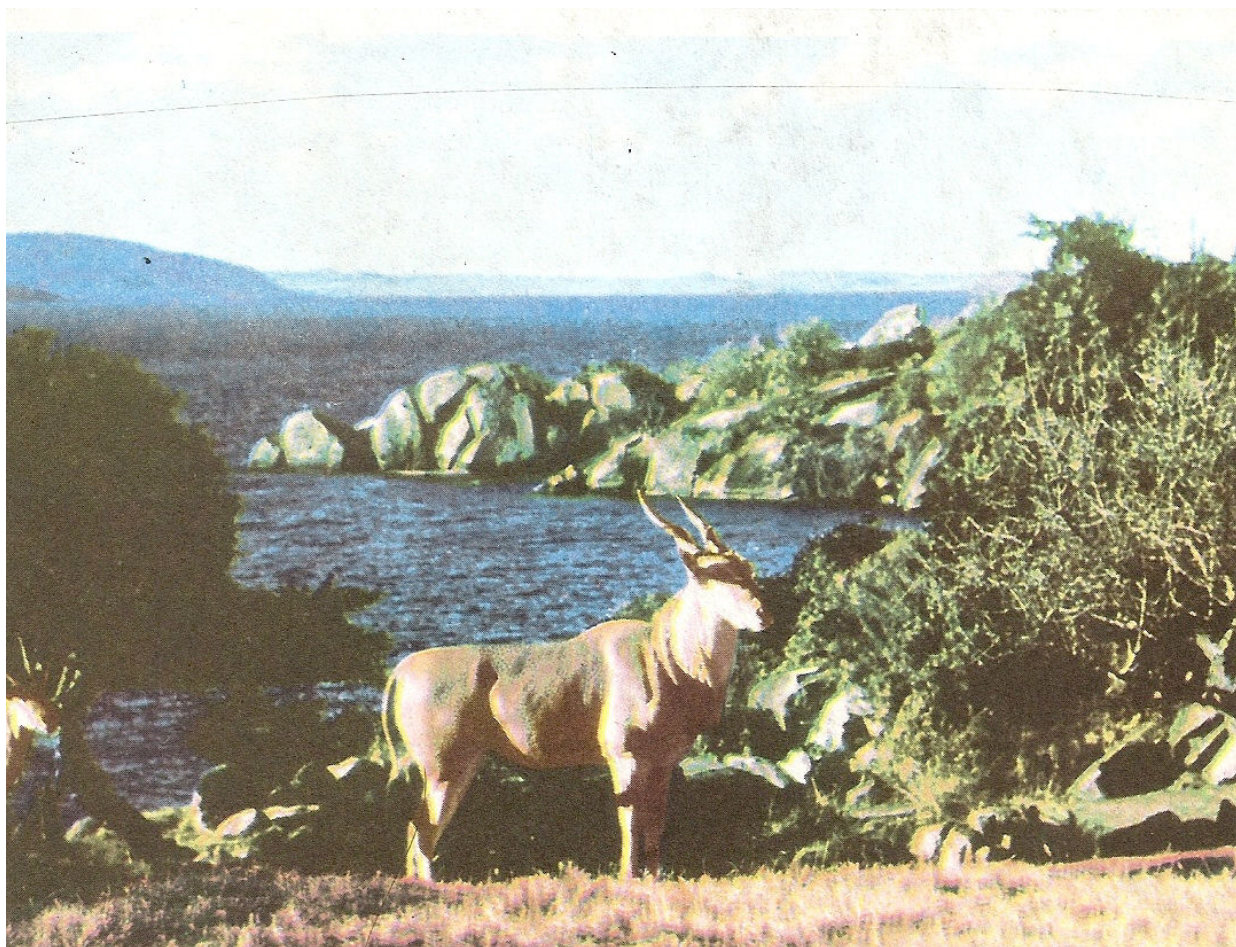
При този случай Бус установява също така, че както мъжките слонове, така и слониците с особено големи бивни са били доста стари. Те вече дъвчели на петия и шестия кътник.

Любовта на слоновете. Като покана за съешаване на слоницата е притискането с хълбока към главата на мъжкия. При това тя се извързва наполовина назад. Мъжкият поставя хобота си по дължина върху гърба ѝ. Докато тя се притиска към него, той я тика с израстъците на хобота и с бивните си бавно напред — това е описано от В. Кюме. Ученият е наблюдавал внимателно акта на съешаването при африкански слонове в зоопарка. Слоницата правела изведнъж бързи крачки напред, като махала с хобота и с опашката си и кимала с глава. Мъжкият я следвал от страни; тя подтичвала в дъга около него, а той като че искал да ѝ препречи пътя. След това те заставали глава срещу глава, често пъти с вдигнати нагоре хоботи, извити във формата на буквата S. Когато натискали, както при мнимата борба, върховете на хоботите си един ъ

друг, мъжкият надделявал. Хоботите се вплитали един в друг и после отново се разделяли. С края на хоботите животните опипвали нежно главите си. Това се повтаряло, като слоницата все по-често се притискала към мъжкия, коленичела и вдигала опашката си нагоре. Той посягал с хобота си към влагилицето ѝ. След неколнократна гоненица слоницата заставала мирно и той най-после се качвал върху нея. Копулацията траела само няколко секунди.

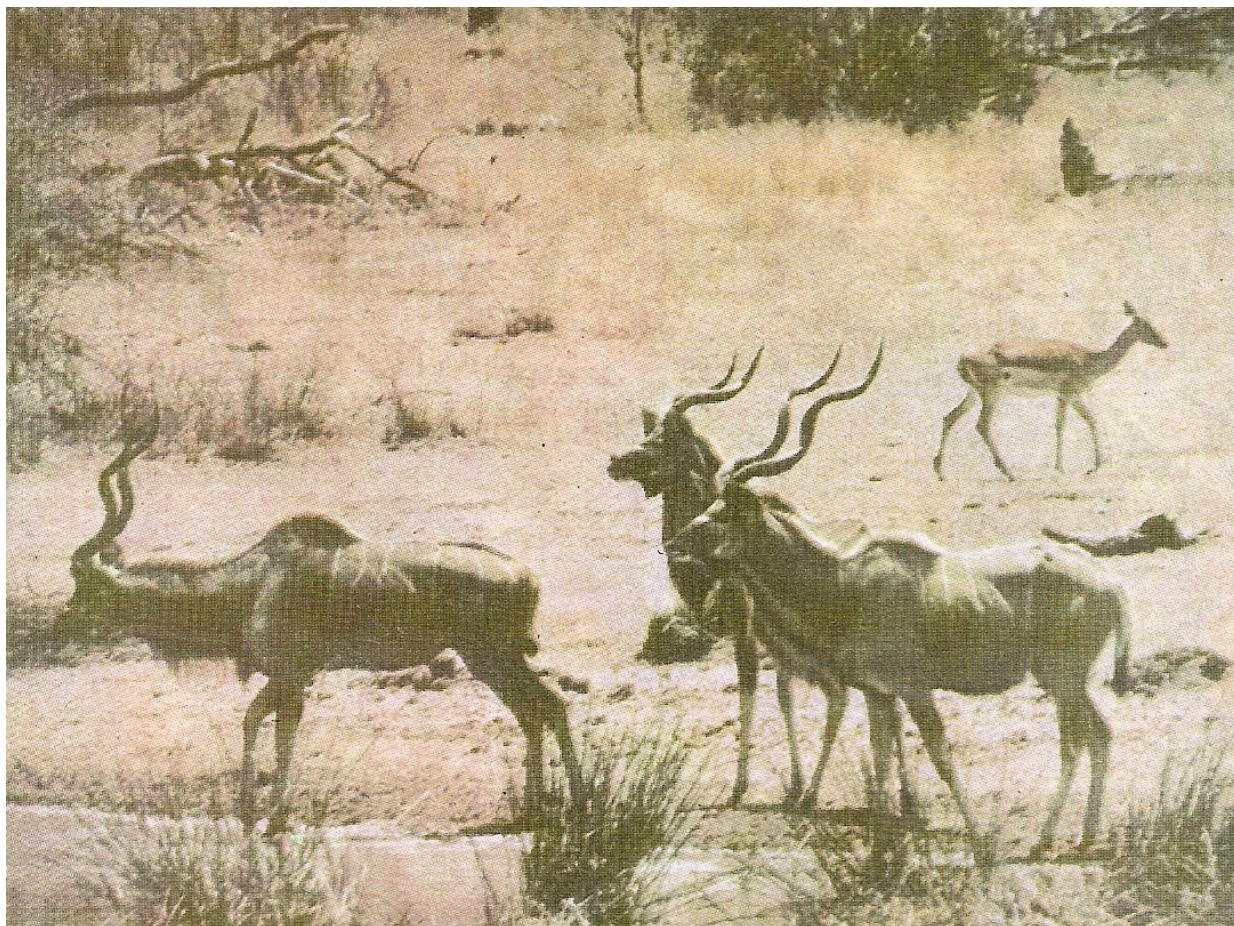
От първото преброяване, което аз и Михаел направихме през 1957 и 1958 г., антилопите гну в равнините на Серенгети непрекъснато се увеличават. Днес техният брой се е учетворил, което ще рече, че сега има 1,3 милиона едри животни. Тук се виждат стадата гну при странствването им из степта.

В Южна Африка и Родезия непрекъснато се правят опити за опитомяване на антилопата кана. И днес още в някои ферми се държат стада питомни антилопи кана. Заселилият се още през миналия век в Южна Украйна немец Фридрих фон Фалц-Файн си набавя през 1896 г. за същата цел антилопи кана, чието потомство днес още живее в Аскания Нова. Пастори на коне ги откарват да пасат в степта, както кравите. Няколко животни дори редовно се доят. На снимката се вижда мъжка антилопа кана край езерото Виктория.

В продължение на цели 150 години африканските диви кучета, наречени още хиенови кучета, са били упорито преследвани и избивани, тъй като хората не са имали и понятие за техния начин на живот, нито за ролята им в природата. Едва през последните години благодарение на проведените в продължение на месеци наблюдения в източноафриканските степи и в зоопарковете представата ни за тях се промени напълно.

Тук, в националния парк Крюгер, три мъжки антилопи — големи куду — са дошли едновременно на водопой. В някои райони на Южна Африка големите куду се срещат твърде често. Неотдавна на шосето между Йоханесбург и Питърсбърг към три часа следобед възрастно куду налетяло на автомобил и скочило право върху покрива. В колата се намирали един европейец и един африканец. Тъй като се движели със 100 км/ч, покривът на колата отлетял настрани, а животното останало да лежи мъртво на задната седалка. Европейецът бил тежко ранен и трябвало да бъде откаран в болница; африканецът почти не

пострадал, понеже бил с предпазен колан. В други страни също стават такива нещастни случаи. Така например във ФРГ за една година са прегазени по шосетата 660 елена и 44 000 сърни, в Швеция — 1 200 лоса, а в САЩ — 70 000 елена. Злополуките от този род струват на ФРГ всяка година живота на много хора само защото никой не иска да направи незначителни разходи за поставянето на огради край пътищата и автострадите на местата, където преминава дивечът.

Семействата зебри живеят заедно и мъжките защитават новородените малки от нападенията на хиените; обикновено към тях се присъединяват също „чичовците“ и „лелите“. Понякога се срещат и бели, безгривести и дори карирани зебри. Но не съществуват две зебри с еднакво разположени ивици. На снимката се виждат зебри на Чепмен в Намибия.

Откакто в края на миналия век в Източна Африка върлува голямата чумна епизоотия по говедата, от която загиват огромен брой животни, голямото куду се среща там рядко, но в Югозападна Африка, Родезия, Мозамбик, в парка Крюгер и надолу до Зулуланд — все още доста често. Големите куду се смятат за едни от най-едрите и най-красивите антилопи. Те са и много пъргави — с лекота прескачат огради, високи до 2,5 м.

Другите мъжки не ревнуват. В. Полз е наблюдавал съешаване на слонове в дивечовия резерват в долината Луангуа в Замбия. Мъжкият сложил опашката на слоницата в устата си притиснал страничната част на главата си към хълбока ѝ, после пристъпил малко напред, метнал хобота си през врата ѝ и хванал противоположното ѝ ухо. Слоницата стояла на мястото си докато той я пуснал отново. И тук самата копулация продължила около десет секунди. След това животните застанали едно срещу друго и вдигнали хоботите си нагоре във формата на буквата S. Два други мъжки, които през цялото време стояли недалеч от тях, се приближили и минали между двойката, но първият мъжки не реагирал. След това четирите животни започнали да пасат мирно заедно. Скоро слоницата почнала упорито да „флиртува“ с единия от новодошлите мъжки, без той да се интересувал от нея. Равнината била пълна със слонове, а близо до мястото на сватбуването, на няколко метра, се намирали няколко напълно развити животни.

А. Девин е фотографирал в Южна Африка два слона, които са се съешавали под водата. От слоницата са се подавали само горната част на главата и вратът ѝ, а от качилия се върху нея мъжки — главата и раменете.

Впрочем мъжките обичат да гаят често слониците и да ги прегръщат с хоботите си, без да показват намерение за сватбуване. Както беше вече споменато, слоновете се съешават през цялата година, без да съществува определено време за разгонване.

Алън Райт е наблюдавал веднъж в района Нуанетзи в Родезия млад слон, очевидно най-младия в групата, чиито бивни тежали по десет килограма. Младият мъжки се движел бързо през стадото. Приближил се до една от слониците и тя веднага спряла да пасе и застанала неподвижно на мястото си. Още щом пристъпил към нея, тя бързо се отдалечила. Изглежда, че мъжкият опитвал късмета си при всички слоници поред. Другите мъжки слонове се държали напълно

безучастно, но и те заставали неподвижно, когато възбуденият млад слон се приближавал към тях. Половият му орган се намирал в състояние на ерекция.

Накрая седемте слоници се събрали в отделна група и побягнали. Но в действителност те нямали намерение да бягат — животните тичали в тесен кръг, тръбели и издавали крясъци, а малките слончета тичали пред майките си. Най-подир мъжкият се затичал и се опитал да се качи върху една слоница. При тичането те изпотъпкали храстите и малките дръвчета. Останалите четири мъжки се държали пак съвсем безучастно. Накрая мъжкият възкачил една друга слоница, която въпреки това продължила да върви още десетина метра и след това се извърнала встрани. През цялото време младият слон бил върху нея. След около две минути той слязъл, а слоницата се отправила към останалите си посестрими.

Бременност 22 месеца. Изглежда, че мъжките се намират в брачно настроение само в определено, и то винаги различно време. Навярно са необходими различни предпоставки за това. Фактът, че досега африканските слонове в зоологическите градини са се размножавали толкова рядко, се дължи до голяма степен на обстоятелството, че обикновено се държат индийски слонове в най-добрия случай с една или две африкански слоници при тях кръстосване между азиатски и африкански слонове обаче досега няма. Но от 1925 г. насам в станцията за опитомяване на слонове в Конго винаги се държат най-малко 12 напълно годни за разплод слоници и няколко мъжки, а често и много повече. Тези животни живеят в естествената си среда, но нощем биват завързвани с вериги, както в зоопарковете, а през деня пасат с часове в района, само че под надзора на своите придружители, наречени корнаци. Тогава, разбира се, на по-непокорните се поставят спъвачки на предните крака. Въпреки това за тридесет години там е имало само четири раждания и което е много странно — всички се случили през 1930 г., а друго едно по-късно, към края на петдесетте години. Бременността при африканския слон трае почти 22 месеца; в Базелския зоопарк двата мъжки били покрили слоницата между 23 март и 4 април 1964 г.; тя родила на 12 януари 1966 година.

Така се раждат слончетата. При самото раждане майката често пъти бива заобиколена от останалите си посестрими и ако може така да се каже, те я закрилят. През декември 1956 г. Ф. Попълтън, тогава

дивечов надзирател в националния парк Куин Елизабет, е наблюдавал в подробности раждането на слонче, но за съжаление само отчасти, защото пристигнал, след като малкото вече се било появило на бял свят. Той забелязал как едно по-голямо стадо слонове се били събрали накуп, как всички били обърнали главите си, тръбели и махали с уши и се държали доста неспокойно. Попълтън е наблюдавал на разстояние 25 крачки с бинокъла си целия процес. В средата на събралите се накуп слонове стояло току-що роденото малко. Майката и друга една слоница тъкмо отстранявали околоплодната обвивка. Коремът на майката бил неимоверно разширен и висял почти до земята. Влагалището, което при слоницата е отдолу, между краката, а не отзад и отгоре, било разширено и кървяло. Групата се състояла от шест големи слоници с пет малки и още един млад мъжки слон, който наблюдавал от около 15 метра.

Те искали да вдигнат на крака бебето. Животните опитвали с хоботите и с краката си да изправят на крака новороденото слонче. Едни от тях взели околоплодната обвивка и я хвърлили във въздуха така, че тя се простряла като чаршаф. Слониците прогонвали заобиколилите ги лешояди. Всички останали слонове, с изключение на един мъжки не били допуснати да се приближат, слониците ги пъдели. Новороденото слонче било мокро и покрито със слуз. Личало окосмяването му, особено на главата. Тръбенето и крясъците на слоновете продължили още десетина минути.

След половин час четирите слоници и малките им се отдалечили и оставили майката, една възрастна слоница и един млад мъжки слон на около седем години с новороденото слонче. Останалото стадо също се отправило към реката и изчезнало. Майката, другата слоница и седемгодишният слон продължили да помагат на бебето да стъпи на крака. След четвърт час изчезнала и другата слоница и оставила майката с бебето и младия слон, очевидно неин син, сами. Този млад мъжки пхнал хобота си под корема на слончето и между краката му, за да му помогне да стане. Малкото било много слабо и паднало отново на земята. Майката продължила да мята околоплодната обвивка насам-натам и най-подир я хвърлила на гърба си, където останала част от нея. Два пъти слоницата се опитвала да изяде късовете от ципата, но все ги изваждала отново от устата си.

След два часа малкото слонче направило първите си несигурни стъпки, но паднало напред върху главата си и се преметнало по гръб.

Майката и младият мъжки не му позволявали да лежи на земята и непрекъснато го изправяли на малките му крака. Майката кървяла през цялото време и плацентата паднала напълно едва два часа след раждането. Слоницата изляла малко от външната ципа, но по-голямата част оставила. Тя си играла известно време с нея. Веднъж дори плацентата се закачила на бивника ѝ. След два часа младият слон загубил интерес и изчезнал в посока на стадото. Когато Попълтън се приближил с всъдехода си още малко, слоницата веднага го атакувала.

Слоница ражда на шосето и спира движението. Самото раждане е наблюдавано от един дивечов надзирател в Замбия. Една слоница се била облегла на голямо дърво, а главата на малкото вече се показвала от влагалището; след непрекъснати напъни новороденото се смъкнало на земята. Слоницата веднага се обърнала, застанала над слончето и започнала да го души с хобота си около 20–30 минути. След това малкото се надигнало на крака и затърсило вимето. То застанало до майка си и започнало да бозае. Наблизо нямало други слонове. Веднъж в Белгийско Конго Р. Хойер чакал в колата си четири часа на шосето, понеже една слоница родила малкото си точно на пътя, близо до едно мостче. Слоновете не могли да бъдат прогонени нито с викове, нито с клаксон.

Раждане на слон в легнало положение. В националния парк Етоша в Югозападна Африка била наблюдавана млада слоница, която раждала, докато останалото стадо пасяло в полукръг на 400 м. встрани от нея. Най-близкият слон, изглежда е била слоница, пасял на около 200 м. от нея откъм страната на вятъра. Младата слоница се била свлякла почти на задните си крака и тръбяла пронизително, сякаш била обзета от смъртен страх. Дивечовият пазач Баард слязъл от колата и се приближил, за да я прегледа. От 20 м. той видял как мускулите на тялото ѝ изведнъж се свили вълнообразно от ребрата към корема. След това животното започнало отново да тръби.

Останалото стадо, изглежда, никак не се интересувало от раждането, само старата слоница вдигала хобота си нагоре. През около пет минути наблюдаваната слоница имала болезнени спазми и все тръбяла. След 30 минути се показала главата на малкото. В този стади слоницата изглеждала много изтощена. Едва след още 15 минути предните крака и раменете на малкото излезли от влагалището. Изведнъж слоницата се отпуснала бавно на земята и легнала на дясната

си страна. Сега тя тръбяла на по-къси промеждутъци. Накрая издала дълъг стон, след който останала да лежи много спокойно, дишайки бавно.

Новороденото слонче ритало на земята, за да се освободи от околоплодната обвивка. Майката е била или в несвяст, или много изтощена, за да се погрижи за малкото си. Слончето, което междувременно почти се било освободило от ципите, изглеждало розовичко. Само ходилата на краката му били жълтеникавокафяви. След около 10 минути слоницата вдигнала хобота си нагоре и го насочила към малкото. От пристигането на наблюдателя до момента на раждането бил изтекъл час и десет минути.

Раждането в зоопарка минало много бързо. Приблизително така е протекло и първото раждане при младата слоница Идунда в Базелския зоопарк през януари 1966 г. Сутринта гледачът на слоновете намерил голяма кафеникава и жилава слизеста буца, а на следната сутрин към 9,15 часа започнали първите родилни болки. Слоницата посягала с хобота си към наедрелите си цицки, а от време на време към корема и към слабо увеличеното си влагалище. После легнала на една страна и се замятала насам-натам. Това безспорно били вече родилни болки, които се повтаряли през четири — шест минути. Слоницата все се изхождала и уринирала по малко. Към 9,36 часа изтекла първата околоплодна течност, а след това областта под ануса видимо се подула.

Слоницата била много неспокойна, движела се насам-натам, махала уши, опирала се с бивните си о земята и почти се изправяла на главата си. Същевременно вимето ѝ ставало все по-голямо и цицките доста се подули. Постоянно лягала на земята. Към 9,55 часа се показал околоплодният мехур, който веднага след това се спукал. После майката присвила задните си крака и слончето се измъкнало със задните си крака напред. Раждането протекло така бързо, че само на филма могло да се проследи всичко точно. Минали няколко минути, преди майката да опипа малкото си навсякъде, дори повдигнала леко бебето си с хобота, като го държала за опашката. Четвърт час по-късно слончето стояло вече на краката си, но, разбира се, с помощта на гледача. То тежало 113 кг. и било високо 95 см. Едва към 8 часа на следната сутрин малкото успяло да намери цицката и се набозало хубаво. По време на последната световна война в Мюнхен и през август 1965 г. в Опелския зоопарк в планината Таунус също са били родени африкански слончета.

Конгоанската станция за слонове посочва като нормално тегло на новородено слонче 100 кг. и височина 80–85 см. На една година височината му е 100 см., на две години 115–120. На тази възраст слончето вече е отбито. До петата си година то израства за година с около 10 см., а по-късно — с по-малко. Тогава и бивните вече се виждат добре; те започват да никнат между една и три години.

Слониците майки помагат на несръчните си малки слончета. На първо време слониците майки помагат на още доста несръчните си слончета. Така група слоници заедно с малките си се катерили нагоре по стръмен склон край Нил, недалеч от Фаяо. Едно много малко слонче не могло да се изкачи. Тогава майката клекнала горе на откоса, хванала малчугана с хобота си и внимателно го изтеглила нагоре. Дивечовият пазач Кахари се натъкнал в Замбия край река Колози на две слоници с четири малки; когато го зърнали, те побягнали. Докато се изкачвали нагоре по хълма, първата слоница постоянно тикала своето малко с хобота си, за да се катери по-бързо. Когато стигнали до едно място с много повалени дървета, тя започнала да вдига дърветата нависоко, така че малкото да мине удобно под тях. Ако то не успявало да премине през някой дънер, майката се връщала при него, вдигала дървото от земята и пускала слончето да мине отдолу.

Тя разнасяла трупа на мъртвото си слонче. През 1959 г. Р. М. Бере, придружен от министъра на природните ресурси, се натъкнал в парка Куин Елизабет на слоница, която носела мъртво слонче. Ако се съдело по миризмата, то било умряло преди три-четири дни. От време на време майката слагала трупа на своето малко на земята, за да попасе и да пие вода. По този начин тя бавно се придвижвала напред, а останалите слонове от групата винаги я чакали. Въпреки че вдигала трупа с бивните си, тя го носела между долната си челюст и рамото, „както цигуларят държи цигулката си“.

Когато се къпят, слониците често пръскат малките си с вода или им хвърлят тиня върху тялото.

За съжаление ние знаем все още твърде малко за начина на живот и за нуждите на африканските слонове. Още по-тревожно е, че почти не знаем от какво имат нужда те, за да живеят, защото през следващите години трябва да се намерят начини и средства поне една част от тези великолепни и достойни животни да бъдат запазени сред все повече увеличаващото се население и сред цивилизацията. Те са истинските

царе в животинското царство, защото не се страхуват от никой естествен неприятел, дори и от лъва.

Човек и слон едновременно. Такова е мнението и на племето дан, което живее в Либерия и в Брега на слоновата кост.

Посетил съм тези хора два пъти. Според проучванията на Ханс Химелхебер те вярват, че главното е не самият човек, а онзи дух, който витае в него и който може да живее едновременно и в животното. Който чувства способността да бъде дух едновременно и на човек, и на някое животно, трябва да поиска да бъде приет в съюза на животните, като за тази цел заплати голяма сума на ръководителя на съюза. Този, чийто дух може да бъде едновременно и животно, получава и в своето човешко тяло особените качества на този вид животно.

Духът си създава нови слонове. Най-висш е съюзът на слоновете; неговите членове властвуват над хората и преди всичко са главатарии. Те са високи на ръст, имат голям корем и крачат много важно. Духът на главатария не се вселява във вече съществуващ слон, а си създава нов слон, какъвто досега не е имало. Ако този слон бъде убит, тогава трябва да умре и принадлежащият към него човек двойник. Все се случва някой умиращ да разказва, че трябва да се прости с живота, защото същевременно е и този слон или бивол, който предишния ден е бил убит. Умре ли някой знатен човек без видима причина, обикновено се предполага, че е умрял от магия. Тогава се смята, че чрез магьосниците трябва да бъде открит злосторникът. Преди да се пристъпи към тези неприятни разследвания, трупът на умрелия се съблича и преглежда за някакви драскотини или малки загнойсали рани по тялото, които могат да подскажат как е било ранено принадлежащото към него животно. Ловецът, който е убил животното, не се наказва, тъй като той е изпълнявал само задължението си да набави месо за селото.

Най-скъпо е влизането в съюза на слоновете. Ако един заможен човек изведнъж започне да прави дългове, ако не може вече да си позволява това или онова или ако от десетте му крави няма вече пет, между хората се пуска вече слухът, че щял да плати за приемането си в някой съюз на духовете, макар той сам да не е казал нищо. Ако след това той съобщи с въодушевление, че сега е „в слона“, уважението към него извънредно много нараства. Заговори ли той на някое събрание, всички мълкват; с готовност бива избиран за различни длъжности, дори и за главатар, понеже се знае, че зад него стоят слоновете.

Ето защо племето дан смята законите за защита на дивите животни за безсмислени. Нали всички живеещи днес в пущинака животни са двойници на хората, те не могат да измрат, докато има хора.

Някога забранени по религиозни съображения райони в Африка — днес национални паркове. От друга страна, старите африкански религии неведнъж са се оказвали полезни за защитата на животинския свят. В повечето области е имало неприкосновени райони, свещени горички и местности, в които ловът е бил забранен. Такива религиозни закони биват спазвани много добросъвестно, понеже се знае, че боговете или духовете наказват безпощадно всяко нарушение. Щом в една местност се е ловувало прекалено много и някои видове животни са изчезвали, по-късно те постепенно са се заселвали от забранените райони отново в опразнените съседни местности. Колкото повече изчезват старите африкански религии, толкова по-малко внимание обръщат хората на предписанията за запазването на забранените райони. И затова за доброто на континента свещените неприкосновени ландшафти в модерна Африка трябва да се заменят с национални паркове.

[1] Стара мярка за тежина, приблизително равна на 50 кг. — Бел.ред. ↑

НИЛ — НЕПРЕОДОЛИМА БАРИЕРА ЗА СУХОЗЕМНИТЕ КОЛОСИ

*У жената млечните жлези не са всичко; и
козата има две.*

*Ако трябва да те е страх, страхувай се от
човека. Животните те отминават.*

Африкански
поговорки

Бели носорози, убити при „самоотбрана“. Понякога трябва да минат 100 години, докато се разбере, че този или онзи смел ловец е преувеличавал, когато е разказвал приключенията си. Мистър Кориволис Харис, който през 1836 г. пътува из Северозападен Трансваал, описва как по пътя си след реката Лимпопо се натъкнал на не по-малко от 22 бели носорога, четири от които трябвало да застреля при „самоотбрана“. През последните десетилетия ние извършихме в Африка най-грижливи наблюдения върху тези трети по големина сухоземни животни и, така да се каже, сме вникнали в сърцата им. Десетки наблюдатели, които невинаги държат пръста си върху спусъка, са си направили труда да ги наблюдават с дни и нощи. А през последните години бяха уловени бели носорози, за да бъдат транспортирани и пуснати на свобода в други местности. Днес никой не би повярвал на някой пътешественик изследовател на Африка, който разказва, че е убил при „самоотбрана“ едно от тези животни.

За щастие още имаме възможност да опознаем истинския нрав на тези гигантски създания. Но пристрастените ловци герои насмалко са щели да ги изтребят при „самоотбрана“. След 1892 г. Николз и Егилингтън пишат, че има пълно основание да се предполага, че вече няма бели носорози. Същото повтаря и Брайдън през 1897 г.

Белите носорози са много по-миролюбиви от черните. Тези грамадни животни са наистина толкова подчертано миролюбиви, че по-подходящо би било те да бъдат изобразени на емблемата на ООН вместо свадливите гълъби. С останалите едри животни, като например слоновете и кафърските биволи, те също се посаждат далеч по-добре, отколкото с по-дребните си и по-невъздържани братовчеди, черните носорози. В националния парк Нимуле в Южен Судан са били наблюдавани бели носорози да лежат заедно със слонове под сянката на едно дърво. Белите носорози извънредно рядко правят шокиращи на пръв поглед проучвателни набези срещу хората, както черните им родственици. Те се засилват изведнъж, спират на 5–8 метра, пръхтят, поклащат глава и се отдалечават. Там, където не са обект на лов животните оставят хората или автомобилите да ги приближават на около 30 м., преди да хукнат да бягат. В Уганда един бял носорог минал през нощта между палатката на Ю. Б. Хепс и накладения на 10 м. лагерен огън спокойно по пътеката си към водоизточника и покъсно се върнал по същия път, без да обърне внимание на огъня или на хората.

Досега съм намерил само три съобщения (от ловеца на слонове Ц. Х. Щиганд) за нападнати от носорог хора. Веднъж един изненадан бял женски носорог с малкото си нападнал берачка на памук и я убил. При друг случай така загинал един мъж, който със силни викове искал да пропъди носорог от нивата си. В Зулуланд група туземци, като крещели силно, карали един излязъл от резервата носорог по тясна пътека надолу. Когато срещу изплашеното животно се задала някаква жена, той се нахвърлил върху нея, разпрал тялото ѝ с рога си и я стъпкал. В Уганда пък при ловенето на бели носорози от един камион, преследван от разярено животно, паднал човек, но той успял да настигне клатушкащия се камион и да се покатери на него, без възбуденото животно да му стори нещо. Преди голямата механизация на земеделието в Германия ежегодно са били убивани от домашни крави и коне към 400 души. Следователно да се стреля по носорог е също толкова опасно, колкото да се стреля по домашна крава не отвън, а в ограденото пасище.

Както е известно, „белите“ носорози не са бели. Белият (широко муцунестият) носорог достига на височина при холката почти 2 м., на дължина — 4,20 м., а самата глава е дълга 1,20 м., с около една

четвърт повече, отколкото при черния носорог. Теглото му е около 2000 кг., а на черния — само 950–1350 кг. Белият носорог има три пръста на краката, както черният, но следите му са почти двойно по-големи. Подългият преден рог достига средно 80 см. Най-дългият измерен досега рог е бил 1,61 м.; един рог тежи около 6,5–9 кг. В тръс животното развива скорост до 30 км/ч, а в галоп — понякога до 40. А това, че белият носорог не е бял, както черният не е черен, е добре известно. Необяснимото наименование „бял“ се дължи вероятно на неправилно тълкуваната дума от бурски език *wijd*, която означава обширно, широко, и се изговаря точно както английската дума *white*, която значи бяло. Но възможно е това наименование да се е получило и от изреча на туземците „бяло сърце“, което ще рече миролюбив. Белите, или широко муцуностите носорози нямат издатък на горната бърна и устата им служи само за отскубване на трева, докато тесномуцуностите носорози посягат повече към клоните. Белите носорози имат почти също такова слабо зрение, както черните.

Двубой игра. Те не се заразяват от чумата по говедата. Белите носорози живеят много по-дружно, отколкото черните. Често пъти в резервата Умфолози в Натал съм срещал групи от 10–15 животни, дори и стада по 20 глави. За разлика от черните си събратя белите носорози държат главата си винаги ниско до земята. Там, където са пасли, тревата изглежда като окосена. Също и купчините изпразнения са по-големи от купчините на черните носорози. Сътрудникът ми д-р Д. Бакхауз е виждал в националния парк Гарамба в Източно Конго в продължение на седмици по два мъжки или по два женски носорога заедно. Животните се поборвали на игра, като единия натискал другия с рога си назад, но това ставало само в хладно време и винаги само за няколко минути. Борците били два мъжки, два женски или мъжки и женска. Мъжките пръскали урината си по храстите. Всяко животно се изхождало върху постоянните купчини. За 7–8 часа изминали, пасейки, само 1 км. Животните почивали обикновено около два часа преди обед — до 12 часа. Когато през 1953 и 1954 г. е върлувала чума по говедата, белите носорози не са се заразили от нея.

43 широко муцуности носорога наблюдават борбата. През първите месеци малките са окосмени. Мъжките водят помежду си тежки борби и дори могат да се убият един друг. Вилхелм Шак, който от гледач във Франкфуртския зоопарк стана добър наблюдател на

животни и фотограф в Африка, е виждал как два мъжки при сериозен двубой натискат рамената си, очевидно за да не позволят единият от тях да удари с пълна сила в тялото на другия. Веднъж 43 бели носорога се били събрали да наблюдават жестока борба.

При съешаването мъжкият носорог обича да слага главата си отзад на гърба на женската. Щом се качи върху нея копулацията може да продължи до един час. Предполага се, че бременността трае около 540–550 дни. Нещо по-подробно за бременността, а и за раждането не ни е известно, тъй като белите носорози не са дали досега потомство в зоологическите градини. На свобода са били забелязани на два пъти близнаци. Новороденото носорогче може да следва майка си веднага след 24 часа, а на две седмици вече пасе трева, но бозае най-малко до една година. Това, че новородените са напълно окосмени до четири месеца, знаем от едно намерено до мъртвата си майка малко носорогче, което беше занесено в зоологическата градина в Претория. Една 36-годишна женска е родила в резервата Умфолози още едно малко. Предполага се, че половата зрелост у женските животни настъпва на три години и че те раждат само на всеки три или пет години.

Открит едва през 1812 г. Заради удоволствието от стрелбата те са били изтребени само за няколко години. И накрая в цяла Африка са останали само още 20 бели носорога. Миролюбивите носорози великани са били открити едва през 1812 г. от Уилям Бърчел в северната част на Капската провинция в Южна Африка. Тогава те са били доста многобройни, което може да се види и днес на скалните рисунки на туземците в Югозападна Африка, Родезия, Ботсуана и Капската провинция. Тези рисунки несъмнено изобразяват бели носорози. По-рано белият носорог се е срещал в днешна Южна Ангола, в една част от Югозападна Африка, в Ботсуана, Родезия, Трансваал, Зулуланд и поне на част от територията на Португалска Източна Африка. Общоприето е мнението, че той не се среща южно от Оранжевата река. През историческо време носорози са живели вероятно и в крайната югозападна част на Малави (Баротселанд), в областта между реките Маши и Замбези. А после ние европейците само заради удоволствието да стреляме сме ги унищожили за няколко десетки години. И въпреки това внезапното им изчезване е било изненада, както изчезването на зебрата квага или на синята конска

антилопа. За наше утешение е било установено, че все пак няколко десетки обитават низините между реките Черни и Бели Умфолози в Зулуланд (Нагал). През 1922 г. Ф. Воген Кирби е съобщил, че има само още около 20. Той е агитирал обществеността да бъдат защитени последните екземпляри от този вид.

Отново има хиляди бели носорози. Сега те пътуват по цял свят. Навярно Ф. Воген нарочно е посочил по-малък брой, тъй като още през 1932 г. в района на Умфолози е имало 180 животни и 30 — в съседните земи. През 1948 г. те стават 550, а освен това се разпространяват и до намиращия се на 25 км. резерват Хлукхлуве. След това цялата местност, както и много други области в Южна Африка се пръскат от самолет с ДД заради мухата цеце. В резултат фермерите, а особено туземците започват да се интересуват от тази местност, която по-рано били отбягвали, и да се вмъкват често в пространството между двата резервата. И така скоро се получават отново оплаквания, че има прекадено много носорози. През 1965 г. в района на Умфолози (290 кв.км.) и на Хлукхлуве (160 кв.км.) са живели около 1000 бели носорога. Ето защо от известно време животните от тази област се изпращат за други резервати на Африка и за зоологическите градини. По-рано в продължение на десетки години никоя зоологическа градина в света не е имала бял носорог; само в зоопарка в Претория е имало най-напред един, след това една двойка. През 1963 г. в зоологическите градини по света бяха настанени 32 екземпляра, 13 от които в Европа. През април 1965 г. само в зоопарковете на Съединените щати живеяха 25 бели носорога. Междувременно е натрупан вече и голям опит в товаренето и транспортирането на тези грамадни животни. До 1966 г. са били настанени отново в други национални паркове и резервати общо 150 бели носорога, 12 от които в Родезия. Междувременно те биват заселвани отново и в националните паркове Крюгер Банки, Матапос — територии, които някога са обитавали, както и в съвсем нови области, като например в резервата Килидам. Дори няколко животни са били откарани в Източна Африка за новосъздадения през 1966 г. национален парк Меру в Кения.

През 1900 г. открити и в Уганда. Кой е могъл да предполага, че грамадните широко муцуности носорози на Африка се срещат и северно от екватора, на 3200 км. от южната им родина! Най-напред просто никой не е повярвал, когато през 1900 г. майор А. Гибънз

открива в Уганда край Ладо, на левия бряг на Горни Нил, бели носорози, защото в тази област е прекарал пет години и моят сънародник от Горна Силезия д-р Едуард Шницер (1840–1892 г.), наречен Емин Паша, който поради въстанието на Махди е останал без всякаква връзка със света. Може ли да не е забелязал такова внушително животно, след като е бил страстен природоизпитател. Този човек, който единствен от тогавашните големи изследователи на Африка не е бил надменен, а се е държал човешки с туземците, съсредоточава вниманието си преди всичко върху птиците и дребните животни, към които просто е изпитвал особена обич. Във всеки случай скоро се установява, че северните широко муцуности носорози пасат на лявата страна на Горен Нил — между него и гората Регенур в Уганда, в Судан в граничещото с него Конго и далеч навътре във Френско Убанги.

„Белгийците“ са се увеличили. През 1925 г. в Белгийско Конго са били изброени около 40–60 бели носорога. Специално за тях и за единствените в тогавашно Белгийско Конго жирафи през 1925 г. бива създаден националният парк Гарамба, който в южната си част се съединява със Судан. След това броят им постоянно нараства. Сега вероятно са около 1000 екземпляра, ако в суматохата на гражданската война браконьерите не са избили твърде много от тях. Във Френска Екваториална Африка те навярно са били изстребени още през 1931 г. Няколко екземпляра е имало в националния парк на Судан Нимуле, на южната граница с Уганда. Белите носорози никога не са се придвижвали през Нил на изток. Заради малката разлика в строежа на костите те се отнасят към самостоятелен подвид (*Ceratotherium simum cottoni*) за разлика от южния широко муцуност носорог (*Ceratotherium simum simum*).

Да се съберат ли заедно белите и черните носорози? За съжаление грамадните животни в Уганда западно от Нил не са могли да бъдат ефикасно защитени. Те постоянно са ставали жертва поради браконьерството, а навярно и поради увеличаващото се население. Сега там живеят само още 70 екземпляра. Ето защо след дълго обмисляне за и против, през 1961 г. се взема решение да се уловят живи няколко животни и да се закарат в националния парк Мърчисън Фолз, който граничи с десния бряг на Нил. Противниците на този план излизат с довода, че там никога не е имало бели носорози. Реката Нил

в Източна Африка е била винаги непреодолима бариера за разпространението на черните носорози към запад или на белите към изток. Но, от друга страна, е било известно, че в резервата Хлуклуве в Южна Африка двата вида носорози съжителствуват миролюбиво, като северната планинска част се обитава изключително от черни носорози, докато широко муцунестите делят с тях само по-равнинната местност. Във всеки случай е имало надежда, че братовчедите ще се погаждат и в националния парк Мърчисън Фолз. И това по-късно се потвърждава.

През 1961 г. първата двойка бели носорози беше уловена с примки и въжета от товарни коли. Животните бяха пуснати отново на свобода в националния парк Мърчисън Фолз. Те са били видени там едва след 39 дни на 16 км. от мястото, където са били пуснати на свобода. През следващите месеци в парка бяха закарани общо десет животни, две от които умряха след няколко дни, навярно от наранявания, получени при насилственото улавяне.

Малкият носорог Обонги. Малкото на едната умряла женска беше отгледано по изкуствен начин. То така било свикнало с хората, че за нищо на света не се отказвало от поста дивечов пазач на летището. Веднъж Обонги, така се казвало носорогчето, изплашило много един посетител. Той тъкмо снимал антилопи от разстояние, когато изведнъж отзад между краката му се мушнала главата на носорог и го вдигнала нагоре. Човекът не пострадал. Дори когато отвеждали Обонги далеч от къщичката на дивечовия пазач, тя упорито се връщала, като вървяла подир колата цистерна. По-късно я нападнали лъвове и така я наранили, че тя потърсила отново закрила при чернокожите си приятели. Но накрая, когато пораснала достатъчно, тя все пак останал в пущинака.

През 1964 г. бяха уловени още пет бели носорога. Този път ги търсеше вертолет в гъсталака, който направляваше от въздуха всъдеходите. Животните бяха упоявани със сернилови инжекции изстреляни с арбалет в мускулите — в някои случаи дори още от вертолета. После им се даваше кислород за дишане. След четири часа те можеха да се вдигнат отново на крака, но и тук две бременни женски загинаха от медикаментите. Носорозите пътуваха с коли 18 часа, около 300 км., до националния парк Мърчисън Фолз през Нил. През 1968 г. в този парк имаше отново общо 18 бели носорога.

Белият носорог е спасен. Днес с облекчение може да се каже, че белият носорог, който преди 50 години почти е бил изчезнал от лицето на Земята, беше спасен благодарение на грижите на природозащитниците и че отново е доста широко разпространен в Африка.

ИСТИНСКИЯТ ПРАВ НА ДИВИТЕ КУЧЕТА,

*Смъртта е като луната. Кой е видял гърба
й?*

Африканска
поговорка

Кое е легенда и кое истина? Колко упорито се повтарят в книгите десетилетия наред, в продължение на цял век, какви ли не легенди за африканските животни! Разказва се, че петнистите африкански диви кучета, или „хиеновите кучета“ нахлували като побеснели дяволи в някоя местност, разкъсвали далеч повече дивеч, отколкото можели да изядат, прогонвали всичко живо от цели области или най-малко — пасищните животни. Нито една газела не можела да им се изплъзне, тъй като ловували на щафети: едно куче гонело дивеча, докато се измори така, че да изплезе език, тогава го сменяло друго куче от глутницата. А в една от по-новите книги пише, че дивите кучета са убили дори човек. В подножието на планината Меру един ловец излязъл да се поразходи малко извън лагера и вече не се върнал. Когато хората тръгнали да го търсят, намерили пет застреляни диви кучета, пет празни патрона, а от човека — само парчета от дрехите му: останалите животни от глутницата го били разкъсали и изяли. Във всеки случай самите дивечови надзиратели в някой национални паркове, например в парка Крюгер в Южна Африка, планомерно са изстребвали дивите кучета в продължение на десетки години. А това не е толкова трудно, тъй като кучетата не се страхуват от човека и не бягат от него. В резултат на това в парка Крюгер антилопите импала така са се размножили, че опасват до стръкче растителността и оголват цели местности. Впрочем още не съм чул някой да е потвърдил, че африканските диви кучета нападат, а още повече убиват хора.

Те не ловуват поотделно. Да се наблюдават дивите кучета, когато ловуват, никак не е трудно, тъй като за разлика от някои други диви

животни те не обръщат никакво внимание на зрителите. В Серенгети и в кратера Нгоронгоро в Танзания, където има достатъчно животни за плячкосване, те ловуват само при изгрев и залез-слънце, следователно сутрин между 6,30 и 8 и вечер между 18 и 20 часа. Разбира се, случват се от време на време и изключения. През другите часове на деня дивите кучета се завират в своите прохладни бърлоги, изровени сигурно от тръбозъбите или брадавичестите свине, или лягат на малки групи под сянката на единични дървета. Ако някое от кучетата огладнее или му се прииска да ловува, то става и се присъединява към друга група, опитва се да склони побратимите си да станат и се заиграва около тях. Най-подир стават всички, изхождат се и когато някое от тях се запъти към група газели на Томсън или на Грант, останалите го последват. Ако не може да ги накара да се раздвижат, кучето се връща и отново си ляга. Дивите кучета не ловуват поотделно.

С очите, не с носа. Африканските диви кучета откриват плячката си не по миризмата, а само благодарение на доброто си зрение. Те не се интересуват откъде духа вятърът и не се стараят, както лъвовете или леопардите, да използват прикритие. Глутницата или върви, или препуска в тръс незабелязано през местността и се опитва да се приближи колкото може повече до плячката. Хукнат ли животните да бягат, преди кучетата да са се приближили на 300 м., кучетата почти винаги се отказват да ги преследват. Щом са по-близо, кучето водач или женското куче водач догонва бягащите газели със скорост около 55 км/ч. Със скорост около 50 км/ч. то може да издържи няколко километра.

Разкъсано на парчета. Преследвачът сграбчва плячката отзад, обикновено за краката, за бедрата или пък отстрани за корема, и заедно с настигналите го кучета разкъсва животното буквално на късчета за съвсем кратко време. Цялото ловуване трае около 3–5 минути на разстояние 1–3 км. Дивечът има минимални изгледи за спасение. От наблюдаваните в кратера Нгоронгоро 28 хайки 25 са завършили с убиването на плячката.

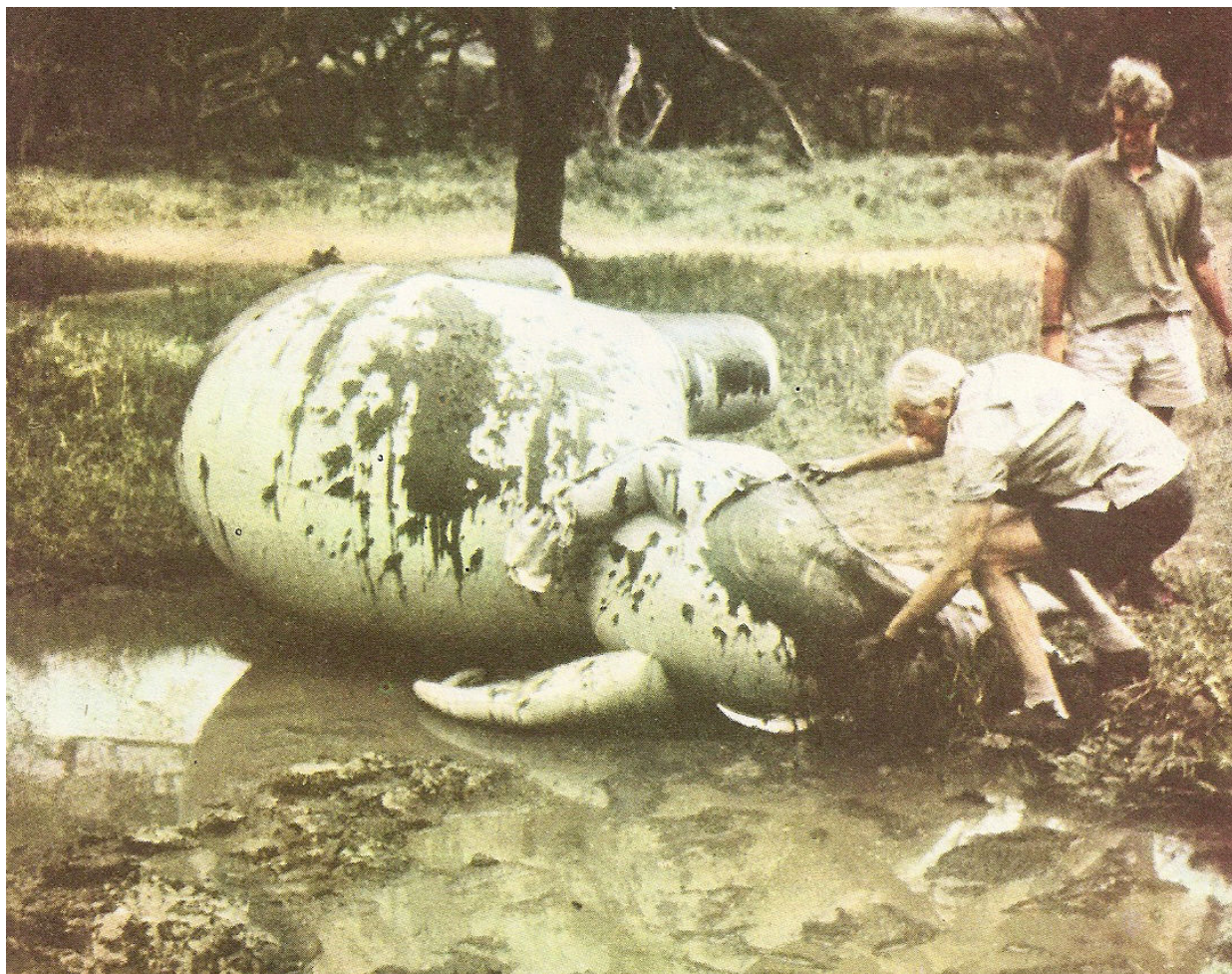
Построихме нашия лагер на дъното на кратера Нгоронгоро близо до рекичката Мунге, за да провеждаме опитите си с надувните пластмасови животни. Животните в кратера отдавна са свикнали с автомобилите и хората и не бягат от тях.

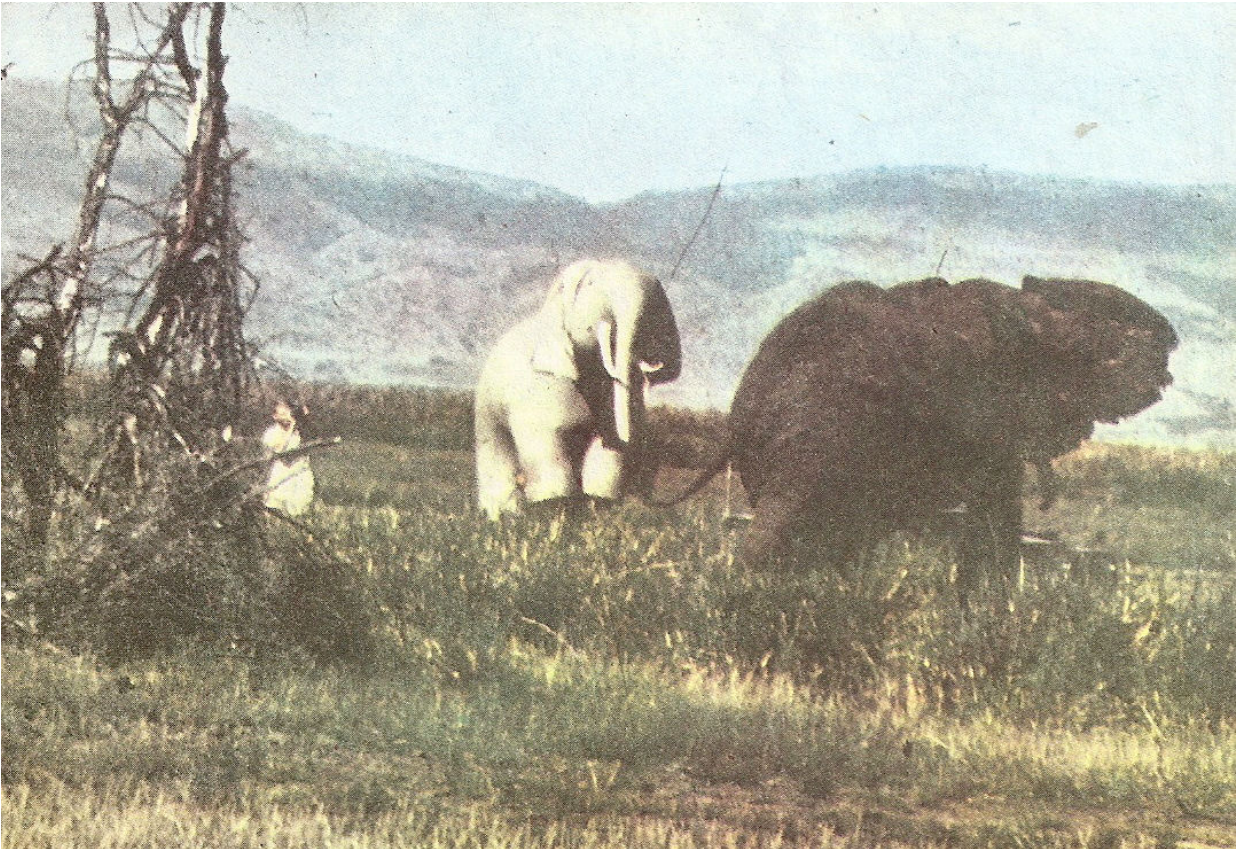
В кратера Нгоронгоро гривест лъв предпазливо се приближава към изкуствения лъв. Той се отнася с него, както с всеки непознат лъв от чужда група.

Лъвицата опипва много предпазливо падналия изкуствен лъв. Когато животните се окуражиха и хванаха чужденеца за опашката и ушите и го докоснаха с извадените си нокти, въздухът от манекена започна да излиза. Не миришеше много приятно, понеже беше пълен с изгорели автомобилни газове. Едва сега лъвовете разбраха, че това животно не е техен родственик.

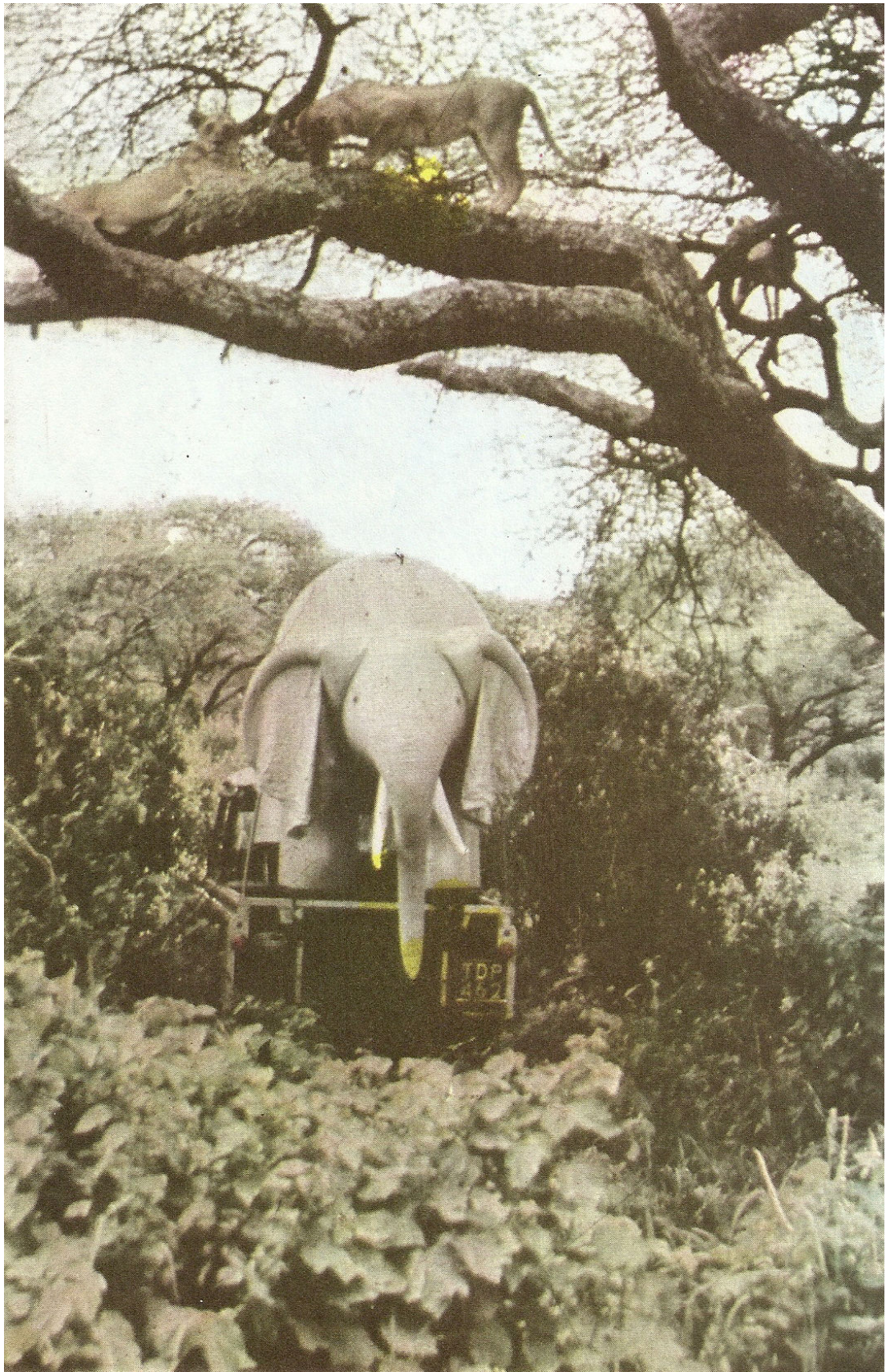
Тъй като пластмасовата „кожа“ на надувния слон все пак беше доста светла, го намазахме с кал от хобота до върха на опашката.

Този стар мъжки слон на брега на езерото Маняра сериозно се колебае дали си струва да се сближи с чужденеца.

Измъчван от любопитство, този див слон от националния парк Маняра в Танзания се приближава все повече към нашия изкуствен слон. Той вдига високо хобота си, за да проучи по-добре чужденеца. Това, че наблизо има автомобили, съвсем не го смущава.

Прочутите лъвове от националния парк Маняра в Танзания, които обичат да си почиват високо в клоните на дърветата, не обръщат особено внимание на надувния слон, който се движи под тях.

Хищниците отбягват борба на живот и смърт. Ужасна гледка. Обикновено всеки хищник си избира жертва, с която лесно може да се справи, тоест да е по-малка или поне колкото самият него. Само когато гладът го мъчи много, хищникът се осмелява да посегне и на по-едри противници, но с това излага на опасност и собствения си живот. Повече от две трети от жертвите на дивите кучета в кратера Нгоронгоро и в равнините на Серенгети са дребните газели на Томсън, а само една десета — една от по-едрите газели на Грант. От антилопите гну и останалите едри тревопасни диви животни най-много пострадват малките и младите животни. На по-едрите животни дивите кучета разпарят просто корема отзад, така че вътрешностите им изпадат навън. Нещастното животно се свлича на задните си крака и прави слаби опити да се отбранява с рогата си. Това е ужасна, грозна гледка. Но трябва да се има пред вид, че цялата сила на дивите кучета е в бягането и че те нямат, както лъвовете или леопардите, мощни лапи с извити като кука нокти, нито силни раменни и вратни мускули, за да могат да счупят врата на жертвата. Дивите кучета се гощават само с убитата от самите тях плячка, докато лъвовете нямат нищо против мършата и остатъците от жертвите на други ловуващи хищници. В Южна Африка обаче, където дивечът вече много е намалял, дивите кучета трябва да ловуват често пъти на дълги разстояния и да прибегват до по-едър дивеч. Там те са и малко по-едри и по-силни, отколкото източноафриканските си събратя.

Дивечовият надзирател не могъл да ги прогони. В долината Луангуа в Замбия през сухия период оставал само един водоем за обширна област. Глутница от 4 мъжки, 3 женски и 17 млади диви кучета убивали всички млади антилопи и брадавичести свине, които идвали да пият вода. Не можел да ги прогони и дивечовият надзирател Р. Г. Атуел; когато слизал от колата и хвърлял камъни по тях, те само се отдръпвали, както обикновено, със силен лай няколко метра назад. Едва когато били застреляни три от тях, останалите от глутницата се втурнали възбудено да разгледат кървящите трупове на побратимите си и се оттеглили окончателно. Не минали една-две минути и 100 м. по-нататък 50 антилопи импала с малките си дошли да пият вода.

За всеки пет дни четири убити животни. Колко жертви убиват дивите кучета в западните равнини на Серенгети, е изчислил точно Брус С. Райт. Според него на 1 кг. от теглото на куче в глутницата се пада на ден 0,15 кг. На лъвовете е необходимо 0,11–0,13 кг. на 1 кг. живо тегло. Глутницата дива кучета е убила за една година 281 животни, и то почти изключително газели на Томсън. Две трети от тях са били възрастни мъжки животни, което навярно се дължи на това, че тези мъжки газели се движат поединично и имат свое определено владение. Колкото по-многобройна е глутницата, толкова по-малко животни, пресметнато на куче, е нужно да се плякосват. Една глутница от 21 кучета е убивала на ден 1,8 кг. на куче, а глутница от 6 кучета — двойно повече. Вероятно причината за това е, че хиените прибират голяма част от пляката на малките групи. Куче единак или двойка кучета изобщо не биха могли да преживеят.

Жертвите на дивите кучета побягват във водата. Когато петнистите кучета подгонят антилопи, почти няма надежда жертвите да им се изскубнат. В същност има само две възможности за спасяване: едната е водата. Случва се там животното да бъде грабнато от крокодил, обаче това може и да не стане. Обикновено дивите кучета не преследват воден козел или антилопа импала във водата, а остават на брега. Дж. Стивънсън обаче е наблюдавал веднъж в националния парк Микуме в Танзания как диво куче преследвало мъжка импала във водата чак до отсрещния бряг. Когато импалата се върнала обратно, кучето отново заплувало подир нея, но когато преследваната антилопа се приближила до три хипопотама, то се отказало от преследването. Госпожа Ноел Тули е наблюдавала от балкона на хотел „Три Топс“ в Кения как един голям воден козел изскочил от гората и се втурнал право във водата, където спрял, треперейки и пръхтейки — той бил преследван от 12 дива кучета. Само няколко от тях се опитали да нагазят малко във водата, но скоро се отказали. Около 20 минути глутницата обикаляла край вира, после се отказала и се отдалечила. Козелът стоял там много по-дълго, после бавно излязъл. Когато отново се задали няколко кучета, той бързо побягнал във водата и ги заплашил с рогата си. Накрая успял да се прибере в гората.

Жертвите търсят закрила при хората. Наистина учудващо и на пръв поглед невероятно е, че в отчаянието си някои преследвани от

диви кучета животни търсят убежище при човека. През последните 20 години съм записал все пак десетки такива случаи.

Веднъж при дивечовия пазач в резервата Чигонгоре на Замбия край лагуната Луамфия дотичала млада мъжка антилопа куду и се сгромолясала с изплезен език. Глутницата диви кучета, които я гонели, се приближили на 20 метра. Те почнали да тичат в широк кръг около пазача. После насядали там наоколо и стояли така може би 15 минути. Антилопата куду се надигнала полека-лека отново на крака и се приближила толкова до човека, че той можел да я докосне. Най-подир дивечовият пазач хвърлил буца пръст по най-близкото куче, тогава всички скочили на крака и затичали отново около човека и антилопата. След известно време едното куче залаяло и побягнало. Веднага цялата глутница го последвала. Антилопата останала още малко, после и тя се отдалечила и изчезнала във високата трева край лагуната.

Пет диви кучета убити. В района Мурара в Уганда близо до Ругорогота веднъж при дивечовия пазач Картуа Логонгза се втурнала със силен вик мъжка конска антилопа, преследвана от шест диви кучета. За опашката на антилопата се било вкопчило едно диво куче — дивечовият пазач го застрелял, но веднага второ куче захапало опашката; когато и то било убито, последвало и трето, и четвърто. Пазачът убил петото съвсем отблизо. През цялото време конската антилопа стояла близо до пазача. Имала само леки наранявания на хълбока. В парка Алберт един воден козел потърсил закрила сред група хора; дивите кучета обаче го последвали и там и въпреки всичко го разкъсали. Подобна участ имала и една блатна козя антилопа, която била разкъсана от три диви кучета пред очите на Ц. Йонидес. В Замбия една възрастна конска антилопа, преследвана от диви кучета, се спасила в двора на къщата на Р. А. Кричли, където останала пет дни, докато раните ѝ заздравели и самата тя се възстановила.

Диво куче поваля хиена. Отбранителните групи на антилопите гну. Една година в Серенгети близо до Серонера три глутници африкански кучета правели поразии. Те се състояли от 10, 8 и 6 животни. Освен това имало още една глутница от 24 кучета. Веднъж недалеч от лагера Серонера 2 стари и 5 млади кучета убили газела на Томсън непосредствено до някакъв автомобил. Друг път от глутница, състояща се от 14 възрастни и 9 млади животни, 2 едри кучета се засилили към 40 антилопи гну, които стояли на около 100 м. от тях.

Глутницата ги последвала на разстояние 200 м. Когато се появила голяма хиена, едно куче се втурнало към нея, ухапало я за задния крак и я повалило. Хиената изкрещяла, но не се отбранявала. Стигнали на около 400 м. от антилопите, двете кучета изведнъж се спуснали бясно сред животните, които се разпръснали на всички посоки. След като прахът малко се поразнесъл, се видяло как антилопите били застанали на малки групи, всички с обърнати рога към глутницата, която сега се била събрала в пълен състав. Антилопите атакували заплашително кучетата, които само изчаквали. Едно изплашено малко гну се откъснало от групата и веднага било разкъсано от кучетата. Останалите гну не обърнали внимание на случилото се.

Зовът на разпръснатите се диви кучета. Когато при такава хайка глутницата се разпръсне и някое от кучетата загуби връзка с останалите, то навежда глава към земята и издава няколко пъти звънък и пръхтящ звук. Веднага след това вдига глава и се вслушва съсредоточено. След пет минути обикновено се задава цялата глутница, препускайки през хълмовете.

У дивите кучета няма заповеди, има само нежности. За да може да наблюдава поведението на дивите кучета помежду им, зоологът В. Кюме е прекарал седмици и месеци в Серенгети, като за подвижно жилище му е служил автомобил с решетки. Резултатите са били доста невероятни, но междувременно те напълно се потвърждават от още двама изследователи на диви кучета в Серенгети и в кратера Нгоронгоро — от биолозите Р. Естес и Дж. Годар. За разлика от хората, кокошките и конете, а и от много стадни животни при африканските диви кучета няма истинско подчинение, няма и йерархичен ред. Никое куче не иска да сплашва другото, да го надвива, а по-скоро се стреми да се покаже покорно. Поиска ли да получи нещо, например къс месо, да бъде придружено или да играе заедно с друго куче, то се свива покорно. Когато две разделили се за известно време групи от хайката се срещнат или когато след почивката животните се раздвижват отново, те се поздравяват. Те си ближат едно друго лицата, пъхат носа си в ъглите на устата на другото, като се снишават, присвиват краката си и вдигат нагоре главата и муцуната си. По този начин младите, болните и слабите животни успяват да си изпросят своя дял от плячката. Дори могат да накарат останалите животни да повърнат за тях погълнатото месо.

Неподвижно стоене и скимтене — това е тяхната поза на покорност. Слабите животни биват хранени. В зоологически градини никога не може да се изучи напълно начинът на живот на даден вид животно; наблюдаването трябва да се извършва преди всичко в свободната природа. Някои неща пък, обратно, могат да се открият само когато тези животни, вече свикнали с хората, се размножават в зоологическите градини. Ц. Е. Каде, който създаде зоологическата градина при входа на националния парк Найроби и дълги години я ръководи, получил едно напълно развито мъжко диво куче. То било попаднало в капан. Каде настанил животното в ограден двор в съседство с млади диви кучета. След известно време пуснал едно от тях при него. Срещата преминала твърде интересно. Старото куче се затичало срещу новодошлото, което стояло съвсем мирно, с вдигната глава и тихо скимтяло. Дотогава Каде не бил чувал такива звуци от диви кучета. Това поведение възпирало възрастното куче да нападне. То „спряло“ атаката си и не направило нищо на другото куче. Каде наблюдавал това винаги когато пускал млади диви кучета при старото животно. Само веднъж младото куче не забелязало, че възрастното куче се приближава, не показало покорност и било ухапано в хълбока. Изведнъж то се вцепенило и заскимтяло с вдигната високо глава. И също така мигновено старото куче станало отново миролюбиво. На мен ми е известен само един случай, наблюдаван от А. Ферсивал, когато глутница диви кучета убила свой събрат, който Ферсивал бил ранил. Обикновено болните и осакатените животни следват бавно хайката, пристигат минути по-късно при плячката, но могат да се гощават и те.

Майката искала на всяка цена да заведе малките при бащата. Младите животни на Каде образували със старото мъжко куче само за няколко дни глутница от три мъжки и три женски. Когато през февруари едната от женските за пръв път се разгонила, тя се съешила със старото куче. Останалите не й обръщали внимание. Те просто отбягвали двойката. Дали на свобода двойките се отделят през брачния период от останалите животни, не е известно. Когато вече проличало, че женската е бременна, Каде я отделил от другите, но тя можела да ги вижда през решетъчната ограда. Тя станала обаче толкова неспокойна и възбудена, че Каде бил принуден да пусне мъжкото куче при нея, но се страхувал да не би после то да убие новородените кученца. И затова когато наближило времето за раждане, Каде го затворил отново на

друго място. След 72-дневна бременност женската родила. Два дни по-късно тя постоянно мъкнела едното малко в устата си насам-натам покрай оградата, зад която седял бащата. Било ясно, че малкото ще загине от това разнасяне, и затова трябвало да се измисли нещо. Тъй като Каде не посмял да пусне цялата глутница при нея, опитал с бащата. За негово учудване майката занесла малкото си веднага при него, сложила го на земята и започнала да го ближе. Старото куче го подушило, но не се заинтересувало много от малкото. Вечерта те представлявали същинска семейна идилия: майката лежала в леговището с малките, а бащата се бил настанил като у дома си до тях.

Създадено за пръв път в зоопарк потомство. През 1930 г. за пръв път африкански дивни кучета са дали потомство в зоологическата градина в Бреслау. През 1960 г. в зоопарка Бронкс в Ню Йорк са били отгледани четири от шест малки дивни кучета. И там най-напред по време на раждането мъжкото куче било отделено, но трябвало да го пуснат отново при майката, понеже тя много се била разтревожила от раздялата.

Цялата глутница храни малките. Страст към ловуване. Изглежда, че всяко животно в глутницата дивни кучета може да изпълнява всякаква роля, освен кърменето. Но когато малките започнат да ядат вече повърнато месо, всички членове на глутницата, също и мъжките, ги хранят. През 1964 г. в Серенгети Волф — Дитрих Кюме е наблюдавал със седмици глутница от шест мъжки и две женски животни. Едната женска имала 11 може би триседмични кученца, а малките на другата били още в леговището ѝ. След успешната ловитба старите животни дошли до бърлогата и повърнали за просещите малки и за оставените там възрастни пазачи още кървящо парче прясно месо. Преди лов големите пристъпвали с присвити назад уши и протегнат нос едно към друго със ситни крачки, ближели си устните и дори бозките на женските и изпускали под себе си урина, както малките деца от вълнение. Дори се мятали радостно по гръб и ритали във въздуха. Когато се поздравяват, дивите кучета издават цвърчащи, кресливи звуци, каквито се чуват също при възбуда, при започване на ловитбата, при поваляне на жертвата на земята и при гълтане на месото. Изплашат ли се от нещо, те започват да лаят късо и глухо.

В Серенгети д-р Ханс Круук е наблюдавал десет дивни кучета, четири от които били много мършави. Шестте охранени кучета се

спуснали в една падина, уловили газела на Томсън, убили я и я изяли. След това се върнали отново при четирите слаби побратими, които не били взели участие в хайката, и повърнали месо за тях.

И с тях можеш да се сприятелиш. Дивите кучета също могат да се привържат към човека. Обикновено те не обръщат много внимание на хората, но пък и не бягат от тях. Р. А. Кричли се натъкнал на осем малки диви кученца, които играели жизнерадостно пред своя дом, едно изоставено старо леговище на тръбозъбите. Майка им никак не била страхлива и приела доволна големия къс месо, което Кричли ѝ хвърлил от колата. Бащата лежал на 25 м. от тях. При следващите посещения женската почвала да върти опашка, щом забележела, че се приближава всъдеходът. Понякога обаче трудно откривала хвърлените късове месо, по което личи, че обонянieto при тези животни не е особено добре развито.

Африканските диви кучета се срещат с домашни кучета. Опитомените диви кучета се държат свободно в Аруша. Известната ловджийка и фермерка Маргарете Трапе стопанисвала преди Първата световна война фермите Нгонгонгаре и Момела в подножието на планината Меру. Веднъж тя неочаквано се натъкнала с ловджийските си кучета на голяма глутница диви кучета. „Без да се плашат едни от други или да проявяват враждебност, питомните и дивите кучета се смесиха и започнаха да се душат любопитно, но до ухапване не се стигна. После, изглежда, и на едните, и на другите постепенно им стана скучно и изведнъж глутницата безшумно се отдели от ловджийските кучета и се оттегли.“ Маргарете Трапе взела от дълбока почти 2,5 м. яма девет малки диви кучета и ги занесла вкъщи. Пет от тях обаче умрели още на следния ден. От четирите, които Трапе отгледала, една двойка била настанена по-късно у английския полицейски офицер в Аруша. Животните били напълно опитомени и тичали свободно из града. Тъй като обаче често крадели по някоя кокошка и от време на време хапели и хора по краката, собственикът им вече не можел да ги пуска свободно на улицата. Останалите в Нгонгонгаре кучета позволявали да бъдат водени от Маргарете Трапе и от децата ѝ с каишка на разходка.

Престорило се на мъртво. Известният английски ловец на едър дивеч и пътешественик изследовател Ф. Ц. Селу (1851–1917) пък съобщава, че едно диво куче било грабнато от хайка ловджийски кучета. Той искал да се одере кожата на изглеждащото смъртоносно

ранено животно, но то скочило на крака и побягнало — само се било преструвало на мъртво.

Те не обръщат никакво внимание на хората. Понякога дивите кучета обръщат изненадващо малко внимание на хората. Така станало, и в националния парк Микуми, Танзания, когато една сутрин към 7 часа в присъствието на всички работещи в парка цяла тайфа от 35 диви кучета се втурнала в лагера. Хората тъкмо се били строили да започнат работа. Тази маса от диви кучета врхлетяла като вихрушка, животните тичали във всички посоки — между превозните средства, между сградите и дори само на десетина метра от хората, без да им обръщат ни най-малко внимание. Въздухът ехтял от тяхното скимтене и виене и само няколко пъти се чуло глухото им еднозвучно лаене. Тази бъркотия траяла 2–3 минути, всяко куче гонело друго или било гонено от някое. „После изведнъж настъпил ред, понеже половината от хайката хукнала в една посока, а останалата — в друга. Макар сам да не съм присъствувал, един от моите хора ми разказа, че най-напред между тях имало разпавии за една антилопа импала — съобщава дивечовият надзирател Стивънсън. — Навярно двете хайки са се били срещнали при ловитбата, вследствие на което станала тази бъркотия.“

Само по-големи глутници диви кучета могат да надвият хиените. Малки групи от две диви кучета изобщо не биха могли да оцелеят в кратера Нгоронгоро, където обитават около 420 петнисти хиени. Те непрекъснато би трябвало да отстъпват плячката си на хиените. Дори на глутница от 21 диви кучета хиените задигат част от плячката.

Хиените не се отбраняват. Когато водачите на глутница диви кучета повалят животно, намиращите се наоколо хиени често пъти ги прогонват от плячката, но кучетата могат да си я възвърнат, щом дойде глутницата. Хиените чакат понякога с часове край почиващите диви кучета, докато те започнат отново ловитбата. Случва се хиени да тичат дори и между почиващите групи кучета, да душат и гълтат изпражненията им. Кюме е наблюдавал как една такава нетърпелива хиена докосвала дори лицето на кучето и „дружелюбно скимтяла“. Станат ли много досадни навъртащите се около плячката хиени, дивите кучета могат да се нахвърлят върху тях. Когато няколко диви кучета нападнат голяма хиена тя обикновено сяда, крещи, ръмжи и напразно се опитва да хапе през рамото си. В редки случаи тя просто ляга и се

отказва от разправията. Учудващо е, че хиените никога не побягват в убежището си; дори полуразвитите млади хиени предпочитат да избягат в гъсталака край рекичка, където кучетата не ги преследват. В същност досега не е било наблюдавано диви кучета да убият или дори да ранят сериозно хиена. Случва се обратното: хиените прогонват често пъти последните кучета от плячката, ако наблизко не ги чакат останалите животни от глутницата. Ето защо събирането на големи глутници и сплотеността на дивите кучета е въпрос на съществуване.

През последните хилядолетия жизненото пространство на африканските диви кучета се е намалило. Но по разкошните стенописи от древния Египет (3000 г. пр.н.е.) и сега ясно може да се видят и диви кучета. Тогава те са обитавали и Северен Египет, докато днес най-северният им ареал е Судан. Заедно с тях по онова време са изчезнали от Северен и Среден Египет слоновете, биволите, жирафите и носорозите.

ЖИВИ СРЕЩУ ПЛАСТМАСОВИ ЖИВОТНИ

*Който не познава лъва, го хваща за
опашката.*

Африканска
поговорка

Да, там отзад са насядали лъвове. Не мога точно да определя колко са; от тревата се показват само кръглите им тъмни уши. Свалям от покрива на колата надутия пластмасов лъв и го закрепвам здраво на четирите му крака в тревата. Изглежда доста смешен; прилича на голяма детска играчка.

След това се придвижвам с колата 20 м. по-нататък, изключвам мотора и се приготвям да чакам. Слънцето изпраща лъчите си над зелената шир на кратера Нгоронгоро; на 150 м. стоят няколко десетки антилопи гну и зебри и с интерес поглеждат към лъвовете и към мен. Три короновани жерава се спускат от небето и кацват между мен и скрития лъв. С жълтите си качулки наподобяват едри ярки цветя. Те спокойно крачат из тревата, като кълват тук-там нещо. Утринното слънце тъкмо започва да напича, а на десетина километра около нас няма жива душа.

Сега трябва да имаме време и търпение. Както винаги, когато искаме да постигнем нещо при животните.

Трябвало да запалят палатката си. Лъвовете не обръщат никакво внимание на моя автомобил. Изобщо такава кола е най-сигурното убежище от диви животни. Само преди 14 дни един мой познат, който вървял пеш през своя участък, бил промушен и убит от женски слон. Но още не съм чул някой да е бил убит в автомобил дори когато по изключение колата е била нападната, продупчена или изкривена от носорог или слон. Други мои познати, които бяха построили лагера си на същото място, където сега стои моята палатка, били изненадани от лъв, който надзъртал през отвора на палатката;

останалите лъвове тракали с тенджерите им. За да прогонят хищниците, двамата запалили палатката си и с два скока се скрили в колата. Там веднага се почувствували на сигурно място. Тук лъвовете стават все по-натрапчиви и все по-често си търсят игра. Но не вярвам, че наистина току-така ще нападнат човек.

За нас, изследователите на животни, никак не е лесно да разберем какво става в главите на животните. Намираме се в същото положение, както психолозите, които биха искали да знаят какво мисли нероденото дете в утробата на майката или малкото дете, което още не умее да говори. По-късно, след години, не можем да си спомним какво сме мислили и чувствували до тригодишна възраст. Ето защо детските психолози трябва да вървят по околни пътища също като нас. Психологът Р. А. Шпиц например е направил следния опит: навел над едно бебе кукла в човешки ръст с лице маска. За всеки човек грубо изработената кукла, в която изпъквали само очите, носът и устата, би била ужасна — бебето обаче ѝ се усмихнало. Също и съвсем малки, още неопитни патенца или рибки се устремяват към груби подобия на родителите си, които не са опознали още.

Човекоподобните маймуни рисуват. Човекът е единственото живо същество, което умее да рисува истински картини — впрочем човекоподобните маймуни рисуват с четки и бои, но не могат да изобразяват себе си или други предмети. И затова често смятаме, че човекът е единственото създание, което е в състояние да разпознае на картините себе си и други предмети. Да, отначало и първобитните хора от някои индиански племена в Южна Америка или пигмеите в Конго също не са могли да познават себе си или други предмети на снимка.

Кучета и телевизия. Дрозд удря 400 000 пъти по своето отражение в огледалото. Какви учудващи неща може да преживее човек с животните, личи от някои писма: Е. Хелер сложил новия портрет на приятеля си, нарисуван с маслени бои, върху скрина; кучето му го забелязало, скочило като ужилено, скрило се под стола и оттам започнало да лае по портрета с настръхнала козина и оголени зъби. Кученцето Аси на д-р Бригите Шевен в Гьотинген погледнало, както си лежало, към илюстрираното списание за кучета, което господарката му тъкмо четяла, видяло там снимка на куче от породата боксер, разкъсало снимката и подушило главата и задницата на останалите кучета. Когато куче види по телевизията, че някое куче падне в дупка и скимти,

започва да скимти и то, като отива зад апарата, за да види какво става. Вълнисти папагали обичали да стоят близо до два папагала, бродирани върху пердето, и се опитвали да чоплят по тях. Един мъжки дрозд се борел с отражението си върху тасовете на автомобилните колела, като удрял с човката си около 40–50 пъти в минута по него, на ден 16 000 пъти, и то в продължение на 24 дни. Биологът Айбл Айбесфелд мамел сред коралите в морето рибите със собственото им отражение в огледалото. В Дачице един щъркел се спуснал от небето и бясно се нахвърлил върху тенекиения щъркел, който се намирал в градинката пред къщата. Той се бил толкова яростно с него, че се наранил от тенекиения клюн, и накрая така се изтощил, че не могъл да стане.

Свикнали с картините. Това обаче са редки случаи. Животните обикновено не се интересуват от картини, фигури и от отражения в огледалото. А ние не правим ли същото? Колко пъти в седмицата се заглеждаме в картините, окачени по стените в стаите? Домашните животни, които живеят заедно с нас сред картините, вестниците, телевизорите, не са подходящи партньори за експериментирание, от тях не можем да узнаем какво чувствуват...

Мъжките лъвове фиксират изкуствения лъв. Но ето че лъвовете идат. Едър мъжки лъв се надига от тревата и спокойно тръгва към моя изкуствен лъв, втори го следва няколко крачки по-назад. Те имат разкошни гриви и изглеждат много достолепни. Както си вървят, се вторачват в чуждия „лъв“ и не свалят очи от него. Сега се виждат главите и на останалите лъвове — 2 лъвици и 7 лъвчета, 3 от които съвсем малки. Те са любопитни и са вдигнали малко главите си. Зебрите наоколо, които бяха започнали отново да пасат, сега вдигат глави и всички гледат като зрители в театър.

Лъвът балон не се помръдва. На около 30 м. от моя лъв балон двата мъжки лъва се спират и го гледат втренчено в нарисуваните очи. Стоят, гледат към него и не помръдват. Един лъв на свобода с разкошна грива около главата като Зевс прави наистина силно впечатление. Двата лъва продължават да фиксират това чуждо нещо. На мен ми се стори цяла вечност, но според часовника бяха изминали само четири минути и половина. Сега единият сяда, после и другият. И пак не снемат погледи от чужденеца. Имат време, с това именно един лъв запълва по-голямата част от живота си — да лежи и да наблюдава. Навярно

изчакват да видят дали това чуждо създание ще направи нещо и какво. Но лъвът балон не се помръдва.

След нови шест минути жълтеникавите големи котки се надигат и важно-важно се запътват към изкуствения лъв. После сядат отново, а през цялото време острият им поглед е насочен към него. Такова поведение съм наблюдавал и по-рано — при среща на гривести лъвове от различни групи. Един измерва другия с погледа си, поглежда го безстрашно и бавно се приближава към него. Това е закана, сплашване с поглед. Не издържи ли единият от тях това изпитание на нерви, обръща се и се оттегля.

Изкуственият лъв е „безстрашен“. Моят изкуствен лъв обаче не постъпва така, той продължава да стои и не отмества погледа си. Дали двата мъжки лъва виждат в него действително съперник, друг лъв или само някакво странно, чуждо нещо? На не повече от 30 м. франколините и яребиците токуват. Те не се интересуват дали лъвовете са изкуствени или истински. Нямаат работа с тях. Яребиците не са плячка за лъвовете.

Сега двата лъва стават, обикалят чужденеца, приближават се предпазливо отзад, душат опашката му отстрани, но не го докосват. Лъвиците с малките все още се държат на доста голямо разстояние. Тогава един силен порив на вятъра обръща лекия пластмасов лъв. Двата лъва се отдалечават 20 м. и отново сядат, но не снемат поглед от изкуствения лъв. Приближавам се с колата към тях и заставам така, че наблюдаващите животни не могат да ме видят, когато излизам от колата. Отново изправям на крака моето „мюре“ и слагам няколко гаечни ключа върху пластмасовите клапи на краката му, за да не може вятърът да го повали отново. В същия миг двете лъвици и няколко от малките лъвчета стават и се затичват в тръс към мен. Бързо се прибирам в колата, тръшвам вратата и се отдалечавам толкова, че да мога да ги наблюдавам.

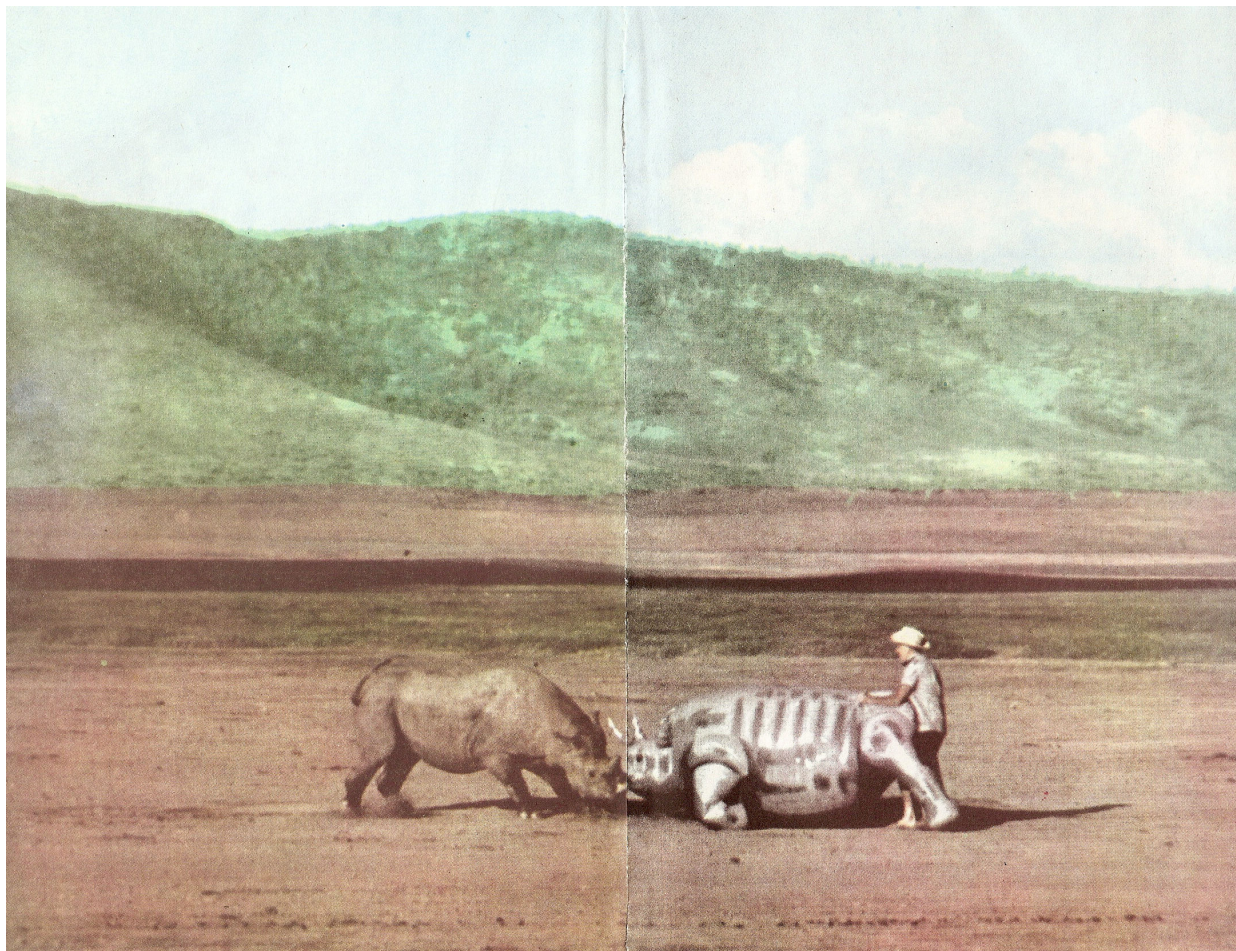
Мъжките лъвове ревнуват. Лъвиците не се бяха заинтересували от мен, а от изкуствения лъв. Едната се засилва към него с големи скокове. В същия миг обаче двата лъва скачат на крака, втурват се срещу нея и сърдито я пропъждат от изкуствения лъв. Така са ядосани, че изгонват грешницата на около 150 м. Значи те все пак са взели пришествие за съперник.

Миризмата не е приятна за лъвовете. През това време се е приближила другата лъвица с малките лъвчета. Сега животните проучват най-грижливо чужденеца: те го подушват, а една женска слага опашката му внимателно в уста и я дърпа. Мекият мъжки се катурва. Лъвовете посягат с лапите си предпазливо към него, единият го хваща със зъбите си за ухото и го дърпа през тревата. Двата мъжки остават встрани. Накрая една женска започва да влачи изкуствения лъв с лапата си насам-натам, но вече с извадени нокти. Както установих после, от това се бяха образували четири малки дупки, а излизащият въздух не мирише много приятно, защото бяхме надули „животното“ с изгорелите газове от колата. След 12 минути лъвовете се оттеглят, без да са разкъсали изкуствения лъв. Той бавно се свива, тъй като въздухът излиза.

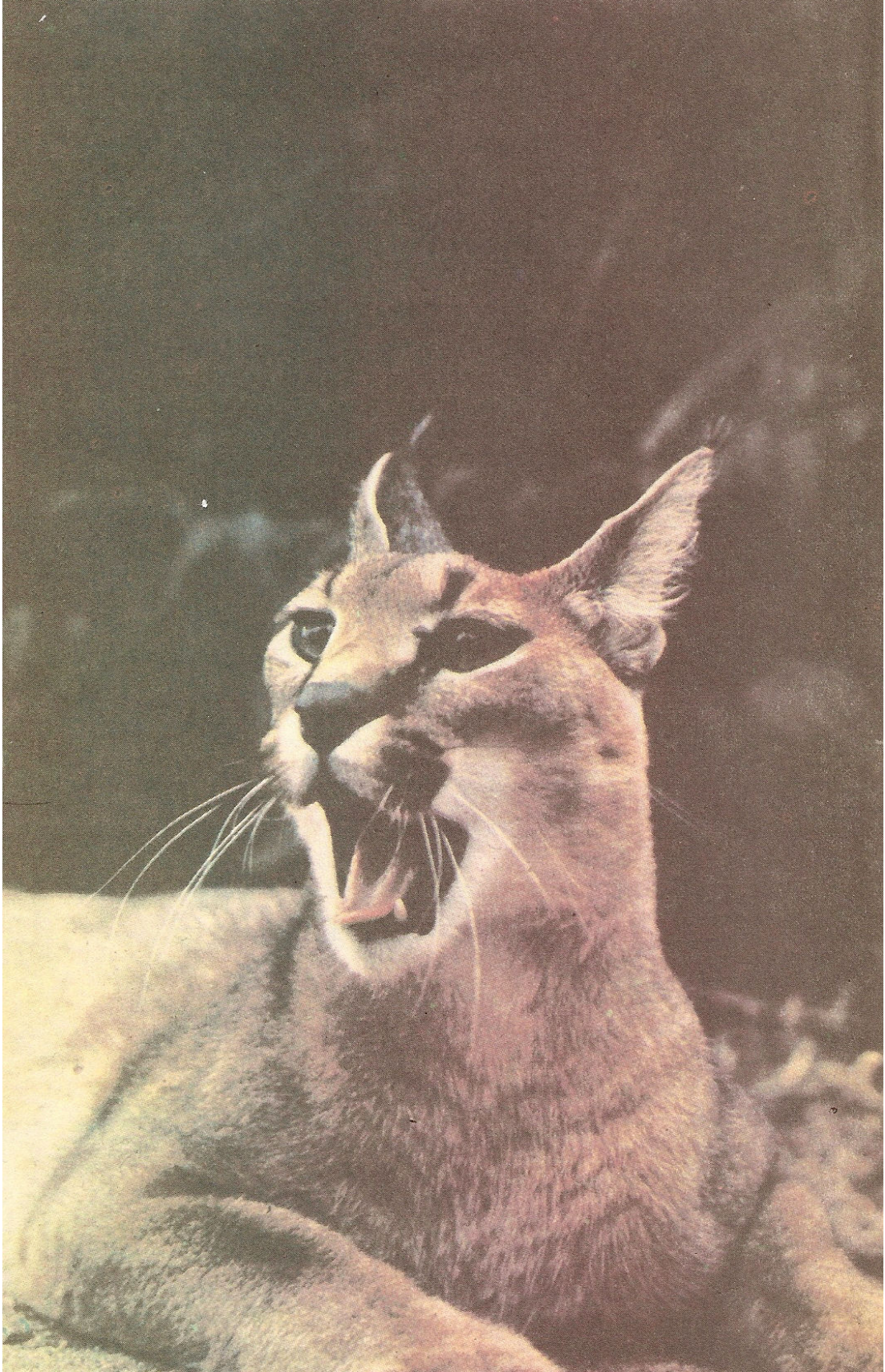
Следобед прогонвам няколко хиени от трупа на зебра, която са убили. После прибирам част от остатъците от нея в колата и тръгвам да търся лъове. Действително откривам една лъвица. Слагам бута на зебрата така на земята, че вятърът да носи миризмата право към носа ѝ, но поставям пред него моя изкуствен лъв. Колко жадно и предпазливо се придвижва лъвицата и все пак не смее да грабне плячката от чуждия лъв или да яде с него. Най-подир се примъква по корем по-близо, чака отново, хваща със зъбите си много внимателно края на месото и го издърпва встрани. Отнякъде се втурват два други лъва, които дори не съм забелязал, и вземат участие в гощавката.

Женският носорог, който трябва да защити малкото си, сериозно се нахвърля върху непознатия пришълец, забива рога си в него и го подхвърля високо във въздуха. Скоро от изкуствения носорог не остава нищо друго, освен тънка пластмасова материя.

Не е много приятно да се намираш съвсем сам в обширната степ срещу разярен носорог, от който те дели само надут с въздух балон. Но скоро разбрах, че и носорогът също не се чувства много сигурен.

Заснех този каракал, наричан още африкански пустинен рис, не в някой зоопарк, а в свободната природа в кратера Нгоронгоро. Това диво животно живее като куче при Алън Рут и при мен в палатката. То обича да стои в скутовете ни, да се вози в автомобил и да предприема разузнавателни разходки из околността. При това трябва да внимаваме да не му се случи нещо неприятно.

Той сигурно не мирише на лъв. По начало това значи, че лъвовете са се отнесли към моя изкуствен лъв като към жив. Той действително може да е приличал на такава грамадна котка, но положително не е миришел на лъв. Впрочем у лъвовете е по-добре развито зрението, но все пак обонянието им е далеч по-добро, отколкото при човека или човекоподобната маймуна. А какво ще бъде поведението на дивите животни със слабо зрение, но със силно обоняние към изкуствените животни?

Опитах се да отговоря на този въпрос още преди 25 години и проведох експерименти с домашните коне. Тогава между другото можах да подкрепя след 2300 години преценката на Александър Велики за една картина. В Ефес той позирал яхнал на кон на известния художник Апелес, но когато картината била готова, не бил доволен от изображението на любимия си кон Буцефал. За да покаже на художника няколко грешки, наредил да се доведе конят пред портрета. Щом зърнал подобие то си, Буцефал зацвил. Тогава Апелес казал усмихнат: „Твоят кон, о, царю, изглежда, по-добре разбира от живопис, отколкото ти!“

След 2000 години доказах, че Александър Велики е бил прав! Когато се срещнат два коня. Сега можах да установя с удоволствие, че не художникът Апелес е бил прав, а Александър. Но, разбира се, и тук не беше възможно, както правят психолозите с хората, просто да питам моите четириноги опитни обекти какво мнение имат за картината. Трябваше да съдя за това по поведението им. Нужно беше най-напред да установя поведението им към други живи коне, които още не познавах. Като офицер в една ветеринарна войска част през последната война имах достатъчно възможност за това. Най-напред събрах два по два 36 коня, които не се познаваха помежду си. Оказа се, че два чужди коня се приближават един към друг с високо вдигната глава и с изправени напред уши; обикновено си душат ноздрите, после опашката и определени други части на тялото. А след като се опознаят, никога не се отделят в чужда околна среда.

„Колоездаческо“ поведение. Апелес би се засрамил. След като изучих това, събрах повече от 100 коня с изкуствен кон в естествен ръст, после с изобразени на картини коне в цял ръст. Конете поздравяваха изкуствения кон и се държаха също както с жив събрат, освен това те винаги заставаха до него. Изпъждах ли с камшик опитен кон от яслите, той стоварваше гнева си върху беззащитния кон чучул, приближаваше се в галоп, хапеше го, удряше го и дори го поваляше. По същия начин много хора, които биват ругани от началството, изливат яда си на подчинените или на домашните си. Народът нарича това поведение „колоездаческо“ — нагоре превива гръб, а надолу натиска. Конете подушваха дори примитивно нарисуван върху амбалажна хартия кон в цял ръст по носа и опашката и не се отделяха от него, а жребците се опитваха да го възкачат. Дори към напълно схематизирани коне на картини с дебели като колони крака и ъгловати контури те се отнасяха донякъде като към родственици. Художникът Апелес би се засрамил, ако можеше да види какви примитивни картини на коне, които биха били достойни за един модерен художник, се приемат и биват напълно признати от конете.

Тези резултати бяха учудващи, защото обонянието на конете е много по-добре развито от нашето. В замяна на това пък те имат по-слабо зрение от нас, което доказах с опити.

Слон в кашон. Но какво ще кажат слоновете, които имат още по-добро обоняние и по-лошо зрение, за издутия изкуствен слон? От няколко седмици насам бях щастлив притежател на едно такова чудовище. В продължение на почти две години писах и телефонирах на различни фирми във ФРГ, но не можах да намеря нито един от много заетите и добре печелещи производители, който да се съгласи да ми скрои такива пластмасови надуваеми жирафи, лъвови, слонове и носорози. Най-сетне една нюрнбергска фабрика за каучукови и пластмасови изделия се смили над мен. Веднага сложих грамадното животно, сдиплено като духа в бутилката от приказката на Хауф, в кашона зад седалката ми в колата и заминах при Ян Дъглас Хамилтън.

Той е млад биолог, англичанин, който от две години изследва слоновете в отдалечените местности на националния парк Маняра в Танзания. Една моя книга била повод той да стане природоизпитател, ми разказваше Ян веднъж. Тези думи ме развълнуваха: нима толкова

съм остарял? Но все пак на човек му е драго, че понякога не е проповядвал напразно.

Един носорог тъпкал върху Ян — майка му била принудена да наблюдава. Ян не може да се отърве от злополуки. Преди две години един носорог го нападнал и тъпкал върху него в присъствието на майка му. Най-подир носорогът побягнал, но Ян не можел да върви и майка му и един дивечов пазач трябвало да го заведат до къщичката, а оттам да го закарат с кола в Аруша. Счупен му бил един прешлен. А когато миналата година се къпел под водопада зад самотната си къща, той се разболял от билхарциоза и се наложило да замине на четиримесечно лечение в Англия. И накрая неотдавна един женски слон го атакувал, продупчил на няколко места съвършено новия му ландроувър, смачкал го и го изтикал на 10 м. в гъсталака.

Със слон на рамо. Тогава човек може да бяга много бързо. И въпреки това Ян Хамилтън не се страхува от слоновете. Сега той нарамва надуваемото грамадно животно, тоест върви между предните му крака, и носи лекия като перушина слон на раменете си. Така този необикновен светъл слон се движи малко колебливо към гъсталака, където се е разпръснала група слонове. Те явно се интересуват от новодошлия, разперват уши, дишат шумно, идват все по-близо, вдигат опашки. Но след това един по един се извъръщат и безшумно изчезват в гъсталака. Тъкмо това искам да снимам, и то така, че на снимката да излязат истинският и изкуственият слон. В този миг изведнъж един мъжки слон се задава от гъсталака, където не сме предполагали, че има слонове. В такива случаи разбираш колко бързо можеш да бягаш.

Пет пъти се приближаваме до групи слонове. И винаги се повтаря едно и също. Животните се интересуват от нас, приближават се, заканват се на чуждия слон; но след това проявяват недоверие и побягват. Може би защото нашият издут слон е много по-светъл от побратимите си от плът и кръв? Търсим тинест гъол, където обичат да се въргалят кафърските биволи и носорозите. Тинята е жилава, леплива, черна като въглен и не мирише много приятно. Намазваме с нея нашия великан от хобота до върха на опашката. Сега той изглежда по-естествен и по-представителен. Подхлъзвам се с десния си крак и слонът потъва до прасеца в тинята. По-добре би било да стъпя веднага и с левия, защото дясната ми обувка става много по-тъмнокафява от лявата.

Единадесетгодишният Стефан вижда първия див слон. Вечерта, малко преди да се стъмни, се отправяме към една отдалечена, рядко посещавана част от Маняра, в която често навлизат групи слонове, живеещи извън парка. Те далеч не са така дружелюбни, както постоянните обитатели. Ян Хамилтън използва своя съвсем нов малък ландроувър, получен като обезщетение за онзи, който женският носорог му беше съсипал. Само шофьорската кабина е закрыта, задната платформа е открита. Там е седнал единадесетгодишният ми внук Стефан — синът на Михаел. Той е за пръв път в Африка. (Не можех да чакам повече, догодина ще трябва да му вземам цял билет за самолет.) До него клечи Алън Рут.

Вече се здрачава, когато на една широко открита площ зърваме група от 26 слона. Малко се учудвам, понеже Ян Хамилтън обръща веднага внимателно колата, което никак не е лесно по тесния път между храсти и скални отломки от двете страни. Щом ни забелязва, стадото се раздвижва и се отдалечава. Само 3 животни тръгват насреща ни. Слоновете често правят това, те искат само да разузнаят какво има пред тях. Но сега те разперват уши, вдигат хоботите си нагоре, за да могат по-добре да ни подушат, и изведнъж една слоница се засилва в тръс право към нас. Ян включва мотора — винаги е добре човек да бъде предпазлив. Такива слонове спират обикновено на 10–20 м., стоят малко и се оттеглят.

Този слон има сериозни намерения. Слоницата обаче не се оттегля. Изглежда има сериозни намерения. Тя се засилва срещу нас, но колата потегля. Слоницата не е доволна от това, че ни е прогонила, а иска действително да ни хване. Ян кара с такава скорост, че слоницата да може да се приближи още малко, но после я държи на дистанция. Спидомерът показва 25 км/ч. Такъв ядосан, слон изглежда доста неприятен, а Стефан седи на 10 м. пред него върху откритата платформа на колата. Той почуква на задното стъкло на кабината и казва, че по би искал да дойде отпред. Влизам му напълно в положението, но, разбира се, не можем да спрем сега. Разярената слоница ни преследва най-малко 100 м., после изостава и ние даваме газ. Това приключение направи на Стефан силно впечатление.

Слоновете не ни се доверяват напълно. С нашия намазан с кал надут слон върху раменете на Хамилтън ние търсим през следващите дни отново малки групи и единични слонове. Два мъжки слона

сериозно започват да се интересуват от него. Те очевидно са готови дори да се борят, приближават се все повече и поведението им никак не изглежда дружелюбно. Но в последния момент животните винаги загубват кураж, накрая хукват да бягат, прецапвайки през реката, която тук се влива в езерото Маняра. Не можем да накараме нито един слон дори само да докосне с хобота си нашата атрапа. През сухия период ще проведем опита си по друг начин. Сега това не може да стане, понеже животните намират навсякъде вода.

Сега опити с носорози. Ние мъжете все пак сме честолюбиви. Скришом се възхищаваме от Ян Дъглас Хамилтън, който с изкуствения слон на гръб се приближава толкова безстрашно до дивите слонове. Самите ние сме заети да снимаме на филм протичането на опитите, да правим снимки и да протоколираме всичко. Но сега при носорозите бих искал да си сменим ролите. В края на краищата човек трябва от време на време сам да си доказва, че не е страхливец. Носорозите в района на Маняра са твърде плашливи и тук теренът е много горист, храсталаците са доста високи. Затова с колата се връщам през планината в кратера Нгоронгоро и издигам палатката си край рекичката Мунге. В кратера винаги се срещат носорози по откритите, незалесени с храсти, просторни, зеленеещи се равнини. Нгоронгоро е шестият по големина кратер в света — 250 кв.км. В него живеят над 20 000 едри животни.

Цветата Вимпи има влечение към изследвания. Носим с нас много одеяла, понеже тук, на 1700 м. височина, нощем става доста студено. Нашият питомен каракал, жълтеникав пустинен рис с красиво кичурче косми на върха на ушите, не смее да се отдалечава много от палатката. Но една нощ той падна в бързоструйната река Мунге и Алън скочи подир него, за да го измъкне. На двамата им тракаха зъбите. Вимпи, една питомна кузиманзе, или цивета, има фантастично влечение към изследвания. Обича да се вмъква зад яката под ризата, навира се през крачолите на панталоните нагоре, чеше те зад ушите и се опитва да ги чисти. Там, където живее Вимпи, не остава прашинка неоткрита, тя чисти и под килима. Такава чистота досажда и затова от време на време я затваряме в специалния ѝ шкаф. Особено когато се провира точно между ресорите на автомобила или проверява мотора отвътре.

Привечер, през нощта и рано сутринта сме сами с дивите животни в кратера, само неколцина масаи живеят на другия край. Кръстосвам из кратера и откривам един носорог, който почива върху

голата земя. Той спи, а носорозите имат здрав, дълбок сън. В продължение на милиони години те не са имали неприятел, от когото да се страхуват. Към късния пришествиец на Земята — човека, все още не са нагодили поведението си, а още по-малко към дяволското му изобретение, огнестрелното оръжие. Носорозите могат силно да се разгневят, ако бъдат събудени изведнъж.

Носорогът трябва да се събужда внимателно. Когато не седи в колата, а върви с двата си крака, човек се държи много по-учтиво с носорога. И затова от голямо разстояние му викам, а когато това не помага, хвърлям камъни около него. Скоро той размърдва уши, вдига глава и става, без да бърза. Бавно се придвижвам към него, като нося пред себе си издутия носорог. Атрапата е много лека, нали се състои само от въздух и тънка пластмасова обвивка. Колата е спряла на 60–70 м. оттук, там седят моите помощници с телеобективите и биноклите. Бавно се приближавам към самотния мъжки носорог. Сгушил съм се зад моя изкуствен носорог, за да не ме открие истинският.

Предната гума пробита. Носорозите имат слабо зрение, това ми е известно. Когато например един мъжки следва женската и ние можем да ги наблюдаваме, ако теренът е открит, виждаме, че мъжкият носорог не се насочва право към женската, а върви след нея, като се отклонява и души следите ѝ. Очевидно по тази причина носорозите лесно нападат, понеже не могат да разпознаят какво се намира пред тях. Те се устремяват напред, но обикновено спират малко пред противника или препускат непосредствено покрай него, както вече беше споменато. Разбира се, никога не се знае напълно сигурно какво намерение в същност има носорогът. Само преди няколко седмици при нас в националния парк Серенгети един носорог нападнал петтонен камион, когато се връщал от поста на дивечовия пазач в Уогакурия. Предната гума била направо пробита, а калникът — изкривен. Сега мъжкият носорог се приближава бавно и все по-възбудено. Опащичката му е изправена нагоре, той пръхти, вдига главата си високо, навежда я отново, затичва се няколко крачки срещу мен, тоест срещу моя напълнен с въздух носорог, отдръпва се отново назад и започва да се приближава с танцуващи стъпки. Точно както два мъжки носорога, които се срещат за пръв път — единият иска да изплаши другия; всеки смята, че противникът ще се обърне и ще побегне. Но ние не доставяме това удоволствие на нашия противник. Той става все по-дързък, но щом

се приближи премного до нас, достатъчно е да вдигна малко напълнения с въздух носорог и да го раздвижа. Смелостта на противника изчезва веднага и той се отдръпва отново назад.

Боря се с един мъжки носорог. Съвсем забравям, че само въздух и малко пластмасова „кожа“ ме делят от един агресивен носорог, с който съм сам-самичък в тази обширна степ. Поизправям се, защото е много неудобно да се стои постоянно наведен, и си слагам шапката, за да не ми изгори носът от слънцето. Представям си, че съм някакъв тореадор на арената. Изглежда, играта ни забавлява — ние танцуваме със ситни стъпки един около друг. Това, че противникът изобщо не мирише на носорог, макар че носорозите имат доста силна миризма, мъжкият не забелязва. Премного е възбуден и ревнив. Понеже ние не се поддаваме на уплаха и не се оттегляме назад, той също не смее да ни нападне сериозно. Само веднъж рогът му докосва главата на изкуствения носорог; вече се страхувам, че ще забележи измамата, но нищо подобно. А ако той действително удареше моя тънкокож носорог, изведнъж щях да се озова съвсем сам срещу дебелокожия. Но, смятам, това би го слисало така силно, че щях да имам време да изтичам до колата. Зная го от опит: страх крака дава! Освен това Алън Рут и другарите навярно биха се задали веднага с колата.

Истинският мъжки побеждава. Нищо не се случва обаче. Противникът няма кураж, а тъй като работата започва да ми доскучава, аз се оттеглям към микробуса. Трябва да вървя заднешком и да държа главата на моя носорог непрекъснато обърната към другия. Ако се извърна, противникът ми може да го приеме като израз на страх и поражение и би ме ръгнал отзад. Той обаче отива най-напред към мястото, където бях стоял, и подушва заинтересуван земята. Най-подир спира и излива цял водопад урина точно върху следите ми. Ние обаче потегляме. През следващите дни имяхме още най-различни приключения с носорози.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.